

C/O Heikki Jolma

Jolmantie 22, 95700 Pello

Puh: 0400 180704

heikki.jolma@vaylanviehelupa.fi

www.vaylanviehelupa.fi

OIKEUSKANSLERIN VIRASTO

Snellmaninkatu 1 A, Helsinki

PL 20, 00023 Valtioneuvosto

Sähköpostitse 9.11.2017: *kirjaamo@okv.fi*

KANTELU

Kantelun kohde: Maa- ja Metsätalousministeriö - MMM

KANTELU Maa- ja Metsätalousministeriön viranomaistiedotteesta 2.10.2017 otsikolla "*Tornionjoen lohiregaali on osa voimassa olevaa lainsäädäntöä*", joka vakavan lainvastaisuuden sisältävänä ja muutoin rikkoo PeL 2.3 §:n laillisuuden ja lakisidonnaisuuden vaatimukset.

Viranomaistiedote annettiin Maa- ja Metsätalousministeriön sekä valtioneuvoiston sivuilla [*liitteet 1 ja 2*]; siitä uutisoivat EdiLex 2.10.2017 klo 14:40 [*liite 3*], Suomen Kalastuslehti Nro 7, s 5 sekä Luoteis-Lappi 5.10.2017 [*liite 4*] ja ainakin YLE.

Maa- ja Metsätalousministeriö tilasi 18.3.2013 Lapin yliopistolta oikeustieteellisen tutkimuksen "*Valtion lohiregaalista Tornion-Muonionjoen vesistöalueella*". Ministeriö painotti tutkimuksen merkitystä uuden kalastuslain valmistelussa. Samoin teki perustuslakivaliokunta, joka vaati lohiregaalin selvittämistä kalastuslakiuudistusta varten. Kesällä 2015 valmistuneessa tutkimuksessa ISSN 0783-4144 "*Valtion lohiregaali - tutkimus valtion erityisesti oikeudesta lohen ja meritaimenen kalastukseen pohjanlahteen laskevissa suurissa virroissa*" OTL Juha Joona ei löytänyt sellaisia oikeustositseikkoja,

joiden perusteella Tornion-Muonionjoen lohenkalastusoikeudet kuuluisivat valtiolle: "*Kalastuslainsäädäntö ei siis sisällä mitään nimenomaista kohtaa, jossa tulisi selvästi esille, että oikeus lohen ja meritaimenen pyyntiin kuuluu Suomen valtiolle eikä vesialueen omistajalle.*"

MMM:ssä oltiin tyytymättömiä Lapin Yliopiston tutkimustulokseen. MMM jätti Joonan tutkimuksen julkaisematta ja alkoi hakea uutta selvittäjää. Ministeri Kimmo Tiilikainen lupasi riippumattoman tutkimuksen Joonan tutkimuksesta. MMM antoi tehtävän [*Sop. Dnro 330/03.02.00/2017*] kuitenkin emeritusprofessori Erkki J. Hollolle, jonka asema riippumattomana tutkijana herättää oikeutetusti kysymyksiä. Professori Hollo oli keskeisesti mukana kalastuslakiuudistuksen valmistelussa, jossa hän yhdessä OTM Minna Mätön kanssa teki vastuuministeriölle kalastuslainsäädännön uudistamisen peruskartoituksen: "*Mätön ohjauksessani laatima selvitys kalastuslainsäädännön taustaseikoista.*" [*Minna Mättö, liite 5s.III*], jossa kalastusregaaali esitettiin lähtökohtaisena kalastusoikeutena kohdassa 4.2.3 Muut kalastusoikeudet, 4.2.3.1 Kalastusregaaliiin perustuva kalastusoikeus.

Professori Erkki J. Hollon lausunto lohiregaalista valmistui 19.9.2017. Lausunto on linkitetty internetissä Maa- ja metsätalousministeriön ja valtioneuvoston kotisivuilla. Professori Hollon lausunto ei ole tieteellinen tutkimus.

Tänään Suomen 100 vuotiaassa tasavallassa yksityisillä oikeussubjekteilla pitäisi olla v.1919 hallitusmuodolla ja v.1999 perustuslailla suojattu vapauspiiri, jossa kalastusoikeuksilla on hallitusmuodon 6§:n normiperusta. Oikeus harjoittaa kaikkea kalastusta ja määrätä siitä tulisi Tornionjoellakin kuulua kalastusoikeuden haltijoille niin kuin Suomen oikeusjärjestys siitä säättää. Lainperustasta huolimatta näin ei kuitenkaan ole. Suomen kalastusviranomaisen pitää Tornionjoen lohenkalastusta mielivaltansa alla nojaten Suomen oikeusjärjestyksen sijasta keskiaikaiseen feodaalijärjestykseen.

Ruotsin kruunun kalastusregaalii historia on tunnettu. Turun linnanherra Kaarle Knuutinpoika Bonde, joka v.1448 valittiin Ruotsin kuninkaaksi, ratkaisi Turun ja Tukholman linnojen muonittamisen määräämällä v.1450 keskisen Itämeren saariin, eli Turun ja Tukholman saaristoihin, *hamnskrå*'n. Sen mukaan joka kolmas saarilta pyydetty kala kuului kruunulle. Regale-/regaalioikeuden käsite on osa keskiajan feodaalista järjestelmää, joka poikkesi täysin skandinaavisesta oikeusperimästä, jossa kaikki omistus maahan, myös talonpoikainen omistus, oli yksiselitteinen. Euroopassa linnanherrojen feodaalinen maan hallinta kehittyi kuninkaan oikeudesta [*ius regale/droit de régale*] maan omistamiseksi. Linnanherrojen läänityksillä asuvien talonpoikien yksityisoikeudellinen asema jakaantui siten, että veronkantajana linnanherralle kuului oikeus paitsi veroon, myös välitön omistusoikeus maahan [*dominium directum*], kun taas talonpojalle kuului oikeus tilansa käyttöön [*dominium utile*], joka oli vain perinnöllinen hallintaoikeus tilaan. Ylintä valtaa piti katolinen kirkko. Kirkolla oli järjestelmä ja sen palvelijat, jota Kustaa Vaasalla (Ruotsin kuningas 1523-1560) ei ollut, kun hän v.1527 Västeråsin resessillä vei kirkolta kaiken sen vallan. Valtionhallinnon järjesti Ruotsin ensimmäinen hovi-

neuvos ja valtakunnankansleri, v.1538 saksasta tullut *Conrad von Pyhy*, joka toi Ruotsiin roomalaisen oikeuden ja regaalioikeuden käsitteen ja perusti kamarikollegion vahvistamaan kuninkaan valtaa. Ruotsissa kruunun kalastusregaaali ei koskaan sivuuttanut maakuntalakeihin ja Kristofferin v.1442 maanlakiin kirjoitettua suoraa omistusoikeutta: *den äger vatten som strand äger*. Ruotsissa kruunun kalastusregaaali oli fiskaalista hyötymistä veronkannon kautta. Kun yleiskalastusoikeus säädettiin 1700-luvulla Ruotsissa voimaan, sitä ei määrätty yksityisessä omistuksessa oleville vesialueille, vaan se otettiin kruunulta.

Vaikka Maa- ja metsätalousministeriö onkin käyttänyt valtion lohiregalen perusteena säädöstä *valtions yksityisistä kalastuksista* [Kall 286/1982 12§ ja 379/2015 9§], todistaa se yhdessä v.1734 lain kanssa päinvastaista. Suomen vanha laki, Ruotsin v.1734 laki, ei sisältänyt säädöstä kruunun kalastusregaalista. Vaikka Ruotsin valtion korkeimman oikeuden päätös sellaisenaan ei olisi oikeudellisesti sitova Suomessa; valtiolla on vähintäänkin käännetty todistustaakka, miksi se ei ole voimassa, mitkä ovat sen perusteet ja velvollisuus osoittaa sovellettavat säädökset ottaen huomioon perusoikeussuoja. Ruotsin korkeimman oikeuden 29.5.1951 Pajala-päätöksessä NJA 1951:71 Ruotsin ylimaanmittarin todistuksen mukaan regaleoikeudella ei ollut lakiin perustuvaa puhevaltaa "*saknade kronans regalspråk stöd i gällande lag*", ja että kruunun oikeus rajoittui verotukseen: "*I verkligheten torde dock härmed endast hava avsetts, att kronan ägde en rätt till skatt*". Ylimaanmittarin mukaan käsitys kruunun regaalioikeudesta heikkeni 1700-luvulla, ja totesi mm. "*Inga uttalanden funnes i 1734 års lag vilka skulle syfta på dylik regalrätt [...] och numera erkändes icke någon allmän kronans regalrätt*". Lukuisat kuninkaalliset kirjeet, kamarikollegion ja maaherrojen päätökset yms. eivät olleet kiinteistöjen ulottuvuuteen ulottuvia oikeustoimia. Ne eivät pystyneet muuttamaan vanhoista maakuntalaeista polveutuvaa kalastusoikeuksien omistusta, vaan kuten Pajalan ratkaisukin osoittaa, keskittyivät fiskaalisesti verojen keräykseen.

Kalastuslain säädös valtion yksityisistä kalastuksista, "*Valtions yksityiset kalastukset pysytetään valtiolla siellä, missä ne vanhastaan ovat olleet ja edelleen ovat hallinnassa.*" perustuu Ruotsin lakiin. Lain tulkitsemiseksi oikein on katsottava sitä, mitä Ruotsin vanhassa lainsäädännössä *kronans enskildte/kruunun yksityisillä* kalastuksilla tarkoitettiin. Lakipykälälle kruunun yksityisistä kalastuksista oli erityinen tarve vuoden 1766 kalastussäännössä [*fiskestadga*], kun kruunun kalastusregaaali lakkautettiin ja Ruotsin merialueille ja suurille järville säädettiin voimaan yleiskalastusoikeus [*edelleen voimassa*].

Kuningasperheen yksityisesti omistamat kalastukset suojattiin säätämällä siitä, mitkä kruunun kalastuksista pysytettiin kruunulla. Vuoden 1766 kalastussäännön 3.luvun 1§ [*Kongl. Maj:ts Nådige Allmänne Stadga Och Ordning öfr Rikets Havs, Skär, Ström, och Insjö Fiske, Gifwen Stockholm i Råd-Gammaren then 14 Novvembr. 1766. 3. CAPIT. Om Ström och Insjö Fisket, 1.§*] "*Kongl. Maj:ts och kronans enskildte Fisken äro och framgent förblifwa uti the stora Älfwer, Åar, Strömmar och Insjöar, ther the af ålder warit och ännu innehafwas, antingen the för Kronans egen räkning nyttjas, Kronans Ämbetsmän på Lön, wisse allmänne Wärk til understöd, eller och til enskilta Personer på betingad tid och wilkor uplätne blifwit,*" määrittää yksiselit-

teisesti kruunun yksityisten kalastusten tarkoittavan niitä kuninkaan ja kruunun yksityisomistuksessa vanhastaan olleita kalastuksia, "*joissa kalastus tapahtuu joko kruunun omaan laskuun, palkalla kruunun virkamiesten toimesta, kannatuksesta tiettyjen yleisten laitosten toimesta tai niiden yksityisten henkilöiden toimesta, joille tämä kalastus on määrätyn ehdoin määrääjäksi luovutettu*" ja sekä kaikkia niitä kalastuksia, joiden kalastusoikeudet (HUOM!) kruunu saa takaisin oikeusteitse: "*jemte alle the Fiske Lågenheter, som kronan efter Laga Rättegång ifrån orättmätiga innehafware återwinna kan.*"

On täysin selvää, että v.1766 kalastussäännön 3.luvun 1§:llä kruunun yksityisistä kalastuksista ei säädetty kruunulle kuuluvasta kalastusregaalista, ja että kruunun yksityisillä kalastuksilla ei tarkoitettu valtion, vaan kuninkaan ja hänen perheensä yksityisomistuksessa olleita [siviilioikeudellisia] kalastuspaikkoja.

Ruotsin kuningasperheen Suomessa omistamat kalastuspaikat siirtyivät Haminan v.1809 rauhassa Venäjän hallintavaltaan. Vuoden 1766 kalastussääntö ja siinä mainittu säädös kruunun yksityisistä kalastuksista oli voimassa Suomen suuriruhtinaskunnassa. Vuoden 1902 lainuudistuksessa rakennuskaaren 18 luvun 1§: "*Kruunun yksityiset kalastukset meressä, kymeissä, virroissa, joissa ja järvissä pysytetään kruunulla missä ne vanhastaan ovat olleet ja edelleen ovat sen hallussa.*" oli saman sisältöinen v.1766 kalastussäännön 3. luvun 1§:n kanssa.

Vuoden 1951 kalastuslaissa [KalL 503/1951 5§] kruunun yksityiset kalastukset väänntyivät valtion yksityisiksi kalastuksiksi; mitään merkitsemättömäksi tai vähintäänkin epämääräiseksi säädökseksi, koska sanat *valtion* ja *yksityinen* ilmaisevat vastakkaisia merkityksiä. Yhdessä niistä muodostuu itseristiriita [*självmotsägelse*-oksymoron]. Lain alkuperäinen tarkoitus ei kuitenkaan kokonaan kadonnut. Hallituksen esityksessä HE 214/1980 kerrotaan: "*Voimassa olevan kalastuslain 5 §:ssä mainitut valtion yksityiset kalastukset perustuvat yleensä niin sanottuun kalastusregaaliiin, joka juontaa alkunsa jo keskiajalta ja käsittää valtion yksinomaisten oikeuden eräiden lohensukuisten kalojen pyyntiin. Näitä kalastuksia, jotka nykyisin ovat maa- ja metsätalousministeriön hallinnassa ja hoidossa, valtiolla on sekä meressä että sisävesialueella. Meriregaalioikeuksilla on nykyisin merkitystä lähinnä Pohjanlahden alueella. Lapin läänin osalta valtiolle kuuluvat kalastuspaikat on äskettäin selvitetty erityisessä maanmittaustoimituksessa. Koska regaalioikeuksilla tulee vastaisuudessa olemaan merkitystä erityisesti lohikantojen säätelyn ja kalanviljelyyn tarvittavan mädinhankinnan kannalta, ehdotetaan ne pysytettäväksi valtiolla. Tarkemmat säännökset oikeuksien käytöstä annettaisiin asetuksella. Pykälässä ehdotetaan lisäksi yhdenmukaisesti voimassa olevan kalastuslain kanssa, että yksityiskohtaisemmat säännökset kalastuksen harjoittamisesta valtiolle kylänrajain sisäpuolella kuuluvilla vesialueilla annetaan asetuksella. Näitä säännöksiä annettaessa tulee ottaa ensi sijassa huomioon ammattimaisesti harjoitetun kalastuksen ja paikallisen väestön etu.*"

Hallituksen esityksen 214/1980 viittaus kohdistuu selkeästi v.1766 kalastussäännön 3. luvun 1§:ssä mainittuihin Ruotsin kruunun yksityisomistuksessa olleisiin kalastuksiin, joita Suomen valtio on merellä vuokrannut ns. regalepaikkoina.

Kalastuslainsäädäntökomitea esitti mietinnössään, että valtion yksityiset kalastukset, sisältäen lohiregaalin, olisi tullut lakkauttaa ja viittaa kiistattomasti edellä mainittuihin Ruotsin kruunulta jääneisiin kalastuspaikkoihin: *"..yleisellä vesialueella meressä oleva valtiolle kuuluva lohen tai taimenen pyyntipaikka voidaan kalastuspiirin toimesta vuokrata tällaisen kalastuksen harjoittamista varten taikka myöntää määräajaksi lupa sen käyttämiseen. Sanottujen lohen ja taimenen pyyntipaikkojen käyttäminen on jo keskiajalta peräisin olevan lohiregaalin perusteella vanhastaan ollut valtion määrättävissä. Asiasta on nimenomainen säännös edellä mainitun vuonna 1953 annetun asetuksen 15§:ssä. Tässä yhteydessä on huomattava, että kun 9§:ssä valtion yksityiset kalastukset meressä kylänrajain ulkopuolella ehdotetaan lakkauttaviksi, oikeudet tällaisten kalastuspaikkojen käyttämiseen erityisesti ammattimaisesti harjoitettavaa kalastusta varten voidaan turvata nyt käsillä olevan momentin säännöksiä soveltamalla."* [KM 1977:47 s.62]

Hallituksen esitykset eivät sisällä oikeusperustetta valtion lohiregaalille Tornionjoella. Kalastuslain säädös valtion yksityisistä kalastuksista [Kall 286/1982 12§ ja 379/2015 9§] ei ratkaise omistusta, vaan on viitesäännös sinne, missä valtiolla on osoitettu kalastusoikeus tai valtio omistaa vettä. Säädös valtion yksityisistä kalastuksista ei luo valtiolle yksinoikeutta lohenkalastukseen yksityisten kalastusoikeuksien alueille. Maa- ja metsätalousministeriön tulkinnalla kalastuslain pykälä valtion yksityisistä kalastuksista uhkaa ja rikkoo PeL 15§:n lainturvaa, mikä oikeusvaltiossa ei voi olla lainsäätäjän tarkoitus. Historia on yksiselitteinen. *Med 1766 års allmänna fiskeristadga upphörde fiskeregalet. –Olennaista on se, että Suomen siirtyessä Venäjän vallan alle Ruotsin oikeusjärjestykseen ei kalastusregaaali kuulu. Venäjän vallan aikana sellaista ei ole voinut syntyä.* Lohiregaalin ylläpitäminen Suomen perustuslaillisessa tasavallassa on vailla oikeushistoriallista perustaa. Kun virkamies puhuu lohiregaaliin perustuvasta "oikeustilasta", se on pyrkimys saada oikeutus lakiin perustumattomalle viranomaistoiminnalle [Luoteis-Lappi, liite4]. Suomi on perustuslaillinen oikeusvaltio, joten valtion saannon on oltava selkeä ja kiistaton, koska valtio käyttää kyseistä oikeutta yksityisiä vastaan.

Tornionjoen lohenkalastuksen omistukset olivat järjestäytyneet jo satoja vuosia ennen kuin Ruotsin kruunu otti sen ylivallan, jota ennen Kustaa Vaasaa piti katolinen kirkko. Keskiajalla Tornionjokea ja vanhaa Kainuuta (Jämtlandista Jäämerelle) isännöineet birkarlit eivät olleet perustamassa uutta valtakuntaa, vaan puolustamassa vanhoja oikeuksiaan, kun he v.1328 Telgen traktaatilla jakoivat ruotsalaisten kanssa pohjoisten alueitten hallintaa. Kaksisataa vuotta myöhemmin v.1528 Kustaa Vaasa vahvisti sopimuksen. Tornionjoen lohenkalastuksien perusta on tiukasti keskiajassa. Carta marinan tekijä ja Pohjoisten kansojen historian [Historia de gentibus septentrionalibus, 1555] kirjoittaja Olaus Magnus oli Torniossa 1518. Hän kertoi Tornionjoen lohenkalastuksen olleen niin tuottavaa, että alue oli vauraampaa kuin mikään talonpoikaisalue Ruotsissa. 1500-luvun alussa tehty luettelo osoittaa Perämeren jokien lohenkalastusten omistukset, Tornionjoella talonpoikainen omistus on kiistaton [Per-Olof Snell, liite 6 s.4]. Näin ennen Ruotsin kruunun ylivallan tuloa Tornionjoelle. Kruununvallan tulo, mielivaltaan perustuva verotus ja miehenotto Ruotsin kuninkaiden sotiin, toi vain kurjuutta Tornionjokilaaksoon.

Kustaa Vaasan vouti *Jens Håkansson* kirjasi v.1553 Tornion pitäjässä olleen 21 lohkalastuksella vaurastunutta, birkarli-talonpoikaa, joilla oli yht. 246 lehmää; suurimmilla taloilla oli 20, jopa 33, lehmää. Tornionjoen birkarli-verotalonpojat maksoivat Kustaa Vaasalle ennennäkemättömästi veroa: "*Då kronan 1553 tagit över uppbördens även i Torne antyds att stadgan under många år inte utgjorts varför den retroaktivt krävdes. Den tribut som sex birkarlar från Lule, Pite och Torne överlämnade till kungen i Västerås den 28 oktober 1553, då Torne representerades av Olof Henriksson från Niemis och Henrik Larsson från Vojakkala, omfattande bland annat 120 ungerska gyllen, 300 mark örtugar, 2 svarta bäverskinn, 2 svarta grärävs skinn, 7 stycken järvskinn, 14 vargskinn och 25 mårds skinn, synes ha utgjort skatterestantier. Till skinnkammaren skänktes samma år av birkarlarna Henrik Larsson och Olof Anundsson 10 mårds skinn möjligen för att blidka kungen för de klagomål som framförts mot dem av lapparna. Året därpå fick kungen på slottet i Västerås ytterligare 50 ungerska gyllen och två guldringar av Henrik Larsson i Vojakkala som enligt Schefferus var den främste av birkarlar på konung Gustavs tid.*" [Per-Olof Snell, liite 7 s.3]

Kustaa Vaasa ei aluetta asuttanut, vaan ylimuistoista ajoista muinaisesta Kainuusta kasvaneesta vahvasta itsellisestä lohitalonpoikaisesta historiasta johtuen Pohjanlahden suurimman lohijoen [kiinteät lohiverot 1618/Scheding: Oulu 35 tynnyriä, Ii 45 tynnyriä, Kemi 55 tynnyriä - Tornionjoki 1619 80/85 tynnyriä] Tornionjoen kalastusoikeuksien historia poikkeaa tyystin kaikista muista Suomen ja Ruotsin lohijoista. Jokien kehitys ei ole yhtäläinen. Novgorodin Venäjän karjalaisten etupiiriin kuuluneet Pohjanrannan joet, Oulu, Ii ja Kemi, liitettiin Österlandet'iin (Suomeen) pitkänvihan jälkeen Täyssinän rauhassa 1595. Tornionjoki oli osa Ruotsin Västerbotten'ia v.1809 Haminan rauhaan, jolloin raja vedettiin Tornion-Muonionjokea ja Könkämäenoa pitkin Kilpisjärvelle ja itäranta liitettiin Venäjään-Suomeen. Ruotsin kruunulla oli yksityisiä kalastuksia lähes kaikilla lohijoilla, mutta ei yhtäkään Tornionjoella [mm. OTK Joonan tutkimus ISSN 0783-4144].

Vaikka 1600-luvun Ruotsissa aatelittoman verotalonpojan maahan ja veteen kohdistuvasta oikeudesta ei voitaisi puhua omistuksesta sen nykyisessä merkityksessä, oleellista tässä oikeudessa oli se, että talonpojilla oli muilta suojattu oikeus käyttää hyväkseen niistä saatava tuotto ja nämä maat ja vedet kulkivat perintönä. Ruotsin korkein oikeus toteaa mm. päätöksessään NJA 1981:1,184, että tämä talonpojan oikeus oli se oikeus, josta myöhemmin kehittyi se, mitä tänä päivänä tarkoitetaan omistuksella. Karoliinisen yksinvaltiuden aikana 1680-1718 lainsäädäntövalta siirtyi kuninkaalle, mutta Kristoferin v.1442 maanlain kuninkaankaari säilytti voimansa ja kuninkaan vala piti omaisuudensuojan muuttumattomana v.1772 hallitusmuotouudistukseen asti. Kun muut vuodesta 1680 vuoden 1772 hallitusmuodon antamiseen asti perustuslakeina pidetyt säännökset kumottiin, kustavilaisessa hallitusmuotouudistuksessa omaisuudensuojaa vahvistettiin lainsäätäjääkin vastaan. Kristoferin maanlailla säädetty omaisuuden suoja turvattiin v.1772 hallitusmuodon 2 ja 39§:ssä. Yhtäläinen perustuslaillinen omaisuuden suoja vahvistettiin v.1789 annetun yhdistys- ja vakuuskirjan 2 ja 3§:ssä niin, ettei ketään hengen, kunnian, ruumiin tai omaisuuden puolesta loukattaisi, ennen kuin asianomainen

on laillisesti syylliseksi havaittu ja asianomaisessa oikeudessa tuomittu. Porvoon valtiopäivillä 15.3.1809 annetun ja 29.3.1809 vahvistetun keisarillisen vakuutuksen 6. artiklalla Venäjän keisari vahvisti uusien alamaistensa uskonnon vapaan harjoittamisen sekä omistus- ja erioikeudet, joten v.1772 ja v.1789 hallintolaeissa vahvistettu omaisuudensuoja on ollut meillä voimassa aina vuoden 1919 hallitusmuodon voimaantuloon saakka.

Tornionjoen lohenkalastukset eivät ole missään historiallisessa vaiheessa olleet yhden ja saman omistuspohjan alla. Tornionjoen kalastusoikeudet fragmentoituiivat ja järjestäytyivät varmuudella viimeistään 1300-luvulla. Tänäkin päivänä Väylänvarren jakokuntien vanhojen talojen ihmiset ovat alkuperäisväestöä, jotka asuvat sukujensa yli puolen tuhannen ja jopa yli tuhannen vuoden mittaisia historiallisia asuinpaikkoja. Pohjoinen asutus keskittyi lohijokien varsille, koska kylmän ja niukan talven jälkeen lohi toi runsautta. Tornionjoen lohenkalastukset olivat lohitalonpoikien hallussa. Nämä ylimuistoiset oikeudet lohenkalastukseen eivät ole laillisesti siirtyneet missään vaiheessa Ruotsin kruunun tai minkään valtion haltuun. Yhtä ja yhtäläistä oikeusperustaa ei ole voinut syntyä oikeudellisesti hyväksyttävällä tavalla. Suomen valtio ei voi perustaa kalastusoikeutta ylimuistoiseen kalastusoikeuteen. Historia on tässä yksityisten rannanomistajien puolella. Suomen oikeusjärjestys on määrännyt ylimuistoiset kalastusoikeudet voimaan yksityisille rannanomistajille. Lohi on *res nullius* kuten kaikki muutkin kalat, ja se, johon kalastus perustuu muualla Suomessa, mm. Simojoella, Tenajoella sekä Kymillä, jossa munkit nimenomaisesti hoitivat kruunun yksityistä kalastusta.

Erityisperusteinen kalastusoikeus on kiinteistön ulottuvuutta toisen vesialueelle, mutta normiperusta ei tunne valtion regaalista kalastusoikeutta erityisperusteisena kalastusoikeutena yksityisten kalastusoikeuksien alueille. Lohiregaali ei ole kiinteistön ulottuvuutta. Maa- ja metsätalousministeriö ei ole näyttänyt väittämänsä omistuksen syntyä ja sen historiaa; se ei ole selvittänyt sen suhdetta yksityiseen omistusoikeuteen, jollaiseksi tilan tai jakokunnan kalastusoikeus, myös erityisperusteinen kalastusoikeus katsotaan selkeästi. Perustuslakivaliokunnan mukaan koskitilojen kalastusoikeudet nauttivat hallitusmuodon 6§:n omaisuudensuojaa [PeVL5-1981].

Lohiregaalin fiskaalinen olemus, tarkoittaen valtaa verottajan roolissa, on ollut pitkään MMM:n toimijoiden tiedossa. Tunnustetut oikeusoppineet, *Eero Manner* ja *Kyösti Haataja*, katsoivat [M-L Honkanen, *Kalastusoikeus s.21, Suomen Lakimiesliiton kustannus Oy 1985*] "ettei kruunun regaalioikeus ole koskaan käsittänyt oikeutta vesialueisiin pohjineen eikä sulkenut pois yksityistä omistusoikeutta". Se, mitä valtiolla on valtion alueilla merellä, taikka valtion hallussa muilla joilla, on täysin eri asia kuin yksityisten kalastusoikeuksien alueilla Tornionjoella. Vaikka valtion kalastusregaalialueita, lohiregaleita eli lohiregaleita on lainvalmistelussa epäsuorasti sivuutettu, se ei ole osa lainsäädäntöä. Hallitusten esityksiin kirjatut maininnat lohiregaalista ja sen perusteella (Ruotsista poiketen –HUOM!) valtion lohenkalastuksen omistuksesta Tornionjoella [HE 264/2009, *kalastussäännön 17§*] ovat Maa- ja metsätalousministeriön toimijoiden itsensä laatimia. Mielivalta ei pitkään harjoitettunakaan luo omistusta. Vain laki on vahvasti velvoittava. Vaikka kalastus-

viranomainen on suvereniteettiasemassaan toiminut, kuin valtio omistaisi lohenkalastukseen Tornionjoella, Suomen oikeusjärjestys ei alista Tornionjoen yksityisiä kalastusoikeuksia valtion regaalisen kalastusoikeuden tai lohiregaalin alle.

On selvää, että valtion yksinoikeutta lohenkalastukseen Tornionjoella ei voi perustaa säädökseen valtion yksityisistä kalastuksista, eikä valtion yksinoikeutta lohenkalastukseen Tornionjoella voi myöskään perustaa valtion kalastusregaaliiin.

Maa- ja metsätalousministeriö on viranomaistiedotteen 2.10.2017 perustana käyttänyt emeritusprofessori Erkki J. Hollon lausuntoa, joka perustuu muihin kuin alkuperäisiin lähteisiin tai tutkimuksellisiin keinoihin ja on todennäköisesti myös korruptoitunutta [*Minna Mättö, liite 5*]. Professori Hollon 19.09.2017 lausunto Tornionjoen lohenkalastusoikeuksista on laadittu ennakkokantaisesti vastaan Lapin Yliopiston/OTL Juha Joonan tieteellisiin ja tutkimuksellisiin välinein tehtyä tutkimusta, jossa lähteiden käyttöä sitoo tutkimuksen eettiset säännöt. Kun prof. Hollon lausunto on merkittävältä osiltaan toissijaisiin lähteisiin perustuvaa spekulatiota ja todellisuuspohjaa vailla, se on vain fiktiivinen mielipidekirjoitus, joka nojaa asemaan, ei substanssiin. Vastoin Hollon lausuntoa mikään kuningas ei ole Torniojokivartta asuttanut eikä yksikään Ruotsin kuningas ole minkään ajan oikeusjärjestelmän mukaan laillisesti omistanut Tornionjoen kalastusoikeuksia.

Maa- ja metsätalousministeriö tiedottaa 2.10.2017: "*Valtiolle kuuluva erityisperuste mainitaan nimenomaisesti myös Suomen kansallisessa lainsäädännössä, lainvalmisteluaineistossa ja oikeuskäytännössä. Jos lohiregaalista haluttaisiin luopua, asiasta pitäisi selvityksen mukaan säätää lailla tai asetuksella.*" [*liitteet 1 ja 2*] MMM ei osoita väittämälleen nimenomaista lainperustaa, vaan jatkaa viranomaistiedotteella väittämistään valtion lohiregalesta vailla säädösperusteita ja vailla perustuslain tarkastelua viitaten mielivaltaisesti ja sattumavaraisesti lainsäädäntöön. Sellainen ei synnytä oikeutta mihinkään, vaan vastuuministeriö käyttää toimivaltaa suoraan yksityisen asian yksipuoliseen sitovaan hallintaan ja dominointiin. MMM:n uutisointi 2.10.2017 viranomaistiedotteella on verrattavissa valeuutiseen, jolla muokataan yleistä mielipidettä. Ylimmän hallintoviranomaisen antamana ja perustuslain 2.3§:ä rikkovana se on vakavaa lainvastaisuutta. Kun sillä peitellään pitkään jatkettua laittomuuksien ketjua, jota kalastusviranomainen on lohiregaalin nimissä ja säädökseen valtion yksityisistä kalastuksista nojaten ylläpitänyt Tornionjoella, on syytä arvioida siihen sisältyvää tarkoitushakuisuutta.

Maa- ja metsätalousministeriön viranomaistiedote Tornionjoen lohiregaalista loukkaa ja uhkaa yksityistä oikeutta. Saman viranomaistiedotteen mukaan MMM aikoo järjestää seuraavaksi eräänlaisen gallupkyselyn regaalien haitoista ja hyödyistä ikäänkuin kiinteistöjen ulottuvuuksiin liittyvät, yhteisäluelain 758/1989 3.2§:llä suojatut, yksityiset omistusoikeudet olisivat ratkaistavissa huutoäänestyksellä toreilla. Suuri kysymys onkin, mitä prof. Erkki J. Hollon "valtuutuksella" ollaan nyt tekemässä [*Luoteis-Lappi, liite 4*]. Maa- ja metsätalousministeriön viranhaltijoille pitäisi olla täysin selvää, että laki on vahvasti velvoittava, ja että professori Erkki J. Hollon lohiregaalin selvittämistä koskeva lausunto ei ole oikeussäännös, se ei muuta taikka vahvasta lakia, eikä se velvoita viranomaista.

Tornionjoen lohiregaali ei ole osa voimassa olevaa lainsäädäntöä; ilman vakavaa lainvastaisuutta sen voimassa olosta ei voi antaa viranomaistiedotetta eikä siihen perustuen voi tehdä päätöstä. Kun oikeusjärjestykseen nojaava laillinen peruste puuttuu, Maa- ja metsätalousministeriö ja sen toimijat ovat 2.10. viranomaistiedotteellaan "*Tornionjoen lohiregaali on osa voimassa olevaa lainsäädäntöä*" rikkoneet PeL 2.3§:n laillisuuden ja lakisidonnaisuuden vaatimukset.

Viittaamme perustuslain 118§:än ja siihen, että välittömän perusoikeuksien turvaamisveloitteen lisäksi valtion velvollisuus on varmistaa, että oikeuksien rikkomukset tutkitaan ja virkavelvollisuuttaan rikkoneet asetetaan vastuuseen.

Tässä esitetyn perusteella pyydämme arvoisaa oikeuskansleria puuttumaan asiaan. Asia ei ole vireillä tuomioistuimessa tai muualla.

Pello 9. päivänä marraskuuta Suomen itsenäisyyden 100 v. juhluvuonna 2017

Kunnioittavasti

Väylän viehelupa-alue, asianomaisena
Heikki Jolma pj. Väylän viehelupa-alue

- Liite 1* Maa- ja metsätalousministeriön viranomaistiedote ministeriön sivulla
- Liite 2* Maa- ja metsätalousministeriön viranomaistiedote valtioneuvoston sivulla
- Liite 3* EdiLex.fi uutisointi, viite prof. Erkki J. Hollon lohiregaali selvityksestä
- Liite 4* Luoteis-Lappi, toim. Jonna Niinikankaan artikkeli 5.10.2017 lehdestä
- Liite 5* Minna Mättö, Kalastuslainsäädännön uudistamisen peruskartoitus 2009 (MMM julkaissut Kala- ja riistahallinnon julkaisuna 88 3-2009)
- Liite 6* Per-Olof Snell, Haparanda-Tornio – Fisket 1500-1700, sivut 1-30 (64 sivusta)
- Liite 7* Per-Olof Snell, Torne och Kemi lappmarker – birkarlar, fogdar, lappar, handel

Avustaja kantelun laatimisessa: Antti Sorro, antti@sorro.fi

Väylän viehelupa-alueen ovat perustaneet Pellon-Kolarin alueen kalastusviranomaisen vahvistamat kalastusoikeuden haltijat noin 70 km pituisella Suomen puoleisella osalla Tornionjokea Juoksengista Väylänpäähän: Juoksengin kalastuskunta, Niemen-Saloniemen kalastuskunta, Turtolan kalastuskunta, Pellon kalastuskunta, Lempeän kalastuskunta, Kiurunien kalastuskunta ja Väylänpään yhteisen vesialueen osakaskunta; Y-tunnus: 2549362-2

Maa- ja metsätalousministeriö / fi / Ajankohtaista / Artikkelit / Tornionjoen lohiregaali on osa voimassa olevaa lainsäädäntöä

Tiedotteet
Uutiset
Päätökset
MMM sosiaalisessa mediassa
Blogit
Verkkolähetykset
Tapahtumat
Suomi 100 Yhdessä-viikonloppu
Farmari 2017
Kysely maataloustuotannon valvontaselvityksen kehittämisestä
Porokysely 2017
Lausuntopyyntö
Kuulutukset
Hankintailmoitukset
Tarjouspyynnöt
Kärkihankkeet
Hankerahoitus, määrärahat, avustukset
Kunniamerkkien hakeminen
Avoimet työpaikat
Sarjakuvat
Tilaa aineistoja

Tornionjoen lohiregaali on osa voimassa olevaa lainsäädäntöä

Maa- ja metsätalousministeriö 2.10.2017 9.26

TIEDOTE

Lohiregaali on säädely Tornionjoen kalastusta jo 1700-luvun puolivälistä lähtien. Maa- ja metsätalousministeriö tilasi oikeustieteen emeritusprofessori Erkki Hollolta selvityksen siitä, kuinka hyvin tämän päivän lainsäädäntö lohiregaaalia noudattaa. Nyt selvitetään erityisesti, kuinka Ruotsin vallan jälkeinen lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö ovat vaikuttaneet regaalin toteutumiseen.

Myös tutkija Juha Joona on aiemmin selvittänyt perusteellisesti lohiregaalin historiallisia vaiheita. Professori Hollon on arvioinut selvityksessään, mikä merkitys historialliselle käsitykselle annetaan nykyisessä oikeudellisessa tarkastelussa.

Selvityksen johtopäätös on, että oikeustila sekä Suomessa että Ruotsissa tunnustaa jossain muodossa sen, että regaali-oikeus on valtiolle historiallisesti muodostunut erityisperuste, jolla valtio määrää lohenkalastuksesta. Oikeuskäytäntö on tunnustanut lohiregaalin viimeistään Kustaa Vaasan ajoista eli 1700-luvulta lähtien. Selvityksessä todetaan, ettei lainsäädännön kehitys Suomessa ole vuoden 1809 jälkeen irtisanoutunut Ruotsin vallan aikaisen lainsäädännön kannoista. Valtiolle kuuluva erityisperuste mainitaan nimenomaisesti myös Suomen kansallisessa lainsäädännössä, lainvalmisteluaineistossa ja oikeuskäytännössä. Jos lohiregaaalista haluttaisiin luopua, asiasta pitäisi selvityksen mukaan säätää lailla tai asetuksella.

Maa- ja metsätalousministeriö selvittää yhdessä Lapin ELY-keskuksen kanssa, mihin kalastusoikeudellisiin ja muihin kysymyksiin lohiregaaalilla on yhteyksiä Tornion-Muonionjoella. Maa- ja metsätalousministeriö selvittää eri osapuolten näkemyksiä regaaliin liittyvistä hyödyistä ja haitoista järjestämällä avoimen kyselyn syksyn 2017 aikana.

[Katso professori Hollon selvitys PDF](#)

Lisätietoja maa- ja metsätalousministeriöstä:

neuvotteleva virkamies Tapio Hakaste, tapio.hakaste(at)mmm.fi, p. 0295 162 152

ylitarkastaja Sanna Koljonen, sanna.koljonen(at)mmm.fi, p. 0295 162 007

KALAT KALAT

[Facebook](#)
[Twitter](#)
[LinkedIn](#)
[Google +1](#)

Näyttökaappaus 16.10.2017

http://mmm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/tornionjoen-lohiregaali-on-osa-voimassa-olevaa-lainsaadantoa

Tiedotteet
Uutiset
Etusivun uutiset
Puheet
Verkkolähettykset
Kuvat
Valtioneuvosto somessa
Tapahtumat
Teemat
Säädosvalmistelu ja hankkeet
Avoimet työpaikat
Tilaa aineistoja

Tornionjoen lohiregaali on osa voimassa olevaa lainsäädäntöä

Maa- ja metsätalousministeriö 2.10.2017 9.26

TIEDOTE

Lohiregaali on säädellyt Tornionjoen kalastusta jo 1700-luvun puolivälistä lähtien. Maa- ja metsätalousministeriö tilasi oikeustieteen emeritusprofessori Erkki Hollolta selvityksen siitä, kuinka hyvin tämän päivän lainsäädäntö lohiregaalia noudattaa. Nyt selvitetiin erityisesti, kuinka Ruotsin vallan jälkeinen lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö ovat vaikuttaneet regaalin toteutumiseen.

Myös tutkija Juha Joonas on aiemmin selvittänyt perusteellisesti lohiregaalin historiallisia vaiheita. Professori Hollon on arvioinut selvityksessään, mikä merkitys historialliselle käsitykselle annetaan nykyisessä oikeudellisessa tarkastelussa.

Selvityksen johtopäätös on, että oikeustila sekä Suomessa että Ruotsissa tunnustaa jossain muodossa sen, että regaali-oikeus on valtiolle historiallisesti muodostunut erityisperuste, jolla valtio määrää lohienkalastuksesta. Oikeuskäytäntö on tunnustanut lohiregaalin viimeistään Kustaa Vaasan ajoista eli 1700-luvulta lähtien. Selvityksessä todetaan, ettei lainsäädännön kehitys Suomessa ole vuoden 1809 jälkeen irtisanoutunut Ruotsin vallan aikaisen lainsäädännön kannoista. Valtiolle kuuluva erityisperuste mainitaan nimenomaisesti myös Suomen kansallisessa lainsäädännössä, lainvalmisteluaineistossa ja oikeuskäytännössä. Jos lohiregaalista haluttaisiin luopua, asiasta pitäisi selvityksen mukaan säätää lailla tai asetuksella.

Maa- ja metsätalousministeriö selvittää yhdessä Lapin ELY-keskuksen kanssa, mihin kalastusoikeudellisiin ja muihin kysymyksiin lohiregaalilla on yhteyksiä Tornion-Muonionjoella. Maa- ja metsätalousministeriö selvittää eri osapuolten näkemyksiä regaaliin liittyvistä hyödyistä ja haitoista järjestämällä avoimen kyselyn syyskuun 2017 aikana.

[Katso professori Hollon selvitys PDF](#)

Lisätietoja maa- ja metsätalousministeriöstä:

neuvotteleva virkamies Tapio Hakaste, tapio.hakaste(at)mmm.fi, p. 0295 162 152

ylitarkastaja Sanna Koljonen, sanna.koljonen(at)mmm.fi, p. 0295 162 007

KALAT KALAT

2.10.2017 15.15

Valtiosopimusopas sisältää menettelyohjeet kansainvälisten ja EU-sopimusten valmistelusta ja voimaansaattamisesta virkamiesten työn tueksi. Oppaassa selvitetään perustuslain 8 lukuun perustuva sopimuksetekotoimivalta Suomessa. Opas sisältää

myös yhteisymmärryspöytäkirjan mallin ja valtiosopimussanaston.

Oppaassa avataan viitetiedoin valtiosopimuksia koskevaa

perustuslakivaliokunnan lausuntokäytäntöä.

UUTISET

Emeritusprofessori Erkki J. Hollon selvitys: Tornionjoen lohiregaali on osa voimassa olevaa lainsäädäntöä

2.10.2017 14.40

Lohiregaali on säädellyt Tornionjoen kalastusta jo 1700-luvun puolivälistä lähtien. Maa- ja metsätalousministeriö tilasi oikeustieteen emeritusprofessori *Erkki J. Hollolta* selvityksen siitä,

kuinka hyvin tämän päivän lainsäädäntö lohiregaalia noudattaa. Nyt selvitettiin erityisesti, kuinka Ruotsin vallan jälkeinen lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö ovat vaikuttaneet regaalin toteutumiseen. Myös tutkija *Juha Joona* on aiemmin selvittänyt perusteellisesti lohiregaalin historiallisia vaiheita. Professori Hollo on arvioinut selvityksessään, mikä merkitys historialliselle käsitykselle annetaan nykyisessä oikeudellisessa tarkastelussa.

UUTISET

Komissio päivittää junamatkustajien oikeuksia koskevia sääntöjä

2.10.2017 14.40

Euroopan komissio päivittää junamatkustajien oikeuksia koskevia EU:n sääntöjä. Tarkoituksena on antaa matkustajille parempi suoja viivästysten, peruutusten ja syrjinnän varalta. Junamatkustajille halutaan täysimääräinen suoja riippumatta siitä, missä päin Eurooppaa he matkustavat. Komission tavoitteena on myös taata tiedotuksen riittävyys ja parantaa vammaisten tai liikuntarajoitteisten matkustajien oikeuksia merkittävästi. Komission

ehdotuksessa tunnustetaan, että rautatieliikenteen harjoittajat voidaan tiukoin rajatuissa olosuhteissa vapauttaa matkustajille viivästysten vuoksi maksettavista korvauksista.

LUOTEIS-LAPPI

Julkaisija: SLP Kustannus Oy
Osoite: Ojapolku 3, 95900 Kolari
Puhelin: (016) 561 181 ja (016) 561 900
Sähköposti: info@luoteis-lappi.com
Ilmestymispäivä: torstai

Lohiregalea ei pureta

Syksyn aikana järjestetään kysely regalen vaikutuksista.

Jonna Niinikangas

OIKEUSTIETEEN emeritusprofessori **Erkki Hollo** katsoo selvityksessään, että oikeustila Suomessa ja Ruotsissa tunnustaa jossain muodossa sen, että regaali oikeus on historiallisesti muodostunut erityisperuste, jolla valtio määrää lohenkalastuksesta.

Hollo tutki perehtyi asiaa tutkineen varatuomari **Juha Joonan** tutkimuksiin aiheesta, ja arvioi selvityksessään, mikä merkitys historialliselle käsitykselle annetaan nykyisessä oikeudellisessa tarkastelussa. Joonan tutkimuksessa Valtion regaleoikeudelle ei löytynyt selkeää oikeudellista perustetta.

– Sitä ei voida purkaa toteamuksella. Oikeusoppineet puhuvat oikeustilasta, jossa valtio omistaa lohien. Sitä noudatetaan,

Lohi on kuulunut niin pitkään valtiolle, että käytäntöä ei voida purkaa, vaikka regaleoikeudelle ei ole löytynyt oikeudellista perustetta historiasta.

maa- ja metsätalousministeriön neuvotteleva virkamies **Tapio Hakaste** sanoo.

Oikeuskäytäntö on tunnustanut lohiregaalin Kustaa Vaasan ajoista eli 1700-luvulta lähtien, ja se on ollut voimassa niin kauan, että jos lohiregaalista haluttaisiin luopua, siitä pitäisi säätää lailla tai

asetuksella.

Maa- ja metsätalousministeriö tilasi Hollolta selvityksen lohiregalesta eli valtion oikeudesta loheen Väylässä. Seuraavaksi ministeriö selvittää yhdessä Lapin ely-keskuksen kanssa mihin kysymyksiin lohiregale liittyy Tornion ja Muonionjoella. Nettipohjainen kysely aiheesta

on tulossa syksyn aikana.

– Eri osissa jokea on eri näkemyksiä asiasta. Mitä mahdollisuuksia nykyinen oikeustila antaa ja mitä se estää, Havaste selvittää.

Varsinkin Pellossa valtion regaleoikeutta on arvosteltu voimakkaasti ja vaadittu regalen purkamista. ♦

Kalastuslainsäädännön uudistamisen peruskartoitus

OTM Minna Mättö

Helsinki 2009

Maa- ja metsätalousministeriölle

Kun kalastuslainsäädännön kokonaisuudistus alkoi, sen taustaksi päätettiin kartoittaa kalastuselinkeinon voimassa olevan sääntelyn perusrakennetta ja suhdetta muuhun oikeusjärjestykseen. Vaikka nykyinen kalastuslaki (286/1982) useissa suhteissa täyttää kalastuksen järjestämisen kannalta asetettavat perusvaatimukset, oikeudellinen ympäristö on monesta syystä muuttunut. Samalla kalastuksen ja sen aseman yhteydet muihin sääntelyalueisiin, erityisesti vesienkäyttöön, luonnonsuojeluun ja virkistyskäyttöön ovat monipuolistuneet, ei vähiten runsaan kansainvälisen sopimustoiminnan sekä Euroopan yhteisön kalastuspolitiikkaa ja muita hallinnonaloja koskevan runsaan sääntelyn vuoksi.

Näiden taustojen kartoittamiseksi on valmistunut oheinen oikeustieteen maisteri Minna Mätön ohjauksessani laatima selvitys kalastuslainsäädännön taustaseikoista.

Mietintö luovutetaan kunnioittavasti ministeriön käyttöön.

Helsingissä huhtikuun 1 päivänä 2009

Erkki J. Hollo
professori

SISÄLLYSLUETTELO

LÄHTEET	VII
Virallislähteet	VII
Muut lähteet	X
Verkkolähteet	XI
Suulliset lähteet ym.	XII
OIKEUSTAPAUKSET JA MUUT RATKAISUT	XIII
Eduskunnan oikeusasiamies	XIII
Euroopan ihmisoikeustuomioistuin	XIII
Euroopan yhteisöjen tuomioistuin	XIII
Hovioikeudet	XIII
Korkein hallinto-oikeus	XIII
Vuosikirjaratkaisut	XIII
Julkaistu lyhyt ratkaisuseloste	XIV
Julkaisemattomat ratkaisut	XIV
Korkein oikeus	XIV
Vuosikirjaratkaisut	XIV
Oikeuskansleri	XIV
SÄÄDÖSLUETTELO	XV
Kansalliset säädökset	XV
Yhteisön oikeuden säädökset	XVI
Kansainväliset sopimukset ja muut asiakirjat	XVIII
JOHDANTO	1
1 YLEISTÄ KALASTUSLAINSÄÄDÄNNÖN ASEMESTA JA	
SOVELTAMISALASTA	5
1.1 Kalastuslainsäädännön asemasta	5
1.2 Vuoden 1982 kalastuslain muutoksista lyhyesti	6
1.3 Kalastuslainsäädännön tavoitteista	7
1.3.1 Ekologisesti ja taloudellisesti kestävä käyttö	7
1.3.2 Kalastuselinkeinojen ja kalastusharrastuksen edellytysten turvaaminen	8
1.4 Soveltamisala	8
1.4.1 Asiallinen ulottuvuus	8
1.4.2 Alueellinen ulottuvuus	9

1.4.3 Henkilöllinen ulottuvuus	11
1.5 Käsitteitä	12
1.5.1 Ammattikalastus ja ammattikalastaja	12
1.5.2 Muita käsitteitä	13
2 KALASTUSLAINSÄÄDÄNNÖN SUHDE MUUHUN LAINSÄÄDÄNTÖÖN	15
2.1 Perustuslaki.....	15
2.1.1 Säättämisjärjestyksestä	15
2.1.2 Ympäristöperusoikeussäännös	16
2.1.3 Omaisuudensuoja	17
2.1.4 Yksityiselämän ja kotirauhan suoja.....	18
2.1.5 Oikeus omaan kulttuuriin	19
2.1.6 Hallintotehtävän antaminen muulle kuin viranomaiselle	20
2.1.7 Asetuksen antaminen ja lainsäädäntövallan siirtäminen	21
2.1.8 Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate	21
2.2 Suhde vesienkäytön sääntelyyn	22
2.2.1 Vesilaki.....	23
2.2.1.1 Kalankulun turvaaminen.....	23
2.2.1.2 Kalatalousveloitteet vesirakennushankkeiden yhteydessä	23
2.2.1.3 Vesilain nojalla maksettavista korvauksista	24
2.2.1.4 Ojituksen sääntely	25
2.2.1.5 Asianosaispuhevalta vesilain mukaisissa asioissa.....	26
2.2.2 Pilaavia hankkeita koskeva sääntely.....	26
2.3 Suhde erilaisiin suojelunormeihin.....	27
2.3.1 Sääntelyn lähtökohdista.....	27
2.3.1.1 Luonnon monimuotoisuuden suojelu	27
2.3.1.2 Kestävän käytön periaate.....	29
2.3.2 Kalastusta rajoittavat normit.....	30
2.3.2.1 Luonnonsuojelulain normit.....	30
2.3.2.1.1 LSL:n soveltamisalasta ja tavoitteesta	30
2.3.2.1.2 Lajisuojelu	31
2.3.2.1.3 Aluesuojelu	32
2.3.2.1.4 Elinympäristö- ja luontotyyppisuoja.....	33
2.3.2.2 Vesiensuojelunormit.....	34
2.3.2.3 Kalastuslain rajoitusnormit.....	35

2.3.3 Kalojen suojelelu	36
2.3.3.1 LSL:n suojelelunormit.....	36
2.3.3.2 Kalastuslain rauhoitusnormit.....	37
2.3.3.3 VN:n päätös kalojen elinolojen turvaamiseksi	39
2.3.3.4 Kalojen voimalaitokseen joutumisen estäminen	39
2.4 Kala elintarvikkeena	39
3 YLIKANSALLINEN OIKEUS	41
3.1 Kansainväliset sopimukset.....	41
3.1.1 Rio de Janeiron biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus	41
3.1.2 Ramsarin kosteikkosopimus	42
3.1.3 Bernin yleissopimus	43
3.1.4 Århusin yleissopimus	43
3.1.5 Rajavesiä koskevat sopimukset	44
3.1.6 Euroopan ihmisoikeussopimus	45
3.1.7 Poliittiset asiakirjat ja julistukset.....	53
3.2 Yhteisöoikeus	54
3.2.1 Primäärilainsäädäntö	54
3.2.2 Yhteinen kalastuspolitiikka	54
3.2.3 Kalojen elinympäristöä koskevat direktiivit.....	57
3.2.4 Vesipolitiikan puitedirektiivi.....	57
3.2.5 Meristrategiadirektiivi	58
3.2.6 Lintudirektiivi ja luontodirektiivi	59
3.2.7 Ympäristövastuudirektiivi	61
3.2.8 Valtiontukia koskeva yhteisön lainsäädäntö.....	62
4 KALASTUSOIKEUDET	64
4.1 Kalastusoikeuden ja kalatalouden omistus- ja varallisuusoikeudellinen perusta	64
4.1.1 Kalastusoikeuden kiinteistöoikeudellinen perusta.....	64
4.1.2 Kalastusoikeus omaisuutena.....	66
4.1.2.1 Vesialueen omistajan käyttövalta	67
4.1.2.2 Määräämisoikeus	68
4.1.2.3 Omistukseen ja hallintaan liittyvät velvollisuudet.....	69
4.2 Kalastusoikeudet ja niiden sisältö	70
4.2.1 Vesialueen omistamiseen perustuva kalastusoikeus.....	71

4.2.2 Yleiskalastusoikeudet	73
4.2.2.1 Varsinainen yleiskalastusoikeus	73
4.2.2.2 Rajoitetut yleiskalastusoikeudet	75
4.2.2.2.1 Yleiskalastusoikeudet yleisellä/valtion vesialueella.....	75
4.2.2.2.1.1 Meressä ja Suomen talousvyöhykkeellä	75
4.2.2.2.1.2 Järvessä	75
4.2.2.2.1.3 Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa sijaitsevilla vesialueilla.....	76
4.2.2.2.2 Yleiskalastusoikeudet yksityisillä vesillä	77
4.2.2.3 Yleiskalastusoikeuksia koskevat rajoitukset kalastuslain 11 §:ssä.....	78
4.2.3 Muut kalastusoikeudet	80
4.2.3.1 Kalastusregaaliiin perustuva kalastusoikeus.....	80
4.2.3.2 Erityiseen etuuteen ja oikeuteen perustuva kalastusoikeus	81
4.2.3.3 Vuokraan perustuva kalastusoikeus	84
4.3 Kalastukseen liittyvät oikeudet	88
5 TOIMIJA JA PÄÄTÖKSENTEKO.....	89
5.1 Osakaskunta eli kalastuskunta.....	89
5.1.1 Kuvaus	89
5.1.2 Tehtävät ja toimivalta	90
5.1.3 Osakaskuntien päätöksenteko ja toimielimet	92
5.1.4 Yhteisen vesialueen osakkaan asemasta.....	95
5.2 Kalastusalue	96
5.2.1 Kuvaus	96
5.2.2 Tehtävät ja toimivalta	97
5.2.3 Kalastusalueiden toimielimet ja päätöksenteko.....	98
5.3 Työ- ja elinkeinokeskukset	101
5.3.1 Kuvaus	101
5.3.2 Tehtävät ja toimivalta	101
5.3.3 Päätöksenteko	104
5.4 Maa- ja metsätalousministeriö	104
5.5 Muut toimijat ja päätöksentekomuodot	105
5.5.1 Ammattikalastajat	105
5.5.2 Virkistyskalastajat	107
5.5.3 Metsähallitus.....	107
5.5.4 Ympäristöjärjestöt	108

5.5.5 Kalastusalan järjestöt.....	109
6 KALASTUKSEN VALVONTA	110
6.1 Kalastuksen ennakkovalvonta.....	110
6.2 Kalastuksen jälkivalvonta.....	111
6.2.1 Kalastusta valvovat viranomaiset	111
6.2.2 Kalastuksenvalvoja.....	111
6.2.3 Talteenotto ja pakkokeinot	112
7 KALASTUSLAINSÄÄDÄNNÖN KEHITYSTARPEITA	114
Kalastuslain kipupisteet tiivistetysti	120
LIITE 1	122

LÄHTEET

Virallislähteet

Guidance document on the strict protection of animal species of Community interest under the Habitats Directive 92/43/EEC. Final version February 2007. Julkaisu sähköisenä, osoitteessa:

http://circa.europa.eu/Public/irc/env/species_protection/library?l=/commission_guidance/english/final-completpdf/_EN_1.0_&a=d

HE 214/1981 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle kalastuslainsäädännön uudistamisesta

HE 191/1992 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle maaseutuelinkeinohallintoa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 300/1992 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle metsästyslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 301/1992 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kalastuslain 6 §:n muuttamisesta

HE 179/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle kalastuslain muuttamisesta.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 120/1994 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle maakaareksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 227/1994 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle kiinteistönmuodostamista koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

HE 200/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi vuoden 1951 kalastuslain 90 §:n ja vuoden 1982 kalastuslain muuttamisesta.

HE 63/1996 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle metsälaiksi sekä laeiksi kestävän metsätalouden rahoituksesta ja rikoslain 48 luvun 1 §:n 3 momentin muuttamisesta.

HE 143/1997 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kalastuslain muuttamisesta.

HE 1/1998 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi.

HE 3/1998 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kalastuslain 94 ja 121 §:n muuttamisesta.

HE 84/1999 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle ympäristönsuojelu- ja vesilainsäädännön uudistamiseksi.

HE 198/1999 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi yhteisalue lain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 72/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäyttö lain muuttamisesta.

HE 105/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kalastuslain 11 §:n muuttamisesta.

HE 220/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi Euroopan kalatalousrahaston kansallisesta hallinnoinnista ja elinkeinokalataloudelle myönnettävistä tuista.

HE 228/2008 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle ympäristölle aiheutuvien vahinkojen korjaamista koskevaksi lainsäädännöksi.

KM 47/1977. Kalastuslainsäädäntökomitean mietintö.

KOM(1999)363 lopullinen. Komission tiedonanto neuvostolle ja Euroopan parlamentille. Kalavarojen hoito ja meriympäristön luonnonsuojelu. 14.7.1999.

KOM(2001)135 lopullinen. Vihreä kirja yhteisen kalastuspolitiikan tulevaisuudesta. 20.3.2001.

KOM(2002)186 lopullinen. Komission tiedonanto yhteisön toimintasuunnitelmasta ympäristönsuojelua koskevien vaatimusten sisällyttämiseksi yhteiseen kalastuspolitiikkaan. 28.5.2002.

KOM(2005)504 lopullinen. Komission tiedonanto neuvostolle ja Euroopan parlamentille. Meriympäristön suojelua ja säilyttämistä koskeva teemakohtainen strategia. 24.10.2005

KOM(2008)187 lopullinen. Komission tiedonanto neuvostolle ja Euroopan parlamentille. Yhteisen kalastuspolitiikan rooli ekosysteemiperustaisen lähestymistavan soveltamisessa merien hoitoon. 11.4.2008.

Lainlaatijan perustuslakiopas 2000. Oikeusministeriön suosituksia. Helmikuu 2000.

MMM 0022:00/2008, kalastuslain kokonaisuudistustyöryhmän asettamispäätös ja muistio, 25.11.2008.

MmVM 26/1993 vp. Maa- ja metsätalousvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä laiksi kalastuslain muuttamisesta.

MmVM 9/1996 vp. Maa- ja metsätalousvaliokunnan mietintö koskien lakialoitetta laiksi kalastuslain muuttamisesta.

MmVM 13/1997 vp. Maa- ja metsätalousvaliokunnan mietintö koskien hallituksen esitystä laiksi kalastuslain muuttamisesta.

MmVM 1/1998 vp. Maa- ja metsätalousvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä laiksi kalastuslain 94 ja 121 §:n muuttamisesta

MmVM 6/2000 vp. Maa- ja metsätalousvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä laeiksi yhteisluvelain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

MmVM 14/2002 vp. Maa- ja metsätalousvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä laiksi kalastuslain 11 §:n muuttamisesta.

OM:n lausunto 59/43/2008, lausunto kalastuslain kokonaisuudistuksesta, 26.5.2008.

PeVL 7/1978 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto laki- ja talousvaliokunnalle.

PeVL 5/1981 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto laki- ja talousvaliokunnalle.

PeVL 30/1993 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto maa- ja metsätalousvaliokunnalle.

PeVL 8/1996 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto maa- ja metsätalousvaliokunnalle.

PeVL 27/1997 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto maa- ja metsätalousvaliokunnalle.

PeVL 31/2002 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle.

PeVL 49/2002 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto liikennevaliokunnalle.

PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

PeVM 10/1998 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä uudeksi Suomen hallitusmuodoksi.

Saimaannorppa ja kalastus -työryhmän raportti. Työryhmän raportti 18.12.2008.

Työryhmämuistio MMM 2004:9. Kalataloudellisten kunnostusten kehittämistyöryhmän raportti

Työryhmämuistio MMM 2008:3. Kalataloudellisen velvoitetarkkailun kehittämistyöryhmän raportti. Helsinki 2008.

Ympäristövastuutoimikunnan mietintö. Ehdotus ympäristövastuudirektiivin täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi. 14.5.2007.

Muut lähteet

Ahvenniemi, Antero: Kalatalousyhteisöt – kalastukunta, kalastusalue, yhdistys. Kalatalouden keskusliiton julkaisuja. Helsinki 1993.

Ahvenniemi, Antero, Vesa, Risto, Kilpinen, Kari ja Wallgren, Matias: Kalastusalueopas. Kalatalouden keskusliiton julkaisuja, n:o 118. Helsinki 1997. (Ahvenniemi ym. 1997)

Hakulinen, Y. J., Vuokraoikeus I. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 136. Helsinki 1967.

Hallberg, Pekka, Karapuu, Heikki, Scheinin, Martin, Tuori, Kaarlo, Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Oikeuden perusteokset. Helsinki 1999. (Hallberg ym. 1999)

Heinonen, Olavi, Koskinen, Pekka, Lappi-Seppälä, Tapio, Majanen, Martti, Nuotio, Kimmo, Nuutila, Ari-Matti ja Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. Oikeuden perusteokset. 2 uud. p. Helsinki 2002. (Heinonen ym. 2002)

Hollo, Erkki J.: Elintarvikeoikeus. Johdatus elintarvikesäätelyn perusteisiin. Helsinki 2008.

Hollo, Erkki J.: Hankesuunnitelma - Kalastuslainsäädännön uudistamisen oikeudellisten ja hallinnollisten lähtökohtien peruskartoitus, 25.10.2008.

Hollo, Erkki J.: Maankäyttö- ja vesioikeus. Helsinki 2006.

Hollo, Erkki J.: Ympäristönsuojelu- ja luonnonsuojeluoikeus. Helsinki 2004.

Hollo, Erkki J.: Ympäristönsuojeluoikeus. Helsinki 2001.

Honkanen, Marja-Leena: Kalastusoikeus. Helsinki 1985.

Kartio, Leena: Esineoikeuden perusteet. 2 uud. p. Helsinki 2001.

- Karvinen, Pauli: Kalastusoikeus kiinteistön erityisenä oikeutena. Teoksessa Juhlajulkaisu Leena Kartio 1938 – 30/8 – 2008, toim. Vihervuori, Pekka, Hemmo, Mika ja Tammi-Salminen, Eva. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. C-sarja n:o 39. Helsinki 2008.
- Kokko, Kai: Biodiversiteettiä turvaavat oikeudelliset periaatteet ja mekanismit. 2003.
- Kotkasaari, Timo: Vesilainsäädännön perusteet. Helsinki 1998.
- Kuusiniemi, Kari, Ekroos Ari, Kumpula, Anne ja Vihervuori, Pekka: Ympäristöoikeus. Oikeuden perusteokset. Helsinki 2001. (Kuusiniemi ym. 2001)
- Lähde, Heikki K.: Isojako ja torpparijärjestelmät. Maanmittaus – aikakauskirja maanmittaustieteitä varten. 82:2, 2007. s. 68 - 88.
- Mäenpää, Olli: Hallinto-oikeus. Helsinki 2003.
- Määttä, Tapio: Kalavesi kollektiivisena yksityisomistuskohdeena. Julkaisussa Vesialueiden omistus ja alueellinen hallinnointi. Toim. Kari Muje ja Mika Tonder. Kalatutkimuksia 183. Helsinki 2002. s. 23 - 45.
- Pellonpää, Matti: Euroopan ihmisoikeussopimus. 4. uud.p. Helsinki 2005.
- Wallgren, Matias: Uusi hallintolaki ja kalastusalue toiminta. Suomen Kalastuslehti 1/2004, s. 30 - 38.
- Wirola, Hannu: Edunvalvonnan arkea ympäristöhankkeissa. Suomen Kalastuslehti 4/2004, s. 14 - 15.
- Väisänen, Virpi, Lakso Esko, Visuri, Mika, Hellsten Seppo, Väisänen Tero: Metsätalous ja vesistöjen kunnostaminen - Taloudellinen arviointi järvikunnostuskustannusten perusteella. Alueelliset ympäristöjulkaisut 230. Oulu 2001.

Verkkolähteet

Kalastajan ABC, MMM:n verkkosivut,

http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/kalastus_riista_porot/vapaa_ajankalastus/kalastajan_abc.html (13.4.2009).

Kilpailupolitiikan ydinalueet, Valtiontukien valvonta, Euroopan komission verkkosivut, http://ec.europa.eu/competition/consumers/stateaid_fi.html, 2.4.2009.

Saara Bäck: Meristrategiadirektiivi ja HELCOM Itämeren toimintaohjelma (BSAP) Ympäristöministeriö, <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=91148&lan=fi>, 16.2.2009.

Yhteinen kalastuspolitiikka, Euroopan komission verkkosivut, http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/management_resources/environment_fi.htm, 21.12.2008.

Yhteinen kalastuspolitiikka, Euroopan komission verkkosivut, pyyntiponnistuksen rajoittamisen tarve, http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/management_resources/conservation_measures/fishing_effort_fi.htm, 21.12.2008.

Yhteinen kalastuspolitiikka, Euroopan komission verkkosivut, TACien – saaliiden rajoittaminen, http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/management_resources/conservation_measures/tacs_fi.htm, 21.12.2008.

Yhteinen kalastuspolitiikka, Euroopan komission verkkosivut, kalavarojen hoito ja ympäristö, http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/management_resources_fi.htm, 21.12.2008.

Suulliset lähteet ym.

Hollo, Erkki J. tapaaminen koskien selvitystä, 29.4.2009.

Kalastuslain kokonaisuudistus -hankkeen esittely- ja käynnistysseminaari, puheenvuorot 27.11.2008.

Kalastusoikeusjaoston kokous, 7.4.2009.

Kirjavainen, Eija, vastaus kyselyyn, 27.4.2009.

Nyrönen, Jukka, yhteydenotto koskien selvitystä, 23.4.2009.

OIKEUSTAPAUKSET JA MUUT RATKAISUT

Eduskunnan oikeusasiamies

Kalastuksentralvoimia koskeva lainsäädäntö perustuslain kannalta puutteellinen, AOA:n päätös 785/4/04, 9.6.2006

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

EIT Alatalukkila ym. v. Suomi 28.7.2005

EIT Posti ja Rahko v. Suomi 22.9.2002

EIT Stark ym. v. Suomi 9.10.2007 (päättös asian poistamisesta asialistalta)

EIT Taivalaho v. Suomi 12.12.2006 (päättös jättää asia tutkimatta)

Euroopan yhteisöjen tuomioistuin

EYT C-280/00 Altmark Trans GmbH ja Regierungspräsidium Magdeburg v. Nahverkehrs-gesellschaft Altmark GmbH

Hovioikeudet

Rovaniemen hovioikeus 11.6.2001 taltio 325

Korkein hallinto-oikeus

Vuosikirjaratkaisut

KHO 2002:12

KHO 2002:23

KHO 2003:22

KHO 2005:34

KHO 2006:56

KHO 2007:74

Julkaistu lyhyt ratkaisuseloste

KHO 15.1.1999 T 71 lrs

KHO 13.9.1999 T 2476 lrs

KHO 29.6.2007 T 1784 lrs

KHO 27.8.2008 T 2078 lrs

Julkaisemattomat ratkaisut

KHO 10.3.2005 T 512

KHO 20.6.2005 T 1549

KHO 18.12.2006 T 3461

KHO 11.12.2008 T 3226

Korkein oikeus

Vuosikirjaratkaisut

KKO 1968 II 47

KKO 1974 II 73

KKO 1981 II 128

KKO 1988:96

KKO 1990:113

KKO 2001:83

KKO 2003:130

KKO 2006:70

Oikeuskansleri

Kalastuksentralvojan toimivalta ja esitutkintaa koskeva päätös, AOK:n päätös 158/1/06,
29.1.2008.

SÄÄDÖSLUETTELO

Kansalliset säädökset

Asetus Ruotsin kanssa tehdyn rajajokisopimuksen B liitteen eräiden määräysten soveltamisen keskeyttämisestä (SopS 35/1997)

Elintarvikelaki (ETL 13.1.2006/24)

Euroopan kalatalousrahaston kansallisesta hallinnoinnista ja elinkeinokalataloudelle myönnettävistä tuista annettu laki (EKTR-laki 29.12.2006/1447)

Hallintolainkäyttölaki (HLL 26.7.1996/586)

Hallintolaki (HL 6.6.2003/434)

Henkilötietolaki (22.4.1999/523)

Laki eräistä yhteisomistussuhteista (yhteisomistuslaki 25.4.1958/180)

Laki Euroopan yhteisön yhteisen kalastuspolitiikan täytäntöönpanosta (YKPL 8.12.1994/1139)

Laki julkisista kuulutuksista (2.2.1925/34)

Laki kalastuksesta Tornionjoen kalastusalueella (30.5.1997/494)

Laki kalastusvakuutusyhdistyksistä (23.7.1958/331).

Laki maaseutuelinkeinojen tukitehtäviä hoidettaessa noudatettavasta menettelystä (18.12.1992/1336)

Laki Metsähallituksen erävalvonnasta (22.12.2005/1157)

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL 11.7.1997/689)

Laki oikeudesta yleisiin vesialueisiin (1.4.1966/204)

Laki, sisältävä määräyksiä välirajasta vedessä ja vesialueen jaosta (LVV 23.7.1902/31)

Laki Suomen talousvyöhykkeestä (26.11.2004/1058)

Laki työ- ja elinkeinokeskuksista sekä työ- ja elinkeinotoimistoista (5.12.2008/796)

Laki vesienhoidon järjestämisestä (30.12.2004/1299)

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (21.5.1999/621)

Laki yleisestä kalastusoikeudesta (16.4.1982/285)

Kalastusasetus (KalA 30.12.1982/1116)

Kalastuslaki (KalL 16.4.1982/286)

Luonnonsuojeluasetus (LSA 14.2.1997/160)

Luonnonsuojelulaki (LSL 20.12.1996/1096)

Maa- ja metsätalousministeriön asetus eräistä kalastusrajoituksista Saimaalla (Norppa-asetus 1.4.2009/?)

Maa- ja metsätalousministeriön päätös kalastuksesta Tornionjoen kalastusalueella (13.5.1998/319)

Maa- ja metsätalousministeriön päätös kalataloutta koskevista rekistereistä (31.12.1994/1575)

Maakaari (12.4.1995/540)

Maanvuokralaki (MVL 29.4.1966/258)

Merilaki (15.7.1994/674)

Metsälaki (MetsäL 12.12.1996/1093)

Metsästyslaki (28.6.1993/615)

Perustuslaki (PL 11.6.1999/731)

Rikoslaki (RL 19.12.1889/39)

Työvoima- ja elinkeinokeskuksista annettu asetus (31.1.1997/93)

Valtioneuvoston asetus lohenkalastuksen rajoituksista Pohjanlahdella ja Simojoessa (28.3.2008/190)

Valtioneuvoston asetus vesienhoidon järjestämisestä (30.11.2006/1040)

Valtioneuvoston asetus vesiympäristölle vaarallisista ja haitallisista aineista (23.11.2006/1022)

Valtioneuvoston asetus vesienhoitoalueista (30.12.2004/1303)

Valtioneuvoston päätös suojelua ja parantamista edellyttävien sisävesien laadusta kalojen elinolojen turvaamiseksi (1172/16.12.1999)

Vesilaki (VL 19.5.1961/264)

Yhteisäluelaki (YAL 18.8.1989/758)

Ympäristöministeriön päätös sisävesien kalavesiksi nimeämisestä ja näiden vesien tutkimisesta (117/1.2.2000)

Ympäristövahinkolaki (YVL 19.8.1994/737)

Yhteisön oikeuden säädökset

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2008/56/EY) yhteisön meriympäristöpolitiikan puitteista (meristrategiadirektiivi, MSD)

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2006/44/EY) suojelua ja parantamista edellyttävien makeiden vesien laadusta kalojen elämän turvaamiseksi (kodifioitu toisinto), joka korvaa aiemman neuvoston direktiivin (78/659/ETY) suojelua ja parantamista edellyttävien makeiden vesien laadusta kalojen elämän turvaamiseksi

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2000/60/EY) yhteisön vesipolitiikan puitteista (vesipolitiikan puitedirektiivi, VPD)

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2003/35/EY) yleisön osallistumisesta tiettyjen ympäristöä koskevien suunnitelmien ja ohjelmien laatimiseen sekä neuvoston direktiivien 85/337/ETY ja 96/61/EY muuttamisesta yleisön osallistumisen sekä muutoksenhaku- ja vireillepano-oikeuden osalta

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2004/35/EY) ympäristövastuusta ympäristövahinkojen ehkäisemisen ja korjaamisen osalta (ympäristövastuudirektiivi)

Komission asetus (EY) N:o 517/2008 neuvoston asetuksen (EY) N:o 850/98 soveltamista koskevista yksityiskohtaisista säännöistä kalaverkkojen silmäkoon ja langan paksuuden määrittämisen osalta

Komission asetus (EY) N:o 1042/2006 (7.7.2006) elollisten vesiluonnonvarojen säilyttämisestä ja kestävästä hyödyntämisestä yhteisessä kalastuspolitiikassa annetun neuvoston asetuksen (EY) N:o 2371/2002 28 artiklan 3 ja 4 kohdan yksityiskohtaisista soveltamissäännöistä

Komission asetus (EY) N:o 875/2007 (24.7.2007) Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 87 ja 88 artiklan soveltamisesta vähämerkityksiseen tukeen kalastusalalla ja asetuksen (EY) N:o 1860/2004 muuttamisesta

Komission asetus (EY) N:o 1998/2006 (15.12.2006) perustamissopimuksen 87 ja 88 artiklan soveltamisesta vähämerkityksiseen tukeen (Yleinen *de minimis* -asetus)

Komission asetus (EY) N:o 736/2008 (22.7.2008) perustamissopimuksen 87 ja 88 artiklan soveltamisesta kalastustuotteiden tuottamisen, jalostamisen ja kaupan pitämisen alalla toimiville pienille ja keskisuurille yrityksille myönnettävään valtiontukeen

Komission asetus (EY) N:o 800/2008 (6.8.2008) tiettyjen tukimuotojen toteamisesta yhteismarkkinoille soveltuviksi perustamissopimuksen 87 ja 88 artiklan mukaisesti (Yleinen ryhmäpoikkeusasetus)

Neuvoston asetus (EY) N:o 1198/2006 (27.7.2006) Euroopan kalatalousrahastosta (kalatalousrahastoasetus)

Neuvoston asetus (EY) N:o 865/2007 (10.7.2007) elollisten vesiluonnonvarojen säilyttämisestä ja kestävästä hyödyntämisestä yhteisessä kalastuspolitiikassa annetun asetuksen (EY) N:o 2371/2002 muuttamisesta

Neuvoston asetus (EY) N:o 850/1998 kalavarojen säilyttämisestä nuorten meren eliöiden suojelemiseksi toteutettavien teknisten toimenpiteiden avulla

Neuvoston asetus (EY) N:o 88/1998 tietyistä Itämeren, Belttien ja Juutinrauman vesialueiden kalavarojen teknisistä säilyttämistoimenpiteistä

Neuvoston asetus (EY) N:o 2371/2002 elollisten vesiluonnonvarojen säilyttämisestä ja kestävästä hyödyntämisestä yhteisessä kalastuspolitiikassa

Neuvoston direktiivi (79/409/ETY) luonnonvaraisten lintujen suojelusta (lintudirektiivi)

Neuvoston direktiivi (92/43/ETY) luontotyyppien sekä luonnonvaraisen eläimistön ja kasviston suojelusta (luontodirektiivi)

Kansainväliset sopimukset ja muut asiakirjat

Biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus (biodiversiteettisopimus, SopS 78/1994)

Sopimus Suomen ja Venäjän välisellä valtakunnan rajalla noudatettavasta järjestyksestä ja rajatapahtumain selvittämisjärjestyksestä (Sops 32/1960)

Suomen ja Ruotsin välinen rajajokisopimus (rajajokisopimus, Sops 53-54/1971)

Suomen ja Norjan välinen sopimus Tenojoen kalastuspiirin yhteisestä kalastussäännöstä (Tenojokisopimus, Sops 94/1989)

Suomen ja Venäjän välinen rajavesistöjä koskeva sopimus (Sops 26/1965)

Vastuullisen kalastuksen ohjesääntö. Yhdistyneiden kansakuntien elintarvike- ja maatalousjärjestö FAO

Vesilintujen elinympäristönä kansainvälisesti merkittäviä vesiperäisiä maita koskeva yleissopimus (Ramsarin kosteikkosopimus, Sops 2/1976)

Yhdistyneiden kansakuntien ympäristö- ja kehityskonferenssin maailmanlaajuinen toimintaohjelma Agenda 21

Yleissopimus Euroopan luonnonvaraisen kasviston ja eläimistön sekä niiden elinympäristön suojelusta (Bernin yleissopimus, SopS 29/1986)

Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, sellaisena kuin se on muutettuna yhdennellätoista pöytäkirjalla (Euroopan ihmisoikeussopimus, Sops 63/1999)

Yleissopimus tiedon saannista, yleisön osallistumisoikeudesta päätöksentekoon sekä muutoksenhaku- ja vireillepano-oikeudesta ympäristöasioissa (Århusin yleissopimus, SopS 122/2004)

JOHDANTO

Selvityksessä tarkastellaan voimassaolevan kalastuslainsäädännön sisältöä ja sen suhdetta muuhun lainsäädäntöön. Selvityksen tarkoituksena ei ole tyhjentävästi ja yksityiskohtaisesti käsitellä esimerkiksi Suomea sitovien kansainvälisten sopimusten ja yhteisöoikeudellisten normien ja velvoitteiden sisältöä, vaan pikemminkin auttaa lukijaa luomaan yleiskuva kalastuslainsäädännön yhteyksistä muihin normistoihin ja normeihin, niin ylikansallisiin kuin kansallisiin. Ylikansallisten velvoitteiden osalta on tarkasteluun otettu valikoidusti sellaisia normeja, joilla on merkitystä kalastuslainsäädännön kannalta. Toisaalta selvityksen tavoitteena on kalastuslainsäädännön sisällön hahmottaminen selkeinä asiakokonaisuuksina, minkä johdosta selvityksen perusteella voidaan saada työkaluja kalastuslain rakenteen ja sisällön kokonaisarviointiin tueksi. Selvityksen tavoitteena on tätä kautta nostaa esille kalastuslain kehitystarpeita, jotka johtuvat niin yhteiskunnallisista kuin kalastuslainsäädännön sääntely-ympäristön muutoksista.

Ensimmäisessä luvussa käsitellään yleisesti nykyisen kalastuslainsäädännön asemaa ja siihen tehtyjä muutoksia, kalastuslain tavoitteita sekä soveltamisalaa samoin kuin kalastuslainsäädännön käsitteitä. Kalastuslainsäädännön pääasialliset tavoitteet ovat kalaluonnon varan kestävä käyttö samoin kuin kalastuselinkeinojen ja kalastusharrastuksen turvaaminen. Näin ollen kalastuslailla säädetään julkisoikeudellista näkökulmasta luonnonvaran käytöstä ja yksityisoikeudellisesta näkökulmasta kalastusoikeuksien käytöstä. Kalastuslailla on vahva yksityisoikeudellinen liityntä, joka perustuu kalastusoikeuksien omaisuusasemaan. Luvussa on kuvattu kalastuslain asiallinen, alueellinen ja henkilöllinen soveltamisala. Alueellisen soveltamisalan yhteydessä on selvitetty siihen liittyvien käsitteiden sisältöä. Luvun lopuksi (kohdassa 1.5) on käsitelty muita, mm. kalastusoikeuksiin liittyviä, käsitteitä ja niiden sisältöä.

Toisessa luvussa tarkastellaan kalastuslainsäädännön suhdetta muuhun kansalliseen lainsäädäntöön. Luvussa esitellään joitakin kalastuslainsäädännön kannalta olennaisia perustuslain pykäläiä. Tarkastelun keskiössä ovat vesienkäyttö- ja erilaiset suojelunormit ja suhde kalastukseen. Vesienkäytön ja kalastuksen suhde ilmenee vesilaissa mm. kalan kulkua turvaavina normeina samoin kuin vesilupien yhteydessä hankkeen kalasto- ja kalastusvaikutuksen huomioimis- ja kompensointivelvollisuutena. Lisäksi esille on otettu ojitus, jonka vesistövaikutukset saattavat johtaa korvauksiin. Vesilain ohella esille on nostettu pilaavia

hankkeita säätelevä ympäristönsuojelulaki. Kalastuslainsäädännöllä on olennaisia liittymäkohtia lisäksi yhteisaluelakiin ja kiinteistönmuodostamislakiin. Kyseisiä lakeja koskeva tarkastelu on sisällytetty lukuihin, joissa niiden käsittely on katsottu tarkoituksenmukaisimmaksi. Näin ollen kalastuslain toimijoita ja päätöksentekoa koskevaan viidenteen lukuun sisältyy yhteisalueain tarkastelu. Kiinteistönmuodostamislaki puolestaan tuodaan esille neljännessä luvussa, jossa tarkastellaan kalastuslain kiinteistöoikeudellista perustaa.

Suojelunormien tarkastelu rakentuu siten, että ensin tuodaan esille kaksi luonnonvarojen sääntelyn ympäristöoikeudellista lähtökohtaa, luonnon monimuotoisuuden turvaaminen ja luonnonvarojen kestävä käyttö. Luonnonvarojen kestävällä käytöllä pyritään luonnon monimuotoisuuden turvaamiseen. Normien tarkastelu on jäsennetty niin, että ensin tarkastellaan erilaisia suojelunormeja, jotka rajoittavat kalastusta konkreettisenä toimintana. Esille on nostettu luonnonsuojelulain varsinaiset suojelunormit, mutta myös vesilakiin sisältyvät vesiensuojelunormit samoin kuin kalastuslain ”suojeluhakuiset” normit. Toiselta puolen tarkastellaan normeja, jotka voivat antaa suojaa kaloille. Kalat voivat saada suojaa luonnonsuojelulain nojalla, mutta myös muiden säännösten nojalla, kuten esimerkiksi kalastuslain rauhoitusnormien kautta. Säästösten erona on niiden tavoite ja tarkoitus. Varsinaiset suojelunormit tähtäävät ensisijaisesti suojeluun, luonnonvarojen käyttöä säätelevät normit tähtäävät ensisijaisesti luonnonvarojen riittävyteen. Suojelunormiin perustuvasta käyttörajoituksesta voi tietyissä tapauksissa saada korvausta toisin kuin esimerkiksi kalataloudelliseen rauhoitukseen perustuvasta käyttörajoituksesta.

Kolmannessa luvussa esitellään kalastuslainsäädännön kannalta olennaiset kansainväliset sopimukset ja yhteisöoikeuden säädökset. Kansainvälisten sopimusten tarkastelu on keskitynyt seuraaviin sopimuksiin: Rio de Janeiron biodiversiteettisopimus, Bernin yleissopimus, Ramsarin kosteikkosopimus ja Århusin sopimus, joka koskee tiedonsaantia ja osallistumisoikeutta ympäristöasioissa. Yhteisöoikeuden normeja on tarkasteltu laajasti. Yhteisöoikeuden osalta esiin on nostettu niin vesienhoidollisia ja suojelullisia säädöksiä kuin varsinaisesti kalastusta koskevia säädöksiä.

Neljännessä luvussa käsitellään kalastusoikeuksia ja niiden sisältöä ja luodaan lyhyt katsaus kalastusoikeuden omistus- ja varallisuus oikeudelliseen luonteeseen. Kalastuslaissa on lueteltu monia eri oikeusperusteita, joiden nojalla voidaan kalastaa. Tässä tekstissä käytetään käsitettä ”kalastusoikeudet” viittaamaan erilaisiin kalastamisen oikeusperusteisiin.

Näiden oikeusperusteiden sisältöä ja keskinäisiä suhteita on pyritty tässä selvityksessä jäsentelemään selkeäksi kokonaisuudeksi. Samalla on pyritty tuomaan esille kunkin oikeusperusteen luonne, joka ei välttämättä noudattele perinteisiä käsitteisisältöjä. Kalastaminen voi olla oikeutettua perustuen mm. vesialueen omistukseen, vuokrasopimukseen, erityiseen kalastusoikeuteen tai yleiskalastusoikeuteen.

Viidennessä luvussa käsitellään kalastuslain toimijoita ja päätöksentekorakenteita. Kalastuslain kannalta olennaisimmat toimijat ovat maa- ja metsätalousministeriö, kalastuskunta, kalastusalue, TE-keskus, ammattikalastajat sekä vapaa-ajankalastajat. Kalastuskuntien päätöksenteko perustuu omistukselle ja niiden tehtävät ovat yksityisoikeudellisia. Kalastusalueiden päätöksenteossa ovat edustettuina kalastusoikeuden omistajien ohella myös yleiskäyttäjät (vapaa-ajankalastus- ja ammattikalastusjärjestöjen kautta). Kalastusalueiden tehtävät liittyvät kalatalouden ja kalastuksen järjestämiseen sen alueella. Kalastusalueiden päätöksentekoon sovelletaan hallintolakia siltä osin kuin sitä voidaan pitää julkisoikeudellisena. Kolmanneksi voidaan mainita varsinaiset kalastusviranomaiset, eli valtakunnallisella tasolla kalastusasioita ohjaava maa- ja metsätalousministeriö ja paikallisella tasolla toimivat työ- ja elinkeinokeskukset.

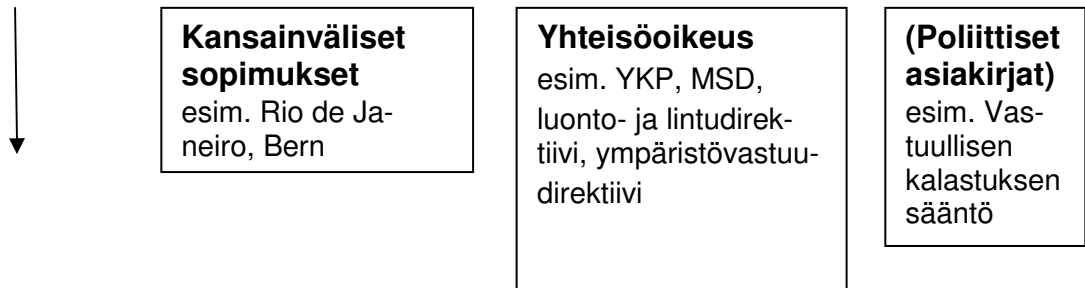
Kuudennessa luvussa käsitellään kalastuksen valvontaa. Valvontaa koskevassa osuudessa kiinnitetään erityisesti huomiota kalastuksenvalvojan tehtäviin ja asemaan, joita koskevan kannanoton apulaisoikeusasiamies on tehnyt.

Lopuksi esitetään johtopäätöksiä ja niiden pohjalta tuodaan esille kalastuslainsäädännön kehitystarpeita. Selvitykseen on lisäksi liitetty joitakin kaavioita, joiden tarkoituksena on selventää ja täydentää selvityksen sisältöä.

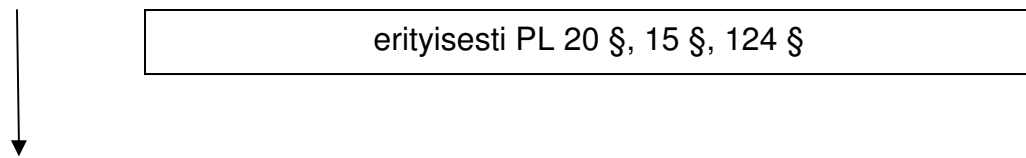
KAAVIO 1. Kalastuslainsäädännön normiympäristö.

Kaaviossa eri normien suhteita on yksinkertaistettu ja kaikkia normeja ei ole lueteltu. Esimerkinomaisesti on lueteltu vain tärkeimpiä normeja. Tarkoituksena on, että kaaviosta välittyy kuva siitä, miten kalastuksen ja kalastuslainsäädännön normiympäristö muodostuu ja minkälaisista aineksista se koostuu.

YLIKANSALLISET NORMIT

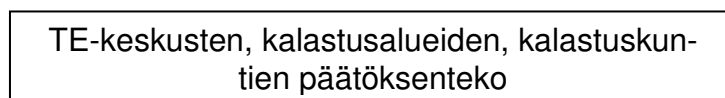
PERUSTUSLAKI

MUU LAINSÄÄDÄNTÖ, ASETUKSET, MUU NORMINANTO

KALASTUSLAIN-SÄÄDÄNNÖN NOJALLA

1 YLEISTÄ KALASTUSLAINSÄÄDÄNNÖN ASEMASTA JA SOVELTAMISALASTA

1.1 Kalastuslainsäädännön asemasta

Nykyistä kalastuslakia säädettäessä todettiin kalastuksen tärkeä yleinen merkitys Suomessa samoin kuin kalastuksen merkitys elinkeinona. Kalastuksen todettiin olevan toimintaa, jota suuri osa suomalaisista harjoittaa ammatikseen, kotitarpeeksi tai virkistykseksi. Kalastuslakia säädettäessä pidettiin tärkeänä, että vesistöjen kalakantojen käyttö ja hoito saataisiin järjestettyä mahdollisimman tehokkaaksi.¹

Yhteiskunnan muutoksen johdosta myös kalastuksen merkitys on muuttunut. Nykyään lienee vähäistä varsinainen kotitarvekalastus. Toisaalta vapaa-ajan virkistyskalastus on lisääntynyt. Monet virkistyskalastajat kalastavat yleiskalastusoikeuden perusteella, joka on jokamiehenoikeuksiin rinnastuva kalastusoikeus. Myös osa ammattikalastajista kalastaa yleiskalastusoikeuden perusteella. Yleiskalastusoikeutta laajennettiin nykyistä kalastuslakia säädettäessä.

Kalastuksen merkitys elinkeinona on myös muuttumassa. Ammattikalastuksen rinnalle on noussut virkistyskalastukseen liittyvät elinkeinot, esimerkiksi kalastusmatkailuun liittyvä kalastusopastointi, jonka lainsäädännöllinen asema lienee jokseenkin epäselvä.² Nykyistä kalastuslakia säädettäessä painotettiin erityisesti kalastuksen asemaa elinkeinona ja ammattikalastuksen edellytysten turvaamista lainsäädännössä. Hallituksen esitys sisälsi monia ”ammattimaisesti harjoitetun kalastuksen aseman parantamiseen tähtäviä ehdotuksia”.³ Ammattikalastuksella on erityinen asema ”suojattuna” elinkeinotoimintana. Yleiskalastusoikeuden nojalla kalastavien ammattikalastajien oikeusasema on vahvempi kuin muiden yleiskalastusoikeuden nojalla kalastavien.⁴

Nykyisessä kalastuslaissa painotetaan kalastuksen merkitystä elinkeinona. Ympäristöllinen näkökulma on jäänyt vähemmälle huomiolle. Se on yleisesti mainittu esimerkiksi kalastuslain 1 §:ssä, jossa todetaan, että ”kalakannan hoidossa ja käytössä on vältettävä toimenpi-

¹ HE 214/1980 vp, s. 3.

² Kalastuslain kokonaisuudistus -hankkeen esittely- ja käynnistysseminaari 27.11.2008.

³ HE 214/1980 vp, s. 1.

⁴ Hollo, hankesuunnitelma 25.10.2008.

teitä, jotka voivat vaikuttaa vahingollisesti tai haitallisesti luontoon tai sen tasapainoon. Kalat ovat uusiutuva luonnonvara, jota voidaan ja tulee hyödyntää kestävästä käytöstä periaatteella. Kestävä käyttö voidaan liittää niin ympäristöllisiin kuin kalataloudellisiin näkököhtiin. Rajoittamaton kalastus voi olla liiallista suhteessa kalakannan kestokykyyn, minkä vuoksi kalastusta on tarpeen säännellä.⁵

1.2 Vuoden 1982 kalastuslain muutoksista lyhyesti

Vuonna 1992 kalastuspiirit ja maaseutupiirit yhdistettiin maaseutuelinkeinopiireiksi. Vuonna 1993 kalastuslakia muutettiin kahdesti. Ensimmäinen kalastuslainmuutos oli melko pienialainen. Siinä lisättiin 6 §:ään ammattimaisten pyydysten käyttörajoitus, joka varasi kyseiset pyydykset ainoastaan ammattikalastajien käyttöön yleisellä alueella meressä ja Suomen talousvyöhykkeellä. Toisessa muutoksessa oli kyse kalastuslain laajemmasta uudistuksesta. Kalastusalueiden toimivaltaa laajennettiin siirtämällä niille viranomaisille kuuluneita tehtäviä samalla, kun niiden organisaatiota pyrittiin selkeyttämään ja toimintaedellytyksiä parannettiin. Samalla uudistuksella kalastuksenhoitomaksu ja pilkintämaksu yhdistettiin. Vuonna 1996 kalastuslakiin hyväksyttiin joitakin muutoksia, jotka kaikki tulivat voimaan vuoden 1997 alusta lähtien. Kalastuslakiin lisättiin ammattikalastajan määritelmä, säännökset kalastuksenhoitomaksurekisteristä sekä säännökset, joilla laajennettiin yleiskalastusoikeuksia. Lisäksi lakialoitteen pohjalta kalastuslakiin lisättiin säännökset viehekalastusmaksusta. Saman vuoden lopussa hyväksyttiin lainmuutos, joka laajensi vuoden 1982 kalastuslain soveltamisalan myös Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntiin, joiden alueella oli siihen asti ollut voimassa vuoden 1951 kalastuslaki. Kalastuslakiin lisättiin säännökset, joiden tarkoituksena on säilyttää mainittujen kuntien paikallisen väestön kalastusoikeudet kunnissa sijaitsevilla valtiolle kuuluvilla vesialueilla samoin kuin taata paikallisen väestön vaikutusmahdollisuudet valtiolle kuuluvien kalavesien käyttöä koskeissa asioissa. Vuonna 1999 lisättiin säännös kalastusalueen toimielimen jäsenen ja toimihenkilön toimimisesta virkavastuulla. Vuonna 2000 ympäristönsuojelu- ja vesilainsäädännön uudistuksen yhteydessä vesioikeudet lakkautettiin ja perustettiin ympäristölupavirastot. Kalastuslakiin tehtiin muutoksen johdosta teknisiä tarkistuksia. Samana vuonna yhteisalueelakia muutettiin, minkä johdosta kalastuskunnat erillisenä hallintoyksikkönä lakkasivat olemasta ja niille kuuluneet kalastuslakiin perustuvat tehtävät siirrettiin osakaskunnalle. Kalastuslaissa säilytettiin kalastuskunnan käsite, mutta nykyään sillä viitataan siis yhteisen vesialueen osakaskuntaan

⁵ HE 200/1995 vp, s. 3.

sen hoitaessa kalastukseen liittyviä asioita. Muutoksen johdosta suurin osa kalastuskuntaa koskevista säännöksistä poistettiin kalastuslaista. Vuonna 2002 uudistettiin luonnonvararikoiksi koskevat rangaistussäännökset. Vuonna 2004 säädettiin laki Suomen talousvyöhykkeestä.

1.3 Kalastuslainsäädännön tavoitteista

1.3.1 Ekologisesti ja taloudellisesti kestävä käyttö

Nykyisen kalastuslain tavoite on julkilausuttu lain 1 §:ssä. Sen mukaan ”kalastusta harjoitettaessa on pyrittävä vesialueiden mahdollisimman suureen pysyvään tuottavuuteen. Eriyisesti on pidettävä huolta siitä, että kalakantaa käytetään hyväksi järkipäisesti ja ottaen huomioon kalataloudelliset näkökohdat, sekä huolehdittava kalakannan hoidosta ja lisäämisestä. Tällöin on vältettävä toimenpiteitä, jotka voivat vaikuttaa vahingollisesti tai haitallisesti luontoon tai sen tasapainoon”. Kalastuslakia säädettäessä haluttiin luopua vuoden 1951 kalastuslaissa omaksutusta periaatteesta, jonka mukaan tavoitteena oli ainoastaan kalakannan säilyttäminen. Hallituksen esityksessä painotettiin tehokasta kalavesien hoitoa ja käyttöä, mitä myös järkipäisen kalastuksen katsottiin olevan. Tehokkaan kalavesien hoidon ja käytön avulla voidaan säännellä kalakantojen määrää ja eri kalalajien suhdetta.⁶

Kuten edellä on todettu, kalat ovat uusiutuva luonnonvara, jota voidaan ja jota tuleekin hyödyntää kestävästi käytön periaatteella. Rajoittamaton kalastus saattaa olla kohtalokasta kalakannalle. Alun perin kalastuslain 1 §:ssä tarkoitettua kestävästi käyttöä perusteltiin lähinnä kalataloudellisista lähtökohdista käsin. Nykyistä kalastuslakia säädettäessä kalastuslain 1 §:ään lisättiin viittaus ympäristöön ja luontoon, minkä voidaan osaltaan katsoa tukevan myös ekologisen kestävästi käytön lukemista kalastuslain 1 §:n alaan.⁷

Luonnonvarojen käytön sääntelyssä voidaan usein tunnistaa ”suojeluhakuisuus”, joka ilmentää osaltaan kestävästi käytön periaatetta. Kalastuslaissa on lukuisia pykäläitä, joiden nojalla kalataloudellisista syistä kalastusta voidaan rajoittaa. Kalastuslain esitöissä ei sinänsä ole nimenomaisesti viitattu ekologisesti kestävästi käyttöön, mutta sen voidaan nykyoloissa katsoa sisältyvän kalastuslain 1 §:ään.⁸ Niin taloudellisen kuin ekologisen kestävästi käytön

⁶ HE 214/1980 vp, s. 3, 7 - 8.

⁷ HE 200/1995 vp, s. 3.

⁸ Hollo 2004, s. 165 - 167.

tavoitteet voivat olla samansuuntaiset, mutta aina näin ei kuitenkaan ole.⁹ Toisaalta ekologinen kestävä käyttö on pitkällä aikavälillä taloudellisesti kestävä käytön edellytys, joten sitä voitaneen pitää ensisijaisena.

1.3.2 Kalastuselinkeinojen ja kalastusharrastuksen edellytysten turvaaminen

Kalakannan vakauden turvaaminen yhtäältä rajoittaa kalastusta ja toisaalta turvaa sen harjoitusmahdollisuudet pitkällä aikavälillä. Kalakannan järkiperaisella ja taloudellisella hyväksikäytöllä, hoidolla ja lisäämisellä pyritään saavuttamaan vesistöjen mahdollisimman suuri pysyvä tuottavuus. Kalastuslain esitöissä on todettu, että ammattikalastuksen aseman parantaminen liittyy kalastuslain pääasialliseen tavoitteeseen, vesistöjen mahdollisimman suureen pysyvään tuottavuuteen, sillä ammattikalastajat ovat vesistöjä tehokkaasti hyväksikäyttävä taho.¹⁰

Kalastuslain yhtenä tavoitteena voidaan pitää myös kalastusharrastuksen edistämistä.¹¹ Nykyistä kalastuslakia säädettäessä parannettiin kalavesiä omistamattoman väestön mahdollisuuksia harjoittaa virkistyskalastusta. Koska yleiskalastusoikeuden laajentamisen osaltaan katsottiin loukkaavan kalavesien omistajien perustuslaillista omistusoikeudellista asemaa, säädettiin yleisestä kalastusoikeudesta erillisellä lailla (laki yleisestä kalastusoikeudesta) perustuslain muuttamisesta säädetyssä järjestyksessä.¹²

1.4 Soveltamisala

1.4.1 Asiallinen ulottuvuus

Kalastuslaki sääntelee kalastusoikeuksia eli sitä, kenellä on oikeus kalastaa, millä alueella ja millä tavoin kalastaminen on sallittua, sekä kalastusmenetelmiä, kalakantojen hoitoa, kalatalouden hallintoa sekä kalastukseen liittyvää neuvontaa.¹³ Kalastuslain asiallinen ulottuvuus kattaa siten lähestulkoon kaiken kalastukseen liittyvän toiminnan. Tosin kalankasvatusta kalastuslainsäädäntö ei pääsääntöisesti koske, vaan kalankasvatus kuuluu ympäristönsuojelulain ja vesilain alaan. Samoin elintarvikelainsäädännöllä on liityntä kalankasva-

⁹ Kuusiniemi ym. 2001, s. 647 - 648.

¹⁰ HE 214/1980 vp, s. 3.

¹¹ HE 179/1993 vp, s. 8.

¹² Vihervuori 2005.

¹³ HE 179/1993 vp, s. 3.

tukseen.¹⁴ Kaloihin rinnastetaan kalastuslaissa myös nahkiaiset ja ravut, joiden pyyntiin siten sovelletaan myös kalastuslakia.

1.4.2 Alueellinen ulottuvuus

Kalastuslaissa ei ole määritelty nimenomaisesti lain soveltamisalaa, mutta hallituksen esityksessä on mainittu, että ”lakiehdotus koskee [...] kalastuksen harjoittamista ja rapujen pyyntiä yksinomaan *luonnonvesissä* ja niihin rinnastettavilla vesialueilla.” Luonnonvesien vastakohtia ovat esimerkiksi kalanviljelylaitos ja kalankasvatuslammikko. Luonnonvesien käsite on määritelty kalastuslain 117 §:ssä. Luonnonvesillä tarkoitetaan *vesistöjä ja niitä pienempiä luonnollisia vesiuomia*. Vesialueen ja vesistön käsitteet on määritelty vesilain 1 luvun 1 §:ssä, johon myös vuoden 1982 kalastuslain hallituksen esityksessä on viitattu.¹⁵ Vesialue on alue, joka on muutoin kuin tilapäisesti veden peittämä (VL 1:1.1). Vesistö puolestaan on avopintainen sisävesialue luonnollisine ja keinotekoisine osineen (VL 1:1.2). Vesistöjä pienempiä vesialueita kutsutaan pienvesiksi ja niitä ovat mm. purot. Mitä kalastuslaissa on säädetty vesistöistä, koskee lähtökohtaisesti myös *merta*. Säännöstä on kuitenkin poikkeuksia, jotka johtuvat asian luonteesta (Kall 117.2 §).¹⁶

Mitä luonnonvesistä on sanottu, koskee myös sellaista *tekojärveä tai tekoallasta*, joka liittyy vesistöön siten, että kala voi päästä sinne vapaasti. Vuoden 1982 kalastuslain hallituksen esityksessä on todettu, että kalan vapaasti pääsemisellä tarkoitetaan sitä, että kala pääsee vapaasti tekojärveen ylävirran puolella olevilta vesiltä, vaikka kalan kulku tekojärvestä säännöstelypadon vuoksi olisi estynyt alavirran suuntaan. Tekoaltaat ovat näin ollen kalastusoikeuden osalta samassa asemassa kuin muut vesialueet. Tekoaltaan vesialue kuuluu veden alle jääneen maan omistajalle, jolloin kalastusoikeuskin kuuluu hänelle.¹⁷

Kalastuslakia sovelletaan myös tulva-alueella. *Tulva-alue* on alue, joka on keskivedenkorkeuden mukaan määräytyvän vesialueen rajan ulkopuolella.¹⁸ Kyseessä ei siten aina ole vesistön tulviessa muodostuva tulva-alue, vaan määritelmä kattaa myös tilanteen, jossa vedenpinta on keskimääräistä korkeammalla.

¹⁴ Kuusiniemi ym. 2001, s. 646.

¹⁵ HE 214/1980 vp, s. 38; HE 3/1998 vp, s. 1.

¹⁶ HE 214/1980 vp, s. 38; Honkanen 1985, s. 57.

¹⁷ HE 214/1980 vp, s. 8; Honkanen 1985, s. 61.

¹⁸ HE 214/1980 vp, s. 8.

Kalastuslakia sovelletaan lähtökohtaisesti niin yleisillä kuin yksityisilläkin vesialueilla. *Yleisiä vesialueita* ovat kylänrajojen ulkopuoliset Suomen aluevedet ja suuret järvien selät. Yleiset vesialueet pohjineen ovat valtion omaisuutta (laki oikeudesta yleisiin vesialueisiin 1 §). *Yleinen vesialue meressä* käsittää ”ulapan kylänrajain ulkopuolella aluemerren ulkoraajaan saakka samoin meren saaristossa kylänrajain ulkopuolella olevat suuret selät, joiden pituus ja leveys on vähintään kahdeksan kilometriä.” *Kylään kuuluva vesialue* puolestaan ”ulottuu meressä sekä ulapan että saaristossa olevien suurten selkien rannalla 500 metrin päähän siitä kohdasta rantavettä, mistä keskivedenkorkeuden mukaan laskettuna alkaa kahden metrin syvyys” (LVV 2 ja 3 §).¹⁹ Yksityisessä omistuksessa olevat vesialueet ovat pääsääntöisesti *jaettuja tai jakamattomia*. Jakamattomat vesialueet ovat osakkaiden yhteisessä omistuksessa olevia *yhteisiä vesialueita*.

Jaetut vesialueet sen sijaan on erotettu nk. *yksityiseksi vesialueeksi*. Kalastuslakia sovelletaan lisäksi nk. *umpinaisilla vesialueilla*. Umpinaisia vesialueita ovat esimerkiksi sellaiset järvet, jotka sijaitsevat kokonaan yhden tilan alueella ja jotka eivät ole yhteydessä ulkopuoliseen vesistöön muutoin kuin sellaisen puron kautta, ”jota myöten kala ei voi sanottavassa määrässä kulkea” (LVV 9.2 §). Umpinaiset vesialueet ovat yleensä yksityisiä vesialueita, mutta jos emätilasta on erotettu kiinteistöjä, vesialueesta on voitu muodostaa emätilan ja siitä erotettujen kiinteistöjen yhteinen vesialue.²⁰ Jaettuihin vesialueisiin rinnastuvat myös yksinäistalojen vesialueet ja vesialueesta muodostetut itsenäiset tilat.²¹

Kalastuslaissa tarkoitetaan kylällä kiinteistönmuodostamislain mukaista *vesioikeudellista kylää* (Kall 117 §). Vesioikeudellinen kylä on ennen isojakoa ollut asutuskylä, siihen verrattava taloryhmä, yksinäisenä ollut talo, ennen isojakoa perustettu lahjoitusmaa, isojaossa valtiolle erotettu liikamaa, liikamaalle isojaon jälkeen perustettu uudistalo, isojaon ulkopuolelle jätetty valtion metsämaa sekä muu vastaava alkuperäisenä pidettävä vesialueen omistusyksikkö, jonka omistusoikeutta ei ole jaettu (KML 2 § 7 kohta).

Ahvenanmaan maakunnalla on Ahvenanmaan itsehallintolain mukaan lainsäädäntövalta kalastusta koskevista asioista. Näin ollen Suomen kalastuslainsäädäntö ei tule sovelletta-

¹⁹ HE 214/1980 vp, s. 8.

²⁰ Honkanen 1985, s. 85 viitteineen.

²¹ Honkanen 1985, s. 83, 86 viitteineen.

vaksi Ahvenanmaan maakunnassa, vaan siellä sovelletaan maakunnan omaa kalastuslakia ja sen nojalla annettua asetusta.²²

Kalastuslainsäädäntöä sovelletaan lisäksi meressä *Suomen talousvyöhykkeellä*. Kalastuslainsäädännön ohella talousvyöhykkeellä noudatetaan EU:n yhteistä kalastuspolitiikkaa koskevia säännöksiä ja niiden nojalla säädettyä ja määrättyä samoin kuin vieraiden valtioiden kanssa tehtyjä sopimuksia (KalL 114§, laki Suomen talousvyöhykkeestä 4 §). Suomen talousvyöhykkeellä ei sovelleta kalastuslain 32.2 ja 32.3 §, 35.2 § eikä 88 §:ää. Näin ollen kalastusalueella ei ole toimivaltaa antaa pyydyksiä ja minimimittoja koskevia poikkeusmääräyksiä. Talousvyöhykkeellä tapahtuvasta kalastuksesta ei myöskään tarvitse suorittaa kalastuksenhoitomaksua eikä viehekalastusmaksua.

Kalastuslainsäädäntöä sovelletaan valtakunnan rajalla oleviin vesiin, eli nk. *rajavesiin*, ellei toisen valtion kanssa ole tehdystä sopimuksesta johdu muuta (KalL 116 §). Suomella on rajavesisopimukset Ruotsin, Norjan ja Venäjän kanssa.

1.4.3 Henkilöllinen ulottuvuus

Kalastuslaki koskee lähtökohtaisesti kaikkia, jotka harjoittavat kalastusta edellä mainituilla alueilla. Kalastuslakia sovelletaan niin virkistys- ja vapaa-ajankalastukseen kuin ammattimaiseen pyyntiin. Kalastusta harjoittavien lisäksi kalastuslaki velvoittaa kalakannan hoitoon ja kalastuksen järjestämiseen kalastusoikeuden haltijan, vaikka tämä ei itse harjoittaisikaan kalastusta. Kolmannen ryhmän muodostaa sellainen yritystoiminta, johon kalastuslain säännökset soveltuvat. Esimerkkinä voidaan mainita kalojen ja rapujen sekä niiden sukusolujen maahantuonti, johon soveltuu mm. kalastuslain 94 §. Lisäksi esimerkiksi rauhoituspiirien vaikutus saattaa ulottua kalastuksen kannalta ulkopuolisiin, sillä se rajoittaa mm. ainesten ottoa vesialueelta.

²² Honkanen 1985, s. 56.

1.5 Käsitteitä

1.5.1 Ammattikalastus ja ammattikalastaja

Mitä on pidettävä *ammattimaisesti harjoitettuna kalastuksena*, on määritelty kalastusasetuksen 1.1 §:ssa seuraavasti: ”milloin saaliit tai osa niistä ansiotarkoituksessa myydään”.

Ammattikalastajana pidetään henkilöä, joka harjoittaa kalastusta ja saa siitä sekä pyytämänsä saaliin jalostamisesta toimeentulonsa tai oleellisen osan siitä (Kala 6a §). Määritelmän lähtökohtana on, että ammattikalastuksella on olennainen merkitys ammattikalastajaksi katsottavan henkilön toimeentulon kannalta. Kalastajan katsotaan saavan toimeentulonsa tai oleellisen osan siitä kalastuksesta, jos kalastuksen kokonaistulo (myyntitulot) ovat vähintään 30 % kalastajan saamien kaikkien elinkeinotoiminnan kokonaistulojen, palkkatulojen ja muiden hänen säännöllisesti saamiensa kokonaistulojen yhteismäärästä (Kala 6a.2 §). Kalastuslain 6a.3 § nojalla tietyissä tapauksissa henkilöä, jonka saama kokonaistulo on vähintään 15 %, mutta alle 30 % hänen säännöllisesti saamiensa kokonaistulojen yhteismäärästä, pidetään ammattikalastajana (6a.3 §). Ammattikalastuksella tarkoitetaan pääammatina harjoitetun kalastuksen lisäksi myös *sivuelinkeinona* harjoitettua pyyntitoimintaa.²³ Hallituksen esityksen mukaan ammattimaisesti harjoitettu kalastus on erotettava kotitarve- ja virkistyskalastuksesta, sillä *virkistystarkoituksessa* tapahtuva kalastus ei ole ammattikalastusta, vaikka saalis myytäisiin.²⁴ Erottelun perustaminen kalastuksen harjoittajan tarkoitukseen voitaneen kyseenalaistaa jo näyttösyistä.

Ammattimaisista pyydyksistä säädetään kalastusasetuksen 8a §:ssä. Ammattimaiseen kalastukseen käytettäviä pyydyksiä ovat yli 1,5 metriä korkea isorysä, nuotta ja trooli, koukkupydyys tai koukkupydykset, joissa on enemmän kuin yhteensä 250 koukkua pyyntikuntaa kohden sekä pintaverkot tai pintaverkkopyydykset, joiden yhteispituus on enemmän kuin 180 metriä pyyntikuntaa kohden. Vain ammattikalastajat saavat käyttää edellä mainittuja pyydyksiä yleisellä vesialueella meressä sekä Suomen talousvyöhykkeellä olevilla vesialueilla (Kall 6.4 §).

²³ HE 214/1980 vp, s. 9.

²⁴ HE 200/1995 vp, s. 3.

Kalastusta pidetään *kotitarve- ja virkistyskalastuksena*, kun saalis käytetään kalastajan taloudessa ja sillä ei ole toimeentulon kannalta merkitystä (Kala 1.2 § ja 1.3 §).

1.5.2 Muita käsitteitä

Honkanen on katsonut, että *kalastusoikeuden haltijana* pidetään sellaisia henkilöitä, joilla on oikeus kalastukseen muulla kuin yleiskalastusoikeus- tai lupaperusteella. Kalastusoikeuden haltijalla on tietynasetainen oikeus määrätä kalastusoikeudesta.²⁵ MMM:n verkkosivuilla kalastuksenhaltijoina luetellaan vesialueen omistajat ja kalastusoikeuden vuokraajat.²⁶

Kalastuslaissa tarkoitetaan *kunnassa tai kylässä tilapäisesti asuvalla* henkilöä, joka ei omista siellä käytössään olevaa asuntoa tai ei ole asunut siellä yhtäjaksoisesti vähintään neljän viikon aikaa (Kala 2 §). Kunnassa muutoin kuin tilapäisesti asuvia ovat hallituksen esityksen mukaan kunnan vakinaisten asukkaiden lisäksi sellaiset henkilöt, jotka viettävät kunnassa loma-aikojaan, tai jotka oleskelevat siellä jonkin aikaa esimerkiksi työn vuoksi. Ilmeisesti tällaisen oleskelun tulisi kestää vähintään neljän viikkoa, joten käytännössä esimerkiksi mökkiläiset harvemmin täyttävät tämän ehdon. Joka tapauksessa määritelmän ulkopuolelle rajautuvat ainakin henkilöt, jotka tilapäisesti pistäytyvät kunnan alueella esimerkiksi retkeilemässä tai muutoin.²⁷

Onkimisen ja pilkkimisen käsitteet on määritelty kalastuslain 88.1 §:ssa. *Onkimisena* pidetään sellaista kalastusta, jota harjoitetaan vavalla ilman heittokalastukseen soveltuvaa kela ja jossa vapa tai siima on onkijan kädessä tai käden ulottuvilla eikä vieheenä ole pilkki, uistin, perho tai muu keinotekoinen laite. *Pilkkimisenä* puolestaan pidetään kalastusta siimaan kiinnitetyllä pystysuunnassa liikuteltavalla pilkillä, siimaa kädessä pitäen tai lyhyehköä heittokalastukseen soveltumatonta vapaa käyttäen.

Viehekalastuksen määritelmä sisältyy kalastuslain 8 §:ään. Viehekalastusta on siten kalastaminen vavalla, kelalla ja vieheellä. *Vetouistelu* on viehekalastusta, jossa on sallittua lisäksi käyttää painoviehettä tai syvääjää.

²⁵ Honkanen 1985, s. 4, 164 - 172.

²⁶ http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/kalastus_riista_porot/vapaa_ajankalastus/kalastajan_abc.html (13.4.2009).

²⁷ HE 214/1980 vp, s. 10.

Koukkukalastusta ei ole määritelty kalastuslaissa. Kalastuslain 11 §:n muuttamista koskevan hallituksen esityksen mukaan koukkukalastusta on pyynti kaikilla sellaisilla pyyntivälineillä, joiden pyytävänä osana on koukku. Koukkupyödyksiä ovat esimerkiksi onki, pilkki, muu koukullinen vieheellä varustettu vapakalastusväline ja uistin.²⁸ Koukkukalastus käsitteenä sisältää onkimisen, pilkkimisen ja viehekalastuksen määritelmät ollen kuitenkin laajempi käsittäen muitakin pyyntitapoja.²⁹

Kalastuslain 119 §:n mukaan *loheksi* luetaan myös meritaimen, järvitaimen ja purotaimen sekä kirjolohi. Lohi- tai siikapitoisena pidetään jokea tai muuta vesistöä, jota nämä kalalajit käyttävät nousu- tai vaellustienään, taikka johon niitä on merkittävässä määrin istutettu. TE-keskuksen tulee tarvittaessa ratkaista, onko vesistöä pidettävä lohi- tai siikapitoisena.

²⁸ HE 105/2002 vp, s. 1.

²⁹ Kalastusoikeusjaoston kokous, 7.4.2009.

2 KALASTUSLAINSÄÄDÄNNÖN SUHDE MUUHUN LAINSÄÄDÄNTÖÖN

Kalastuksen lainsäädännöllinen viitekehys muotoutuu monien eri säädösten kokonaisuutena. Ensinnäkin kestävän käyttöön ja luonnon monimuotoisuuteen tähtäävä kansallinen ja ylikansallinen sääntely asettaa luonnonvaran käytölle ja käytön sääntelylle yleisiä tavoitteita, jotka kalastuslainsäädännössä tulee ottaa huomioon. Luonnonvarojen laadun suojeleminen liittyy luonnonvarojen käyttöön, sillä laadun suojeleminen takaa luonnonvarojen hyödynnettävyyden ja uusiutumiskyvyn. Luonnonvarojen laadun suojelemiseen liittyy mm. kalaluonnonvaran suojeleminen erilaisilta ympäristömyrkyiltä, haitallisilta aineilta ja pilaantumiselta, millä on muun ohella yhteys esimerkiksi kalan käyttämiseen elintarvikkeena.³⁰ Toisaalta konkreettista kalastusta toimintana rajoittavat mm. luonnonsuojelulain säännökset, ympäristönsuojelulain pilaamisen torjuntaan tähtäävät säännökset, vesilain vesistönkäyttöä (vesistöissä kulkeminen mukaan lukien) sääntelevät säännökset ja muut vesillä liikkumista koskevat säännökset. Kolmanneksi kalastuslainsäädäntöön perustuvaan päätöksentekoon vaikuttavat erilaiset menettelylliset säännökset, kuten esimerkiksi yhteisaluelaki ja hallintolaki. Neljänneksi voidaan vielä mainita kalastuslainsäädännön käsitteellinen yhteys muihin lakeihin. Yhteys on voimakas esimerkiksi vesilain osalta.

2.1 Perustuslaki

2.1.1 Säättämisjärjestyksestä

Nykyisen kalastuslain säätämisen yhteydessä säädettiin perustuslain säätämisjärjestyksessä valtuuslaki (laki yleisestä kalastusoikeudesta), jolla poistettiin muodolliset ristiriidat kalastuslain ja perustuslain säännösten välillä. Kaksiosainen lainsäädäntötoimi on poikkeuksellinen, mutta se on valtiosääntöoikeudellisesti samassa asemassa kuin perustuslain kanssa ristiriidassa olevan lain säätäminen perustuslainsäätämisjärjestyksessä.³¹ Valtuuslain 1 § sisältää säännökset yleisestä kalastusoikeudesta (1-3 kohdat) ja vesialuetta käyttämättömän omistajan velvollisuudesta sallia vesialueen käyttöönotto tai kustantaa ne toimenpiteet, jotka ovat tarpeen vesialueen käyttämättä jättämisestä johtuvien haitallisten seurausten poistamiseksi (4 kohta).

³⁰ Kuusiniemi ym. 2001, s. 541 - 542.

³¹ PeVL 5/1981 vp, s. 1

Vuonna 2000 säädetyssä perustuslaissa säilytettiin mahdollisuus säätää poikkeuksia perustuslaista nk. poikkeuslailla. Poikkeuslailla voidaan säätää vain asiallisesti rajattuja poikkeuksia perustuslaista (PL 73.1 §), eikä poikkeuslailla voida puuttua perustuslain keskeisiin ratkaisuihin. Lähtökohtana on, että poikkeuslakien säätämistä vältettäisiin. Poikkeuslaki on säädöshierarkiassa samassa asemassa kuin tavallinen laki eli se voidaan kumota tavallisella lailla ja sitä voidaan muuttaa tavallisella lailla, jos muuttamisella ei laajenneta alkuperäistä poikkeusta tai jos muutokset ovat vähäisiä.³² Kuten edellä on todettu, lähtökohtaisesti lakien tulisi olla sellaisia, että ne eivät ole ristiriidassa perustuslain kanssa. Perustuslakivaliokunnan kanta on, että poikkeuslakeja käytettäisiin ainoastaan poikkeuksellisissa tapauksissa ja pakottavista syistä. Jos poikkeuksia kuitenkin säädetään, tulee niiden ala määritellä tarkkarajaisesti ja selkeästi, jotta käy ilmi, miten ja missä laajuudessa perustuslaista poikeetaan. Poikkeusten tulee olla mahdollisimman vähäisiä. Lisäksi poikkeusten tulisi olla ajallisesti rajoitettuja, mikäli se on mahdollista.³³ Tapauskohtaisen harkinnan perusteella voidaan kuitenkin pysyttää vakiintunut valtuuslakijärjestely.³⁴

2.1.2 Ympäristöperusoikeussäännös

Ympäristöperusoikeussäännös eli perustuslain 20 § kuvastaa ympäristön suojelemisen tärkeyttä yhteiskunnallisena arvona. Ympäristöperusoikeuden taustalla on nähtävissä ajatus luonnon itseisarvosta ja kestäväen kehityksen turvaamisesta. Näiden perustuslaissa vahvistettujen arvojen tulisi välittyä lainsäädäntöön, sillä perustuslain 20.2 § asettaa julkiselle vallalle toimeksiannon kehittää lainsäädäntöä pykälän osoittamaan suuntaan.³⁵

Perustuslain 20.1 §:ssa säädetään, että vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta sekä ympäristöstä kuuluu kaikille. Pykälän ensimmäistä momenttia on kuvattu julistuksenomaiseksi. Vaikka säännöksen onkin katsottu olevan vailla välitöntä konkreettista vaikutusta yksittäistapauksissa, jokaisen vastuuta luonnosta ja sen monimuotoisuudesta voidaan pyrkiä toteuttamaan muun lainsäädännön kautta. Säännöksessä tarkoitettu vastuu kohdistuu niin elottomaan kuin elolliseen luontoon samoin kuin ihmisen rakentamaan kulttuuriympäristöön. Hallituksen esityksen mukaan ”luonnon monimuotoisuuden osa-alueita ovat muun

³² Lainlaatijan perustuslakiopas 2000, s. 10 - 11; HE 1/1998 vp, s. 124 - 125; PeVM 10/1998 vp.

³³ PeVM 10/1998 vp.

³⁴ Kalastusoikeusjaoston kokous 7.4.2009, Salila.

³⁵ Kuusiniemi ym. 2001, s. 180, 183.

muassa eläin- ja kasvikunnan geneettinen rikkaus sekä kaikkien uusiutumattomien luonnonvarojen tehokas suojeleminen”.³⁶

Perustuslain 20 §:n toisessa momentissa puolestaan asetetaan julkiselle vallalle velvoite pyrkiä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon. Pykälä ei suoraan anna subjektiivisia oikeuksia yksilöille, vaan sen tehtävänä on pikemmin varmistaa, että nämä oikeudet turvataan lakeja säädettäessä ja muita normeja annettaessa.³⁷ Osallistumisen edistämismahdollisuuden on katsottu velvoittavan myös hallintoa ja lainkäyttöä. Lainsäätäjän tulisi taata kuulemista, puhevaltaa ja valitusoikeutta koskevilla säännöksillä vaikutusmahdollisuus jokaiselle, jonka elinympäristöä päätöksenteko koskee. Vaikutusmahdollisuutta koskeva toimeksianto ulottuu menettelyllisen sääntelyn ohella aineellisen ympäristösääntelyn puolelle.³⁸ Nykyisessä kalastuslaissa ei ole nk. laajennettua osallistumisoikeutta esimerkiksi luonnon- ja ympäristönsuojelujärjestöjen osalta, eikä niille perustuslain perinteisen tulkinnan valossa voitane pelkästään ympäristöperusoikeuden tulkinnalla antaa erityissäännökseen perustumatonta valitusoikeutta.³⁹

2.1.3 Omaisuuden suoja

Perustuslain 15.1 §:ssä säädetään, että ”jokaisen omaisuus on turvattu”. Kalastusoikeus kuuluu pääsääntöisesti vesialueen omistajalle (Kall 5 §). Kalaveden omistusoikeus on siten sellainen varallisuusarvoinen etu, joka on lähtökohtaisesti suojattu perustuslain 15 §:n nojalla.⁴⁰ Omaisuuden suojaa nauttivat myös muut varallisuusarvoiset oikeudet ja edut, kuten esimerkiksi vuokrasopimukseen ja erityisperusteeseen perustuvat kalastusoikeudet.⁴¹ Kolmen pohjoisen kunnan asukkaiden perinteinen kalastusoikeus valtion vesillä nauttii omaisuuden suojaa perustuslakivaliokunnan vakiintuneen kannan mukaan⁴², mutta tätä voidaan pitää melko poikkeuksellisenä. Omaisuuden suojaa eivät nimittäin pääsääntöisesti saa sellaiset sinänsä varallisuusarvoiset oikeudet ja etuudet, jotka kuuluvat yksilöimättömälle

³⁶ Vihervuori 1999, s. 634 - 637, 643; HE 309/1993 vp, s. 66 - 67.

³⁷ HE 309/1993 vp, s. 66 - 67.

³⁸ Vihervuori 1999, s. 641 - 643.

³⁹ Kuusiniemi ym. 2001, s. 195 - 196.

⁴⁰ PeVL 5/1981 vp, s. 3.

⁴¹ Hallberg ym. 1999, s. 483.

⁴² PeVL 7/1978 vp, s. 2.

henkilöjoukolla.⁴³ Yleiskäytön ei perinteisesti ole katsottu saavuttaneen sijaa varallisuusoi-
keutena. Yleiskalastus on mielletty enemmänkin vesialueen omistajan kalastusoikeutta
rasittavaksi käyttömuodoksi.⁴⁴

Omaisuu- den käyttöä voidaan säännellä ja omaisuuden käyttöä voidaan rajoittaa tietyin
ehdoin tavallisellakin lailla ilman, että siihen liittyy korvaus- tai lunastusvelvollisuutta.
Omaisuu- den käyttöä voidaan rajoittaa tavallisella lailla, jos rajoitus ei loukkaa oikeuden
”normaalialueen, kohtuullista ja järkevää hyväksikäyttöä”, joten omaisuus ei ole suojattu kaikkia
käytörajoituksia vastaan.⁴⁵ Rajoittaminen on mahdollista yleisen edun vuoksi esimerkiksi
ympäristön suojelemiseksi.⁴⁶ Perustuslainsäätämisyjärjestystä edellyttävät lähinnä lunastuk-
seen rinnastuvat tilanteet.⁴⁷

2.1.4 Yksityiselämän ja kotirauhan suoja

Jokaisen yksityiselämä ja kotirauha on turvattu perustuslain 10 §:n nojalla. Lähtökohtaisesti
jokaiselle tulee turvata oikeus yksityiselämäänsä ilman, että siihen puututaan ulkopuolet-
ta mielivaltaisesti. Kotirauhan suojan ydinalueena on perustuslakivaliokunnan omaksuman
tulkinnan mukaisesti henkilön asunto, mutta suoja sinänsä ulottuu laajemmallekin alueelle.
Suojan piirissä ovat asunnon lisäksi vakinaisesti tai muutoin pitkäaikaisesti asumiseen käy-
tettävät tilat. Valtiolla on aktiivisin toimenpitein velvollisuus estää kotirauhan perusteeton
rikkominen niin viranomaisten kuin toisten yksityistenkin taholta.⁴⁸

Kalastuslain 39 §:ssä säädetään, että kalastusta harjoitettaessa on vältettävä kaikkea sellais-
ta, joka voi aiheuttaa rannan omistajalle tai haltijalle tarpeettomasti haittaa tai häiriötä. On-
kimista, pilkkimistä ja viehekalastusta ei saa ilman erityistä oikeutta harjoittaa niin lähellä
toisen asuttua rantaa, laituria, uimarantaa, jäätietä tai muuta niihin verrattavaa aluetta, että
siitä aiheutuisi omistajalle tai haltijalle tarpeettomasti haittaa tai häiriötä. Pykälä ilmentää
”haitattomuusvaatimusta”, mikä on ominaista jokamiehen- ja yleiskäyttöoikeuksille.

⁴³ Hallberg ym. 1999, s. 481.

⁴⁴ Honkanen 1985, s. 171 - 172 viitteineen.

⁴⁵ PeVL 5/1981 vp, s. 3.

⁴⁶ Kuusiniemi ym. 2001, s. 180, 183 - 184.

⁴⁷ Kalastusoikeusjaoston kokous 7.4.2009, Hollo.

⁴⁸ HE 309/1993 vp, s. 52 - 53; Viljanen 1999, s. 335 - 336.

Lisäksi kalastuslain 11 §:ssä mainitaan TE-keskuksen velvollisuudesta kieltää 8 §:ssä tarkoitettu viehekalastus, jos siitä aiheutuu *liallista häirintää*. Asiaa koskee korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjapäätös KHO 2002:23.

Tapauksessa A oli tehnyt TE-keskukselle kalastuslain 11.2 §:n mukaisen hakemuksen, jossa hän pyysi, että viehekalastus hänen omistamallaan vesialueella kielletään. Perusteena hakemukselleen A esitti, että alueella harjoitettava viehekalastus häiritsevästi häiritsee kotirauhaa. A perusteli vaatimustaan kalastusvalvojan valvontaraportteihin vedoten sillä, että häiritsevää viehekalastusta harjoitetaan hänen pihapiirissä. Kalastajat olivat kiinnittäneet veneitään A:n pihapiirissä oleviin laitureihin ja siltarakennelmaan sekä kalastaneet A:n pihasta tai pihan tuntumasta käsin. A:n asuinrakennus sijaitsee hyvin lähellä kapean salmen rannaa, missä myös em. laituri, silta ja A:n sauna sijaitsevat. TE-keskus hylkäsi A:n hakemuksen. Sen sijaan maaseutuelinkeinojen valituslautakunta kumosi TE-keskuksen päätöksen ja hyväksyi A:n hakemuksen osittain. KHO pysytti maaseutuelinkeinojen valituslautakunnan päätöksen.

Kysymys oli siten yleiskalastusoikeuden ja perustuslaissa turvatun kotirauhan suojan konfliktista. KHO katsoi, että kalastuslain 11.2 §:ssä tarkoitettua häirintää voi kohdistua myös kotirauhaan. KHO:n mukaan kyseistä kalastuslain säännöstä on tulkittava perusoikeusmyönteisesti, mistä johtuu, että siinä tarkoitettu liiallinen häirintä voi kohdistua myös kotirauhaan. KHO totesi, että lähtökohteisesti kalastuksesta aiheutuvaan haittaan tai häiriöön tulee kuitenkin puuttua valvonnallisilla ja rikosoikeudellisilla keinoilla. KHO totesi myös, että jos jossakin kohteessa ei voida kalastaa ilman, että kotirauhaa rikotaan, on kyse kalastuslain 11.2 §:ssä tarkoitettua *liallisesta häirinnästä*.

Päätökseen on liitetty eri mieltä olleen hallintoneuvoksen lausunto, jossa hän katsoi, ettei kalastuslain 11.2 §:ssä tarkoitettu häirintä ei voi kohdistua kotirauhaan, vaan se kohdistuu lähinnä kalojen ja lintujen elinolosuhteisiin. Eri mieltä ollut hallintoneuvos katsoi, että liiallisen häirinnän kiellon perusteena tulevat kysymykseen lähinnä kalastuslain 1 §:ssä mainitut kalataloudelliset ja luonnonsuojelulliset tavoitteet, joihin asuinympäristön suojeleminen häirinnältä ei kuulu. Hän on perustellut tulkintaa sillä, että kotirauhan suoja perustuu kalastuslain 39 §:ään.

2.1.5 Oikeus omaan kulttuuriin

Saamelaisten oikeudesta omaan kieleen ja kulttuuriin säädetään perustuslain 17 §:ssä. Saamelaisilla on alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriin. Säännöksen turvaamaan saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluu myös kalastus eräänä saamelaisen perinteisenä elinkeinona. Scheinin toteaa, että alkuperäiskansojen kohdalla oikeus kulttuuriin on ymmärrettävä laajana. Suoja ulottuu alkuperäiskansoille läheiseen ja perinteiseen suhteeseen ryhmän elämäntavan, perinteisten elinkeinojen ja tietyn alueen

maan ja luonnonvarojen välillä. Scheininin mukaan ”esimerkiksi saamelainen kulttuuri-
muoto on syntynyt nykyisten Norjan, Ruotsin ja Suomen pohjoisosien ja vuoristoalueiden
sekä Venäjän luoteiskolkan erityisten luonnonolosuhteiden pohjalta siten, että alueen elot-
tomat ja elolliset luonnonvarat ovat määränneet saamelaisten elinkeinojen ja yhteisöllisen
elämän kehityksen”.⁴⁹

2.1.6 Hallintotehtävän antaminen muulle kuin viranomaiselle

Julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle (PL 124 §). Tehtävän
antamisen tulee perustua lakiin ja siitä tulee säätää lailla tai lain nojalla. Lähtökohtana kui-
tenkin on, että julkiset hallintotehtävät kuuluvat viranomaisille ja niitä annetaan ei-
viranomaiselle vain rajoitetusti.⁵⁰ Edellytyksenä julkisen hallintotehtävän delegeoimiselle
on, että tehtävän siirtäminen on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi ja
ettei perusoikeudet, oikeusturva tai muut hyvän hallinnon vaatimukset vaarannu (PL 124
§).

Julkisten hallintotehtävien käsite kattaa laajan hallinnollisten tehtävien joukon, johon kuu-
luu mm. lakien toimeenpanoon samoin yksityisten henkilöiden ja yhteisöjen oikeuksia,
velvollisuuksia ja etuja koskevaan päätöksentekoon liittyviä tehtäviä. Merkittävää julkisen
vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä ei voida antaa muulle taholle kuin viranomaiselle. Halli-
tuksen esityksessä todetaan, että ”[m]erkittävänä julkisen vallan käyttämisenä olisi pidettä-
vä esimerkiksi itsenäiseen harkintaan perustuvaa oikeutta käyttää voimakeinoja tai puuttua
muuten merkittävällä tavalla yksilön perusoikeuksiin.”⁵¹

Kalastuslaissa po. pykälän kannalta on olennaista kiinnittää huomiota kalastuksenvalvojaa
koskevaan sääntelyyn. Kalastuksenvalvoja on yksityinen taho, jolle on annettu julkisen
vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä. Lisäksi kalastusalueiden päätöksentekoa voidaan pitää
julkisen vallan käyttämisenä, koska kalastusalueet voivat antaa yksityisiin kohdistuvien
käskyjä ja kieltoja.⁵² Kalastuksenvalvojen ja kalastusalueiden ero liittyy käytännössä nii-
den määrittelyyn. Kalastuksenvalvoja voitaneen selkeämmin määritellä yksityiseksi tahok-
si kuin kalastusalue.

⁴⁹ HE 143/1997 vp, s. 1 - 4; HE 309/1993 vp; Hallberg ym. 1999, s. 551 - 552.

⁵⁰ HE 1/1998 vp, s. 178 - 179.

⁵¹ Lainlaatijan perustuslakiopas 2000, s. 18 - 19.

⁵² HE 72/2002 vp, s. 48 - 49.

2.1.7 Asetuksen antaminen ja lainsäädäntövallan siirtäminen

Perustuslain 80.1 §:ssä säädetään tasavallan presidentin, valtioneuvoston ja ministeriön asetuksenantotoimivallasta, jonka tulee perustua perustuslaissa tai muussa laissa säädettyyn valtuuteen. Pääsääntö on, että asetuksenantovaltaa ei säädetä ministeriöitä alemmalle tasolle. Poikkeuksellisesti valtuus antaa oikeussääntöjä voidaan antaa muulle viranomaiselle, jos siihen on erityistä syytä ja valtuus on rajattu (PL 80.2 §).⁵³ Asetuksella ei voida säätää yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista eikä asioista, jotka perustuslain mukaan muuten kuuluvat lain alaan, vaan niistä on säädettävä lailla. Asetuksenantovaltuuden tulee lähtökohtaisesti perustua lakiin.

Kalastuslain nojalla seuraavista asioista voidaan säätää (tarkemmin) asetuksella: ammattimaiseen kalastukseen tarkoitetuista pyydyksistä (6.4 §), valtion kalavesien ja yksityisten kalastusten käytöstä ja vuokraamisesta samoin kuin valtiolle kuuluvan kalastusoikeuden käyttämisestä ja kalastuksen harjoittamisesta valtion omistamilla vesialueilla (12 § ja 17.2 §), kalan kulun turvaamiseksi muuallakin kuin 24-27 §:ssä tarkoitetuilla vesialueilla pyydyksistä ja pyyntipaikoista (KalL 28 §), pyydysten rakenteesta, käyttöajasta ja käyttötavasta (KalL 31 §), langasta kudottujen pyydysten pienimmästä sallitusta silmäkoosta eri kalalajien ja pyydysten osalta sekä silmäkoon mittaamistavasta (KalL 32.1 §), kalojen ja ravun rauhoitusajoista (KalL 34.1 §), pienimmistä mitoista, jotka luonnonvesistä pyydettyjen kalojen ja rapujen tulee täyttää (KalL 35.1 §), rauhoitusaikana tai alamittaisena myytävän kalan tai ravun merkitsemisestä, milloin se valvontaa varten on tarpeen (KalL 93 §), kalat tai rapulajeista, joiden maahantuontiin ei tarvita lupaa (KalL 94.2 §) ja maahantuontikieltojen soveltamisesta (KalL 94.1 §) sekä kalan ja ravun sekä niistä valmistettujen tuotteiden käsittelystä, pakkauksesta, kuljettamisesta, kaupasta, viennistä ja tuonnista sekä näihin toimintoihin liittyvästä valvonnasta ja tarkastuksesta (KalL 95 §). Kalastuslaissa asetuksen antovalta on avoin, eikä sitä nimenomaisesti ole osoitettu millekään ministeriölle.

2.1.8 Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate

PL 8 §:ssä säädetään rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta, jonka mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei

⁵³ HE 1/1998 vp, s. 130 - 134.

tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Laillisuusperiaatteen kannalta ongelmalliseksi on todettu nk. avoimet rangaistussäännökset, jotka saavat sisältönsä viittauksen kautta lakia alemmanasteisista säädöksistä tai päätöksistä. Tällainen avoin säännös on RL 48a:2:ssä, jossa säädetään mm. seuraavaa: ”Joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta kalastaa huomattavassa laajuudessa *vastoin kalastuslain tai sen nojalla annettua* kalojen tai rapujen rauhoitusta, pyydyksiä, pyynnin harjoittamista, pyyntikieltoa, pyyntirajoitusta tai kalojen tai rapujen alamittaa koskevaa *säännöstä tai yleistä tai yksittäistapausta koskevaa määräystä*, on tuomittava, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, *kalastusrikoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.” (RL 48a:2.1 2 kohta). Kyse on siis tilanteesta, jossa tunnusmerkistöä ei määritellä rikossäännöksessä, vaan siinä ainoastaan viitataan muihin säännöksiin ja viranomaisen määräyksiin ja päätöksiin. Blankotekniikan käytölle on asetettu tiettyjä reunaehtoja.⁵⁴

2.2 Suhde vesienkäytön sääntelyyn

Vesistöihin ja sitä kautta myös kalastukseen ja kalatalouteen vaikuttavat monenlaiset toimenpiteet ja hankkeet, joita koskevat säännökset sisältyvät vesilakiin ja ympäristönsuojelulakiin. Vesilaki säätelee erilaisia vesistöhanke-tyyppejä, joita ovat mm. vesirakentaminen, uitto, veden säännöstely, ruoppaaminen ja johtolinjojen (esimerkiksi vesi- ja viemärijohdot, maalämpöputkistot, maakaasuputket sekä sähkö-, puhelin- ja valokaapelit) asentaminen vesistöön.⁵⁵ Lisäksi vesilaki sisältää vesistössä kulkemisesta koskevan säännöksen (VL 1:24), joka sekin määrittää osaltaan kalastuksen reunaehtoja. Sen sijaan jäteveden johtaminen vesistöön ja turvetuotanto kuuluvat ympäristönsuojelulain piiriin.

Kalataloudelliset seikat vaikuttavat em. vesistöihin kohdistuvien hankkeiden luvantarpeeseen ja lupien ehtoihin. Luvissa voidaan esimerkiksi asettaa kalatalousvelvoite kompensoimaan hankkeesta kalataloudelle aiheutuvaa haittaa ja vahinkoa.⁵⁶ Vesilaki ja ympäristönsuojelulaki säätelevät hankkeen ja kalastuksen/kalaston suhdetta ainoastaan silloin, kun jokin hanke kuuluu niiden soveltamisalaan. Mikäli johonkin hankkeeseen ei sovelleta vesilakia tai ympäristönsuojelulakia, määräytyy hankkeen suhde kalastukseen muulla perusteella.

⁵⁴ Heinonen ym. 2002, s. 74 - 75; Ks. esimerkiksi PeVL 31/2002 ja PeVM 25/1994.

⁵⁵ Wirola 2004, s. 15.

⁵⁶ Kuusiniemi ym. 2001, s. 646.

2.2.1 Vesilaki

Kalastuslainsäädännöllä ja vesioikeudellisella sääntelyllä on historiallinen yhteys. Nykyinen kalastuslainsäädäntö on elinkeinotaloudellisesti painottunut. Vesienkäytön sääntelyssä kalastusta koskevat säännökset rajoittavat vesienkäyttöhankkeita suojaamalla yleisesti kalataloutta ja siihen liittyviä omaisuusintressejä. Vesilain ja kalastuslain rinnakkaisuutta johtuu muun muassa siitä, että vesilaissa säännellään rakentajan velvollisuutta ylläpitää kalakantoja ja muutoinkin huolehtia kalastusarvon säilymisestä vesilaissa mainittujen hankkeiden yhteydessä.⁵⁷ Vesilaissa on myös säännökset hankkeiden kalastukselle mahdollisesti aiheuttamien vahinkojen korvaamisesta. Kalastusoikeuden haltijoilla ja kalastusalueella on asianosaisasema vesilain mukaisissa lupamenettelyissä, jos hankkeella saattaa olla vaikutuksia kalastusoikeuden haltijoiden omaisuusintressin kannalta.

2.2.1.1 Kalankulun turvaaminen

Vesienkäyttöä joissa, salmissa ja muissa kapeikoissa rajoittaa yleinen velvollisuus pitää valtaväylä avoinna mm. veden vapaata juoksua ja kalan kulkua varten (VL 1:12). Kalastuslain 25 §:ssä säädetään lisäksi pyydysten pitämisestä valtaväylässä. Valtaväylä on mainitun pykälän nojalla pidettävänä vapaana kulkua haittaavista seisovista pyydyksistä, ellei sellaisen pyydyksen pitämiseen ole saatu lupaa. VL 1:15.1:n mukaan vesistöä ei saa muutenkaan muuttaa siten, että siitä aiheutuu haittaa toisen kalastukselle.

2.2.1.2 Kalatalousvelvoitteet vesirakennushankkeiden yhteydessä

Vesilain 2 luvussa säädetään vesistöön rakentamisesta. Vesirakentamisen yhteydessä tulee muiden ympäristövaikutusten ohella ottaa huomioon rakentamisen vaikutukset kalastoon ja kalastukseen. VL 2:3:n nojalla rakentaminen vesistöön on suoritettava siten, ettei muun ohella kalakantaa vahingoiteta eikä kalastuksen harjoittamista vaikeuteta enempää kuin on tarpeen tavoitteen toteuttamiseksi. VL 2:22:ssä säädetään *kalatalousvelvoitteesta*. Pykälä sääntelee nimenomaisesti vesirakentamisen ja kalatalouden suhdetta. Jos vesistöön rakentamisesta aiheutuu kalastolle tai kalastukselle *ilmeistä vahinkoa*, on luvansaaja velvoitettava ryhtymään toimenpiteisiin kalastolle tai kalastukselle aiheutuvien vahinkojen ehkäisemiseksi tai vähentämiseksi sekä tarvittaessa toimenpiteiden tuloksellisuuden tarkkailuun sillä vesialueella, johon toimenpiteen vahingollinen vaikutus ulottuu. Toimenpiteenä voi

⁵⁷ Hollo, hankesuunnitelma 25.10.2008.

rakentamisen ja sen vaikutusten laadun mukaan olla kalanistutus, kalatie tai muu toimenpide tai eri toimenpiteiden yhdistelmä. Jos edellä mainitut toimenpiteet eivät ole kustannustehokkaita, voidaan luvansaaaja määrätä maksamaan *kalatalousmaksua*.⁵⁸ Hankkeesta aiheutuvat yksityiset ja yleiset kalatalousedun menetykset pyritään kompensoimaan kalatalousvelvoitteen ja kalatalousmaksun avulla täysimääräisesti.⁵⁹ Vesilain 11 luvun mukaisilla korvauksia koskevilla määräyksillä ei ole merkitystä kalatalousvelvoitteen tai kalatalousmaksun sisällön eikä tarpeen kannalta. Kalatalousvelvoite on hankekohtainen, joten kalakannalle aiheutuvia vahinkoja ei voida kompensoida asettamalla esimerkiksi istutusvelvoitteita saman toimijan muihin hankelupiin.⁶⁰

2.2.1.3 Vesilain nojalla maksettavista korvauksista

VL 4:8:ssä on säädetty, että vesirakentamisesta johtuvasta vahingosta, haitasta ja muusta edunmenetyksestä, jos jokin vesialue määrätään kulkuväyläksi tai jos sitä käytetään kulkuväylänä tai muuna vesiliikennealueena, suoritetaan korvausta. Korvausta maksetaan vain yksityiselle kalastusoikeudelle aiheutuvasta vahingosta samoin yleiskalastusoikeuteen perustuvan ammattikalastuksen estymisestä ja/tai vaikeutumisesta on myös suoritettava korvausta.

Vesihankkeesta aiheutuvista vahingoista maksettavasta korvauksesta säädetään vesilain 11 luvussa. Kalastusoikeus kuuluu varallisuusarvoisena etuutena vesialueen omistusoikeuteen, joten vesialueen omistaja voi saada korvausta vesihankkeesta aiheutuvasta kalastuksen tuoton vähentymisestä VL 11:3.1 2 kohdan nojalla.⁶¹ Vesialueen omistajalle VL 11:3.1 1 ja 2 kohdan nojalla maksettavia korvauksia täydentää 3 kohta, jonka perusteella omistajalle maksetaan korvausta esimerkiksi omaisuuden käyttöarvon vähenemisestä. 3 kohdan nojalla maksetaan korvausta käyttämättä jäävistä kalastusvälineistä. Tällöin korvauksia maksetaan omaisuuden käyttöarvon alenemisena välillisesti ilmenevästä haitasta, vahingosta ja edunmenetyksestä. VL 11:3.1 4 kohdan perusteella on korvattava kalastusoikeuden menettäminen, sen käyttämisen estyminen tai vaikeutuminen, samoin kuin sellaiseen oikeuteen perustuvan muunkin varallisuusarvoisen edun menettäminen. 4 kohta koskee erityisen oikeuden ja vuokrasopimuksen perusteella kalastavia. Vastaavasti kuin omistajalle, korvataan edellä

⁵⁸ Hollo 2006, s. 497 - 498

⁵⁹ Kotkasaari 1998, s. 68.

⁶⁰ KHO 2003:22.

⁶¹ KKO 1974 II 73.

mainituille kalastusoikeuden haltijoille VL 11:3.1 5 kohdan perusteella kalastukseen liittyvien välineiden ym. käyminen tarpeettomaksi. Ammattikalastusta koskee oma nimenomainen kohtansa. VL 11:3.1 7 kohdan nojalla ammattimaisen kalastuksen estyminen tai vaikeutuminen on muissakin kuin edellä tarkoitetuissa tapauksissa korvattava, mikä tarkoittaa, että myös yleiskalastusoikeuden perusteella kalastavat ammattikalastajat voivat saada korvausta vesihankkeesta aiheutuvan haitan, vahingon ja edunmenetyksen johdosta.⁶² Sen sijaan muunlaisen yleiskäytön vaikeutumisen tai estymisen perusteella ei voi saada korvausta.

2.2.1.4 Ojituksen sääntely

”Metsätalouden haitalliset vaikutukset vesiluontoon ja kalatalouteen koostuvat pääosin kasviravinnekuormituksen seurauksena ilmenevästä rehevöitymisestä, orgaanisen kuormituksen aiheuttamasta hapenkulutuksesta, raudan, alumiinin ja happamuuden aiheuttamasta ekotoksisuudesta, kiintoainehuuhtoutuman aiheuttamasta pohjien liettymisestä sekä luonnonojien ja purojen perkaamisesta johtuvista biotooppimuutoksista”.⁶³

Vesistöihin haitallisesti vaikuttavana metsätoimenpiteenä tulee kysymykseen lähinnä ojitus. Ojitusta ei kuitenkaan säännellä metsälaissa, vaan sitä koskevat säännökset ovat vesilain 6 luvussa. Metsämaan kuivattamiseksi maanomistajalla on oikeus maan ojittamiseen. Myös puron perkaaminen katsotaan tietyin edellytyksin ojittamiseksi (VL 6:1). Jos ojituksesta aiheutuu VL 1:15.1:n 1 kohdassa tarkoitettua vahinkoa tai haittaa toisen kalastukselle, tarvitaan ojittamiseen lupa ympäristövirastolta. Kalataloudellisia vesistökuunnostuksia selvittänyt työryhmä toteaa muistiossaan, että ”[n]ykyinen lainsäädäntö ei selkeästi tunnista metsäojituksia ja vastaavia ojituksia merkittävänä vesistövaikutuksia aiheuttavina toimenpiteinä.”⁶⁴

⁶² Kotkasaari 1998, s. 71 - 73.

⁶³ Väisänen ym. 2001, s. 31. Viittaavat lähteeseen Kenttämies, K. & Saukkonen, S.: Metsätalous ja vesistöt - yhteistutkimusprojektin ”Metsätalouden vesistöhaitat ja niiden torjunta” yhteenveto. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 4/1996. Helsinki.

⁶⁴ Työryhmämuistio MMM 2004:9, s. 79.

2.2.1.5 Asianosaispuhevalta vesilain mukaisissa asioissa

VL 17:1:n 1 kohdassa säädetään, että muutosta ympäristölupaviraston (YLV) vesilain nojalla tekemään päätökseen saa hakea ne, joiden oikeutta tai etua päätös koskee. Asianosaisia ovat luvanhakijan lisäksi muun muassa ne, jotka voivat saada korvauksia VL 11 luvun perusteella. Näin ollen kalastusoikeuden haltijoilla voi usein olla asianosaisen asema. Yhteisen vesialueen omistajien muodostama osakaskunta käyttää asianosaispuhevaltaa nykyään myös kalastusta koskevilta osin. Ammattikalastajan asianosaispuhevalta voi perustua esimerkiksi vesialueen omistukseen tai erityisperusteiseen kalastusoikeuteen. Kotkasaari on pitänyt mahdollisena, että VL 11:3:n 7 kohdan perusteella ammattikalastajalle syntyy asianosaisasema myös silloin, kun ammattikalastusta harjoitetaan yleiskalastusoikeuden perusteella. VL 17.1:n 2 kohdan perusteella vesilain nojalla tehtyyn päätökseen saa hakea muutosta myös ”rekisteröity yhdistys tai säätiö, jonka tarkoituksena on ympäristön-, terveyden- tai luonnonsuojelun taikka asuinympäristön viihtyisyyden edistäminen ja jonka toiminta-alueella kysymyksessä olevat ympäristövaikutukset ilmenevät”. Kalastusalan järjestöillä ei kuitenkaan ole katsottu olevan oikeutta puhevallan käyttöön tällä perusteella. Kalastusalan järjestöllä voi olla puhevalta esimerkiksi vesialueen omistamiseen perustuen. Valitusoikeus on kalastusalueella samoin kuin yleistä kalatalousetua valvovilla viranomaisilla eli MMM:n kala- ja riistaosastolla ja TE-keskusten kalastusyksiköllä.⁶⁵

2.2.2 Pilaavia hankkeita koskeva sääntely

Ympäristönsuojelulaissa tarkoitetaan *ympäristön pilaantumisella* sellaista ihmisen toiminnasta johtuvaa aineen, energian, melun, värinän, säteilyn, valon, lämmön tai hajun päästämistä tai jättämistä ympäristöön, jonka seurauksena aiheutuu joko yksin tai yhdessä muiden päästöjen kanssa terveyshaittaa, haittaa luonnolle ja sen toiminnoille, *luonnonvarojen käyttämisen estymistä tai melkoista vaikeutumista*, ympäristön yleisen viihtyisyyden tai erityisten kulttuuriarvojen vähentymistä, ympäristön yleiseen virkistyskäyttöön soveltuvuuden vähentymistä, *vahinkoa tai haittaa omaisuudelle taikka sen käytölle* tai muu edelli-

⁶⁵ Kotkasaari 1998, s. 64, perusteena KHO 1974 II 111, jossa kalastusjärjestöllä ei ollut valitusoikeutta uittosäännön kumoamista koskevassa asiassa; Kuusiniemi ym. 2001, s. 664.

siin rinnastettava yleisen tai yksityisen edun loukkaus (YSL 3 §). Luonnonvarojen käyttämisen estymistä on mm. kalastuksen estyminen muutoksen vuoksi.⁶⁶

Pilaantumista torjuva sääntely antaa osaltaan suojaa kalastukseen liittyville omaisuusintresseille.⁶⁷ Vesilain lupamenettelyt sääntelevät sekä vesistön rakenteellista pilaamista että vesistöjen muuttamista rakentamalla, säännöstelemällä tai muulla tavalla. Sen sijaan jäteveden aiheuttaman ympäristön pilaantumisen ehkäisemisestä säädetään ympäristönsuojelulaissa (VL 10:1). Jäteveden tai muun aineen päästämistä saattaa aiheutua VL 2:22:ssa tarkoitettua ilmeistä vahinkoa kalastolle tai kalastukselle. YSL 44 §:ssä säädetään, että tällöin ympäristöluvassa on annettava tarpeelliset määräykset kalatalousvelvoitteista tai kalatalousmaksusta. Määräyksiin sovelletaan vesilain 2 luvun 22 ja 22 b §:ää.

Toisaalta esimerkiksi kalankasvatuksesta saattaa aiheutua YSL:ssä tarkoitettuja pilaavia päästöjä. Kalankasvatustilat tarvitsevatkin yleensä vesilain mukaisen luvan vesirakentamiseen sekä ympäristönsuojelulain mukaisen luvan päästöjen osalta. Tällöin vesitaloushanketta koskevaa lupaa ja ympäristölupaa koskevat hakemukset ratkaistaan yhteiskäsittelyssä (YSL 39 §).

2.3 Suhde erilaisiin suojelunormeihin

2.3.1 Sääntelyn lähtökohdista

2.3.1.1 Luonnon monimuotoisuuden suojelu

Luonnon monimuotoisuuden turvaamisen periaate samoin kuin kestävän kehityksen periaatte ovat lähtöisin Rio de Janeiron biodiversiteettisopimuksesta. Periaatteiden sisällöt eivät ole täysin vakiintuneet.⁶⁸ Luonnon monimuotoisuuden suojelussa on kyse yleisellä tasolla kaikenlaisen luonnon monimuotoisuuden suojelusta, joka ei tyhjenny pelkästään uhanalaisien lajien ja luontotyyppien suojeluun. Monimuotoisuuden suojelu kattaa siten myös ”tavalliset” ekosysteemit ja niiden osat.⁶⁹ Luonnon monimuotoisuuden turvaamisen tavoitteena on siten kaikkien luonnon eri osien ja ekosysteemien toimintojen ja elinkelpoisuuden säilyttäminen. Luonnon monimuotoisuuden käsite sisältää niin elollisen kuin elottoman

⁶⁶ HE 84/1999 vp, s. 40.

⁶⁷ HE 84/1999 vp, s. 8.

⁶⁸ Kokko 2003, s. 99.

⁶⁹ Hollo 2004, s. 45.

luonnon. Biodiversiteettisopimuksessa käytetään hieman suppeampaa käsitettä *biologinen monimuotoisuus*, jolla tarkoitetaan ”kaikkiin, kuten manner-, meri- tai muuhun vesiperäiseen ekosysteemiin tai ekologiseen kokonaisuuteen kuuluvien elävien eliöiden vaihtelevuutta”. Biologisen monimuotoisuuden käsite sisältää pääasiassa eliöt ja elävän luonnon, mutta toisaalta viittaus ekosysteemiin ulottaa biologisen monimuotoisuuden käsitteen jossain määrin myös elottomaan luontoon.⁷⁰ Käytännössä käsitteitä käytetään kuitenkin lähes synonyymeinä. Suomen lainsäädännössä on käytetty käsitettä *luonnon monimuotoisuus*.

Luonnon monimuotoisuuden säilyttämisen tavoite on mainittu perustuslain 20.1 §:ssa ja luonnonsuojelulain 1 §:ssä, joten sillä on nimenomainen ilmaus Suomen lainsäädännössä. Luonnon monimuotoisuuden turvaaminen voidaan ja tuleekin ottaa yhdeksi lähtökohdaksi luonnonvarojen käyttöä koskevia lakeja säädettäessä. Luonnon monimuotoisuuden suoje-
lua on toteutettu lähinnä välillisesti säätämällä normeja, joiden ”pohjavireenä” on luonnon monimuotoisuuden säilymisen turvaaminen jonkin muun konkreettisemmän tavoitteen kautta.⁷¹ Voidaan pitää lähtökohdana, että luonnon monimuotoisuuden suoje-
lu tulisi läpisyperiaatteen nojalla ottaa huomioon kaikessa luontoon ja ympäristöön vaikuttavassa toiminnassa, koska luonnonsuojelulain keinot eivät yksin riitä turvaamaan monimuotoi-
suuden säilymistä. Yleisellä tasolla luonnon monimuotoisuuden turvaaminen ei estä luon-
nonvarojen hyödyntämistä eikä muitakaan toimenpiteitä, joilla on vaikutuksia luontoon ja
ympäristöön. Luonnon monimuotoisuuden turvaamisen tavoite kuitenkin asettaa luonnon-
varojen käytölle ja muulle toiminnalle tiettyjä ehtoja.⁷²

Kalastuksella ja muilla vesistöihin kohdistuvilla hankkeilla on väistämättä välillisiä ja vä-
littömiä vaikutuksia kalojen ja muiden eliöiden elinympäristöihin ja kokonaiseen ekosys-
teemeihin. Kalakannan ja kalojen elinympäristöjen suoje-
lu on tarpeen myös muista kuin kalataloudellisesta lähtökohdista käsin. Kalaston suoje-
lu osana vesien ekosysteemiä liittyy luonnon monimuotoisuuden turvaamiseen. Vaikka luonnonsuojelulakia ei sovelleta talou-
dellisesti hyödynnettäviin kaloihin, elävät po. kalat samassa ekosysteemissä kuin ”suoje-
lut” kalat ja muut eliöt. Luonnon monimuotoisuuden turvaaminen edellyttää samalla kaik-
kien kalojen monimuotoisuuden turvaamista, eikä tällöin ole periaatteessa merkitystä sillä,
onko kyseessä taloudellisesti hyödynnettävä vai jokin muu kalalaji. Toiselta puolen

⁷⁰ Hollo 2004, s. 82, 173 - 174.

⁷¹ Kuusiniemi puhuu ympäristönormistojen ”virittämisestä palvelemaan myös biologisen monimuotoisuuden suoje-
lua” (Kuusiniemi ym. 2001, s. 992).

⁷² Kuusiniemi ym. 2001, s. 544, 992.

ekosysteemin toiminnan kannalta tietynasteinen kalastaminen saattaa joissakin tilanteissa olla välttämätöntä. Näin ollen kalastaminen voi myös palvella luonnon monimuotoisuuden tavoitetta⁷³.

2.3.1.2 Kestävän käytön periaate

Kestävän kehityksen periaate on kansainvälisesti tunnustettu poliittinen periaate, jolla on niin ekologinen, taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen ulottuvuus. *Kestävän käytön periaate* on ympäristöoikeudellinen periaate, joka omaksuttiin luonnonvaraoikeuteen jo varhaisessa vaiheessa. Periaate syntyi alun perin kansantaloudellisista näkökulmista. Kestävän käytön periaatteen mukaan luonnonvarojen käyttö tulee mitoittaa siten, että se on sopusoinnussa luonnonvaran uusiutumiskyvyn kanssa. Luonnonvaroja ei saa hyödyntää niin, että luonnonvarat eivät enää voi uusiutua. Luonnonvarojen käytön sääntelyn tavoitteena on näin ollen luonnonvarojen riittävyyden turvaaminen. Luonnon monimuotoisuuden säilymisen eräs turvaamiskeino on luonnonvarojen kestävä käyttö, joka edellyttää luonnonvarojen käytöltä myös tietynasteista ”suojeluhakuisuutta”. Näin ollen luonnon monimuotoisuuden turvaamisen näkökulma on tuonut uuden ulottuvuuden kestäväälle käytölle. Ei riitä, että ainoastaan luonnonvaran riittävyys sinänsä turvataan, vaan riittävyyden ohella on myös pyrittävä turvaamaan luonnon monimuotoisuuden säilyminen, johon kuuluu luonnonvaran monimuotoisuus.⁷⁴

Kalastoa, kuten muutakin eläimistöä, on perinteisesti pidetty uusiutuvana luonnonvarana. Kuusiniemi on kuitenkin osuvasti todennut, että kalat ovat ”periaatteessa uusiutuvia luonnonvaroja, mutta laji ei”. Jollei luonnonvaraa käytetä kestävästi, jokin laji uusiutuvana luonnonvarana saattaa muuttua uusiutumattomaksi luonnonvaraksi lajin kuollessa sukupuuttoon.⁷⁵

Kestävän käytön periaate asettaa vaatimuksia myös kalastuslainsäädännölle. Nykyisessä kalastuslaissa on useita pykälää, joiden voidaan katsoa olevan ”suojeluhakuisia” ja tähtäävän kalakantojen uusiutumisen ja monimuotoisuuden turvaamiseen. Suojeluhakuisuuden taustalla kalastuslaissa on alun perin ollut lähinnä taloudellinen kestävä käytön intressi eikä niinkään ekologisesti kestävä käytön intressi. Ekologisen kestävä käytön kannalta

⁷³ Kuusiniemi ym. 2001, s. 544.

⁷⁴ Hollo 2004, s. 42 - 43, 45 - 46, 162, 165 - 167.

⁷⁵ Kuusiniemi ym. 2001, s. 541.

katsottuna biologisen monimuotoisuuden osien käytön tulisi olla sellaista, ettei käytöstä aiheudu pitkällä aikavälillä biologisen monimuotoisuuden vähenemistä.⁷⁶ Taloudellisesta näkökulmasta kestävän käytön tavoitteena on luonnonvaran riittävyys ja hyödynnettävyys. Toisaalta nämä eivät ole toisilleen vastakkaisia intressejä, sillä ekologisesti kestävä käyttö on tietyllä tapaa myös edellytys taloudellisesti kestäväälle käytölle. Kalastaminen tulisi suhteuttaa kalakantojen uusiutumiskykyyn silmällä pitäen myös niiden monimuotoisuutta.

2.3.2 Kalastusta rajoittavat normit

2.3.2.1 Luonnonsuojelulain normit

2.3.2.1.1 LSL:n soveltamisalasta ja tavoitteesta

Luonnonsuojelulakia säädettäessä lisättiin lukuisiin luonnonvarojen käyttöä säänteleviin lakeihin viittaus luonnonsuojelulakiin. Kalastuslaissa ei tällaista viittausta ole. Ilman viittaustakin luonnonsuojelulaki tulee ottaa huomioon läpäisyperiaatteen nojalla, sikäli kuin kalastuksella on luonnonsuojelulaissa tarkoitettuja vaikutuksia. Luonnonsuojelulain asema mm. kalastuslain mukaisessa käytännön päätöksenteossa saattaa kuitenkin muodostua epämääräiseksi ilman puheena olevan kaltaista viittaussäännöstä. Kalastusviranomaisille ei voitane johtaa toimivaltaa soveltaa luonnonsuojelulakia suoraan toiminnassaan, vaan sitä koskeva toimivalta on varsinaisilla luonnonsuojeluviranomaisilla⁷⁷. Toimivallan jaosta johtuu, että luonnonsuojeluviranomaisella ei myöskään lähtökohtaisesti ole toimivaltaa kalastuslain alaan kuuluvissa asioissa.

Luonnonsuojelulaista saattaa johtua rajoituksia kalastukselle samoin kuin muullekin kalastoon ja kalojen elinympäristöön vaikuttavalle toiminnalle. Luonnonsuojelulaki edellyttää yhtäältä yleisellä tasolla luonnon suojelemista kokonaisuutena ja toisaalta tietyissä tilanteissa yksilöidympää suojelua, joka voi kohdistua myös kaloihin ja niiden elinympäristöihin. Luonnonsuojelulain 1 §:ssä on ilmaistu luonnonsuojelulain tavoitteet, joita ovat mm. *luonnon monimuotoisuuden ylläpitäminen sekä luonnonvarojen ja luonnonympäristön kestävän käytön tukeminen*. Luonnonsuojelulakiin perustuvan suojelun lähtökohtana on yhtäältä luonnon suojeleminen sen itsensä vuoksi ja toisaalta sen suojeleminen ihmisen elinympäristönä. Luonnonsuojelulain yleiset tavoitesäännökset eivät suoranaisesti aseta

⁷⁶ Kokko 2003, s. 15.

⁷⁷ Kuusiniemi ym. 2001, s. 1000.

velvollisuuksia ainakaan yksityiselle henkilölle. Sen sijaan voitaneen todeta, että lainsäätäjän ja viranomaisen tulee ottaa ne lainsäädäntötoiminnassa huomioon. Luonnonsuojelulain tavoitteet eivät kuitenkaan voine konkreettisesti paikata sellaisia lakeja, joiden järjestelmässä ei luonnon monimuotoisuuden suojelua ole otettu huomioon ja joihin ei ole sisällytetty viittaussäännöstä luonnonsuojelulakiin. Tulkintaa ohjaava vaikutus luonnonsuojelulain tavoitteilla sen sijaan voi olla.⁷⁸ Tässä kohtaa voidaan pohtia, avaako kalastuslain nykyinen 1 § tulkintaväylän luonnon monimuotoisuuden huomioimiselle kalastusta koskevis- sa asioissa.

Kalaston ja kalastuksen kannalta luonnonsuojelulain tavoitteet ilmenevät muun muassa siinä, että kalasto on osa vesistöjen ekosysteemejä, joiden monimuotoisuutta tulisi luonnonsuojelulain tavoitteiden mukaisesti ylläpitää. Toisaalta kalasto itsessään on luonnonvara, jota tulisi käyttää kestävästi. Luonnonsuojelulain konkreettiset lajiensuojelun samoin kuin elinympäristö- ja luontotyyppisuojelelunormit ilmentävät ja edistävät luonnon monimuotoisuuden ylläpitämisen tavoitetta. Kalastuslainsäädännöllä on omalta osaltaan vaikutusta luonnonsuojelulain tavoitteiden saavuttamiseen samalla, kun luonnonsuojelulaki ja sen nojalla annetut kiellot ja rajoitukset rajoittavat konkreettista kalastustoimintaa.⁷⁹

2.3.2.1.2 Lajisuojaelu

Lajisuojaelua koskevat säännökset ovat luonnonsuojelulain 6 luvussa. Suomessa ja Suomen talousvyöhykkeellä luonnonvaraisina esiintyvät eläin- ja lintulajit ovat rauhoitettuja ja niiden *tahallinen* tappaminen, pyydystäminen ja vahingoittaminen on kielletty (LSL 37 - 39 §). Lajisuojaelua koskevaa 6 lukua ei sovelleta taloudellisesti hyödynnettäviin kaloihin (LSL 37.1 §). Ne kalalajit, joihin luonnonsuojelulakia sovelletaan, luetaan luonnonsuojeluasetuksen liitteessä 1.

Rauhoitussäännös ei estä alueen käyttämistä maa- ja metsätalouteen tai rakennustoimintaan eikä rakennuksen tai laitteen tarkoituksenmukaista käyttämistä. Tällöin on kuitenkin vältettävä vahingoittamista tai häiritsemistä rauhoitettuja eläimiä ja kasveja, jos se on mahdollista ilman merkittäviä lisäkustannuksia (LSL 48 §). Kalastuksen yhteydessä saattaa nk. *sivusaaliiksi* jäädä pyydyksiin rauhoitettuja kaloja, merinisäkkäitä ja lintuja. Rauhoitus-

⁷⁸ Kuusiniemi ym. 2001, s. 995, 997.

⁷⁹ Kuusiniemi ym. 2001, s. 1000.

säännös ei kuitenkaan suoraan estä kalastuksen harjoittamista, eikä rauhoitetun lajin vahingoittamista tai tappamista kalastuksen yhteydessä yleensä pidettäne tahallisenä. Kalastusta harjoitettaessa on kuitenkin vältettävä vahingoittamista ja häiritsemistä rauhoitettuja eläimiä, mikäli se on mahdollista. Luonnonsuojelulaissa on erinäiset säännökset lajin säätämisestä uhanalaiseksi tai erityisesti suojeltavaksi (LSL 46 - 47 §), mutta niistä ei välittömästi aiheudu kalastuksen kannalta olennaisia oikeusvaikutuksia. Välillisesti niillä kuitenkin usein on merkitystä.⁸⁰

2.3.2.1.3 Aluesuojelu

Perustamalla luonnonsuojelualueita (esimerkiksi kansallispuisto, luonnonpuisto, luonnonsuojelualue yksityisen maalla, Natura-alue) toteutetaan *aluesuojelua*. Luonnonsuojelualueilla kalastusta rajoittavat erilaiset käyttörajoitukset.

Valtion maalle perustuissa kansallispuistossa ja luonnonpuistossa on luontoa muuttava toiminta lähtökohtaisesti kielletty. Kyseisillä alueilla ei saa pyydystää, tappaa tai hätyyttää luonnonvaraisia selkärangaisia eläimiä eikä pyydystää tai kerätä selkärangattomia eläimiä (LSL 13 §). Yleisten kieltojen estämättä onkiminen ja pilkkiminen on kuitenkin sallittu niin kansallis- kuin luonnonpuistonkin alueella, jos se ei vaaranna suojelualueen perustamistarkoitusta (LSL 14.1 § 5 kohta). Myös muunlainen kalastaminen voidaan sallia alueen hallinnasta vastaavan viranomaisen luvalla (LSL 15.1 § 3 kohta).⁸¹ Kansallispuistoilla on yleensä tärkeä merkitys virkistyskäytön kannalta. Kansallispuistoa varten on laadittava järjestyssääntö, jossa annetaan alueen käyttöä koskevat tarpeelliset rajoitukset. Järjestyssäännöllä voi olla vähintään välillistä rajoitettavaa merkitystä myös kalastuksen kannalta (LSL 18.2 § ja 20 §). Luonnonpuistoissa liikkumista ja muuta virkistyskäyttöä on usein rajoitettu huomattavasti enemmän kuin kansallispuistossa (LSL 18.1 §).⁸² Myös luonnonpuiston alueella esimerkiksi liikkumisrajoituksista saattaa välillisesti seurata rajoituksia kalastukselle.

Alueellisen ympäristökeskuksen päätöksellä voidaan yksityisen omistamalle maalle omistajan hakemuksesta tai suostumuksella perustaa luonnonsuojelualue (LSL 24.1 §). Ilman

⁸⁰ Kuusiniemi ym. 2001, s. 1053 - 1054.

⁸¹ Viranomainen on yleensä Metsähallitus, jonka hallinnassa ja hoidossa valtion mailla olevat suojelualueet ovat.

⁸² Kuusiniemi ym. 2001, s. 1025.

omistajan suostumusta voidaan muulle kuin valtion maalle perustaa luonnonsuojelualue, jos se sisältyy VN:n hyväksymään luonnonsuojeluohjelmaan (LSL 24.3 §). Perustamispäätökseen otetaan alueen käyttöä koskevat määräykset, joilla myös kalastusta voidaan rajoittaa (LSL 24.2 §). Alueellinen ympäristökeskus ja maanomistaja voivat lisäksi sopia jonkin alueen määräaikaista rauhoittamisesta rauhoitus sopimuksella (LSL 25 §)

Lintu- ja luontodirektiivien edellyttämää aluesuojelua toteutetaan perustamalla Natura-alueita. Natura-alueella kalastus ei välttämättä ole kokonaan kielletty.⁸³ Käytännössä esimerkiksi saimaannorpan suojelemiseksi perustetuilla Natura-alueilla kalastuskielto perustuu MMM:n norppa-asetukseen.⁸⁴ EU:n vesillä voidaan perustaa merisuojelualueita osana Natura 2000 -verkostoa.

2.3.2.1.4 Elinympäristö- ja luontotyyppisuojaus

Vesistöt, joissa kalastusta harjoitetaan, ovat monien kasvi- ja eläinlajien *elinympäristöjä*. Elinympäristöjen suojeleminen on aluesuojelun ja lajisuojelun välimaastossa. Elinympäristösuojelu perustuu siihen, että suojeltu elinympäristö on tärkeä jonkin kasvi- tai eläinlajin esiintymisen kannalta. Tällaisten elinympäristöjen hävittäminen ja heikentäminen on kielletty. Kalastuksen ja luonnonsuojelulain elinympäristösuojelun liittymä on olemassa mm. silloin, kun kalastuksella on vaikutuksia luonnonsuojelulla tai sen nojalla suojeltuihin elinympäristöihin. Lajien elinympäristöt voivat olla suojeltuja kansallisen elinympäristösäännöksen (LSL 47 §) ja/tai yhteisöoikeudellisen elinympäristösäännöksen (LSL 49 §) nojalla. Elinympäristösuojelussa on kyse pääasiassa pesimis-, lisääntymis- ja levähdyspaikkojen suojelusta. Esimerkiksi saimaannorppien elinympäristöt ovat suojeltuja kummankin pykälän nojalla. Saimaannorppien lisääntymis- ja levähdyspaikkoja voivat olla mm. norppien pesät ja oleskeluluodot. Hävittämis- ja heikentämiskiello koskee tahallista toimintaa samoin kuin piittaamattomuudesta ja ajattelemattomuudesta johtuvaa heikentämistä ja hävittämistä.

LSA:n liitteessä 4 on lueteltu Suomessa uhanalaiset lajit ja luettelossa on merkitty asteriskilla erityisesti suojeltavat lajit, joita koskee luonnonsuojelulain erityinen elinympäristösuojelunormi (LSL 47 §), joka kieltää lajin säilymiselle tärkeän ja AYK:n rajaaman esiin-

⁸³ http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/management_resources/environment_fi.htm (21.12.2008).

⁸⁴ Työryhmän raportti 18.12.2008, s. 4.

tymispaikan hävittäminen tai heikentämisen. Liitteen 4 lajeihin kuuluu vesistöissä tai vesistöjen välittömässä läheisyydessä eläviä lajeja. Luonnonsuojelulain 49.3 §:ssä on säädetty Euroopan yhteisön tärkeänä pitämien lajien lisääntymis- ja levähdyspaikkojen suojelusta. Suomessa esiintyvät luontodirektiivin IV(a) liitteen lajit on lueteltu LSA:n liitteessä 5. Kalastuslain tarkastelun kannalta olennaisia lajeja lienevät saimaannorppa, pyöriäinen ja vuollejokisimpukka. Nk. direktiivilajien lisääntymis- ja levähdyspaikat ovat *suoraan lain nojalla* suojeltuja niitä heikentäviltä ja hävittäviltä toimenpiteiltä. Elinympäristösuojeluun voidaan rinnastaa luonnonsuojelulain 29 §:n nojalla suojeltujen luontotyyppien suojelu. Kun luontotyyppiesiintymä on rajattu, sen muuttaminen luontotyyppin ominaispiirteet vaarantavalla tavalla on kielletty.

Laissa ei ole nimenomaisesti määritelty, mitkä ovat pykälissä tarkoitettuja kiellettyjä toimenpiteitä, vaan niitä koskeva ratkaisu tehdään tapauskohtaisesti. Mikä tahansa toimenpide voi siten olla kielletty, jos sillä on luonnonsuojelulaissa kielletty heikentävä, hävittävä tai muuttava vaikutus. Näin ollen kalastamisen harjoittaminen saattaa rajoittua, jos sillä on esimerkiksi lisääntymis- tai levähdyspaikkaan sellainen vaikutus, että paikka menettää merkityksensä direktiivilajin lisääntymis- tai levähdyspaikkana.

2.3.2.2 Vesiensuojelunormit

Vesistöjä pienempiä luonnontilaisia vesiä eli nk. pienvesiä suojellaan vesilaisissa. Vesistöä pienempiä vesiä ovat mm. oja, noro ja vähävetinen uoma. Lisäksi suojellaan enintään hehtaarin kokoisia lampia ja järviä. Vesilain 1:15a:n ja 1:17a:n nojalla on edellä mainittujen vesien muuttaminen kiellettyä muualla kuin Lapissa siten, että niiden säilyminen luonnontilaisena vaarantuu. Enintään kymmenen hehtaarin suuruiset fladat ja kluuvijärvet ovat suojeltuja riippumatta niiden sijainnista. Kalastusta tulee harjoittaa niin, ettei kiellettyjä muutoksia aiheudu. Vesiensuojelunormit antavat samalla välillisesti suojaa kyseisissä vesissä mahdollisesti elävälle kalastolle.

Metsälain 10 §:ssä säädetään nk. avainbiotoppien suojelusta talousmetsissä. Avainbiotoopit ovat metsien monimuotoisuuden kannalta erityisen tärkeitä elinympäristöjä. Suojelun tavoitteena on turvata yleiset edellytykset metsien biologiselle monimuotoisuudelle ominaisten elinympäristöjen säilymiselle. Ensimmäisenä metsäluontotyyppinä mainitaan lähteiden, purojen ja pysyvän vedenjuoksu-uoman muodostavien norojen sekä pienten lampien välit-

tömät lähiympäristöt. Metsien hoito- ja käyttötoimenpiteitä (esimerkiksi hakkuut ja niihin liittyvät toimenpiteet) toteutettaessa on huolehdittava siitä, että metsälain 10 §:ssä tarkoitettujen luonnontilaisten tai luonnontilaisen kaltaisten avainbiotooppien ominaispiirteet säilyvät. Purojen ja muiden pienten virtaavien vesien sekä lampien välittömässä läheisyydessä kasvavalla puustolla ja varjoisuudella on tärkeä merkitys kyseisen elinympäristön eliölajeille.⁸⁵ Kyseisen metsäluontotyypin suojelulla voi näin ollen olla merkitystä kalaston kannalta. Metsälaki koskee kuitenkin vain talousmetsän hoito- ja käyttötoimenpiteitä ja niihin liittyviä muita toimenpiteitä, joten sen perusteella ei voitane esimerkiksi kieltää elinympäristön ominaispiirteiden säilymisen kannalta haitallista kalastusta. Muu lainsäädäntö saattaa kuitenkin kyseisessä tapauksessa antaa suojaa avainbiotoopille.⁸⁶

2.3.2.3 Kalastuslain rajoitusnormit

Kalastuslain 37.3 §:ssa, jossa säädetään MMM:n mahdollisuudesta kieltää tietynlaisen pyydyksen tai kalastustavan käyttämisen tietyllä vesialueella, jos alueella esiintyvän uhanalaisen eläinkannan säilyminen sitä edellyttää. Kyseisellä kalastuslain pykälällä on selkeä luonnonsuojelullinen tavoite, joka vaatii kalatalouden etuja laajempien näkökohtien huomioimista. Hallituksen esityksessä on todettu, että tiettyjen pyydysten ja pyyntitapojen rajoittaminen on tarpeellista ”saimaannorpan ja muidenkin uhanalaisten eläinlajien suojelemiseksi”.⁸⁷ Hallituksen esityksessä puhutaan eläinlajista, kun laissa käytetään käsitettä eläinkanta. Ilmeisesti pykälän tekstillä viitataan kuitenkin uhanalaisen lajin kantaan, sillä luonnonsuojelulaissa ei ole sellaista pykälää, jolla jokin kanta voitaisiin säätää uhanalaiseksi. Kyseisen pykälän nojalla MMM on antanut nk. norppa-asetuksen (MMM:n asetus eräistä kalastusrajoituksista Saimaalla), jossa kielletään tietynlaisten pyydysten ja kalastustapojen käyttäminen saimaannorpan elinolosuhteiden ja lisääntymisen turvaamiseksi sen keskeisillä elinalueilla.⁸⁸

Lisäksi kalastuslain 11.2 §:ssa säädetään TE-keskuksen velvollisuudesta kieltää KalL 8 §:ssä tarkoitettu viehekalastus, jos merilintujen pesimisen turvaaminen pesimäaikana sitä edellyttää.

⁸⁵ HE 63/1996 vp, s. 32 - 33.

⁸⁶ Kuusiniemi ym. s. 1045 - 1046.

⁸⁷ HE 200/1995 vp, s. 3 - 4.

⁸⁸ Työryhmän raportti 18.12.2008.

2.3.3 Kalojen suojelu

Edellä on käsitelty tilanteita, joissa on tarkasteltu muun suojelun kuin varsinaisen kalaston suojelun vaikutuksia kalastuksen kannalta. Toisaalta suojelutarve saattaa kohdistua kaloihin tai suojelua toteutetaan kalojen vuoksi. Kuten edellä on käynyt ilmi, kalasto voi saada yleisellä tasolla suojaa eräänä luonnon monimuotoisuuden osatekijänä. Kalastuslaissa on kalastoa ”suojelevia” normeja, mutta kalastoa suojellaan lähtökohtaisesti taloudellisesti hyödynnettävänä luonnonvarana. Kuusiniemi onkin todennut, että tällöin ”suojaus” ei perustu kalaston merkitykseen ”lajistollisen tai geneettisen monimuotoisuuden kantajana”.⁸⁹

2.3.3.1 LSL:n suojelunormit

Luonnonsuojelulain lajisuojelua koskevia 6 luvun säännöksiä ei sovelleta taloudellisesti hyödynnettäviin kalalajeihin (LSL 37 §). Luonnonsuojeluasetuksen liitteessä 1 on nimenomaisesti lueteltu kalat, joihin sovelletaan luonnonsuojelulakia. Suomessa on yksi uhanalaiseksi säädetty kalalaji (rantanuoliainen eli *rantaneula*), mutta ei yhtään erityisesti suojeltavaa kalalajia. Suomessa ei esiinny yhtään kalalajia, joka olisi suojeltu luontodirektiivin nojalla.

Muun kuin taloudellisesti hyödynnettävän kalalajin rauhoittaminen on mahdollista asetuksella, jolloin kyse olisi lajisuojelusta. Rauhoittamista koskeva säännös on luonnonsuojelulain 38.2 §, jossa säädetään rauhoitusmahdollisuudesta, jos jonkin nisäkkäisiin tai lintuihin kuulumattoman eläinlajin olemassaolo käy uhatuksi tai rauhoittaminen muusta syystä osoittautuu tarpeelliseksi. Rauhoitus voi olla voimassa koko maassa taikka osassa maata.

Toisaalta aluesuojelun keinoja voitaisiin periaatteessa käyttää kalalajin suojelemiseksi perustamalla suojelualue. Luonnonsuojelualan perustamisedellytyksistä säädetään luonnonsuojelulain 10 §:ssä. Luonnonsuojelualan yleisenä perustamisedellytyksenä on muun muassa, että alueella elää uhanalainen, harvinainen tai harvinaistuva eliölaji, eliöyhteisö tai ekosysteemi. Mikäli jokin kalalaji täyttäisi edellä mainitun määritelmän, luonnonsuojelualue lienee ainakin teoriassa mahdollista perustaa kyseisen kalalajin suojelemiseksi. Toi-

⁸⁹ Kuusiniemi ym. 2001, s. 546.

saalta on huomioitava, että luonnonsuojelulakia ei sovelleta taloudellisesti hyödynnettäviin kaloihin lajisuojelun osalta ja että luonnonsuojeluasetuksen luetteloissa on mainittuna vain yksi uhanalainen kalalaji.

2.3.3.2 Kalastuslain rauhoitusnormit

Kalastuslain rauhoituskeinoja ovat kalalajin rauhoittaminen ja rauhoituspiirin perustaminen. Kalojen ja ravun rauhoitusajoista säädetään asetuksella. Rauhoitusaikana ei saa pitää vedessä pyydystä, joka on tarkoitettu rauhoitetun kalan tai ravun pyyntiin tai sopii siihen (KalL 34 §). Rauhoittaminen koskee siten tiettyä kalalajia, kun taas rauhoituspiirin perustaminen kohdistuu tiettyyn alueeseen. Kyse ei ole luonnonsuojelullisessa mielessä suojelunormeista, vaan kyseisten normien tavoitteena on kestävä käyttö.

Kalastusalue voi perustaa *rauhotuspiirin* vesialueelle, jossa arvokkaat kalalajit kutevat tai oleskelevat tai jota ne käyttävät kulkutienään (KalL 43.1 §). Rauhoitusalue voidaan perustaa kalastuslain 1 §:ssa tarkoitettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Vihervuori määrittelee rauhoituspiirin ”rajoiltaan muusta vesialueesta erotetuksi alueeksi, jolla kalastusta sekä osin myös muuta maankäyttöä on voimakkaasti rajoitettu”.⁹⁰ Rauhoituspiirin perustamis päätöksessä määrätään tarpeen mukaan minä aikana ja millä tavalla kalastaminen rauhoituspiirissä on rajoitettu. Rauhoituspiiri on voimassa enintään 10 vuotta. Lisäksi päätöksessä on tarpeen mukaan määrättävä, ettei rauhoituspiirin alueella saa ottaa pohjasta kiveä, soraa eikä muuta ainetta samoin kuin on määrättävä siitä, millaiset kaloja häiritsevät toimet ovat kiellettyjä rauhoituspiirissä (esimerkiksi uitto, kulkeminen) (KalL 43.2 §). Kalastusta ja vesistön muuta käyttöä ei tulisi kuitenkaan rajoittaa enempää kuin rauhoituspiirin tarkoitus vaatii. Tämä voidaan johtaa siitä, että rauhoituspiirin perustaminen on käytettävissä silloin, kun tavoitetta ei voida muilla keinoilla (kiellot ja rajoitukset) saavuttaa. Rauhoituspiirin perustaminen on kalastusalueen tehtävä. Rauhoituspiirin perustamisella pyritään kalaluonnonvaran lisäämiseen.⁹¹ Rauhoituspiirin perustaminen ei liene mahdollista varsinaisesti luonnonsuojelullisessa tarkoituksessa, koska kalastusalueella ei ole ”luonnonsuojelutoimivaltaa”. Kysymys on lähinnä siitä, millainen sisältö kalastuslain 1 §:lle annetaan. Koska kalakannan kestävä käytön katsotaan sisältävän myös ekologisen ulottuvuuden, voi rauhoituspiirin perustaminen kalastuslain 1 §:n tulkinnan mahdollistamassa laajuudessa perus-

⁹⁰Kuusiniemi ym. 2001, s. 659.

⁹¹ HE 179/1993 vp, s. 13.

tua myös tietyssä määrin ekologisiin seikkoihin. Sen sijaan puhtaasti luonnonsuojelullisin perustein ilman liityntää kalastuslain 1 §:ssä tarkoitettuihin tavoitteisiin ei rauhoituspiirin perustamiselle ole kalastuslain 43 §:n nojalla edellytyksiä.

Rauhoituspiirin perustamista koskee KHO:n julkaisematon ratkaisu KHO 10.3.2005 T 512. Kalastusalueen kokous on päätöksellään perustanut kalastuslain 43 §:ssä tarkoitetun rauhoituspiirin. Päätöksen mukaan muu kalastus kuin onkiminen, pilkkiminen ja katiskalla tapahtuva pyynti ovat kiellettyjä vuosittain 10.5. - 30.6. vuosina 2004 - 2013. Rauhoituspiirin perustamisella oli tarkoitus kieltää kuhan kalastaminen sen lisääntymisalueella sen lisääntymisaikana. Maaseutuelinkeinojen valituslautakunta kumosi ja poisti kalastusalueen päätöksen ja totesi, että rauhoituspiirin perustamispäätöksen tulee perustua riittäväseen selvitykseen rajoituksen tarpeesta ja että sen tulee olla viimesijainen keino sen jälkeen, jos muut lievemmat keinot eivät ole tuottaneet toivottua tulosta. Päätöksen kumoamista perusteltiin sillä, että kalastuslaissa on monia muita keinoja, joilla kuhan kuturauha kyseisellä alueella voidaan turvata perustamatta rauhoitusalueita. Kalastusalue olisi esimerkiksi voinut hakemuksella pyytää, että TE-keskus tekee KalL 11 §:ssä tarkoitetun päätöksen. KHO pysytti maaseutuelinkeinojen valituslautakunnan päätöksen.

Kalastuslain 121 §:ssä säädetään luvantarpeesta vierasperäisen kala- tai rapulajin istuttamiseen ja siirtoistuttamiseen, sillä muiden kuin Suomessa luonnonvaraisena esiintyvien kalakantojen luontoon laskeminen saattaa aiheuttaa haittaa vesialueen kalastolle. Pykälä on säädetty vesistöjen alkuperäisten kalakantojen suojelemiseksi. Uusi kanta saattaa heikentää vesistön alkuperäistä kantaa taikka muuten vaikuttaa ekosysteemiin siten, että alkuperäisen kannan elinolosuhteet heikkenevät.⁹² Luonnonvaraisena kantana pidetään kantaa, joka kykenee lisääntymään ja elämään luonnonvesissä luonnonvaraisesti. Kanta ei käsitteenä viittaa lajiin kokonaisuutena, vaan kala- ja rapulajit voivat käsittää useita kantoja, jotka ovat eriytyneet jonkin ominaisuuden osalta toisistaan. Siirtoistutuksena pidetään kala- tai rapulajin tai niiden kannan siirtämistä vieraaseen elinympäristöön. Siirtoistutusta on näin ollen kalalajin siirtäminen kalanviljelylaitoksesta tai luonnonvesistä toiseen luonnonvesistöön. Siirretty laji saattaa risteytyä alkuperäisen lajin kanssa, mikä aiheuttaa alkuperäisen kannan muuttumisen. Siirtoa varten ei tarvita lupaa, jos siirto tapahtuu samassa vesistössä kulkuesteen (esimerkiksi pato) ohittaen.⁹³ Kyseinen pykälä edistää samanaikaisesti luonnonsuojelullista tavoitetta, mikä on ominaista muillekin aiemmin mainituille moderneille kalastuslain pykälille. Toisaalta ekosysteemiin ei ole pykälän perusteluissa viitattu itsenäisenä suojelukohteena, vaan sen kautta on viitattu kalaston suojeluun.

⁹² HE 3/1998 vp, s. 1.

⁹³ MmVM 1/1998.

2.3.3.3 VN:n päätös kalojen elinolojen turvaamiseksi

Valtioneuvosto on antanut VL 1:21b:n nojalla päätöksen, jolla pannaan täytäntöön Euroopan yhteisöjen neuvoston direktiivi suojelua ja parantamista edellyttävien makeiden vesien laadusta kalojen elämän turvaamiseksi, jota koskee kohta 3.2.3. Päätöksen tarkoituksena on turvata veden laatu tietyissä ympäristöministeriön nimeämässä kalastoltaan tärkeissä sisävesissä (YM:n päätös sisävesien kalavesiksi nimeämisestä ja näiden vesien tutkimisesta 2 §).

2.3.3.4 Kalojen voimalaitokseen joutumisen estäminen

Kalastuslaissa on viittaussäännös, jonka mukaan vesilaisissa säädetään laitteista, jotka ovat tarpeen kalojen estämiseksi joutumasta voima- tai muuhun laitokseen vettä johtavaan kanavaan taikka vesijohtoon, samoin kuin siitä, mitä vesistöön rakennettaessa sekä vesistöstä vettä johdettaessa muutoinkin on otettava huomioon kalakannan ja kalan kulun turvaamiseksi sekä kalastuksen etujen suojelemiseksi (Kall 26 §). Kalojen joutumista vettä käyttävään laitokseen on mahdollisuuksien mukaan vähennettävä asettamalla laitoksen tulokanavaan tai vesijohtoon välppäitä tai muu tarkoituksenmukainen laite (VL 2:22a). Jos ennen vesilakia voimassa olleen lainsäädännön mukaan on myönnetty lupa rakentaa vesistöön, voidaan tällaisen luvan nojalla tehdyn rakennelman omistaja hakemuksesta velvoittaa sallimaan kalakannan säilyttämistä varten tarpeellisten laitteiden tekeminen ja luovuttamaan käytettäväksi niitä varten tarvittava vesimäärä. (VL 2:29).

2.4 Kala elintarvikkeena

Elintarvikkeita koskeva keskeinen yleislaki on elintarvikelaki, jonka tavoitteena on varmistaa elintarvikkeiden ja niiden käsittelyn turvallisuus sekä elintarvikkeiden hyvä terveydellinen ja muu elintarvikemääräysten mukainen laatu (ETL 1 §). Elintarvikelakia sovelletaan lisäksi useiden yhteisön oikeuden säännösten täytäntöönpanoon (ETL 3 §). Yleisenä laatuvaatimuksena on, että elintarvikkeiden tulee olla kemialliselta, fysikaaliselta ja mikrobiologiselta sekä terveydelliseltä laadultaan, koostumukseltaan ja muilta ominaisuuksiltaan ihmisravinnoksi soveltuvia ja eivätkä ne saa aiheuttaa vaaraa ihmisen terveydelle (ETL 7 §). Samoin elintarviketuotantoon käytettävien eläinten on oltava terveydentilaltaan sellaisia, että niistä saatavien elintarvikkeiden hyvä hygieeninen laatu voidaan turvata. Sama

vaatimus koskee eläinten hoitoa, käsittelyä, kuljetusta ja teurastusta (ETL 12 §). Kalojen kannalta olennaista on mm., ettei ravinnoksi käytettävissä kaloissa ole terveydelle haitallisissa määrin elohopeaa tai muita terveydelle haitallisia aineita. Elintarvikelaissa asetetaan vaatimuksia myös alkutuotantopaikalle, eli esimerkiksi kalavedelle, jotta elintarvikkeiden turvallisuus ei vaarannu ja elintarvikkeet täyttävät laatuvaatimukset (ETL 10 §). Elintarvikelaki asettaa tiettyjä vaatimuksia ja velvollisuuksia myös elintarvikkeita tuottaville toimijoille. Vesiviljelyllä tarkoitetaan kalojen kasvattamista, mikä on yksi alkutuotannon muoto.

Yhteisöoikeudellisista normeista tärkeimpiä elintarvikesääntelyn kannalta primäärioikeuden tasolla ovat Rooman sopimuksen yhteis- ja sisämarkkinoita, yhteistä kauppapolitiikkaa, kansanterveyttä, kuluttajansuojaa koskevat säädökset sekä maataloussäädökset. Keskeisin yhteisön sekundaarioikeudellinen normi on yleinen elintarvikeasetus (elintarvikelainsäädäntöä koskevista yleisistä periaatteista ja vaatimuksista, Euroopan elintarviketurvallisuusviranomaisen perustamisesta sekä elintarvikkeiden turvallisuuteen liittyvistä menettelyistä annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus EY/178/2002).⁹⁴

⁹⁴ Hollo 2008, s. 36, 49.

3 YLIKANSALLINEN OIKEUS

3.1 Kansainväliset sopimukset

3.1.1 Rio de Janeiron biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus

Rio de Janeirossa vuonna 1992 laaditun biodiversiteettisopimuksen johdannossa tunnustetaan biologisen monimuotoisuuden itseisarvo. Biodiversiteettisopimuksen tavoitteena on biologisen monimuotoisuuden suojeleminen samoin kuin biologisen monimuotoisuuden osien kestävä käyttö (1 artikla). Sopimuksen kannalta ei kuitenkaan riitä, että turvataan luonnonvarojen uusiutuminen sinänsä, vaan luonnonvarojen uusiutuminen on kytkettävä laajemmin luonnon monimuotoisuuden turvaamiseen tavoitteeseen.⁹⁵ Juuri tästä syystä onkin tärkeää havaita luonnonvarojen käytön lyhteys laajemmin luonnon- ja ympäristönsuojeluolkeuteen.

Biologisella monimuotoisuudella tarkoitetaan kaikkiin ekosysteemeihin tai ekologiseen kokonaisuuteen kuuluvien elävien eliöiden vaihtelevuutta, johon lasketaan kuuluvaksi lajin sisäinen geneettinen monimuotoisuus, lajien välinen monimuotoisuus sekä ekosysteemien monimuotoisuus. Biodiversiteettisopimus koskee siten elollisen luonnon monimuotoisuutta. *Biologisilla luonnonvaroilla* tarkoitetaan puolestaan perintöainesta, eliöitä tai niiden osia, populaatioita tai muita ekosysteemien elollisia osia, jotka ovat tai saattavat olla käytökelpoisia tai arvokkaita ihmiskunnalle. Kalat kuuluvat kiistatta biologisiin luonnonvaroihin. *Ekosysteemi* tarkoittaa sitä dynaamista kokonaisuutta, jossa kasvi, eläin ja pieneliöyhteisöt toimivat elottomassa ympäristössään toiminnallisena yksikkönä. *Kestävä käyttö* tarkoittaa biologisen monimuotoisuuden osien käyttöä siten, että käytön laatu tai määrä ei pitkällä aikavälillä johda biologisen monimuotoisuuden vähenemiseen, mikä tukee biologisen monimuotoisuuden mahdollisuuksia tyydyttää nykyisten ja tulevien sukupolvien tarpeet ja pyrkimykset (2 artikla).

Biodiversiteettisopimuksen 7 artiklassa on ilmaistuna *läpäisyperiaate*, jonka mukaan biologisen monimuotoisuuden suojeleminen ja kestävä käyttö tulee pyrkiä integroimaan yhteiskunnan eri sektoreiden sisäisiin ja niiden välisiin suunnitelmiin, ohjelmiin ja toimintaperiaatteisiin. Luontoarvot tulee turvata kaikkien ympäristöön vaikuttavien toimintojen yhteydes-

⁹⁵ Kuusiniemi ym. 2001, s. 546.

sä, eikä suojelun tulisi olla ainoastaan varsinaisen luonnonsuojelutoimien varassa. Näin ollen biodiversiteettisopimus ulottaa vaikutuksensa myös kalastuksen sääntelyyn.

Sopimuksen 8 artikla koskee paikan päällä tapahtuvaa biologisen monimuotoisuuden suojelua. Sopimuksen allekirjoittaneiden valtioiden tulee mm. perustaa suojelualueita biologisen monimuotoisuuden suojelemiseksi, *säädellä biologisen monimuotoisuuden suojelun kannalta tärkeitä biologisia luonnonvaroja*, edistää ekosysteemien suojelua ja luonnontilaisten elinympäristöjen sekä elinkykyisten lajien populaatioiden ylläpitämistä luonnollisessa ympäristössään ja estää sellaisten vieraiden lajien luontoon päästäminen, jotka uhkaavat ekosysteemejä, elinympäristöjä tai lajeja. Valtioiden tulee myös kansallisen lainsäädäntönsä mukaisesti kunnioittaa, suojella ja ylläpitää alkuperäiskansojen ja paikallisten yhteisöjen sellaista tietämystä ja käytäntöä, joka sisältyy biologisen monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön kannalta merkityksellisiin perinteisiin elämänmuotoihin ja edistää ja laajentaa niiden soveltamista mainittujen yhteisöjen luvalla ja myötävaikutuksella. Valtioiden tulee lisäksi kehittää tai ylläpitää tarvittavaa lainsäädäntöä ja/tai muita säänteleviä määräyksiä uhanalaisten lajien ja populaatioiden suojelemiseksi.

10 artikla koskee nimenomaisesti kestävää käyttöä. Sen mukaan sopimusvaltioissa tulee mahdollisuuksien mukaan mm. ottaa biologisen monimuotoisuuden suojelu ja kestävä käyttö huomioon osana kansallista päätöksentekoa, ryhtyä biologisten luonnonvarojen käyttöä koskeviin toimenpiteisiin välttääkseen tai minimoidakseen haitalliset vaikutukset biologiseen monimuotoisuuteen sekä suojella ja rohkaista biologisten luonnonvarojen perinteistä käyttöä vanhojen kulttuurien käytännön mukaisesti tavalla, joka soveltuu suojelun ja kestävän käytön edellytyksiin.

3.1.2 Ramsarin kosteikkosopimus

Vesilintujen elinympäristönä kansainvälisesti merkittäviä vesiperäisiä maita koskeva yleis-sopimus eli nk. Ramsarin kosteikkosopimus tuli Suomen osalta voimaan vuoden 1975 lopussa. Ramsarin sopimuksen tarkoituksena on saattaa lintutieteellisesti arvioiden kansainvälisesti arvokkaat linnuille tärkeät vesiperäiset maat suojelun kohteiksi. Vesiperäiset maat on määritelty sopimuksen 1 artiklassa. Ne ovat ”erilaisia vesi- ja rantaruohikoita ja soita tai vesiä, luonnollisia tai keinotekoisia, pysyviä tai tilapäisiä, seisovia tai virtaavia, makeita, murtovesiä tai suolaisia vesiä, mukaan luettuna merialueet, joiden syvyys laskuveden aika-

na ei ylitä kuutta metriä”. Ramsarin sopimuksessa mainittujen vesien suojelu saattaa asettaa rajoituksia kalastukselle.

3.1.3 Bernin yleissopimus

Suomi ratifioi yleissopimuksen Euroopan luonnonvaraisen kasviston ja eläimistön sekä niiden elinympäristön suojelusta vuonna 1985 ja se tuli Suomen osalta voimaan 1986. Euroopan unioni on Bernin yleissopimuksen osapuoli ja yleissopimus onkin ollut luontodirektiivin laatimisen taustalla, joten Bernin sopimuksen sisältö on saanut ilmaisun myös yhteisön oikeudessa. Bernin sopimus on välittömästi ja välillisesti myös luonnonsuojelulain taustalla. Bernin yleissopimuksen tavoitteena on luonnonvaraisen kasviston ja eläimistön sekä niiden luonnollisten elinympäristöjen suojeleminen (artikla 1). Sopimuspuolten tulee ryhtyä tarvittaviin toimiin, jotta voidaan taata luonnonvaraisten kasvi- ja eläinlajien kantojen tilan säilyminen sopimuksen vaatimalla tasolla (2 artikla). Lajien ja elinympäristöjen suojelun varmistamiseksi sopimusvaltioiden tulee ryhtyä tarvittaviin lainsäädännöllisiin ja hallinnollisiin toimenpiteisiin (4 ja 5 artikla). Sopimuksessa ei ole kalalajeja suojeltavien lajien joukossa, mutta osa lajeista elää samassa ekosysteemissä kalojen kanssa. 9 artiklassa on määräykset koskien poikkeamista eräistä sopimuksen artikloista. Poikkeaminen on mahdollista esimerkiksi, jos siten voidaan välttyä omaisuudelle aiheutavalta vakavalta vahingolta.

3.1.4 Århusin yleissopimus

Yleissopimus tiedon saannista, yleisön osallistumisoikeudesta päätöksentekoon sekä muutoksenhaku- ja vireillepano-oikeudesta ympäristöasioissa tuli Suomen osalta voimaan vuonna 2004. Myös EY on yleissopimuksen osapuoli. Näin ollen EY on sitoutunut saattamaan yhteisölainsäädännön yleissopimusta vastaavaksi. EY on jo ennen yleissopimuksen allekirjoittamista antanut kaksi direktiiviä koskien ympäristötietoa (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2003/35/EY yleisön osallistumisesta tiettyjen ympäristöä koskevien suunnitelmien ja ohjelmien laatimiseen sekä neuvoston direktiivien 85/337/ETY ja 96/61/EY muuttamisesta yleisön osallistumisen sekä muutoksenhaku- ja vireillepano-oikeuden osalta). Århusin yleissopimuksella pyritään siihen, että lainsäädännöllä edistetään yleisön osallistumista ympäristöä koskevaan päätöksentekoon sen kaikissa vaiheissa. Århusin sopimus koskee siten kolmenlaisia oikeuksia: oikeutta saada ympäristöä koskevaa

tietoa, oikeutta osallistua ympäristöä koskevaan päätöksentekoon sekä muutoksenhaku- ja vireillepano-oikeutta ympäristöasioissa. Yleissopimuksen tavoitteena on mm. taata yleisön osallistumisoikeus konkreettisessa lainsoveltamistilanteessa. Lisäksi 8 artiklassa sovitaan yleisön osallistumisoikeudesta viranomais määräysten ja yleisesti sitovien oikeudellisten sääntöjen laadintaan. Muutoksenhaku- ja vireillepano-oikeuden osalta yleissopimus edellyttää, että kansallinen lainsäädäntö mahdollistaa sen, että yleisön jäsen, jonka etua asia ”riittävästi” koskee, voi saattaa päätöksen, toimen tai laiminlyönnin laillisuuden tutkittavaksi riippumattomassa ja puolueettomassa elimessä (9 artikla 2 kohta). Sopimuksen käsitteet on määritelty 2 artiklassa. Yleisöllä tarkoitetaan ”yhtä tai useampaa luonnollista henkilöä tai oikeushenkilöä ja näiden henkilöiden yhteenliittymiä, järjestöjä tai ryhmiä”. Yleisöllä, jota asia koskee, tarkoitetaan puolestaan ”yleisöä, johon ympäristöä koskeva päätöksenteko vaikuttaa tai todennäköisesti vaikuttaa, taikka yleisöä, jonka etua se koskee”. Myös ympäristönsuojelua edistäviä järjestöjä pidetään tätä määritelmää sovellettaessa yleisönä, jonka etua asia koskee. Ympäristöä koskevaa tietoa on kaikenlaisessa muodossa oleva tieto, joka koskee ympäristön osa-alueiden, esimerkiksi veden, tilaa, biologista monimuotoisuutta ja sen osatekijöitä.

3.1.5 Rajavesiä koskevat sopimukset

Suomen ja Ruotsin rajavesistöjen käytöstä on sovittu joidenkin vesioikeudellisten ja kalastusoikeudellisten kysymysten osalta rajavesisopimuksessa (rajajokisopimus). Sopimuksen soveltamisalasta määrätään 1 luvun 1 artiklassa, mutta kalastuksen osalta sopimuksen soveltamisala on erityinen ja siitä määrätään 5 luvun 1 artiklassa. Luku 5 koskee kalastusta ja se sisältää säännökset kalaväylästä (2 artikla), rauhoituspiireistä (3 artikla) samoin kuin kalastustapoja ja pyydyksiä koskevat säännökset (4 - 6 artiklat). Rajajokisopimuksen liitteenä on lisäksi Tornionjoen kalastusalueen kalastussääntö (liite B), jossa on tarkempia säännöksiä kalastamisesta Tornionjoen kalastusalueen alueella. Laki kalastuksesta Tornionjoen kalastusalueella ja maa- ja metsätalousministeriön päätös kalastuksesta Tornionjoen kalastusalueella sääntelevät kalastusta Tornionjoen kalastusalueen Suomen puoleisella alueella siltä osin kuin rajajokisopimuksen B liitteen eräiden määräysten soveltaminen on keskeytetty. Edellä mainittu johtuu siitä, että vuonna 1996 Ruotsin korkein oikeus katsoi, ettei rajajokikomission määräystä voitu soveltaa, koska rajajokisopimusta ja kalastussääntöä ei ollut saatettu voimaan Ruotsissa perustuslain mukaisella tavalla eli lailla. Vuoden

1997 alussa Suomi ja Ruotsi julistivat, että tiettyjä kalastussäännön kohtia ei tullut enää soveltaa.

Suomi ja Norja puolestaan ovat sopineet Tenojoen kalastuspiirin yhteisestä kalastussäännöstä (Tenojokisopimus). Sopimuksen tarkoituksena on suojella ja ylläpitää Tenojoen vesistöissä anadromisten (eli merestä jokeen vaeltavien) lohikalojen ja sisävesikalojen luonnonkantoja siten, että luonnon monimuotoisuus ja tuotanto säilytetään (1 artikla). Sopimukseen sisältyy lisäksi Tenojoen kalastuspiirin kalastussääntö, jossa on tarkemmat säännökset koskien kalastusta alueella. Oikeuskäytännössä on selvitelty, onko Tenojokisopimus ristiriidassa perustuslain kanssa.⁹⁶

Suomi on lisäksi solminut vuonna 1964 Venäjän kanssa rajavesisopimuksen, jolla valtiot sopivat rajavesien käytön periaatteista. Sopimuksessa rajavesistöllä tarkoitetaan järveä, jokea ja puroa, jonka rajaviiva leikkaa tai jota pitkin se kulkee (1 artikla). Sopimuksen IV luvussa ovat kalastoa ja kalastusta koskevat artiklat, joiden lisäksi kalastuksesta rajavesissä ovat voimassa vuoden 1960 sopimuksen määräykset.

3.1.6 Euroopan ihmisoikeussopimus

Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi eli Euroopan ihmisoikeussopimuksen allekirjoittaneet valtiot takaavat lainkäyttövaltaansa kuuluville sopimuksessa määritellyt oikeudet ja vapaudet (1 artikla). Sopimus lisäpöytäkirjoineen on Suomessa samassa asemassa kuin tavalliset lait.⁹⁷ Ihmisoikeuksien toteutumista valvoo Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT), jonne ihmisoikeuksien loukkauksesta voi edellytysten täytyessä valittaa. Valittajana voi olla valtio tai yksityinen taho (33 ja 34 artikla). Yksityinen taho voi olla niin yksittäinen henkilö kuin kansalaisjärjestö tai ryhmä. Mikäli EIT antaa langettavan tuomion, ihmisoikeussopimusta rikkonut valtio voidaan velvoittaa maksamaan valittajalle korvausta aineellisesta ja aineettomasta vahingosta samoin kuin valtio voidaan velvoittaa korvaamaan oikeudenkäyntikulut (41 artikla).⁹⁸ EIT on Pellonpään mukaan yleensä katsonut, että valtion velvoittaminen lainsäädännön muutos- tai muihin toimenpiteisiin ei kuulu EIT:n toimivaltaan. EIT saattaa kuitenkin tuoda esille tuomiossaan, että

⁹⁶ RovHO 11.6.2001 taltio 325 ja samaa tapausta koskeva EIT:n päätös jättää asia tutkimatta EIT Taivalaho v. Suomi 12.12.2006.

⁹⁷ Pellonpää 2005, s. 59.

⁹⁸ Pellonpää 2005, s. 173 - 185.

loukkaus johtui EIS:n kanssa ristiriitaisesta lainsäädännöstä, eikä virheellisestä lainsoveltamisesta yksittäistapauksessa, jolloin valtion käytännössä tulisi ryhtyä lainsäädännön muuttamistoimiin, jotta ihmisoikeusloukkaukset voitaisiin tulevaisuudessa välttää.⁹⁹

EIS:n takaamia kalastuksen ja kalastuslain kannalta olennaisia säännökset ovat mm. oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (6 artikla), oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta (8 artikla), syrjinnän kieltö (14 artikla) ja omaisuudensuoja (1. lisäpöytäkirjan 1 artikla).

EIT on antanut joitakin tuomioita, joita on olennaista tarkastella kalastuslain uudistamisen yhteydessä. Näistä tärkeimpänä voidaan mainita ratkaisu *EIT Posti ja Rahko v. Suomi 24.9.2002*, jossa EIT katsoi Suomen rikkoneen EIS 6(1) artiklaa tuomioistuimeen pääsyn (*access to court*) osalta. Sen sijaan EIT ei katsonut, että 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklaan sisältyvää omaisuudensuojaa olisi rikottu erikseen tai yhdessä EIS 14 artiklan syrjintäkieltoartiklan kanssa.

Tapauksessa oli kysymys yksityisluonteisen oikeuden olemassaolosta ja mahdollisuudesta turvautua tehokkaasti tuomioistuimiin, kun asetuksella perustettuja kalastusrajoituksia väitettiin valtion kanssa kalavesistä vuokrasopimuksen tehneiden kalastajien oikeuksia loukkaaviksi ja heitä syrjiviksi. Kysymys oli lisäksi omaisuuden suojasta ja syrjinnästä sen yhteydessä.

Valittajat toimivat kalastajina Pohjanlahden rannikkoseudulla valtion kanssa vuonna 1989 tehtyjen ja vuonna 2000 viimeksi uudistettujen vuokrasopimusten pohjalta. Vuodesta 1986 lähtien MMM on antanut kalastuslain nojalla asetuksia, joilla kalastusta on rajoitettu kalakantojen turvaamiseksi. Rajoituksissa on ollut vaihtelua ajoituksen, alueen, kalalajin ja kiellettyjen kalastusvälineiden suhteen. Rajoitukset saattavat ulottua myös yksityisille kalavesille. Vuonna 2000 tehdyn vuokrasopimuksen mukaan valittajat saivat harjoittaa lohenkalastusta vuokra-alueilla siinä laajuudessa kuin siitä oli määrätty ao. asetuksessa tai muissa säännöksissä.

Vuonna 1991 Rahko ja muut olivat riitauttaneet laillisuudeltaan asetuksen (684/91), jolla kiellettiin kalastaminen tietyillä välineillä mm. heille vuokratuilla vesillä. Asiassa antamallaan päätöksellä KHO jätti valituksen tutkimatta, koska se katsoi, että sillä ei ollut toimivaltaa käsitellä asiaa. Vuonna 1994 annetulla asetuksella (231/1994) ministeriö kielsi lohenkalastuksen tietyillä välineillä tiettyinä aikoina Itämerellä, Pohjanlahdella ja Simojoessa. Rajoitukset koskivat lohenkalastusta tiettyjen leveyspiirien välillä avomerellä ja rannikkovesissä sekä eräiden jokien ja niiden suistojen vesissä ja ulottuivat valittajien valtiolta vuokraamiin kalavesiin. Vastaavat kiellot sisältäneet asetukset annet-

⁹⁹ Pellonpää 2005, s. 189 - 192.

tiin vuosina 1996 (258/1996) ja 1998 (266/1998). Valittajat olivat saaneet korvauksia vuoden 1996 asetuksella määrätyn kalastuskiellon johdosta.

Eduskunnan oikeusasiamies oli katsonut asiaa koskevissa päätöksissään, ettei ministeriö ollut lohenkalastusta rajoittaessaan menetellyt virheellisesti ja ettei ministeriö ollut vuoden 1994 asetuksella ylittänyt sille kalastuslaissa annettuja valtuuksia. Oikeusasiamiehen mielestä rajoitukset olivat perusteltuja kalakan-
tojen turvaamisen vuoksi. Väitetyn syrjinnän osalta oikeusasiamies totesi, että alueittain vaihdelleissa rajoituksissa oli otettu huomioon lohen kulkureitit kutupaikoille, joten erot kalastuskieltojen ajoituksen ja kiellettyjen kalastusvälineiden osalta olivat riittävästi perusteltuja. Kuitenkin rajoitusten alueellisen soveltamisalan osalta oikeusasiamies katsoi, ettei ministeriö ollut ottanut riittävästi huomioon eri alueiden kalastajien yhtäläisen kohtelun vaatimusta. Asetus erosi pätevittä perusteita sen pohjana olleen työryhmän mietinnöstä, jonka mukaan ollakseen syrjimättömiä rajoitusten tuli koskea avomeri- ja rannikko-
kalastusta kaikilla tiettyjen leveyspiirien välisillä alueilla. Tuosta johtunut tiettyjen vesialueiden omistajien ja kalastajien erilainen kohtelu oli EOA:n mukaan perustuslain vastaista syrjintää.

Valituksessaan EIT:lle valittajat katsoivat, että heiltä puuttui pääsy tuomioistuimeen, jotta he voisivat riitauttaa asetukseen perustuvat kalastusrajoitukset. 6(1) artiklan nojalla jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Jotta EIT voi ottaa asian tutkittavakseen, on edellytyksenä, että kyse on 6(1) artiklassa tarkoitettusta oikeudesta. Edellytyksenä on, että yksityisluonteista oikeutta tai velvollisuutta (*civil rights and obligations*) koskee aito ja vakava erimielisyys tai riita, jonka ratkaisulla on välittömästi ratkaiseva merkitys oikeuden kannalta. Erimielisyys voi koskea niin oikeuden olemassaoloa kuin sen laajuutta ja käyttöä. EIS 6(1) artiklalla ei voida luoda uusia oikeuksia, joilla ei ole perustaa kansallisessa oikeudessa. Artiklan tavoitteena on sen sijaan antaa kansallisessa oikeudessa jo tunnustetuille oikeuksille prosessuaalista suojaa.

EIT katsoi, että sen tuli tutkia ainoastaan kalastuslain perusteella vuonna 1996 ja 1998 annettuja asetuksia ja niiden välittömiä vaikutuksia valittajien elinkeinoon. Kyse oli kalastuksen jatkuvasta rajoittamisesta tietyissä valtion omistamissa vesissä, jotka valittajille oli osoitettu em. vuokrasopimuksissa. Ottaen huomioon heidän ammattiinsa välittömästi liittyneiden vuokrasopimusten ehdot ja vuosien 1996 ja 1998 asetuksia edeltäneen kansallisen oikeuskäytännön EIT katsoi näytetyksi, että vuoden 1999 loppuun saakka valittajat olivat voineet puolustettavasti väittää, että heillä oli yksityisluonteinen oikeus kalastaa lohta ja meritaimenta po. vesissä vuosien 1996 ja 1998 asetuksilla määrätty rajat ylittävin osin. Vuokrasopimukseen otetun ehdon johdosta vuoden 2000 jälkeen valittajilla ei enää tällaista oikeutta ollut.

EIS 6(1) artikla ei takaa pääsyä sellaiseen tuomioistuimeen, joka voisi kumota lain taikka jättää sen soveltamatta. EIS 6(1) artikla saattaa kuitenkin edellyttää, että yleisen asetuksen, päätöksen tai muun toimenpiteen asiasisältö tulee voida riitauttaa tuomioistuimessa, jos kyseinen normipäätös, vaikka sitä ei ollut muo-

dollisesti osoitettu kenellekään määrätylle luonnolliselle henkilölle tai oikeushenkilölle, pääosin vaikuttaa henkilön tai samanlaisessa asemassa olevan henkilöryhmän yksityisluonteisiin oikeuksiin tai velvollisuuksiin, joko tiettyjen heille ominaisten piirteiden tai heidät kaikista muista henkilöistä erottavan tosiasiallisen tilanteensa johdosta. EIT totesi, että sen kanta muistuttaa EY-oikeuden järjestelyä, jossa yleisluonteinen toimenpide (esim. asetus) saattaa tietyissä oloissa koskea yksilöä sillä tavoin, että sen mitättömäksi julistamista voidaan vaatia kanteella EY-tuomioistuimissa (RS 230 artikla).

Arvioidessaan valittajien mahdollisuuksia päästä tuomioistuimeen, EIT otti huomioon, että KHO oli aiemmin vastaavassa tapauksessa todennut, ettei sillä ollut toimivaltaa tutkia asetuksen laillisuutta. Vakuuttavaa näyttöä ei myöskään ollut siitä, että valittajien olisi voinut kohtuullisella todennäköisyydellä odottaa saavan vahingonkorvauslain nojalla korvauksia valtiolta sillä perusteella, että valtio vastasi tuollaisista virheistä tai laiminlyönneistä julkisen vallan käytössä. Perusteita ei todennäköisesti olisi ollut, sillä asetukset oli perustettu muodollisesti virheettömään lakiin. Koska ei ollut olemassa sellaista oikeuskäytäntöä, jonka perusteella olisi voitu asetuksen katsoa täyttävän sopimusriikkeen tunnusmerkit, EIT katsoi lisäksi, ettei vuokrasopimuksen rikkomiseen perustetulla kanteella olisi ollut sellaisia kohtuullisia menestymisen mahdollisuuksia, että valittajien olisi tullut turvautua siihen. EIT ei myöskään ollut vakuuttunut siitä, että virkamiehen syyttäminen virkarikoksesta olisi ollut asianmukainen oikeussuojakeino EIS 35 artiklan 1 kohdan mielessä. Näin ollen EIT katsoi, että ko. kohdan kannalta valittajien saatavilla ei ollut oikeussuojakeinoja, jolla he saisivat oikeuden päätöksen vuosien 1996 ja 1998 asetusten vaikutuksista heidän vuokrasopimustensa ehtoihin. EIT hylkäsi hallituksen alustavan väitteen ja katsoi, että EIS 6 artiklan 1 kohtaa oli rikottu.

Sen sijaan EIT katsoi, ettei omaisuudensuojaa eikä siihen liittyen syrjintäkieltoa ollut rikottu. EIT tutki ensin onko omaisuudensuojaa yksin rikottu. EIT katsoi, että *vuokrasopimukseen perustunut valittajien oikeus tiettyyn kalastukseen valtion vesillä oli heidän omaisuuttaan 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklan kannalta*. Asetuksilla perustetut rajoitukset merkitsivät 1(2) artiklassa tarkoitettua omaisuuden käytön valvontaa. EIT katsoi, että puuttuminen valittajien oikeuksiin oli ollut oikeutettua, koska se oli perustunut lakiin ja sillä oli pyritty turvaamaan kalakantojen säilymiseen perustunutta hyväksyttävää yleistä etua ja keinot olivat oikeassa suhteessa tavoitteeseen nähden. Valittajat eivät olleet menettäneet täysin oikeuttaan kalastaa lohta ja meritaimenta po. vesissä. He olivat myös saaneet korvausta kalastuskiellon johdosta. Siten EIS 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklaa ei ollut rikottu erikseen.

Valittajat olivat lisäksi väittäneet, että noudatettu kalastuspolitiikka suosi avomerellä toimivia kalastajia rannikkovesien kalastajien kustannuksella. Hallitus totesi, että kyseisiä rajoituksia oli sovellettu yhtäläisesti kaikkien kalastajien kohdalla.

EIT totesi, että EIS 14 artiklalla ei ole merkitystä itsenäisenä sääntönä, koska sillä on vaikutuksia vain EIS:n ja sen pöytäkirjojen aineellisten säännösten turvaamien oikeuksien ja vapauksien yhteydessä. Artiklan soveltaminen ei kuitenkaan edellyttänyt sellaisten säännösten rikkomista ja tässä suhteessa artikla

oli autonominen. Artiklan soveltamisen kannalta oli riittävää, että tapauksen tosiseikat sisältyivät jonkin muun aineellisen säännöksen piiriin. Artiklan mukaista syrjintäkiellon rikkomista on samanlaisessa asemassa olevia henkilöiden kohteleva eri tavalla ilman objektiivista ja hyväksyttävää perustetta samoin kuin erilaisessa asemassa olevien henkilöiden kohteleva samalla tavalla. Valtiolla oli kuitenkin harkintavaltaa sen päättäessä siitä, oikeuttivatko ja missä määrin muutoin samanlaisten tilanteiden erot erilaisen oikeudellisen kohtelun.

EIT katsoi, että käsillä olevassa tapauksessa syrjintäväite sisältyi 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklan piiriin. Siten oli tutkittava, pyrittiinkö alueellisella kalastusrajoituksella hyväksyttävään tavoitteeseen. Myönteisessä tapauksessa oli tutkittava, olivatko käytetyt keinot oikeassa suhteessa tavoitteisiinsa. EIT otti lähtökohdaksi oikeusasiamiehen toteamukset, joiden mukaan vuoden 1994 asetus oli ollut lainmukainen ja perusteltu sen tavoitteen eli kalakantojen turvaamisen kannalta. Oikeusasiamies oli katsonut, että ollakseen syrjimättömiä rajoituksia tulisi soveltaa sekä avomeri- että rannikkokalastukseen. Kun erilaiselle kohtelulle ei ollut hyväksyttäviä perusteita, kysymys oli (nykyisen PL 6 §:n vastaisesta) syrjinnästä. EIT katsoi kuitenkin jääneen näyttämättä, että valittajia olisi kohdeltu eri tavalla heidän *vahingokseen* heidän käyttäessään sopimukseen perustunutta kalastusoikeuttaan valtion omistamilla vesillä. Siten 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklaa ei ollut rikottu myöskään yhdessä EIS 14 artiklan kanssa.

EIT:n ratkaisusta voidaan mainita myös *EIT Alatulkkila ym. v. Suomi 28.7.2005*, jossa katsottiin, että Suomi ei ollut kyseissä tapauksessa rikkonut EIS:ta. Ratkaisua voidaan silti pitää tärkeänä, sillä siinä on otettu kantaa kalastusrajoituksia koskeviin päätöksiin niiden riitauttamismahdollisuuksien osalta.

Tapauksessa oli kyse siitä, oliko ammattikalastajilla tehokas pääsy tuomioistuimeen heitä koskettaneiden kalastuskieltojen osalta. Valittajat olivat Pohjanlahden vesialueiden omistajia tai/ja kalastajia. Suomalais-ruotsalainen rajajokikomissio oli kieltänyt määräaikaaisesti lohen ja meritaimenen kalastuksen po. merialueilla sekä muiden lajien kalastamisen kiintein välinein tietyinä ajanjaksona. Lisäksi kiellettiin lohen ja meritaimenen kalastus jokialueella lukuun ottamatta kalastusta käsin pidettävien välinein, mikä viimeksi mainittu oli sallittua tietyinä aikoina. Kaikki kalastus oli vähäisin poikkeuksin kiellettyä jokialueella syys-lokakuussa po. vuosina.

Kysymys oli myös siitä, loukkasivatko kalastuskiellot ammattikalastajien omaisuudensuojaa tai sisältyikö niihin kiellettyä syrjintää.

Ruotsin korkein oikeus katsoi, että määräystä ei voitu soveltaa, koska rajajokisopimusta ja kalastussääntöä ei ollut saatettu voimaan Ruotsissa perustuslain mukaisella tavalla eli lailla. Suomi ja Ruotsi julistivat, että tiettyjä kalastussääntöjen kohtia ei tullut soveltaa. Sen jälkeen Suomessa annettiin laki kalastuksesta Tornionjoessa. Lain nojalla MMM:llä on valta antaa sääntöjä kalastuksesta joen Suomen puoleisella alueella. MMM:n päätös (496/1997) tuli voimaan

samanaikaisesti lain kanssa. Päätös oli olennaisesti samansisältöinen kuin rajajokikomission päätös. Vuonna 1998 ministeriö antoi uuden päätöksen (319/1998).

Elokuussa 1997 Rovaniemen hovioikeus katsoi, että kiellettyjä kalastusvälineitä ja soveltuvia seuraamuksia koskevat kalastussäännön kohdat kuuluivat lainsäädännön alaan. Kun rajajokisopimuksen liite B (joka sisälsi kalastussäännön) oli saatettu voimaan asetuksella, hovioikeus päätti hallitusmuodon 92.2 §:n (nyk. PL 107 §) nojalla olla soveltamatta kalastussäännön tiettyjä kohtia. Joulukuussa 1998 KHO hylkäsi hakemukset, joilla oli vaadittu rajajokikomission huhtikuun 1996 päätöksen *purkua* hallitusmuodon ja tavallisen lain vastaisena. Komissio oli asettanut valituksessa tarkoitetut rajoitukset viran puolesta annettuaan tiedossa olleille asianosaisille tilaisuuden tehdä kirjallisia huomautuksia komission säännöllisesti käyttämän suomalaisen ja ruotsalaisen asiantuntijan ehdottamista kalastusrajoituksista. Yhtä lukuun ottamatta kaikkia päätöksen purkua vaatineita oli tuolla tavoin kuultu ja nämä olivat myös kommentoineet ehdotusta. Valittajat olivat esittäneet huomautuksia näiden lausumien johdosta.

Tutkiessaan oliko 6(1) artiklaa loukattu, EIT pani merkille, että valittajat olivat vesialueiden *omistajia ja heillä oli kalastusoikeudet kyseisiin vesiin*. Hallitus ei ollut kiistänyt sitä, että valittajat olivat kalastaneet lohta ja meritaimenta ennen niiden kalastuksen kieltämistä. Ei ollut väitetty, että valittajat olivat kalastaneet valtion myöntämän vuokran nojalla tai jonkin muun nimenomaisen sopimuksen perusteella tai että he olisivat suorittaneet maksuja viranomaisille saaliistaan. Hallituksen mainitsemasta valtion regaaliin perustuvasta oikeudesta huolimatta EIT katsoi siten, että valittajat kykenivät väittämään puolustettavien perusteella käyttäneensä *vesialueiden omistusoikeuteen liittyneitä oikeuksia kalakantaan*. Tuo *oikeus oli yksityisluonteinen ja sisältyi EIS 6(1) artiklan soveltamisalaan*. EIT:n mielestä tätä tulosta tuki se, että eräät valittajat olivat ammatikalastajina saaneet korvausta sen johdosta, että he eivät enää kyenneet jatkaamaan lohen ja meritaimenen kalastusta. EIT totesi vielä, että vaikka EIS 6 artikla ei taannut pääsyä tuomioistuimeen, jolla olisi valta kumota tai syrjäyttää lainsäätäjän antama laki, käsillä olevassa tapauksessa voitiin tutkia rajajokikomission päätösten välitöntä vaikutusta.

EIT viittasi *Posti and Rahko* -tapaukseen, jossa se oli todennut, että pääsyä tuomioistuimeen ei ollut vahingonkorvauslain perusteella, ja totesi, että nyt käsiteltävänä olevaan tapaukseen soveltuvi sama.

Toisaalta eräät valittajista olivat riitauttaneet rajajokikomission päätöksen KHO:ssa purkuhakemuksen yhteydessä. *Vaikka purkuhakemuksen tutkinta ei yleensä täytä EIS 6(1) artiklan vaatimuksia, kun kysymys oli ylimääräisestä muutoksenhakukeinosta eikä tutkinnan rajoitettu ala käsitä asiakysymyksiä, tiettyjä myönnytyksiä oli kuitenkin tehtävä silloin, kun kysymys on oikeuden erityisaloista kuten kaavoituksesta, johon liittyy harkintavallan käyttöä käsittävien erilaisten politiikkojen valintaan ja toimeenpanoon kuuluvia lukuisia paikallisia seikkoja. Sama koskee ympäristön suojelua, johon liittyy olennaisia vastakkaisia intressejä sekä laajempi kansainvälinen yhteys asianomaisten ympäristökysymysten koskettaman naapurivaltion kanssa tehdyn yhteistyösopimuksen muodossa.*

EIT pani merkille, että KHO oli harkinnut kalastuskiellon laillisuutta ja sen yhteensopivuutta perustuslain sekä EIS 6(1) artiklan kannalta. Vaikka 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklaan ei ollut viitattu nimenomaisesti, perusteluissa oli kiinnitetty huomiota menettelyn oikeudenmukaisuuteen ja todettu, että valittajille oli annettu riittävä tilaisuus esittää huomautuksiaan rajajokikomissiolle. Lisäksi oli harkittu kiellon tarpeellisuutta ja oikeasuhtaisuutta ja päädytty siihen tulokseen, että kiello oli ollut tarpeen kalakannan säilyttämisen vuoksi. Korkein hallinto-oikeus ei ollut miltään osin jättänyt lausumatta valittajien näkökohdista toimivallan puuttumisen perusteella. *Ottaen huomioon tapauksen asiayhteyden, kalakannan säilyttämiseen laajalla alueella tähänneen kansainvälisen sopimuksen toimeenpanon, purkuhakemuksen käsittely KHO:ssa oli tässä tapauksessa antanut valittajille tehokkaan pääsyn tuomioistuimeen.*

Suullista käsittelyä koskevan väitteen osalta EIT totesi, että valittajat eivät olleet pyytäneet suullista käsittelyä, vaikka heillä olisi ollut siihen mahdollisuus. Kun pyyntöä ei ollut tehty, EIT katsoi, että he olivat yksiselitteisesti luopuneet oikeudestaan suulliseen käsittelyyn.

Mitä tulee kysymykseen, oliko kyseessä 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklan rikkominen erikseen ja yhdessä EIS 14 artiklan kanssa, valittajat väittivät, että rajajokikomission asettamat kalastuskiellot loukkasivat heidän omaisuutensa suojaa ja syrjivät heitä lähivesistöjen kalastajiin verrattuna. Kaikkien muiden kalalajien kuin lohien ja meritaimenen kalastuksen täydellinen kieltäminen oli ollut mielivaltaista ja perusteetonta. Näiden lajien kalastus ei olisi vaarantanut lohikantaa. He eivät olleet saaneet korvauksia tuon kiellon johdosta. Myös lohien ja meritaimen kalastukselle asetetut rajoitukset olivat menneet tarpeettoman pitkälle kannan säilyttämistä silmälläpitäen. Valittajien vesialueet olivat Itämerellä ja Pohjanlahdella ainoita, joita lohienkalastuksen täydellinen kieltäminen oli koskenut.

Hallitus väitti, ettei valittajilla ollut omaisuutta 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklan mielessä, koska lohien ja meritaimenen kalastus kuului valtiolle regaalioikeuden nojalla. Joka tapauksessa rajoitukset olivat olleet välttämättömiä lohien ja meritaimen kannan suojelun vuoksi.

Tutkiessaan oliko kyseessä 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklan rikkominen erikseen, EIT totesi, että valittajilla oli vesialueiden omistukseen liittyvät kalastusoikeudet. Niiden rajoittaminen rajajokikomission päätöksellä perusti omaisuuden käytön valvonnan 1 lisäpöytäkirjan 1(2) artiklan mielessä. EIT katsoi, että puuttuminen heidän omaisuutensa suojaan oli ollut oikeutettua, kun se oli ollut lainmukaista ja sillä oli pyritty *oikeasuhtaisin keinoin* kalakannan suojeluun perustuvaan *hyväksyttävään ja tärkeään yleisen edun mukaiseen tavoitteeseen*. Ottaen huomioon sopimusvaltioiden harkintamarginaalin sellaisissa asioissa EIT ei havainnut syytä epäillä, että kalakantojen tila ei olisi edellyttänyt suoje-lutoimenpiteitä ja että toimenpiteiden ajoituksessa ja soveltamisessa ei ollut otettu huomioon paikallisia oloja. Valittajien kalastusoikeutta ei ollut tehty täysin tyhjäksi. Ammattikalastajilla oli mahdollisuus vaatia korvausta taloudellisista menetyksistä. Vaikka korvausta ei ollut tarjolla harrastus- tai urheilumahdollisuuksien menetyksestä, kansallisilla viranomaisilla täytyi olla väljää harkintamarginaalia päättäessään asianomaisten toimenpiteiden välttämättömyy-

destä ja siitä, millaisia menetyksiä korvattaisiin. Käsillä olevassa tapauksessa ei ollut ollut perusteetonta erottaa toimeentuloon ja muuhun omaisuuden käyttöön perustuvat menetykset. Siten 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklaa ei ollut rikottu erikseen.

EIT totesi, että syrjintäväite sisältyi käsillä olevassa tapauksessa 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklan soveltamisalan piiriin, joten EIS 14 artikla soveltui. EIT ei kuitenkaan havainnut syytä epäillä, että kalastuskiellon erilaiselle ajoitukselle eri vesialueilla ja kalastusvälineitä koskeville erilaisille kielloille tietyillä paikoilla (lohen kutureitit, rannikko-, suisto- ja jokivesien suljetumpi luonne) ei olisi ollut riittäviä perusteita. Siten sikäli kuin valittajia oli kohdeltu erilailla muilla alueilla kalastusoikeuksia omaaviin henkilöihin nähden, erilaiselle kohtelulle oli ollut objektiivisia ja hyväksyttäviä perusteita. Myös suhteellisuusperiaate oli otettu huomioon. EIT viittasi tältä osin 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklan kohdalta tekemiinsä toteamuksiin. Siten sanottua artiklaa ei ollut rikottu yhdessä EIS 14 artiklan kanssa.

Kolmas ja tuorein EIT:ssa ollut asia on tapaus Stark ym. v. Suomi, jossa EIT teki asialistalta poistamistuomion 9.10.2007. Suomen valtio myönsi EIS 6(1) artiklan rikkomisen oikeuteen pääsyn osalta.

Valitus koski MMM:n kalastuksesta Tornionjoen kalastusalueella annetun lain nojalla vuonna 1997 antamaa päätöstä (494/1997), jolla kiellettiin luonnonvaraisen lohen ja taimenen kalastus koko vuoden aikana ja kiinteiden kalastusvälineiden käyttäminen tietyinä ajanjaksona. Valittajat katsoivat, että heiltä puuttui pääsy tuomioistuimeen.

Asianomainen kalastuskunta valitti päätöksestä KHO:lle, joka ei tutkinut kalastuskunnan valitusta. KHO totesi, että kysymyksessä oleva kalastuksesta Tornionjoen kalastusalueella 30.5.1997 annetun lain (494/1997) nojalla annettu MMM:n päätös kalastuksesta Tornionjoen kalastusalueella (496/1997) ei ollut sellainen hallintoasiassa annettu päätös, eivätkä sen säännökset sisältäneet sellaista hallintoasiassa annettua ratkaisua, josta huomioonottaen HLL 1 ja 4 § sekä 5.1 § voidaan valittaa.¹⁰⁰

Kieltoja ja rajoituksia jatkettiin vuonna 1998 tehdyllä MMM:n päätöksellä. Valittajat jatkoivat kuitenkin kalastusta, koska he pitivät ministeriön päätöksiä laittomina, sillä heidän mielestään heidän kalavesillään oli vain istutettua lohta. Syyttäjä vaati heille rangaistusta Tornionjoen kalastuslain rikkomisen johdosta. Käräjäoikeus hylkäsi syytteet vuonna 2001 katsoen, että ministeriön päätös loukkasi perustuslaissa taattua omaisuuden suojaa, koska luonnonvaraista lohta esiintyi vain satunnaisesti valittajien kalavesillä. Ministeriö jatkoi vuonna 2002 kieltojen ja rajoitusten voimassaoloa sallien kuitenkin ammattikalastajien pyytää lohta ja siikaa kiintein välinein heinä-syyskuussa ja taimenta heinä-elokuussa. Syyttäjän valituksen johdosta hovioikeus kumosi käräjäoikeuden mainitun päätöksen katsoen, että valittajat olivat rikkoneet Tornionjoen kalastuslakia. KKO epäsi valitusluvan vuonna 2003.

¹⁰⁰ KHO 15.1.1999 T 71 (Irs).

Suomen valtio myönsi EIS:n rikkomisen ja lupautui maksamaan korvausta valittajille. Valittajat vastustivat asian poistamista asialistalta. Valittajat vetosivat siihen, että vaikka EIT olikin antanut tuomion olennaisesti samanlaisessa asiassa, Suomi ei kuitenkaan ollut ryhtynyt toimenpiteisiin täyttääkseen EIS:n mukaiset velvollisuutensa, koska pääsyä tuomioistuimeen ei vielä ole ollut järjestetty heidän kaltaisessaan asemassa oleville henkilöille. EIT ei kuitenkaan katsonut perustelluksi jatkaa valituksen tutkimista.

3.1.7 Poliittiset asiakirjat ja julistukset

Kestävä kehitys on mainittu mm. YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssin (UNCED) vuonna 1992 hyväksymässä toimintaohjelmassa, *Agenda 21*:ssä. Toimintaohjelman 15 luvussa käsitellään biologista monimuotoisuutta ja 17 luvussa merien ja rannikoiden suojelua samoin kuin merien luonnonvarojen elollisten luonnonvarojen hyväksikäyttöä. Agenda 21:n 17 luvussa on mainittu, että merialueita koskevan tarkastelun tulisi olla yhdenmukaista.

Euroopan yhteisö noudattaa YK:n elintarvike- ja maatalousjärjestön (FAO) *vastuullisen kalastuksen ohjesääntöä* (Code of conduct for Responsible Fisheries).¹⁰¹ Ohjesääntöön tavoitteena on asettaa periaatteet, joita noudattamalla tähdätään elollisten vesiluonnonvarojen tehokkaaseen suojeluun, hallintoon ja kehitykseen kunnioittaen ekosysteemiä ja monimuotoisuutta. Ohjesääntö ei ole oikeudellisesti sitova, mutta on huomioitava, että se sisältää osittain kansainväliseen oikeuteen perustuvia sääntöjä (1 artikla). Ohjesääntöä onkin tulkittava siten, että tulkinta on yhdenmukainen YK:n *merioikeusyleissopimuksen* samoin kuin muiden kansainvälisten sopimusten ja asiakirjojen kanssa (3 artikla). Ohjesääntöön tarkoituksena on lisäksi toimia apuna valtioiden luodessa lainsäädännöllisiä ja institutionaalisia puitteita vastuulliselle kalastukselle (2 artikla c kohta). Samoin ohjesääntöllä pyritään edistämään elollisten vesiluonnonvarojen ja niiden elinympäristöjen suojelua sekä rannikkoalueiden suojelua (2 artikla g kohta). Ohjesääntöön 6 artiklassa on lueteltu pääasialliset periaatteet, joita elollisten vesiluonnonvarojen hyödyntämisessä tulisi noudattaa. Artiklassa on mainittu mm. että vesiekosysteemejä tulisi suojella ja kalastuksen tulisi olla kestävä siten, että *voidaan taata kalavarojen monipuolisuus, laatu ja saatavuus myös tuleville sukupolville*. Hoitotoimenpiteiden tulisi turvata niin kalastuksen kohteena olevien lajien kuin niiden kanssa samassa ekosysteemissä tai muutoin niistä riippuvaisten lajien suojelu (6.1 ja 6.2 kohta). Valtioiden tulee estää liiallinen kalastus ja toteuttaa populaatioita tervehdyttäviä toimenpiteitä (6.3 kohta). Kalastuksen kannalta kriittisiä elinympäristöjä

¹⁰¹ KOM(2001)135 lopullinen, s. 19.

tulisi suojella ihmisen toiminnasta aiheutuvilta haitallisilta seurauksilta (6.8 kohta). Ohjesäännön 7 artiklan mukaan valtioiden tulisi poliittisen, lainsäädännöllisen ja institutionaalisen viitekehyksen avulla saattaa voimaan toimenpiteet, jotka takaavat kalavarojen kestävästä käytön ja suojelun pitkällä aikavälillä (7.1.1 kohta).

3.2 Yhteisöoikeus

3.2.1 Primäärilainsäädäntö

Euroopan yhteisön perustamissopimuksen (Rooman sopimus, RS) XIX osasto sisältää nk. ympäristöartikkelit. Yhteisön ympäristöpolitiikan tavoitteena on mm. ympäristön laadun suojeleminen sekä luonnonvarojen järkevä ja harkittu käyttö (RS 174 artikla 1 kohta). Yhteisön ympäristöpolitiikalla pyritään suojelemaan korkeaan tasoon ja yhteisön ympäristöpolitiikka perustuu mm. *ennalta varautumisen periaatteelle* (RS 174 artikla 2 kohta). RS 6 artikla sisältää veloitteen saattaa ympäristönsuojelun vaatimukset kestävästä kehityksestä edistämiseksi osaksi kaikkea yhteisön säätelemää toimintaa nk. *läpäisyperiaatteen* nojalla. Näin ollen ympäristönsuojelun ja kestävästä kehityksestä näkökulmat on sisällytetty myös yhteisön kalastuspolitiikkaan. RS 10 artiklassa säädetään nk. *lojaliteettivelvoitteesta* eli velvollisuudesta pidättäytyä sellaisista toimenpiteistä, jotka ovat RS:n tavoitteiden vastaisia. Esimerkiksi kansallisen lainsäätäjän velvollisuutta tulkita kansallista oikeutta yhteisön direktiivien kannalta myönteisesti voidaan perustella RS 10 artiklan kautta.

3.2.2 Yhteinen kalastuspolitiikka

Yhteinen kalastuspolitiikka luotiin vuonna 1983 ja sitä uudistettiin merkittävästi vuonna 2002 neuvoston asetuksella elollisten vesiluonnonvarojen säilyttämisestä ja kestävästä hyödyntämisestä yhteisessä kalastuspolitiikassa. YKP:n tavoitteena on ympäristöllisesti, taloudellisesti ja sosiaalisesti kestävä elollisten vesiluonnonvarojen hyödyntäminen. Tätä kutsutaan *ekosysteemiperustaiseksi lähestymistavaksi*. Komissio on todennut tiedonannossaan, että ekosysteemiperustainen lähestymistapa varmistaa sen, että niin nykyiset kuin tulevat sukupolvet voivat hyödyntää vesiluonnonvaroja. Tavoitteena on käyttää luonnonvaroja siten, että niistä saadaan suurin mahdollinen hyöty samalla kun kalastuksesta johtuvat suorat ja epäsuorat vaikutukset meriekosysteemeihin pysyvät vähäisinä ja eikä meriekosysteemeille aiheudu peruuttamatonta vahinkoa. Kalastus on vain yksi, joskin merkittävä, me-

rien ekosysteemeihin vaikuttava käyttömuoto. Erilaisten käyttömuotojen vuorovaikutusten ja kasaantuvien vaikutusten huomioiminen on lähtökohtana yhdennetylle ekosysteemiperustaiselle lähestymistavalle.¹⁰²

YKP:n avulla toteutetaan RS 174 artiklassa ilmaistuja ympäristöllisiä tavoitteita.¹⁰³ YKP:ssa sovelletaan nimenomaisesti ennalta varautumisen periaatetta, joka mainitaan RS 174 artiklassa. Ennalta varautumisen periaatetta ilmentävät kestävän kehityksen takaamiseksi suoritettavat toimenpiteet, joilla säilytetään ja suojellaan elollisia luonnonvaroja (2(1) artikla). Kalastuksen hoidon ennalta varautuva lähestymistapa on määritelty asetuksen 3 artiklan i alakohdassa. Sen mukaan tieteellisten tietojen puuttuminen ei saa estää suojelevien hoitotoimenpiteiden suorittamista.

YKP tähtää siihen, että kalastuksen järjestämisessä yhteisön alueella lähtökohtana olisi ekosysteemiin perustuva toimintatapa. Ennalta varautumisen periaatteen mukaisesti elollisia vesiluonnonvaroja pyritään ennalta suojelemaan ja säilyttämään. Lisäksi pyritään siihen, että kalastuksen vaikutukset meriekosysteemeihin olisivat mahdollisimman vähäiset (2(1) artikla). Suurimmat uhat meriekosysteemille ovat liikakalastus ja saastuminen, jotka eivät noudata valtioiden rajoja, vaan edellyttävät yhteistyötä.¹⁰⁴ Yhteisen kalastuspolitiikan puitteissa säädetään johdonmukaisista toimenpiteistä, jotka koskevat 1) elollisten vesiluonnonvarojen säilyttämistä, hoitoa ja hyödyntämistä, 2) kalastuksen ympäristövaikutusten rajoittamista, 3) kalastusvyöhykkeille pääsyn ja vesiluonnonvarojen käytön edellytyksiä, 4) rakennepolitiikkaa ja laivastokapasiteetin sääntelyä, 5) valvontaa ja täytöntöönpanoa, 6) vesiviljelyä, 7) yhteistä markkinajärjestelyä ja 8) kansainvälisiä suhteita (1(2) artikla).¹⁰⁵

Jotta välttyttäisiin kalakantoihin nähden liialliselta kalastukselta, YKP sisältää säilyttämis-toimia, joiden avulla pyritään suhteuttamaan kalastus kalakantojen kestävyYTEEN. Kalakantojen säilymisen turvaaminen edellyttää yksittäisten toimenpiteiden sijaan *yhdistettyjä toimenpiteitä*, jotka turvaavat kalakantojen säilymisen pitkällä aikavälillä. YKP:n puitteissa kalakantojen hyvinvoinnin turvaamiseksi laadittavat suunnitelmat voivat olla pääasiallisesti kahdenlaisia riippuen kalakannan tilasta (elvytysuunnitelmia tai hoitosuunnitelmia). Varsinaisina säilyttämistoimenpiteinä mainitaan 1) suurimmat sallitut saaliit (*Total Allo-*

¹⁰² KOM(2008)187 lopullinen, s. 3.

¹⁰³ KOM(2002)186 lopullinen, s. 3.

¹⁰⁴ http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/management_resources_fi.htm (21.12.2008).

¹⁰⁵ Neuvoston asetus (EY) N:o 2371/2002, 20.12.2002

wable Catches, TACs), 2) tekniset toimenpiteet, 3) pyyntiponnistusten rajoittaminen sekä 4) kalastukseen oikeutettujen alusten määrän ja tyyppin määrittäminen.¹⁰⁶

Suurimpien sallittujen saaliiden määrittämisessä määritellään sellaiset suurimmat kalamäärät, jotka voidaan tietystä kannasta pyytää tietyn ajanjakson sisällä, jotka ovat sopuisuudessa kalakantojen hallinnoinnin tavoitteiden kanssa. TAC-järjestelmä on toteutettu jakamalla jäsenvaltioille kalastuskiintiöt, joiden mukaan suurimmat sallitut saaliit jaetaan. Suurimmat sallitut saaliit vahvistetaan vuoden ja kahden vuoden välein. Jäsenvaltiot hallinnoivat toissijaisuusperiaatteen mukaisesti itse kiintiöitään.¹⁰⁷

Teknisillä toimenpiteillä puolestaan pyritään takaamaan pyydysten valikoivuus sivusaaliin ehkäisemiseksi. Teknisten toimenpiteiden perustarkoituksena on siten estää mm. eisukukypsien kalojen, merinisäkkäiden, merilintujen ja muiden lajien sekä taloudellista arvoa vailla olevien kalojen joutuminen saaliiksi. Tärkeimpinä teknisinä toimenpiteinä mainitaan vähimmäissilmäkoot, valikoivien pyydysten käyttö, kalastamisen alueellinen ja ajallinen rajoittaminen, saaliin vähimmäiskoot, sivusaaliiden ja sattumanvaraisten saaliiden rajoitukset. EU:n vesillä harjoitettavaa kalastusta ja EU:n alusten kansainvälisillä vesillä harjoittamaa kalastusta säännellään teknisiä toimenpiteitä koskevilla asetuksilla (esimerkiksi Itämeren koskeva neuvoston asetus N:o 88/1998). Teknisillä toimenpiteillä pyritään siten vähentämään poisheitettävän saaliin määrää samoin kuin vähentämään kalastuksen haitallisia ympäristövaikutuksia.

Pyyntiponnistus lasketaan kertomalla pyyntikapasiteetti (vetoisuus ja konetehto) pyyntipäivillä. Pyyntiponnistusta on vähennetty mm. edellyttämällä EU:n vesillä kalastavilta ja kansainvälisillä vesillä kalastavilta EU:n aluksilta kalastuslisenssi. Pyyntiponnistusta voidaan säännellä myös erityiskalastusluvilla. Ministerineuvosto päättää kalastusluvista ja kalastuksen edellytyksistä. Erityisissä tilanteissa alus voidaan poistaa pysyvästi pyyntitoiminnasta tai kalastustoiminta voidaan lopettaa tilapäisesti.¹⁰⁸

¹⁰⁶ http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/management_resources/conservation_measures_fi.htm (21.12.2008).

¹⁰⁷ http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/management_resources/conservation_measures/tacs_fi.htm (21.12.2008).

¹⁰⁸ http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/management_resources/conservation_measures/fishing_effort_fi.htm (21.12.2008).

3.2.3 Kalojen elinympäristöä koskevat direktiivit

Kalojen elinympäristöjen suojeluun tähtäävä direktiivi (direktiivi 78/659/ETY suojelua ja parantamista edellyttävien makeiden vesien laadusta kalojen elämän turvaamiseksi) säädettiin ensimmäisen kerran vuonna 1978. Sittemmin direktiivistä on laadittu kodifioitu versio, joka annettiin vuonna 2006 (direktiivi 2006/44/EY suojelua ja parantamista edellyttävien makeiden vesien laadusta kalojen elämän turvaamiseksi). Kuten edellä on todettu, kyseinen direktiivi on pantu Suomessa täytäntöön valtioneuvoston päätöksellä.

Direktiivin tavoitteena on parantaa ja suojella tiettyjen virtaavien tai seisovien vesien laatua, kun niissä elää tai niissä voisi elää tiettyjä kalalajeja (esim. luonnon monimuotoisuutta kuvaaviin kotoperäisiä lajeja). Jäsenvaltioiden on direktiivin tavoitteiden saavuttamiseksi nimettävä vedet, joihin direktiiviä sovelletaan. Direktiivi koskee vain niitä vesiä, jotka jäsenvaltiot ovat nimenneet direktiivin nojalla. Nimettävät vedet ovat sellaisia, jotka tarvitsevat suojelua tai parantamista kalojen elinmahdollisuuksien ylläpitämiseksi.

3.2.4 Vesipolitiikan puitedirektiivi

Vesienhoito liittyy olennaisesti myös kalastuksenhoitoon, sillä kalakantojen suojelu hyötyy vesien suojelusta. Vesipolitiikan puitedirektiivi ei kuitenkaan sääntele kalastusta. Vesipolitiikan puitedirektiiviä (2000/60/EY) sovelletaan sisämaan pintavesien, jokisuiden vaihettumisalueiden sekä rannikko- ja pohjavesien osalta ja sillä luodaan puitteet, joilla pyritään estämään vesien huononeminen sekä suojelemaan ja parantamaan vesien tilaa. Direktiivin tavoitteena on kaikkien pinta- ja pohjavesien hyvä tila. Vesien hyvän tilan saavuttamiseksi vesiä on suojeltava, parannettava ja ennallistettava. Vesipolitiikan puitedirektiivi edellyttää, että edellä mainittujen vesialueiden tila luokitellaan. Eräänä vesialueen tilan luokittelun laadullisena tekijänä otetaan huomioon jokien ja järvien osalta kalaston koostumus, runsaussuhteet ja ikärakenne sekä jokisuiden vaihettumisalueiden osalta kalaston koostumus ja runsaussuhteet (liite V). Esimerkiksi joen erinomaisesta tilasta indikaattorina kalaston osalta on vesipolitiikan puitedirektiivissä todettu seuraavaa: ”Lajikoostumus ja runsaussuhteet vastaavat täysin tai lähes täysin häiriintymättömiä olosuhteita. Kaikkia tyyppille ominaisia muutosherkkiä lajeja esiintyy. Kalaston ikärakenteessa on vähän ihmistoiminnasta johtuvia muutoksia, eikä siinä ole merkkejä häiriöistä minkään lajin lisääntymisessä tai yksilönkehityksessä.” VPD on Suomessa saatettu osaksi kansallista lainsäädäntöä lailla vesienhoidon järjestämisestä, jonka nojalla valtioneuvosto on antanut asetuksen vesienhoi-

don järjestämisestä, asetuksen vesiympäristölle vaarallisista sekä haitallisista aineista sekä asetuksen vesienhoitoalueista.

3.2.5 Meristrategiadirektiivi

Meristrategiadirektiivi eli Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2008/56/EY) yhteisön meriympäristöpolitiikan puitteista puolestaan koskee meriympäristöä ja sen tavoitteena on saavuttaa meriympäristön ”hyvä tila” vuoteen 2020 mennessä. MSD perustuu ekosysteemiperusteiseen lähestymistapaan, millä pyritään tasapainottamaan merellisten hyödykkeiden ja palveluiden käyttö meriympäristön hyvän tilan tavoitteen kanssa (1(3) artikla). MSD:ssä ”ympäristön hyvällä tilalla” tarkoitetaan ”ympäristön tilaa merivesissä, kun nämä ovat ekologisesti monimuotoisia ja dynaamisia valtameriä ja meriä, jotka ovat luontaisissa olosuhteissaan puhtaita, terveitä ja tuottavia, ja kun meriympäristön käyttö on kestävä ja turvaa nykyisten ja tulevien sukupolvien käyttö- ja toimintamahdollisuudet” (3(5) artikla). Kuten edellä on todettu, ekosysteemiperusteinen lähestymistapa on kokonaisvaltainen näkökulma, joka ottaa huomioon meriympäristön kokonaisuutena samoin kuin kaikki siihen vaikuttavat toiminnat. MSD perustuu kahdentasoisiin toimiin. EU:n tasolla asetetaan yhteiset tavoitteet, joiden saavuttamiseksi tarpeelliset toimenpiteet puolestaan suunnitellaan ja toteutetaan alueellisella tasolla jäsenvaltioiden toimesta.¹⁰⁹ Jäsenvaltioiden tulee laatia merivesilleen meristrategia (5(1) artikla). Jäsenvaltioiden tulee arvioida kyseisen merialueen ominaispiirteet ja tämän hetkinen tila sekä merialueeseen kohdistuva rasitus. Arvioinnin perusteella jäsenvaltioiden on määritettävä merivesiä koskevat ympäristön hyvän tilan ominaispiirteet ja asetettava hyvän tilan saavuttamiseksi tavoitteet (9 ja 10 artiklat). Jäsenvaltioiden tulee määrittellä ja suunnitella toimenpiteet, jotka ovat tarpeen meriympäristön hyvän tilan saavuttamiseksi ja yhdistää kyseiset toimenpiteet toimintaohjelmaksi huomioon ottaen muut toimenpiteet, joita yhteisön lainsäädäntö tai kansainväliset sopimukset edellyttävät (13 artikla). Meriympäristön hyvän tilan saavuttaminen edellyttää, että merialueen jakavat jäsenvaltiot tekevät yhteistyötä keskenään ja mahdollisuuksien mukaan kolmansien maiden kanssa (johdanto 13 kohta).

¹⁰⁹ <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=91148&lan=fi> (16.2.2009); KOM(2005)504 lopullinen, s. 5.

3.2.6 Lintudirektiivi ja luontodirektiivi

Lintudirektiivi annettiin vuonna 1979 ja se tuli Suomen osalta voimaan Suomen liittyessä Euroopan unioniin. Lintudirektiiviä sovelletaan kaikkiin luonnonvaraisena eläviin lintuihin ja niiden elinympäristöihin jäsenvaltioiden Eurooppaan kuuluvalla alueella (1 artikla). Lintudirektiivi edellyttää, että suojeltujen lintulajien kantoja tulee ylläpitää tasolla, joka vastaa erityisesti ekologisia, tieteellisiä ja sivistyksellisiä vaatimuksia (2 artikla). Lintujen elinympäristöjen osalta jäsenvaltioiden on lisäksi toteutettava kaikki tarvittavat toimenpiteet elinympäristöjen riittävän moninaisuuden ja laajuuden säilyttämiseksi, ylläpitämiseksi tai palauttamiseksi ennalleen. Elinympäristöjen suojelun yhtenä keinona on suojelualueiden perustaminen (3 artikla). Lintudirektiivin perusteella suojellut alueet on sisällytetty Natura-verkostoon. Direktiivi edellyttää muun muassa, että lintulajien yksilöiden tahallinen tappaminen ja pyydystäminen, pesien ja munien tuhoaminen sekä lintujen häiritseminen on kiellettävä (5 artikla). Suojelusta voidaan poiketa 9 artiklassa mainituilla perusteilla. Vesistöt ja vesistöjen välittömässä läheisyydessä olevat alueet ovat monien lintujen pesimisen ja ravinnon hankkimisen kannalta tärkeitä alueita, jolloin kalastuksen vaikutuksia saattaa olla aiheellista arvioida lintudirektiivin kannalta.

Luontodirektiivin tavoitteena on varmistaa merkittävien ja uhanalaisten luontotyyppien ja lajien säilyminen ja samalla luonnon monimuotoisuuden turvaaminen. Samoin sen tarkoituksena on edistää yleistä kestävän kehityksen tavoitetta (luontodirektiivi johdanto ja 2 artikla). Keskeinen käsite, jolla luontodirektiivissä operoidaan, on suotuisa suojelun taso.

Luonto- ja lintudirektiivien edellyttämä luontotyyppien ja lajien elinympäristöjen suojelua toteutetaan ensisijaisesti perustamalla erityisten suojelualueiden verkosto eli Natura 2000 -verkosto. Lisäksi direktiivin perusteella voidaan suojella yhteisön tärkeänä pitämiä lajeja ja niiden elinympäristöjä muutoinkin kuin perustamalla Natura-alue (12 artikla). Lintu- ja luontodirektiivit osoittavat vain suojelun vähimmäistason. Jäsenvaltiot saavat toteuttaa tiukempaa suojelua kuin direktiivit edellyttävät.

Yhteisön tärkeänä pitämät eläinlajit on lueteltu luontodirektiivin liitteessä IV(a) ja kasvilajit liitteessä IV(b). Liitteen IV lajit edellyttävät tiukkaa suojelua. Liitteessä IV(a) on lueteltu myös joitakin kalalajeja, mutta kuten aiemmin on todettu, mikään niistä ei esiinny Suomen alueella. Yhteisön tärkeänä pitämien lajien määritelmä on luontodirektiivin 1 artiklassa. Ne ovat pääasiassa sellaisia lajeja, jotka ovat Euroopan unionin alueella uhanalaisia tai

vaarassa muuttua uhanalaisiksi. Toisaalta yhteisön tärkeänä pitämä laji voi olla sellainen laji, joka on harvinainen ja esiintyy rajoitetuilla maantieteellisillä alueilla. Luontodirektiivin 12 artikla edellyttää, että kaikki näiden lajien yksilöiden tahallinen pyydystäminen tai tappaminen luonnossa, tahallinen häiritseminen, munien hävittäminen tai ottaminen luonnosta, lisääntymis- tai levähdyspaikkojen heikentäminen ja hävittäminen kielletään niiden luontaisella levinneisyysalueella. Kasvilajien osalta vastaavansisältöinen sääntö on 13 artiklassa. Kyse on siten *tahallisista* toimista, joten useimmiten esimerkiksi kalastus ei tule kyseeseen, vaikkakin on selvää, että mm. direktiivilajien tahatonta jäämistä kalastuksessa sivusaaliiksi tulisi välttää. Luontodirektiiviä koskevassa tulkintaohjeessa todetaan, että joissakin tapauksissa ”jatkuvia toimintoja” (*ongoing activities*), kuten esimerkiksi maataloutta ja kalastusta harjoitettaessa, saattaa tahattomasti satunnaisesti aiheutua direktiivin vastaisia seurauksia. Tällaisia tilanteita tulisi pyrkiä välttämään esimerkiksi suunnittelulla, toimintaohjeilla ja konkreettisella tiedottamisella.¹¹⁰ Luontodirektiivin 12(4) artiklan nojalla jäsenvaltioiden on toteutettava tarvittavia suojelutoimenpiteitä sen varmistamiseksi, että *tahattomalla* pyydystamisellä tai tappamisella ei ole merkittävää kielteistä vaikutusta po. lajeihin.

Luontodirektiivin 16 artiklassa säädetään mahdollisuudesta poiketa luontodirektiivin 12, 13 ja 14 artiklan sekä 15 artiklan a ja b alakohdan säännöksistä. Poikkeaminen on mahdollista, jos se ei haittaa lajien kantojen suotuisan suojelun tason säilyttämistä niiden luontaisella levinneisyysalueella, ei ole olemassa muuta tyydyttävää ratkaisua ja jokin artiklassa mainituista edellytyksistä täyttyy (alakohdat a-e). 16 artiklan 1 kohdan b alakohdan mukaan poikkeaminen on mahdollista erityisen merkittävien vahinkojen ehkäisemiseksi, jotka koskevat viljelmiä, karjankasvatusta, metsiä, *kalataloutta* sekä vesistöjä ja muuta omaisuutta. Ehkäistävien vahinkojen tulee olla jokseenkin huomattavia ollakseen artiklassa tarkoitettuja vahinkoja.

Lintu- ja luontodirektiivien soveltamisala kattaa myös meren ja rannikot. Luontodirektiivin säännöksiä sovelletaan jäsenvaltioiden aluevesillä sijaitseviin meren elinympäristöihin ja lajeihin.¹¹¹ Vuonna 2007 julkaistussa Euroopan komission tulkintaohjeessa (Interpretation Manual of European Union Habitats - EUR27) on kuvailtu tarkemmin kaikki luontodirektiivin luontotyypit.

¹¹⁰ Guidance document 2007, s. 30 - 35.

¹¹¹ KOM(1999) 363 lopullinen, s. 10.

Komissio on tiedonannossaan todennut, että yhteisessä kalastuspolitiikassa mainittujen toimenpiteiden lisäksi merialueilla toteutetaan Natura-suojelua, mikä osaltaan edesauttaa meriekosysteemien suojelua ja kestäväää käyttöä.¹¹² Kalastusta voidaan mahdollisuuksien mukaan harjoittaa myös Natura-alueella, jos siitä ei aiheudu Natura-alueen suojelua vaarantavia seurauksia. Natura-alueen suojeluarvojen turvaamiseksi kalastusta voidaan kuitenkin tarvittaessa rajoittaa.¹¹³ Esimerkiksi saimaannorpan suojelemiseksi perustetuilla Natura-alueilla kalastamista voidaan rajoittaa, jos sen katsotaan vaarantavan alueiden perustamistarkoituksen.

3.2.7 Ympäristövastuudirektiivi

Ympäristövastuudirektiivi eli Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2004/35/EY) ympäristövastuusta ympäristövahinkojen ehkäisemisen ja korjaamisen osalta olisi tullut saattaa kansallisesti voimaan vuonna 2007. Ympäristövastuudirektiivin tarkoituksena on luoda ympäristövastuujärjestelmä, jonka perusteella ympäristölle ja luonnon monimuotoisuudelle aiheutuvat merkittävät vahingot ehkäistään ja korjataan. ”Ympäristövahinko” ja ”vahinko” määritellään direktiivin 1 artiklassa. *Ympäristövahinko* on mm. ”vesille aiheutuva vahinko eli vahinko, joka vaikuttaa huomattavan haitallisesti kyseessä olevien vesien ekologiseen, kemialliseen ja/tai määrälliseen tilaan ja/tai ekologiseen potentiaaliin, siten kuin ne määritellään vesipolitiikan puitedirektiivissä, lukuun ottamatta haitallisia vaikutuksia.” *Vahingolla* puolestaan tarkoitetaan ”suoraan tai välillisesti tapahtuvaa mitattavissa olevaa luonnonvarojen haitallista muutosta tai luonnonvarapalvelun huonontumista”. Ympäristövastuutoimikunnan mietinnössä tällaista vahinkoa nimitetään ”luontovahingoksi”. Vahinko aiheutuu luonnon monimuotoisuudelle ja luonnonarvoille eikä se ole sidonnainen esimerkiksi jollekulle henkilölle aiheutuvaan rahassa mitattavaan menetykseen. Ympäristövastuutoimikunnan mietinnössä ehdotetaan, että luontovahinko olisi vahinko, joka aiheutuu luontodirektiivin liitteessä I tarkoitettulle luontotyypille tai yhteisön tärkeänä pitämälle lajille tai sen elinympäristölle. Ehdotuksessa pidetään mahdollisena, että luontovahinko voisi olla myös erityisesti suojeltavalle lajille aiheutunut vahinko.¹¹⁴ Ympäristövahinkojen osalta direktiiviä ei sovellettane kalastukseen, sillä kalastusta ei ole mainittu liitteen III ammatillisten toimintojen luettelossa (3 artikla 1 kohta a alakohta). Sen sijaan direktiiviä

¹¹² KOM(2002) 186 lopullinen, s. 5, 8 - 9.

¹¹³ KOM(1999) 363 lopullinen, s. 10.

¹¹⁴ Ympäristövastuutoimikunnan mietintö 2007, s. 8.

voitaisiin mahdollisesti soveltaa kalastukseen 3 artiklan 1 kohdan a alakohdan perusteella eli, kun kyseessä on ”suojeltaville lajeille ja luontotyypeille aiheutunut vahinko, joka on aiheutunut muun kuin liitteessä III lueteltujen ammatillisten toimintojen harjoittamisesta”. Tällöin vastuussa olisivat kaikki ammatillista toimintaa harjoittavat, jotka aiheuttavat vahingon tuottamuksellisesti.¹¹⁵

3.2.8 Valtiontukia koskeva yhteisön lainsäädäntö

Valtiontukia koskeva perusartikla on RS 87 artikla, jonka nojalla jäsenvaltion myöntämä tai valtion varoista muodossa tai toisessa myönnetty tuki, joka vääristää tai uhkaa vääristää kilpailua suosimalla jotakin yritystä tai tuotannonalaa, on kielletty siltä osin kuin se vaikuttaa jäsenvaltioiden väliseen kauppaan. Yhteisön valtiontukisäännöt koskevat yrityksiä. Tuen katsotaan tietyin perustein olevan kiellettyä valtiontukea.¹¹⁶ Kaikki valtion antama tuki ei kuitenkaan ole kiellettyä. Yhteismarkkinoille soveltuvat tuet on lueteltu RS 87(2) artiklassa. Lisäksi yhteismarkkinoille mahdollisesti soveltuvat tuet on lueteltu RS 87(3) artiklassa. Tukea voidaan myöntää mm. taloudellisen kehityksen edistämiseen alueilla, joilla elintaso on poikkeuksellisen alhainen tai joilla vajaatyöllisyys on vakava ongelma (a kohta), Euroopan yhteistä etua koskevan tärkeän hankkeen edistämiseen tai jäsenvaltion taloudessa olevan vakavan häiriön poistamiseen (b kohta), tietyn taloudellisen toiminnan tai talousalueen kehityksen edistämiseen, jos tuki ei muuta kaupankäynnin edellytyksiä yhteisen edun kanssa ristiriitaisella tavalla (c kohta) ja kulttuurin ja kulttuuriperinnön edistämiseen, jos tuki ei muuta kaupankäynnin ja kilpailun edellytyksiä yhteisössä yhteisen edun kanssa ristiriitaisella tavalla (d kohta). Lisäksi neuvosto päättää määräenemmistöllä komission ehdotuksesta, että myös muuta tukea voidaan myöntää (e kohta).

Valtiontuelle tulee saada komission ennakkohyväksyntä. Tietyissä tapauksissa ennakkohyväksyntää ei kuitenkaan vaadita, vaan valvonta on raportoinnin varassa. Ennakkohyväksyntä ei koske ns. *de minimis* -tukea¹¹⁷ eikä nk. ryhmäpoikkeusasetuksessa tarkoitettua

¹¹⁵ HE 228/2008 vp, s. 11.

¹¹⁶ 1) Valtio on myöntänyt tuen tai tuki myönnetään valtion varoista. Tuen muodolla ei periaatteessa ole merkitystä, vaan se voi olla muodoltaan esimerkiksi avustus, korko- tai verohelpotus, takaus, pääomasijoitus tai tavaroiden ja palveluiden toimittaminen etuuskohtelun perusteella, 2) Tuen saajalle aiheutuu taloudellista hyötyä, jota muutoin se ei olisi saanut, 3) Tuki on valikoivaa (vrt. yleinen tukitoimenpide, jota sovelletaan kaikkiin yrityksiin niiden koosta, sijainnista tai teollisuudenalasta riippumatta), 4) Tuki vaikuttaa tai saattaa vaikuttaa jäsenvaltioiden väliseen kilpailuun ja kauppaan.

¹¹⁷ Kyseessä on pääsäännön mukaan *de minimis* -tuki, jos yritykselle myönnettävä tuki ei ylitä kuluva ja kahden aikaisemman verovuoden aikana 200 000 euroa. *De minimis* -sääntö perustuu komission asetukseen (EY) N:o 1998/2006 perustamissopimuksen 87 ja 88 artiklan soveltamisesta vähämerkityksiseen tukeen.

tukea¹¹⁸. Yleistä *de minimis* -asetusta ei sovelleta kalastuksen ja vesiviljelyn aloilla,¹¹⁹ mutta kalastusta koskee oma *de minimis* -asetuksensa eli asetus Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 87 ja 88 artiklan soveltamisesta vähämerkityksiseen tukeen kalastusalalla. Kalastusalan yrityksiä ovat yritykset, jotka tuottavat, jalostavat ja saattavat markkinoille kalastustuotteita (2 artikla a kohta) ja niille myönnetty tuki katsotaan tietyin edellytyksin vähämerkitykselliseksi, jos tuki ei ylitä 30 000 euroa minkään kolmen verovuoden jakson aikana (3(2) artikla). Samoin kalastusta koskee erityinen ryhmäpoikkeusasetus eli komission asetus perustamissopimuksen 87 ja 88 artiklan soveltamisesta kalastustuotteiden tuottamisen, jalostamisen ja kaupan pitämisen alalla toimiville pienille ja keskisuurille yrityksille myönnettävään valtioneutokeen, joka vapauttaa pienet ja keskisuuret kalastusalan yritykset edellä mainitusta ilmoitusvelvollisuudesta.

Valtioneutokisääntelyn tarkastelun yhteydessä voidaan nostaa esille mm. yleisiin taloudellisiin tarkoituksiin liittyvien palveluiden (nk. *SGEI*-palvelut, *services of general economic interest*) tukeminen. *SGEI*-palvelut ovat yleensä yhteiskunnallisesti tarpeelliseksi katsottuja ja palveluita, joiden tuottaminen tavanomaisissa markkinaolosuhteissa on mahdotonta. Jotta julkisten palveluiden jatkuva saatavuus voidaan varmistaa, aloilla toimivien yritysten on saatava korvaus kustannuksista, joita po. ”yhteiskunnallisen velvollisuuden” täyttämisestä aiheutuu. Koska kyseessä on kaupallinen toiminta, on katsottu, että yritysten saamia korvauksia on valvottava valtioneutokisääntöjen mukaan.¹²⁰ Näin ollen *SGEI*-palveluihin sovelletaan RS:n määräyksiä ja kilpailusääntöjä, mutta vain siltä osin kuin ne eivät oikeudellisesti tai tosiasiallisesti estä yrityksiä hoitamasta niille uskottuja erityistehtäviä (RS 16 ja 87(2) artikla). *SGEI*-palvelujen suhdetta yhteisön valtioneutokitoiimiin määrittää Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen Altmark-ratkaisu¹²¹ ja nk. Montin paketin sisältämä sääntelykonaisuus.¹²² Suomessa tällainen kalastukseen liittyvä *SGEI*-palvelu voisi olla mm. kalastusvakuutusyhdistystoiminta, joka perustuu lakiin ja asetukseen kalastusvakuutusyhdistyksestä.

¹¹⁸ Tietyt tukimuodot on vapautettu ennakoilmoitusmenettelystä nk. yleisellä ryhmäpoikkeusasetuksella (Komission asetus (EY) N:o 800/2008 tiettyjen tukimuotojen toteamisesta yhteismarkkinoille soveltuviksi perustamissopimuksen 87 ja 88 artiklan mukaisesti).

¹¹⁹ http://ec.europa.eu/competition/consumers/stateaid_fi.html, (2.4.2009).

¹²⁰ http://ec.europa.eu/competition/consumers/stateaid_fi.html, (2.4.2009).

¹²¹ EYT C-280/00 Altmark Trans GmbH ja Regierungspräsidium Magdeburg v. Nahverkehrsgesellschaft Altmark GmbH.

¹²² Ns. ”Montin paketti” sisältää komission päätöksen (2005/842/EY), julkisen palvelun velvoitteesta maksettavana korvauksena myönnettävää valtioneutokea koskevat yhteisön puitteet (2005/C297/04) sekä komission ns. avoimuusdirektiivin muutoksen (2005/81/EY).

4 KALASTUSOIKEUDET

Omistus- ja käyttöoikeuksien tasolla kalataloudella on yhteys maanomistukseen sekä erityisperusteisiin kalastusoikeuksiin. Toisaalta on olemassa yleisperusteisia kalastusoikeuksia, jotka eivät liity maanomistukseen ja joihin ammattikalastus voi perustua. Kalastuksella ja kalastusoikeuksilla on merkittävä varallisuus oikeudellinen asema, jota perustuslain omaisuudensuojasääntely suojaa.¹²³ Kalastuslaki sääntelee luonnonvaran käyttöä. Kalastuksen osalta luonnonvarojen käytön ohjauksessa on havaittavissa kalastuksen merkitys myös omistus- ja varallisuus oikeudellisena objektina. Yksityisen näkökulmasta useimmiten on tärkeää kalastuksen taloudellinen merkitys, kun taas yleisen edun näkökulmasta tärkeää on luonnonvarojen käytön valvonta.¹²⁴ Toisaalta yleinen etu ja yksityinen etu voivat olla samansuuntaisia, sillä kalatalouden vakaus koituu myös kalastusoikeuden haltijan hyödyksi. Luonnonvaran hyödyntämisvaltaa rajoittaa yleinen etu siinä mielessä, että kalastusoikeuksia ei saa käyttää niin, että yleiset kalatalousedut vaarantuvat.

4.1 Kalastusoikeuden ja kalatalouden omistus- ja varallisuus oikeudellinen perusta

4.1.1 Kalastusoikeuden kiinteistöoikeudellinen perusta

Kiinteistömuodostuksellisesti kalavedet ovat monimuotoisia. Yleensä vesialue muodostaa kalastusoikeusyksikön.¹²⁵ Kalavesien käyttö, hallinta ja hoito samoin kuin niistä päättäminen perustuvat pitkälti vesialueen kiinteistönmuodostukselliseen asemaan.¹²⁶

Yksityisessä omistuksessa olevat vesialueet ovat yleensä jakamattomia eli *yhteisiä vesialueita*. Vesialueet jäivät isojaossa jaon ulkopuolelle, jolloin niistä muodostui yhteisiä alueita. Yhteinen alue on rekisteriyksikkö, joka kuuluu yhteisesti kahteen tai useampaan kiinteistöön. Jokainen yhteinen vesialue muodostaa oman erillisen yhteisen alueen.¹²⁷ Halottaessa kiinteistöjä osuus yhteiseen vesialueeseen jaetaan halkomisessa syntyvien kiinteistöjen kesken, ellei muuta sovita (KML 150.1 §). Jos halottavaan kiinteistöön on kuulunut yksi-

¹²³ Hollo, Hankesuunnitelma 25.10.2008.

¹²⁴ Hollo 2004, s. 162.

¹²⁵ Hollo, Hankesuunnitelma 25.10.2008.

¹²⁶ Määttä 2002, s. 29.

¹²⁷ Lähde 2007, s. 70; HE 198/1999 vp, s. 4.

tyinen vesialue, siitä pääsäännön mukaan halkomistoimituksessa muodostetaan uusi yhteinen vesialue (KML 135 §). Kiinteistön ulottuvuus käsittää mm. kiinteistön osuuden yhteisiin alueisiin, rasiteoikeudet ja erityiset etuudet (KML 2 § 1 kohta).

Johonkin tilaan saattaa kuulua ainoastaan osuus yhteiseen vesialueeseen, jolloin on kyse nk. *haamutilasta*. Vesialueesta muodostettu tila, johon ei kuulu lainkaan maatiluksia (l. *vesitila*) rinnastetaan kalastusasioissa jaettuun vesialueeseen, joten se ei kuulu kalastuskuntaan. *Koskitila* muodostaa poikkeuksen pääsäännöstä, sillä koskitilan omistaja ja kosken alueella erityisen oikeuden haltijat muodostavat oman osakaskuntansa (YAL 3.2 §). Yhteisestä koskesta tai sen osasta on voitu lohkomalla muodostaa *koskitila*.¹²⁸

Jos yhteinen vesialue on jaettu tai jos yhteisestä vesialueesta on erotettu osa yksityiselle, kyseessä on *yksityinen vesialue*. Yksityisten vesialueiden muodostamista rajoittaa kiinteistönmuodostamislain 137 §:n *pirstomisrajoitus*, joka asettaa jakamiselle tiettyjä edellytyksiä. Kiinteistönmuodostamislain 137.1 § nojalla yhteisen vesialueen, ei kuitenkaan kosken, osakas on oikeutettu saamaan osuutensa jaolla erotetuksi, jos erottaminen voi tapahtua tuottamatta haittaa muille osakkaille. Jaon edellytyksenä on lisäksi, että osuuden erottaminen on tarpeen erityistä käyttöä varten tai että jakamiseen on muutoin painavia syitä. Vesialueen jaon edellytyksiä koskee korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO 2001:83.

Tapauksessa A oli hakenut vesialueen jakoa omistamalleen tilalle kuuluvan osuuden erottamiseksi usealle tilalle yhteisesti kuuluvasta vesialueesta. A oli perustellut hakemustaan mm. maatilamatkailuun liittyvän kalastuksen tarpeilla, jotka edellyttivät vesialueen erottamista erityiseen tarkoitukseen. Toimitusmiehet totesivat, ettei edellytyksiä alueen erottamiselle ollut, koska jaosta olisi aiheutunut muille osakkaille huomattavaa haittaa. Erottaminen olisi muutoin ollut mahdollista A:n osoittamaan tarkoitukseen. Maa-oikeus totesi, että Kiint-MuodL 137 §:ssä tarkoitettuna erityisenä käyttönä voidaan pitää mm. alueen käyttöä kalankasvattamoaltaana. Painavana syynä puolestaan voidaan pitää sitä, että osuus on niin suuri, että erotettua aluetta voidaan tarkoituksenmukaisesti hyödyntää kalastuksen kannalta itsenäisenä yksikkönä. Maa-oikeus katsoi samoin kuin toimitusmiehet, että maatilamatkailua ja siihen liittyvää virkistyskalastusta voidaan pitää sellaisena erityisenä käyttönä, jota tarkoitetaan Kiint-MuodL 137.2 §:ssa. Jaolle ei kuitenkaan ollut edellytyksiä, koska A:n osuuden erottamisesta olisi aiheutunut huomattavaa haittaa jäljelle jäävän yhteisen vesialueen osakkaille mm. kalastuksen ja kalanviljelyn vaikeutumisen muodossa. KKO pysytti maa-oikeuden tuomion.

¹²⁸ Honkanen 1985, s. 86 - 87 viitteineen.

Aina kalastusoikeus ei perustu kiinteistön omistamiseen, vaan kalastusoikeus voi perustua mm. erityiseen oikeuteen, joka ei perustu välttämättä kiinteistön omistukseen. Kalastusoikeus on voitu esimerkiksi hankkia vuokraamalla, jolloin käyttöoikeudella ei ole vuokraajan näkökulmasta välttämättä suoraa yhteyttä kiinteistöön. Myöskään yleiskalastusoikeudet eivät perustu kiinteistön omistukseen.

4.1.2 Kalastusoikeus omaisuutena

Kalastusoikeus käsittää perustuslakivaliokunnan lausunnon mukaan ”suojattua valtaa harjoittaa kalastusta määrätyllä vesialueella ja siihen sisältyy oikeus vesialueen kalakannan taloudelliseen hyväksikäyttöön”.¹²⁹ Kaloja voidaan luonnehtia luonnonvaroina vesialueen tuotoksi. Perinteisesti luonnonvarojen katsotaan olevan esineoikeudellisesti kiinteistön ainesosa ja ne kuuluvat lähtökohtaisesti kiinteistön omistajalle. Kuten edellä on todettu, kalojen kohdalla omistusoikeuden ei kuitenkaan katsota kohdistuvan konkreettisesti omistajan vesialueella liikkuviin kaloihin, vaan omistusoikeus merkitsee oikeutta hyödyntää kyseistä kalakantaa.¹³⁰ Kalastus voidaan rinnastaa valtauksen siinä mielessä, että pyydystämisen johdosta isännätön¹³¹ luonnonvara tulee omistuksen kohteeksi.¹³²

Omistajan oikeutta määrätä luonnonvaroista voidaan rajoittaa ja ohjata. Kuten Hollo on todennut, luonnonvarojen käytön ohjauksessa korostuu ”yksityisoikeudellisen ja julkisoikeudellisen sääntelyn yhteisvaikutus”. Yksityisoikeudellisesta näkökulmasta tärkeää on luonnonvaran käytettävyys ja taloudellinen hyödynnettävyys, kun julkisoikeudellisesti pyritään valvomaan luonnonvarojen käyttöä ja varmistamaan käytön kestävyys. Toisaalta, varsinkin laajemmassa mittakaavassa tarkasteltuna kyseiset näkökulmat voivat myös olla samansuuntaisia, vaikka ensi näkemältä ne saattavat vaikuttaa keskenään ristiriitaisilta.¹³³

Kun kalastusoikeutta tarkastellaan omaisuudensuojan näkökulmasta, voidaan kalastusoikeudet jakaa sellaisiin, jotka saavat suojaa ja jotka eivät saa suojaa perustuslain nojalla. Omaisuudensuojaa saavat lähtökohtaisesti yksityisoikeudelliset, varallisuusarvoiset edut,

¹²⁹ PeVL 5/1981 vp, s. 5.

¹³⁰ Kuusiniemi ym. 2001, s. 543, 649.

¹³¹ Kala on isännätön, jos se ei ole altaassa eikä pyydyksessä (Honkanen 1985, s. 1 viitteinen).

¹³² Määttä 2002, s. 36; Ks. Honkanen 1985, s. 1 viitteinen.

¹³³ Kuusiniemi ym. 2001, s. 543; Hollo 2004, s. 161 - 162.

jotka ovat tarpeeksi ”reaalisia ja konkreettisia”. Vahvin suoja on vesialueen omistamiseen perustuvalla kalastusoikeudella. Kalastusoikeus on tällöin vesialueen omistusoikeuden osa. Omistusoikeuden lisäksi ainakin vuokrasopimus- ja erityisperusteiset kalastusoikeudet voidaan tulkita kuuluviksi suojaan saaviin varallisuusarvoisiin etuuksiin.¹³⁴ Yleiskalastusoikeuksien asema on siinä mielessä selvä, että niiden ei yleensä katsota saavan omaisuuden suojaa. Seuraavaksi tarkastellaan melko yleisellä tasolla kalastusoikeuksia eri omistusoikeuden elementtien näkökulmasta (oikeus käyttää, yksinomaisuus, oikeus määrätä).

4.1.2.1 Vesialueen omistajan käyttövalta

Perinteisesti omistusoikeuteen katsotaan kuuluvaksi toiset poissulkeva omaisuuden käyttöoikeus. Kalastusoikeudet eivät kuitenkaan yleensä ole yksinomaisia. Vesialueen omistajankin käyttöoikeutta rajoittavat yleisperusteiset kalastusoikeudet sekä mahdolliset erityisperusteiset kalastusoikeudet. Kalastusta ja vesialueiden käyttöä koskevan sääntelyn erityispiirteinä voidaan pitää muille kuin omistajalle annettuja laajoja käyttöoikeuksia.¹³⁵ Yleisperusteisten kalastusoikeuksien sisältöä on käsitelty tarkemmin kalastusoikeuksia koskevassa 4.2 jaksossa.

Omaisuuden käyttöä voidaan rajoittaa tavallisella lailla, jos rajoitus ei loukkaa oikeuden ”normaalia, kohtuullista ja järkevää hyväksikäyttöä”, joten omaisuus ei ole suojattu kaikkia käytönrajoituksia vastaan.¹³⁶ Käytännössä säätämällä yleinen kalastusoikeus, rajoitettiin kaikkien kalastusoikeuden omistajien ja haltijoiden käyttöoikeutta siinä suhteessa kuin se oikeuttaa muut kalastamaan vesialueella.¹³⁷ Yleiskalastusoikeus on siten rinnakkainen omistajan ja muiden kalastusoikeuden haltijoiden kalastusoikeuksien kanssa. Yleiskalastusoikeutta puolestaan on rajoitettu suoraan lailla esimerkiksi säätämällä ehtoja sille missä ja miten yleiskalastusta voidaan harjoittaa. Lisäksi yleiskalastusoikeutta voidaan rajoittaa esimerkiksi kalastusviranomaisen, kalastusalueen taikka vesialueen omistajan aloitteesta.¹³⁸

¹³⁴ Hallberg ym. 1999, s. 481 – 483.

¹³⁵ Määttä 2002, s. 33 viitteineen.

¹³⁶ PeVL 5/1981 vp, s. 3.

¹³⁷ PeVL 5/1981 vp, s. 3.

¹³⁸ PeVL 5/1981 vp, s. 3.

Käytännön tasolla käyttörajoitukset johtuvat haitoista, joita kalastusoikeuksien yhtäaikainen käyttäminen aiheuttaa.¹³⁹ Normitasolla puolestaan käytönrajoitukset johtuvat suoraan kalastuslaista ja sen nojalla säädetystä ja päätetystä. TE-keskus voi kieltää kalastusoikeuden haltijaa käyttämästä kalastusoikeuttaan tai rajoittaa sitä, jos se on kalataloudellisista syistä perusteltua (Kall 105 §). Omistajan määräämisvaltaan voidaan puuttua lisäksi kalastuslain 16.3 §:ssa tarkoitettussa tilanteessa. Omistaja voidaan nimittäin velvoittaa sallimaan kalavesiensä käyttö, mikä tarkoittaa käytännössä omistajan velvoittamista luopumaan kokonaan tai osaksi omaisuutensa käyttöoikeudesta.¹⁴⁰

4.1.2.2 Määräämisoikeus

Se, jolla on kalastusoikeus, voi vuokrata kyseisen kalastusoikeuden (Kall 15 §). Lisäksi omistaja voi antaa esimerkiksi vieraalleen luvan kalastaa maksutta vesialueellaan. Vesialueen omistajalla on myös kompetenssi myöntää ulkopuolisille maksullisia kalastuslupia, jotka oikeuttavat luvansaajan kalastamiseen määrätyllä alueella määrätyn ajan. Kalastusluvan myöntäminen on pidettävä erillään kalastusoikeuden vuokraamisesta. Osakkaan oikeutta myöntää kalastuslupia voidaan rajoittaa esimerkiksi kalataloudellisista syistä.¹⁴¹

Kalastuslain 18 §:n nojalla yhteisen vesialueen osakas saa ilman muiden osakkaiden suostumusta antaa toiselle *luvan* vastikkeetta tai vastiketta vastaan käyttää hänelle yhteisellä vesialueella kuuluvaa kalastusoikeuttaan. Kysymys on siitä, että osakas antaa toiselle henkilölle luvan käyttää asemestaan kalastusoikeuttaan, mikä samalla rajoittaa osakkaan kalastusoikeuden käyttöä.¹⁴² Lain sanamuodon perusteella yhteisen alueen osakkaan kompetenssi luovuttaa *vuokraamalla*, eli kahdenvälisellä sopimuksella, osuuttaan vastaava kalastusoikeus on jokseenkin epäselvä. Aiemmin po. vuokraaminen oli nimenomaisesti kiellettyä ilman muiden osakkaiden suostumusta. Yhteisalueen lain 28a §:ää muutettaessa vuonna 2000 muutettiin myös kalastuslain 18.1 §:ää. Hallituksen esityksessä on kalastuslain 18.1 §:n muuttamista perusteltu sillä, että kalastuskunnan osakkaan tulisi voida saada ilman muiden osakkaiden suostumusta antaa toiselle lupa vastiketta vastaan käyttää hänelle sanottualla alueella kuuluvaa kalastusoikeutta. Perusteluissa viitataan kalastusoikeuden vuokraamiseen, joten näyttäisi siltä, että pykälän muuttamisen on tarkoitettu ulottuvan myös kalas-

¹³⁹ Honkanen 1985, s. 171 - 172 viitteineen.

¹⁴⁰ PeVL 5/1981 vp, s. 5.

¹⁴¹ Honkanen 1985, s. 130 viitteineen.

¹⁴² Kalastusoikeusjaoston kokous 7.4.2009, Kotkasaari.

tusoikeuden vuokraamiseen.¹⁴³ Kalastuslain 15 ja 18 §:ää tulkittaessa yhdessä, yhteisen vesialueen osakkaalla lienee oikeus vuokrata osuuttaan vastaava kalastusoikeus ilman muiden osakkaiden suostumusta. Vuokraajaa koskevat samat vaatimukset kuin vuokranantajaosakastakin, mikä tarkoittaa, että vuokraaja saa käyttää yhteistä aluetta hyväkseen sen käyttötarkoitus huomioon ottaen niissä rajoissa kuin käytöstä on osakaskunnassa osakkaitten kesken päätetty ja lailla on säädetty. Yhteisalueen osakkaan kompetenssi määrätä osuutensa puitteissa kalastusoikeudesta rajoittuu, jos kalastuskunta on vuokrannut vesialueen taikka osan siitä ulkopuoliselle. Osakas ei voi määrätä kalastuskunnan jo vuokraamasta kalastusoikeudesta omissa nimissään.¹⁴⁴

Vuokraamisen lisäksi kalastusoikeudesta voidaan määrätä kiinteistönluovutusten yhteydessä. Yhteisalueosuus tai osa siitä voidaan luovuttaa yksinäänkin. Tällöin luovutuksen kohteena oleva osuus yhteiseen alueeseen liitetään luovutuksensaajan kiinteistöön tai siitä muodostetaan oma tilansa (nk. haamutila). Kalastusoikeus siirtynee lähtökohtaisesti aina, kun vesialue tai osuus vesialueeseen siirtyy. Sopimuksilla voidaan kuitenkin pyrkiä luomaan järjestelyjä, joissa esimerkiksi luovuttaja pidättää itsellään kalastusoikeuden.

4.1.2.3 Omistukseen ja hallintaan liittyvät velvollisuudet

Kalastusoikeuden *haltijalla* eli useimmiten vesialueen omistajalla, on velvollisuus järjestää kalastus ja kalakannan hoito siten, että kalastuslain 1 §:n tavoitteet otetaan huomioon (Kall 2 §). Pykälän on katsottu esimerkiksi velvoittavan kalastusoikeuden haltijan kalanistutukseen, jos kalakannan säilyminen ja järkevä käyttö alueella edellyttää sitä. Jos kalanistutusta suorittaa muu kuin omistaja, pitää siihen kuitenkin saada omistajan lupa.¹⁴⁵

Vesialueen omistajalla on joissakin tapauksissa velvollisuus myöntää lupa kalastukseen. Tällainen velvollisuus omistajalla on silloin, kun on kyse kalastuslain 9 §:ssä tarkoitettusta kotitarve- ja virkistyskalastuksesta, jota harjoittaa muuten kuin kylässä tilapäisesti asuva henkilö. Omistaja voi luvassa määrätä kalastustavan ja alueen, jolla saadaan luvan nojalla kalastaa. Omistuksen kohteena olevan kiinteistön luonne ei vaikuta luvanmyöntämisvelvollisuuteen, vaan niin vesialueen osan kuin yksityisen ja itsenäisen vesialueen omistajan tulee myöntää lupa.

¹⁴³ HE 198/1999 vp, s. 16 - 17, 20 - 21.

¹⁴⁴ Kuusiniemi ym. 2001, s. 654 - 655, 662 - 663, HE 198/1999 vp, s. 16 - 17.

¹⁴⁵ Kuusiniemi ym. 2001, s. 666.

Jos vesialuetta ei käytetä ja sen käyttämättä jättäminen olennaisesti vaikeuttaa kalakantojen hoitoa ja kalataloudellista hyväksikäyttöä, vesialueen omistaja on velvollinen antamaan vesialueen vuokralle ammattimaista kalastusta varten kalastusalueen kehotuksesta. Ellei vesialueen omistaja noudata kehotusta eikä kalakannan kalataloudellisesti tarkoituksenmukaisesta käyttämisestä muutoinkaan päästä sopimukseen, käräjäoikeus voi velvoittaa vesialueen omistajan sallimaan alueen ammattimaiseen kalastuskäyttöön ottamisen tai kustantamaan ne muut toimenpiteet, jotka ovat tarpeen vesialueen käyttämättä jättämisestä johtuvien haitallisten seurausten poistamiseksi (Kall 16 §). Kyseinen ”pakkovuokrauspykälä” perustuu perustuslainsäätämisyjärjestyksessä säädettyyn valtuuslakiin (laki yleisestä kalastusoikeudesta 1.1 § 4 kohta).

Kalaveden omistajan velvollisuudeksi voidaan lukea myös yleiskalastusoikeuden käyttämisen sietäminen vesialueellaan. Sietovelvollisuus ei ole rajoitukseton eli nk. jokamiehen kalastusta ei tarvitse hinnalla millä hyvänsä sietää. Esimerkiksi kotirauhaa turvaava kalastuslain 39 § osaltaan määrää sietovelvollisuuden rajoja.

Yhteisen kalaveden osakkaana olevalla yhteisöllä on velvollisuus järjestää kalastus niin, ettei yhteisölle kuuluvaa kalastusoikeutta luvattomasti ylitetä (Kall 40 §). Yhteisön tulee siten huolehtia, ettei sille kuuluvaa kalastusoikeutta ylitetä useampien eri henkilöiden kalastuksen yhteisvaikutuksena.

4.2 Kalastusoikeudet ja niiden sisältö

Kalastusoikeuksien kategoriat ovat monimuotoisia. Kalastusoikeudet ovat eriperustaisia ja eri laajuisia. Kalastusoikeus voi perustua mm. kiinteistön omistukseen, erityiseen oikeuteen tai yleiskalastusoikeuteen. Riippumatta kalastamisen oikeusperustasta, kalastettaessa on aina otettava huomioon kalastuslaki sekä sen nojalla annetut rajoitukset ja velvoitteet.¹⁴⁶ Kalastuksen oikeusperusteita voidaan jaotella mm. sen perusteella, mihin ne perustuvat (esim. vesialueen omistus, vuokrasopimus, erityinen oikeus), kenelle ne kuuluvat (tietylle henkilölle, jokaiselle, laajalle, rajatulle henkilökoulle), millaiseen vesialueeseen ne kohdistuvat (yleinen, yksityinen, meri, sisävesi) sekä millainen liityntä niillä on kiinteistöön (ei

¹⁴⁶ Ahvenniemi 1993, s. 12, Ahvenniemi on ryhmitellyt kalastuslain kalastusrajoitukset 1) kalan kulun ja kalakannan turvaamiseen tähtääviin, 2) pyydyksiä koskeviin, 3) rauhoitusta ja minimimittaa koskeviin, 4) pyyntiä koskeviin ja 5) rauhoituspiiriin perustuviin rajoituksiin.

liitty kiinteistöön, liittyy välillisesti kiinteistöön, liittyy välittömästi kiinteistöön). Kalastusoikeuksien voidaan nähdä olevan olemassa eri tasoilla, abstrakteina ja konkreettisina. Abstraktit kalastusoikeudet välittyvät konkreettisiksi kalastusoikeuksiksi mm. erilaisten lupien kautta.¹⁴⁷

Erilaisia kalastusoikeuksien käyttöä rajoittavia säännöksiä on kalastuslaissa ja kalastusasetuksessa sekä muissa kalastuslain nojalla annetuissa asetuksissa (esimerkiksi alueellisen ja tiettyyn kalalajiin kohdistuvan rajoituksen sisältävä VN:n asetus lohenkalastuksen rajoituksesta Pohjanlahdella ja Simojoessa). Asetuksenantovalta on VN:lla ja MMM:llä. Lisäksi TE-keskus ja kalastusalue voivat päätöksillään rajoittaa kalastusta toimialueillaan. Lisäksi kalastuksen harjoittamista saattaa rajoittaa konkreettisesti muu lainsäädäntö, joka ei välttämättä suoraan säätele kalastusta.

Tässä luvussa kalastusoikeus käsitetään laajana eli sillä viitataan niin varsinaisiin kalastusoikeuksiin (esimerkiksi vesialueen omistajan kalastusoikeus) kuin oikeuteen kalastaa (esimerkiksi lupaan perustuva oikeus kalastaa). Tässä luvussa kalastusoikeuksia käsitellään siten, että ne on jaettu vesialueen omistukseen perustuvaan kalastusoikeuteen, yleiskalastusoikeuksiin ja muihin kalastusoikeuksiin. Omistusperusteisen kalastusoikeuden ja yleiskalastusoikeuksien asema on melko selkeä. Muihin kalastusoikeuksiin on sijoitettu mm. erityiseen oikeuteen perustuvat kalastusoikeudet. Kalastusoikeudet voivat olla myös jossain määrin sekamuotoisia tai ne voivat jonkin ominaisuutensa perusteella kuulua muuhunkin ryhmään kuin mihin ne on tässä esityksessä luettu. Näin ollen tässä esityksessä on vain yksi esimerkki siitä, miten kalastuksen oikeusperusteita voidaan ryhmitellä.

4.2.1 Vesialueen omistamiseen perustuva kalastusoikeus

Pääsääntö on, että kalastusoikeus kuuluu vesialueen omistajalle. Kalastuslain 5 §:ssä säädetään, että vesialueen omistajalla on oikeus harjoittaa kalastusta ja määrätä siitä, jollei hän ole luovuttanut kalastusoikeuttaan ja jollei kalastuslaissa ole säädetty toisin (KalL 5 §).¹⁴⁸ Tekoaltaan vesialue kuuluu veden alle jääneen maan omistajalle, jolloin kalastusoikeuskin kuuluu hänelle.¹⁴⁹ Tulva-alueella puolestaan kalastusoikeus kuuluu tulvivan vesialueen, ei sen alle jäävän maa-alueen omistajalle (KalL 5 §).

¹⁴⁷ Hollo 29.4.2009.

¹⁴⁸ HE 179/1993 vp, s. 4; HE 105/2002 vp, s. 1.

¹⁴⁹ HE 214/1980 vp, s. 8; Honkanen 1985, s. 61.

Vesialue voi olla jaettu tai jakamaton. Jakamattoman vesialueen osalta kalastusoikeus kuuluu kyseisen yhteisen vesialueen osakaskunnalle.¹⁵⁰ Lähtökohtaisesti sääntönä on, että yhteisen vesialueen osakas saa käyttää koko yhteistä aluetta hyväkseen osuuslukunsa mukaisessa suhteessa.¹⁵¹ Oikeus yhteisen vesialueen käyttöön kalastamiseen määräytyy vesialueen omistuksen perusteella. Toisin sanoen, lähtökohtaisesti kiinteistön kalastusoikeuden laajuuden määrittää siihen kuuluvan vesialueosuuden koko.¹⁵² Käytännössä osakkuuteen perustuvan kalastusoikeuden laajuus ja sisältö määräytyy kalastuskunnan päätöksenteon mukaan, yleensä pyydysyksiköiden perusteella. *Pyydysyksiköt* määräytyvät osakkaiden vesialueosuuksien mukaisesti, ellei muuta päätetä (KalL 61 § ja 62 §). Erilaisille pyydyksille määritellään *yksikköarvot* kalastuskunnan säännöissä tai kokouksessa.¹⁵³ Pyydysten yksikköarvoilla kuvataan jonkin pyydystyyppin tehon suhdetta toisen pyydystyyppin tehoon. Esimerkiksi uistimen yksikköarvon tulisi olla pienempi kuin verkon yksikköarvo. Pyydysyksiköitä omistajille jaettaessa tulee ottaa huomioon osakkaiden ohella muut alueella jonkin oikeuden perusteella kalastavat. Kalastusoikeus kuuluu kaikille kalaveden osakkaille riippumatta siitä onko kyse varsinaisesta asuinkiinteistöstä vai vapaa-ajankäyttöön tarkoitettusta huvilakiinteistöstä. Joskus nk. *pienosakkaiden* osuudet kalavedestä saattavat olla niin pieniä, etteivät ne riitä yhteenkään pyydysyksikköön.¹⁵⁴

Vesialueen omistajan kalastusoikeutta rajoittavat erityisten kalastusoikeuksien haltijoiden oikeudet ja yleiskäyttöoikeudet.¹⁵⁵ Yhteisen vesialueen osakkaan kalastusoikeutta rajoittavat lisäksi muiden yhteisalueen osakkaiden vastaavat oikeudet. Yhteisen kalaveden osakkaalla on oikeus käyttää yhteistä aluetta sen käyttötarkoitus huomioon ottaen siten, että se ei estä muiden osakkaiden vastaavaa käyttöä (YAL 28a.1 §).¹⁵⁶ Omistajan oikeus ei siten ole yleensä yksinomainen.

¹⁵⁰ HE 179/1993 vp, s. 4.

¹⁵¹ HE 198/1999 vp, s. 16.

¹⁵² Honkanen 1985, s. 131 viitteineen.

¹⁵³ Pyydysyksiköistä ks. esimerkiksi Ahvenniemi 1993, s. 29 - 34.

¹⁵⁴ Honkanen 1985, s. 73 - 79 viitteineen.

¹⁵⁵ Honkanen 1985, s. 56 viitteineen.

¹⁵⁶ HE 198/1999 vp, s. 16.

4.2.2 Yleiskalastusoikeudet

Yleiskalastusoikeudet voidaan jaotella nk. aitoon yleiskalastusoikeuteen ja rajoitettuihin yleiskalastusoikeuksiin. Nk. aito yleiskalastusoikeus sallii jokaisen harjoittaa onkimista, pilkkimistä ja tietyin rajoituksin viehekalastusta lähtökohtaisesti kaikilla vesialueilla, joilla sovelletaan kalastuslakia. Rajoitetut yleiskalastusoikeudet sen sijaan antavat esimerkiksi tietylle henkilöryhmälle oikeuden kalastaa tietyllä vesialueella tietyllä tavalla. Tässä esityksessä yleiskalastusoikeuksia tarkastellaan käyttäen apuna vesialueiden jakoa yleisiin ja yksityisiin vesialueisiin. Yleiskalastusoikeuksiin ei liity vastaavia velvollisuuksia kuin esimerkiksi kiinteistön omistamiseen perustuviin kalastusoikeuksiin. Yleiskalastusoikeudet siten sisältävät ainoastaan tietyn rajoitetun oikeuden, johon liittyvät velvollisuudet eivät varsinaisesti liity esimerkiksi kalakannan hoitoon. Yleiskalastusoikeus ”rasittaa” mm. vesialueen omistajan kalastusoikeutta ja yleiskalastusoikeuteen läheisesti liittyvät velvollisuudet konkretisoituvat haitattomuusvaatimuksessa.

4.2.2.1 Varsinainen yleiskalastusoikeus

Onkiminen, pilkkiminen ja viehekalastus ovat sallittuja jokaiselle koko maassa ja lähtökohtaisesti kaikissa vesissä, eli niin yleisillä kuin yksityisillä vesialueilla, eikä niitä varten tarvita omistajan suostumusta (KalL 8.1 § ja 12.2 §). Vihervuori onkin todennut, että kyseessä on ”aidot yleisoikeudet”.¹⁵⁷ Onkimisen, pilkkimisen ja viehekalastuksen määrittämät määrittävät yleiskalastusoikeuden sisällön. Onkiminen ja pilkkiminen ovat maksuttomia, kun puolestaan viehekalastus on maksullinen yleiskalastusoikeuden muoto (KalL 88 §).¹⁵⁸

Kalastuslain 8.1 §:ssä tarkoitettua oikeutta onkia, pilkkiä ja viehekalastaa rajoitetaan lailla ja sitä voidaan rajoittaa myös monilla muilla tavoilla. Kalastuslain 8.1 §:ssa on kielto kalastaa lohi- ja siikapitoisten vesistöjen koski- ja virtapaikoissa. Kalastuslain 8.1 §:ssä tarkoitettua kalastusta rajoittavat myös kiellot häiritä tai estää kalaveden omistajan, vuokraajan taikka alueella ammattimaisesti kalastusta harjoittavan kalastusoikeuden hyväksikäyttöä (KalL 8.4 § ja 10.1 §). Niiden voidaan tulkita ilmentävän yleiskalastuksen edellytettävää *haitattomuusvaatimusta*.

¹⁵⁷ Kuusiniemi ym. 2001, s. 651.

¹⁵⁸ Kuusiniemi ym. 2001, s. 651.

Yleiskalastusoikeus ei koske onginta-, pilkki- eikä viehekalastuskilpailuja, vaan niitä varten on saatava kalastusoikeuden haltijan lupa. Luvantarve koskee myös muita järjestettyjä tilaisuuksia. Luvanvaraisuutta harkittaessa tulee osallistujien määrän lisäksi ottaa huomioon toiminnan jatkuvuus ja säännönmukaisuus. Näin ollen esimerkiksi kalastusmatkailu saattaa olla luvanvaraista sellaisissa tilanteissa, joissa kalastusmatkailu toistuvasti kohdistuu tiettyyn alueeseen.¹⁵⁹ Korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2006:70 (Ään.) koskee kysymystä, mitä on pidettävä kalastuslain 8 §:n 1 momentissa tarkoitettuna järjestettynä tilaisuutena. Ratkaisua voitaneen kritisoida, sillä tapauksessa luvanvaraisuus oli kytketty kalastusretkeilytoiminnan ominaisuuksiin sinänsä, eikä siihen, millaisen rasituksen se jollekin tietylle alueelle aiheuttaa.

Kyseinen ratkaisu koski tilannetta, jossa A, jonka elinkeinotoimintaan kuului opastettujen kalastusretkien järjestäminen, oli kolmen asiakkaansa kanssa harjoittanut viehekalastusta noin 20 minuutin ajan toisen vesialueella siten, että heillä kullakin oli ollut käytössään yksi vapa ja viehe. A:n toimintaa pidettiin kalastuslain 8 §:n 1 momentissa tarkoitettuna järjestettynä tilaisuutena, jolloin viehekalastukseen tarvittiin kalastusoikeuden haltijan lupa.

KKO katsoi, että koska A oli elinkeinonharjoittajana järjestänyt *organisoitua*, yrityksensä asiakkaille suunnattua viehekalastusta ja *toiminta kalastusretkien järjestämisessä oli ollut jatkuvaa ja säännönmukaista*, kysymys oli kalastuslain 8 §:n 1 momentissa tarkoitettuna järjestetystä tilaisuudesta.

Erimieltä ollut oikeusneuvos totesi mm. seuraavaa eriävässä lausunnossaan: ”Tämä tilaisuus, vaikka se onkin järjestetty A:n harjoittaman elinkeinotoiminnan yhteydessä, ei kestopa ja osanottajiensa lukumäärän puolesta vastaa kalastuslain 8 §:n 1 momentissa esimerkkinä mainittuja kalastuskilpailuja. Se seikka, että syytteessä tarkoitettu viehekalastus on tapahtunut A:n elinkeinotoimintansa yhteydessä järjestämisen opastetun kalastusretken puitteissa, ei ole sinänsä voinut merkitä vesialueen omistavalle kalastusoikeuden haltijalle ylimääräistä haittaa verrattuna siihen mahdollisuuteen, että asianomaiset veneessä olijat olisivat samoissa olosuhteissa kukin itsenäisesti ja yksityisesti harjoittaneet viehekalastusta yhdellä vavalla ja vieheellä sekä läänikohtaisella viehekalastusluvalla. Päinvastoin voidaan ajatella, että kalastusretken opastettu luonne ja asiantuntevan kalastusoppaan mukanaolo ovat merkinneet parempia takeita siitä, että viehekalastajat noudattavat hyvää kalastustapaa ja voimassa olevia kalastusmääräyksiä.”

¹⁵⁹ MmVM 9/1996 vp, PeVL 8/1996 vp.

4.2.2.2 Rajoitetut yleiskalastusoikeudet

4.2.2.2.1 Yleiskalastusoikeudet yleisellä/valtion vesialueella

4.2.2.2.1.1 Meressä ja Suomen talousvyöhykkeellä

Yleisellä vesialueella *meressä* ja *Suomen talousvyöhykkeellä* on jokaisella Suomessa vakinaisesti asuvalla Euroopan talousalueeseen kuuluvan valtion kansalaisella oikeus harjoittaa kalastusta. Pykälässä tarkoitettu kalastus viittaa niin ammattimaiseen kalastukseen kuin kotitarve- ja virkistyskalastukseen. ETA-sopimus edellyttää, että kansalaisuuteen perustuva syrjintä kielletään, joten kalastusoikeutta ei voida kytkeä kansalaisuuteen. Sen sijaan ammattimaisen kalastuksen järjestämisestä ja kalastuksen valvonnasta johtuvista syistä kalastusoikeus on kytketty asuinpaikkaan. Pohjoismaiden kansalaisen oikeus kotitarve- ja virkistyskalastukseen yleisellä vesialueella meressä ja Suomen talousvyöhykkeellä on riippumaton kotipaikasta (KalL 6.1 §). Tämä vanhastaan voimassa ollut kalastusoikeus säilytettiin kalastuslaissa, koska sen ei katsottu olevan ETA-sopimuksen kannalta syrjivä, sillä kyse ei ole elinkeinotoimintaa koskevasta säännöksestä.¹⁶⁰

TE-keskus voi antaa KalL 6.1 §:ssa tarkoitettua kalastusta koskevia järjestysmääräyksiä siltä osin kuin vesialue ei sisälly kalastusaluejakoon. Järjestysmääräyksiä annettaessa on erityisesti otettava huomioon, ettei muu kalastus saa kyseisellä alueella kohtuuttomasti haitata tai vaikeuttaa siellä ammattimaisesti harjoitettavaa pyyntiä taikka heikentää sen edellytyksiä (KalL 6.2 §). Kalastuslain 6.4 §:ssa on lisäksi rajoitus koskien kotitarve- ja virkistyskalastukseen käytettäviä pyydyksiä. Vain ammattikalastajat saavat käyttää ammattimaiseen kalastukseen tarkoitettuja pyydyksiä, eli ”huomattavan tehokkaita” pyydyksiä, joista säädetään tarkemmin asetuksella, po. vesialueella.¹⁶¹

4.2.2.2.1.2 Järvessä

Yleisellä vesialueella järvessä on jokaisella järveen ulottuvassa kunnassa muutoin kuin tilapäisesti asuvalla oikeus harjoittaa *koukkukalastusta* (KalL 7.1 §). Kyse on siten oikeu-

¹⁶⁰ HE 301/1992 vp, s. 2.

¹⁶¹ HE 301/1992 vp, s. 2.

desta koukkukalastaa kylänrajojen ulkopuolisilla järvenselillä.¹⁶² Kalastusalue päättää muusta alueella harjoitettavasta kalastuksesta ja asiasta päätettäessä on otettava huomioon ammattikalastajien tarpeet. Kalastusalue voi periä po. kalastuksesta maksun (KaL 7.2 §).

4.2.2.2.1.3 Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa sijaitsevilla vesialueilla

Valtion kalavesillä on tärkeä merkitys Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien paikalliselle väestölle. Ennen vesipiirirajakäyntejä ei ollut selvyyttä vesialueiden omistuksesta. Mainittujen kuntien asukkailla oli mahdollisuus kalastaa maksutta asuinkunnassaan sijaitsevilla vesialueilla. Myöhemmin vesipiirirajakäynneissä suurin osa alueen vesistöistä tuli valtion omistukseen, mikä tarkoitti että kalastusoikeus kyseisillä alueilla lukuun ottamatta erityisperusteisia kalastusoikeuksia kuuluu valtiolle. Paikallisen väestön kalastusmahdollisuudet on taattu kalastuslain 12 §:llä, jonka mukaan kyseisissä kunnissa vakinaisesti asuvilla, jotka harjoittavat ammattikalastusta, kotitarvekalastusta tai luontaiselinkeinoja, on oikeus saada korvauksetta lupa kalastuksen harjoittamiseen mainituissa kunnissa sijaitsevilla valtiolle kuuluvilla vesialueilla. Säännöksellä säilytettiin Enontekiön, Inarin ja Utsjoen paikallisen väestön vanhaan käytäntöön perustuva oikeus kalastaa korvauksetta valtion vesillä, jonka on myös katsottu olevan sellainen ylimuistoiseen nautintaan perustuva varallisuusoi-keudellinen etu, joka nauttii omaisuudensuojaa.¹⁶³ Perustuslakivaliokunta on katsonut, että ”pohjoisimpien kuntien luontaistaloudesta huomattavan osan elannostaan saavilla maata-omistamattomilla asukkailla, joista valtaosa kuuluu saamelaisvähemmistöön, on sellainen vähintään nautintaperusteisiin oikeuksiin rinnastettava oikeus kalastukseen, joka sekä ammattikalastuksen että kotitarvekalastuksen luontoisena nauttii omaisuudensuojaa.”¹⁶⁴ Suu- rin osa mainittujen kuntien alueella luontaiselinkeinoja harjoittavasta paikallisesta väestös- tä on saamelaisia. Saamelaisilla alkuperäiskansana on perustuslailla turvattu oikeus kalas- tukseen perinteisenä kulttuurimuotona.¹⁶⁵

Kolmen pohjoisen kunnan asukkaiden kalastusoikeutta voidaan luonnehtia nk. rajoitetuksi yleiskalastusoikeudeksi, vaikka se perustuu lupaan, sillä se kuuluu kaikille po. kuntien asukkaille, jotka harjoittavat ammattikalastusta, kotitarvekalastusta tai luontaiselinkeinoja. Erityislaatuiseksi kyseisen yleisoikeuden tekee, että sen on katsottu nauttivan omaisuuden-

¹⁶² HE 214/1980 vp, s. 9.

¹⁶³ HE 143/1997 vp, s. 1 - 4; MmVM 13/1997 vp; PeVL 27/1997 vp.

¹⁶⁴ PeVL 5/1981 vp, s. 6.

¹⁶⁵ HE 143/1997 vp, s. 1 - 4; MmVM 13/1997 vp; PeVL 27/1997 vp.

suojaa. Toisaalta sitä voitaisiin luonnehtia erityisiin oikeuksiin rinnastettavaksi kalastusoikeudeksi.

4.2.2.2.2 Yleiskalastusoikeudet yksityisillä vesillä

Kunnassa muutoin kuin tilapäisesti asuva saa pyytää muikkua, kuoretta, silakkaa ja kilohailia verkolla meressä *kunnassa olevalla yksityisellä vesialueella*, joka sijaitsee *ulkosaa-ristossa* tai *aavaa selkää* vastassa (KaL 8.2 §). Jos kyseinen alue on kylänrajan sisäpuolella, kylässä muutoin kuin tilapäisesti asuva saa koukkukalastaa siellä, mutta ei pitkällä siimalla (KaL 8.2 §). Ulko- ja sisäsaariston välinen raja voidaan selvittää TE-keskuksen hakemuksesta suoritettavassa kiinteistötoimituksessa (KaL 124 §). *Ulko- ja sisäsaariston välinen raja* on ainoastaan kalastuslaissa käytetty käsite. Sillä ei ole vastinetta muussa lainsäädännössä, eikä se kuulu kiinteistöjärjestelmän piiriin.¹⁶⁶

Jokaisella *kylässä* muutoin kuin tilapäisesti asuvalla on oikeus saada lupa harjoittaa kotitarve- ja virkistyskalastusta *kylänrajan sisäpuolella olevalla vesialueen* omistajan osoittamalla alueella ja hänen määräämällään tavalla. Tällaisesta luvasta tulee suorittaa vesialueen omistajalle kohtuullinen maksu (KaL 9 §). Kylällä tarkoitetaan vesioikeudellista kylää (KML 2 § 7 kohta). Vesialueen omistajan on siten lähtökohtaisesti myönnettävä lupa kalastamiseen kohtuullista maksua vastaan, minkä vuoksi 9.1 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa voidaan katsoa, että kyseessä on itse asiassa eräänlainen yleiskalastusoikeus. Kalastuslain 9.1 §:ssa tarkoitettujen lupien myöntämistä rajoittaa kalastuslain 10.1 §, jonka mukaan lupia ei saa myöntää niin, että vesialueen omistajan, vuokramiehen tai kyseisellä alueella ammattimaista kalastusta harjoittavan mahdollisuus kalastusoikeutensa hyväksikäyttämiseen kohtuuttomasti vaikeutuu.

Edellä mainittuja kuntalaisen ja kyläläisen kalastusoikeuksia voidaan pitää nk. rajoitettuina yleiskalastusoikeuksina. Ne antavat yleiskalastusoikeuden tietyille henkilöjoukolle ja kalastusoikeus kohdistuu tiettyyn alueeseen ja tiettyyn kalastustapaan.

¹⁶⁶ Kuusiniemi ym. 2001, s. 653.

4.2.2.3 Yleiskalastusoikeuksia koskevat rajoitukset kalastuslain 11 §:ssä

Yleiskalastusoikeutta rajoittavat pykäläkohtaisesti laissa nimenomaisesti säädetty kiellot ja rajoitukset. Lisäksi kalastuslain 11 §:ssä säädetään yleiskalastusoikeuden kieltämisen ja rajoittamisen edellytyksistä. Rajoittamattomina yleiskalastusoikeudet saattavat aiheuttaa arvokkaan kalakannan merkittävän heikkenemisen, millä on merkitystä niin kalastuslain tavoitteen, kalatalouden kestävyuden, kuin kalastusoikeuden omistajan varallisuusaseman kannalta. Yleiskalastusoikeuksia voidaan käyttää niin laajoilla alueilla, että tietyillä alueilla niitä voidaan rajoittaa ilman, että yleiskalastusoikeudella tavoitellut päämäärät vaarantuisivat.¹⁶⁷ Kalastuslain 11 §:llä pyritään osaltaan turvaamaan omistajan ja kalastusoikeuden haltijan mahdollisuudet käyttää vesialueitaan tuottavalla tavalla.¹⁶⁸ Rajoitusten tulee koskea selkeästi rajattavia alueita ja alueiden määrittelyssä tulee ottaa huomioon, ettei laillisia kalastusoikeuksia eikä vesialueen omistajien taikka ranta-asukkaiden oikeuksia kohtuuttomasti loukata taikka rajoiteta.¹⁶⁹

Yleiskalastusoikeus yksinään ei tuo asianosaisasemaa asiassa, joka koskee TE-keskuksen kalastuslain 11 §:n nojalla määräämää kalastuskieltoa. Korkein hallinto-oikeus on katsonut julkaisemattomassa ratkaisussaan 11.12.2008 T 3226, että kalastuskieltopäätös ei vaikuta hallintolainkäyttölain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla yleiskalastusoikeuden nojalla kalastavan oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun.

TE-keskus oli kieltänyt KalL 8 §:n 1 momentissa tarkoitetun onkimisen, pilkkimisen ja viehekalastuksen järvessä määrääjäksi yksityisistä varoista tehtävien kalanistutusten turvaamiseksi. A valitti TE-keskuksen päätöksestä ja maaseutuelinkeinojen valituslautakunta tutki A:n valituksen ja hylkäsi sen. A vetosi valituksessaan siihen, että päätös vaikuttaa välittömästi hänen oikeuteensa ja etuunsa *yleiskalastusoikeuden haltijana*. A oli kalastanut järvellä säännöllisesti vuodesta 1972 alkaen siihen asti, kun kalastuskielto tuli voimaan. A katsoi, että kalastusta ei voida pitää satunnaisena, vaan sitä on pidettävä vakiintuneena ja säännöllisenä.

KHO kumosi ja poisti maaseutuelinkeinojen valituslautakunnan tekemän päätöksen, koska A:n valitusta ei olisi tullut tutkia. KalL 123.3 §:n mukaan kalastuslaissa tarkoitettussa asiassa annettuun TE-keskuksen päätökseen saadaan hakea valittamalla muutosta maaseutuelinkeinojen valituslautakunnalta 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksi saannista. Muutoksenhausta on muutoin voimassa,

¹⁶⁷ HE 105/2002 vp, s. 4.

¹⁶⁸ HE 105/2002 vp, s. 6.

¹⁶⁹ MmVM 14/2002 vp.

mitä hallintolainkäyttölaissa säädetään. HLL 6 §:n 1 momentin mukaan päätöksestä saa valittaa se, johon päätös on kohdistettu tai jonka oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun päätös *välittömästi* vaikuttaa. TE-keskus on päätöksellään hakemuksesta kieltänyt Kall 8 §:n 1 momentissa tarkoitettua onkimista, pilkkimistä ja viehekalastusta järven määrajaksi. Kielto on annettu järven vuosittain tehtyjen lohikalaistutusten vuoksi.

Päätöstä, jolla TE-keskus on ratkaissut hakemuksen, ei ole kohdistettu A:han. Päätös ei myöskään vaikuta hallintolainkäyttölain 6 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla A:n oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun pelkästään sillä perusteella, että hän ilmoituksensa mukaan on säännöllisesti kalastanut kunnan alueella ja myös ko. järven Kall 8 §:ssä säädetyn yleiskalastusoikeuden nojalla. Näin ollen TE-keskuksen päätöksen ei ole katsottava vaikuttavan HLL 6 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla A:n oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun, eikä hänellä ole valitusoikeutta asiassa. Näillä perusteilla KHO kumosi ja poisti maaseutuelinkeinojen valituslautakunnan päätöksen ja jätti A:n valituksen maaseutuelinkeinojen valituslautakunnalle tutkimatta.

Alueilla, jotka vesialueen omistaja on ottanut erityiseen käyttöön esimerkiksi istuttamalla niille pyyntikokoista arvokalaa, saattaa yleiskalastusoikeus vaikuttaa heikentävästi omistajan taloudellisiin ja kaupallisiin intresseihin. Jotta omistajan kyseiset erityiset intressit voidaan turvata, voidaan yleiskalastusoikeutta tällaisilla alueilla rajoittaa.¹⁷⁰ Rajoittaminen ei kuitenkaan ole mahdollista, jos kalanistutukset täyttävät ainoastaan kalastonhoidon yleiset kriteerit. Lisäksi yleiskalastusoikeuden rajoittaminen saattaa olla tarpeellista kalataloudellisen tutkimuksen ja tutkimuksen suorittamiseksi tehtyjen istutusten turvaamiseksi (Kall 11.1 §).¹⁷¹

Kalastuslain 11.1 §:n nojalla TE-keskus voi rajoittaa onkimista ja pilkkimistä sekä erikoislupien myöntämistä tai kieltää ne määräjäksi, jos kalastuslain 1 §:ssä mainitut tavoitteet, kaupallisessa tai muussa erityisessä tarkoituksessa tehtyjen kalaistutusten taloudellisen hyödyntämisen turvaaminen tai muut erityiset syyt sitä vaativat. Kalastuslain 11.2 §:ssa puolestaan säädetään, milloin viehekalastus tietyllä alueella on kiellettävä. Kieltäminen tulee kysymykseen tavanomaista tehokkaamman kalakannan hoidon tulosten turvaamisen, kaupallisessa tai muussa erityisessä tarkoituksessa tehtyjen kalaistutusten taloudellisen hyödyntämisen turvaamisen, petokalojen tärkeiden kutualueiden suojelemisen tai liiallisen häirinnän estämisen taikka merilintujen pesimisen pesimäaikana turvaamisen vuoksi.

¹⁷⁰ HE 105/2002 vp, s. 3.

¹⁷¹ HE 105/2002 vp, s. 3.

Aiemman lain sanamuodon mukaan yleiskalastusoikeuden rajoittaminen ei ollut mahdollista kaupallisessa tai muussa erityisessä tarkoituksessa tehtyjen kalanistutusten taloudellisen hyödyntämisen turvaamiseksi. Sittenkin kalastuslakia muutettiin niin, että nykyisen yleiskalastusoikeutta voidaan kalastuslain 11 §:n nojalla rajoittaa myös kaupallisin perustein. Lainmuutoksen taustalla on korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu KHO 2002:12.

Ratkaisussa oli kyse KalL 1 §:n sisällöstä. Yhdistys harjoitti vuokraamallaan rajatulla vesialueella kaupallista virkistystoimintaa. Yhdistys istutti alueella kaupallisessa tarkoituksessa pyyntikokoista järvitaimenta, järviloheta, nieriää ja kirjolohta. Istutetut kalat olivat suurimmaksi osaksi kirjolohta, joka ei ole Suomen vesissä luontaisesti esiintyvä kalalaji eikä se pysty lisääntymään täällä. Istukkaat tulivat pyydetyiksi lyhyen ajan kuluessa istutuksesta.

Näin ollen KHO katsoi, ettei yhdistyksen harjoittama toiminta palvellut kalastuslain 1 §:ssä säädettyjä pyrkimyksiä vesialueiden mahdollisimman suuren pysyvän tuottavuuden saavuttamiseen ja kalakannan lisäämiseen, vaan istutukset *palvelivat kalakannan säilyttämistä yhdistyksen vesialueella harjoittaman kaupallisen toiminnan jatkuvuuden turvaamiseksi*. Kysymyksessä ei siten katsottu olevan vesien kalakantaan sisältyvien tärkeiden ravintovarojen tehokas ja tarkoituksenmukainen hyväksikäyttäminen. Istutusten ei katsottu myöskään olevan tavanomaista tehokkaampaa kalakannan hoitoa. KHO katsoi siten, ettei ollut olemassa perusteita määrätä KalL 11.1 tai 11.2 §:ssä tarkoitettua rajoitusta.

4.2.3 Muut kalastusoikeudet

4.2.3.1 Kalastusregaliin perustuva kalastusoikeus

Valtion yksityiset kalastukset (KalL 12 §) perustuvat alun perin kalastusregaliin. Kyse on valtion yksinomaisesta oikeudesta eräiden lohensukuisten kalojen pyyntiin. Valtion yksityiset kalastukset rajoittavat yleiskalastusoikeuksia (KalL 8.1 §). TE-keskus voi vuokrata ammattimaiseen kalastukseen yleisellä vesialueella meressä sekä Suomen talousvyöhykkeellä olevan lohien tai taimenen pyyntipaikan tai antaa määräajaksi luvan sen käyttämiseen (KalL 6.3 §). Valtiota pidetään kalastusoikeuden haltijana lohien ja taimenen kalastusoikeuden osalta, jos kyseiset kalastukset ovat valtion hallinnassa (KalL 12 §). Hallinta ilmenee esimerkiksi kalastusoikeuden vuokraamisena.¹⁷²

¹⁷² Honkanen 1985, s. 116 - 117 viitteineen.

4.2.3.2 Erityiseen etuuteen ja oikeuteen perustuva kalastusoikeus

Erityisten etuuksien tunnusmerkkejä ovat, että ne kuuluvat kiinteistölle ja ovat pysyviä.¹⁷³ Yhteisaluেলাissa *erityisellä etuudella* tarkoitetaan *kiinteistölle annettua* oikeutta käyttää toiselle kiinteistölle kuuluvaa tai kiinteistöjen yhteistä aluetta tiettyyn taloudelliseen erityistarkoitukseen, kuten esimerkiksi kalastukseen.¹⁷⁴ Sellainen käyttöoikeus, joka kohdistuu yhteiseen alueeseen, mutta ei perustu yhteisen alueen osakkuuteen, katsotaan *erityiseksi etuudeksi*. Samoin muulle kuin omistajalle kuuluvaa kalastusoikeutta koskitilan alueella pidetään erityisenä etuutena (YAL 2 §). Erityinen etuus voi olla yhteinen tai yksityinen. *Yhteisellä erityisellä etuudella* tarkoitetaan kahdelle tai useammalle kiinteistölle yhteisesti yhtä suurin osuuksin kuuluvaa oikeutta esimerkiksi kalastukseen (YAL 2 §). Uusia yhteisiä erityisiä etuuksia ei voida enää nykyisin perustaa.¹⁷⁵

Erityinen oikeus on oikeus, joka antaa jonkin nimenomaisen oikeuden erityisen oikeuden haltijalle. Erityiset oikeudet ovat rajoitettuja esineoikeuksia ja niihin kuuluvat mm. erilaiset käyttö- ja irrottamisoikeudet.¹⁷⁶ Erityiset oikeudet ovat henkilöille kuuluvia oikeuksia, kun taas erityiset etuudet ovat kiinteistökohtaisia. Kalastuslaissa puhutaan *erityisestä oikeudesta kalastukseen tai kalastuspaikkaan*. Kalastuslaissa tarkoitettu erityinen oikeus voi perustua *ylimuistaiseen nautintaan tai muuhun lailliseen perusteeseen* (KalL 13 §). Ylimuistaisen nautinnan käsite oli määriteltyä vuoden 1734 lain maakaassa, jonka 15 luvun 1 §:n mukaan ylimuistisella nautinnalla tarkoitetaan sitä, että ”joku on jotain oikeutta pitänyt tai nauttinut niin kauan häiritsemättä, ettei kukaan muista eikä tosipuheesta tiedä, miten hänen esi-isänsä ja saantomiehensä ovat sen ensin saaneet”.¹⁷⁷ Muu laillinen peruste voidaan selvittää asiakirjoista, kuten esimerkiksi tuomiosta tai viranomaisen päätöksestä.¹⁷⁸ Kalastusoikeus on voitu esimerkiksi antaa kruununmaalle perustetulle uudistalolle sen perustamisen yhteydessä.¹⁷⁹ Kalastuslaissa tarkoitettu erityinen oikeus on voinut syntyä vain toisen kylän alueella tai kylän rajojen ulkopuolella tapahtuvaan kalastukseen.¹⁸⁰ Erityinen oikeus kalastukseen tai kalastuspaikkaan toisen kylän vesialueella on voimassa, jos se on hyväksytty alueen piirirajaa käytäessä tai sitä koskeva kanne on pantu vireille yleisessä alioikeudessa

¹⁷³ Karvinen 2008, s. 119.

¹⁷⁴ Myös KML:ssa käytännössä samansisältöinen käsite. Ks. HE 227/1994, s. 50.

¹⁷⁵ HE 198/1999 vp, s. 5.

¹⁷⁶ Kartio 2001, s. 11.

¹⁷⁷ KKO 2003:130.

¹⁷⁸ Honkanen 1985, s. 89 - 91, 100 viitteineen.

¹⁷⁹ Karvinen 2008, s. 121.

¹⁸⁰ Honkanen 1985, s. 89 - 91, 100 viitteineen.

kolmen vuoden kuluessa siitä, kun rajankäynti on saanut lainvoiman ja oikeus on kanteen johdosta vahvistettu (Kall 13.2 §). Karvinen toteaa, että kalastuslaissa tarkoitettut erityiset oikeudet ovat kiinteistölle kuuluvia pysyviä oikeuksia. Näin ollen niillä tarkoitetaan käytännössä samaa kuin kiinteistönmuodostamislaisissa ja yhteisalueilaisissa käsitteellä erityinen etuus.¹⁸¹ Kiinteistöön liittyvää erityistä etuutta/oikeutta ei voitane erottaa kiinteistöstä esimerkiksi vuokraamalla se erikseen, vaan erityiset oikeudet seurannevat pääsääntöisesti ”kiinteistön kohtaloa”.¹⁸²

Oikeuskäytännössä on katsottu, että erityinen oikeus toisen vesialueella olevaan kalastuspaikkaan ei ole haltijansa yksinomainen, toiset poissulkeva oikeus. Se ei siten estä esimerkiksi vesialueen omistajaa käyttämästä omistajalle kuuluvaa kalastusoikeutta.¹⁸³ Karvinen on huomauttanut, että erityisen oikeuden sisältö ja laajuus tulee tutkia tapauskohtaisesti, sillä erityinen oikeus on voimassa sen sisältöisenä ja laajuisena kuin se on saatu. Näin ollen vesialueen omistajan harjoittama kalastus ei saa haitata erityiseen oikeuteen perustuvaa kalastusta niin, että erityisen kalastusoikeuden sisältö supistuu.¹⁸⁴

Korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO 2003:130 (Ään.) koskee kysymystä, voitiinko Utsjoella Tenojoessa ja sen sivujoissa valtion vesialueella vahvistaa *kiinteistöön kuuluvana* oikeutena ylimuistoiseen nautintaan perustuva erityinen oikeus kalastukseen uistelemalla sekä vavalla ja vieheellä.

Käräjäoikeus oli vahvistanut taloille erityisperusteisen kalastusoikeuden kalastukseen valtion vesialueilla uistelemalla sekä vavalla ja vieheellä. Kalastusoikeus koski tiettyjä onkipaikkoja, jotka sijaitsevat valtion vesialueella. Hovioikeus kumosi käräjäoikeuden tuomion. Hovioikeus totesi, että ylimuistoisella nautinnalla saatu yksityinen oikeus kalastuspaikkaan tai kalastukseen pysyy voimassa, jos sen rajat voidaan luotettavasti osoittaa. Asiassa oli näytetty, että talojen omistajat olivat kalastaneet vavalla ja vieheellä monissa uistelu- ja onkipaikoissa. Kunkin talojen asukkaat olivat kalastaneet pääasiassa niillä alueilla, joille käräjäoikeus oli vahvistanut kalastusoikeuden. Kalastusta oli voitu kuitenkin harjoittaa muillakin alueilla, joten kalastus oli käytännössä käsittänyt laajoja osin vaihtelevia alueita. Useat talot olivat kalastaneet samoissa onkipaikoissa ja kalastus oli ollut vanhoista ajoista lähtien käytännössä kaikille sallittua. Hovioikeus katsoi, että koska kalastus oli ollut vanhastaan kaikille sallittua, se ei ollut nimenomaan talolle kuuluva erityisoikeus. Kyse oli talon omis-

¹⁸¹ Karvinen 2008, s. 120.

¹⁸² Hollo, 29.4.2009.

¹⁸³ KM 47/1977, s. 74; Honkanen 1985, s. 100 viitteineen; KKO 1968 II 47; KKO 1981 II 128.

¹⁸⁴ Karvinen 2008, s. 129.

tuksesta riippumattomasta, paikalliselle väestölle kuuluvasta yleisestä kalastus-oikeudesta, jota ei voitu vahvistaa kiinteistöön kuuluvaksi oikeudeksi.

KKO pysytti voimassa hovioikeuden tuomion. KKO totesi, että kalastusoikeus on kyseisellä alueella perustunut vanhastaan talon- tai maanomistukseen taikka ollut tällaisesta omistuksesta riippumatonta. Kiinteistön omistukseen perustuva erityinen oikeus kalastukseen koskee yleensä tiettyä tai tiettyjä kalalajeja taikka alueellisesti määriteltyä kalastuspaikkaa. Hovioikeuden perusteluista ilmeneviin seikkoihin perustuen KKO katsoi, että po. ”kalastamista ei voida syntyttävänsä ja sisältönsä puolesta pitää sellaisena erityiselle kalastusoikeudelle tyypillisenä kalastamisena, joka liittyisi kiinteistön käyttöön niin, että se olisi ylimuistoisen nautinnan vuoksi muodostunut siihen kuuluvaksi oikeudeksi”. KKO katsoi, että kyse oli KalL 12 §:ssä turvatusta paikalliselle väestölle vanhastaan kuuluneesta oikeudesta harjoittaa kalastusta valtion vesialueella.

KKO:n tuomioon on liitetty eri mieltä olleen oikeusneuvoksen lausunto. Hän katsoi, että po. kalastusoikeudet ovat kiinteistöön kuuluvia, ylimuistoiseen nautintaan perustuvia erityisiä oikeuksia. Erimieltä ollut jäsen perusteli näkökantansa sillä, että kalastusoikeus pääsääntöisesti perustuu kiinteistön omistukseen. Ylimuistoisen nautinnan kannalta on pidetty asiaan vaikuttamattomana sitä, millaiseen saantoon hallinta on alun perin perustunut. Asiassa kantajina olevat ovat olleet kiinteistön omistajina 1800-luvulta lähtien ja ovat käyttäneet kalastusoikeuttaan avoimesti, joten asiaa ratkaistaessa olisi tullut ottaa lähtökohdaksi, että kalastusoikeus on perustunut kiinteistön omistukseen.

Edellä on selostettu erityiseen etuuteen ja oikeuteen perustuvia kalastusoikeuksia, jotka voidaan jossain määrin rinnastaa rasiitteisiin, koska ne kuuluvat kiinteistölle ja ne ovat pysyviä. Kuitenkin on muistettava, että kyse ei siis kuitenkaan ole varsinaisesti aidoista rasiitteista. Kiinteistönmuodostamislain 146 §:ssä luetellaan ne rasiitetyypit, jotka maanmittaustoimituksessa voidaan perustaa *kiinteistön hyväksi* toisen rekisteriyksikön alueelle *pysyväinä rasiitteina*. Kalastusta ei ole mainittu kyseisessä pykälässä, joten varsinaisia kalastusrasiitteita ei ole voitu maanmittaustoimituksissa perustaa joitakin vähäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta.

Kiinteistön luovutuksen yhteydessä kiinteistön luovuttaja saattaa esimerkiksi sopia luovutuksensaajan kanssa, että kalastusoikeus jää luovuttajalle. Tällainen kiinteistön luovutuskirjaan perustuva, sopimusperusteinen ja *henkilökohtainen* kalastusoikeus voidaan katsoa MK 14:1:ssä tarkoitetuksi erityiseksi oikeudeksi. Po. erityinen oikeus voidaan kirjata, jos se ei ole pysyvä, se ei ole voimassa jonkin kiinteistön hyväksi ja sitä ei ole perustettu viranomaisen päätöksellä (MK 14:1.2).¹⁸⁵ Sopimusperusteiset ja henkilökohtaiset ”kalastusrasit-

¹⁸⁵ Karvinen 2008, s. 121.

teet” sitovat luonnollisesti ainakin sopimuksen osapuolia. Po. kalastusoikeudet ovat mainittu tässä niiden korostuneen sopimusperusteisuuden vuoksi.¹⁸⁶ Ei liene poissuljettua, että sopimuksin pyritään luomaan myös kiinteistökohtaisia ”kalastusrasitteita”.

4.2.3.3 Vuokraan perustuva kalastusoikeus

Se, jolla on kalastuslain 5 §:n mukaan kalastusoikeus, voi vuokrata kyseisen kalastusoikeuden (KalL 15.1 §).¹⁸⁷ Hallituksen esityksessä on siten ensisijaisesti viitattu vesialueen omistajaan tahona, jolla on kompetenssi vuokrata kalastusoikeus. Kalastusoikeuden vuokraaja voi saada kalastusoikeuden enintään siinä laajuudessa kuin se on vuokranantajalla. Samaa kalastusoikeutta ei voida samanaikaisesti vuokrata usealle. Koska vuokrasopimuksella siirretään yleensä vain yksi kiinteistön omistajalle kuuluva etuus, muutoin kuin kalastusoikeuden osalta kiinteistön käyttöoikeus säilyy omistajalla.¹⁸⁸ Kalastusoikeuden vuokraus on kahden osapuolen välinen sopimus, jolla siirretään toiselle kalastusoikeus tai osa siitä.¹⁸⁹ Kalastusoikeudesta maksettava vuokra on korvausta vesialueen omistajalle kuuluvan oikeuden käyttämisestä. Vuokrana ei pidetä kalastukseen oikeuttavasta luvasta suoritettavaa maksua (KalL 15.2 §). Kalastusoikeutta vuokrattaessa on otettava huomioon ammattimaisesti harjoitettavan kalastuksen edut (KalL 16.1 §).

Kalastusoikeus voidaan vuokrasopimukseen perustuen siirtää kolmella tavalla. Ensinnäkin kalastusoikeuden vuokraamisena pidetään kalastuslaissa vesialueen vuokraamista kalastusta, eli määrättyä tarkoitusta, varten. Toisaalta kalastusoikeus voidaan vuokrata erikseenkin eli vuokraamalla ”pelkkä” oikeus tiettyyn kalastuspaikkaan, määrätyn kalalajin pyydystämiseen tai määrätynlaisen pyydyksen käyttämiseen¹⁹⁰. Kolmanneksi kalastusoikeus voidaan sisällyttää maanvuokraan erityisellä sopimusehdolla. Maanvuokralain 67 §:n mukaan vuokra-alueeseen liittyvä kalastusoikeus kuuluu nimittäin vuokranantajalle, jollei vuokrakirjassa ole toisin sovittu.¹⁹¹ Vuokrasopimukseen perustuvan kalastusoikeuden sisältö määräytyy vuokrasopimuksen perusteella. Kalastusoikeuden vuokraaja voi saada hallintaansa vesialueen ja koko kalastusoikeuden, mikä tarkoittaa, että myös siihen liittyvät velvolli-

¹⁸⁶ Ks. tarkemmin aiheesta Honkanen 1985, s. 106 - 110 viitteineen.

¹⁸⁷ HE 214/1980 vp, s. 12.

¹⁸⁸ Honkanen 1985, s. 118 viitteineen; Hakulinen 1967, s. 14.

¹⁸⁹ HE 198/1999 vp, s. 20.

¹⁹⁰ Honkanen on käyttänyt termiä ”erillinen/varsinainen kalastusoikeuden vuokra” ja todennut, että erillinen kalastusoikeuden vuokra tulee erottaa vesialueen vuokrasta samoin kuin maanvuokraoikeuden haltijalle kuuluvasta kalastusoikeudesta. Ks. Honkanen 1985, s. 118.

¹⁹¹ Honkanen 1985, s. 121, 126 - 127 viitteineen.

suudet siirtyvät.¹⁹² Sopimuksen perusteella määräytyvät näin ollen myös vuokraajan velvollisuudet.

Kalastusoikeuden vuokra rinnastetaan kalastuslain 17.1 §: nojalla maanvuokralain 5 luvussa tarkoitettuun *muuhun maanvuokraan* ja siihen sovelletaan soveltuvin osin maanvuokralain muuta maanvuokraa koskevia säännöksiä. Pelkän kalastusoikeuden vuokrassa ei kuitenkaan liene kysymys varsinaisesti kiinteistön osittaisesta vuokraamisesta, vaan kuten Honkanen toteaa, ”osittaisen käyttöoikeuden” luovuttamisesta.¹⁹³

Maanvuokralain 75.1 §:n nojalla vuokralainen on oikeutettu siirtämään vuokraoikeuden toiselle, ellei oikeuden siirtämistä ole vuokrasopimuksessa kielletty. Näin ollen vuokraajalla on lähtökohtaisesti kompetenssi siirtää vuokraoikeus toiselle, joka tulee tällöin aiemman vuokralaisen tilalle. Alivuokrausta koskevia nimenomaisia sääntöjä kalastuslaissa sen sijaan ei ole. Vertauksen vuoksi voidaan todeta, että metsästyslaissa on päädytty ratkaisuun, jonka mukaan metsästysoikeuden vuokraaja saa siirtää edelleen ja jälleenvuokrata vuokraamansa metsästysoikeuden vain vuokranantajan suostumuksella (MetsästysL 12 §). Metsästyslain perusteluissa todetaan, että vuokranantajan suostumus on tarpeellinen, koska muutoin hän ei voisi vaikuttaa siihen, ketkä hänen alueellaan metsästävät.¹⁹⁴ Voidaankin todeta, että lähtökohtaisesti kalastuksen kannalta kalastusoikeuden luovuttamista voidaan tarkastella samoista peruslähtökohdista kuin jotka metsästyslaissa on omaksuttu.

Vuokraajan luvanmyöntämiskompetenssia koskevia nimenomaisia säännöksiä ei ole kalastuslaissa. Tässäkin kohtaa voidaan vertailun vuoksi mainita metsästyslaki. Metsästyslaissa pääsääntönä on, että vuokraaja voi myöntää omistajan ohella metsästyslupia, joskin tästä pääsäännöstä voidaan poiketa sopimusehdolla, jolla kielletään lupien myöntäminen.¹⁹⁵ Kalastuslaissa omistajalle säädetyin vastuun kannalta ongelmalliseksi saattavat muodostua tilanteet, joissa kalastus on etäännytynyt kauas omistajasta, koska omistajalla on viimesijainen vastuu kalakannan hoidosta ja kalastuksen järjestämisestä.¹⁹⁶ Tästä syystä saattaisi olla hyödyllistä arvioida kalastusoikeuden siirtoa ja lupakompetenssia koskevien säännösten tarpeellisuutta kalastuslain osalta.

¹⁹² Honkanen 1985 vp, s. 128 - 129.

¹⁹³ Honkanen 1985, s. 119 viitteineen. Ks. myös Hakulinen 1967, s. 13 - 15.

¹⁹⁴ HE 300/1992 vp ss. 11.

¹⁹⁵ HE 300/1992 vp ss. 11.

¹⁹⁶ Hollo, 29.4.2009.

Yhteisen vesialueen kalastusoikeuden vuokraamisesta päättää kalastuskunta (KalL 15.1 §). Kalastuskunnan osakkaan vuokrauskompetenssia on käsitelty edellä. Osakas ei kuitenkaan voi määrätä sellaisesta kalastusoikeudesta, joka on jo osakaskunnan päätöksellä esimerkiksi vuokrattu. Vuokrasopimuksen nojalla vuokraaja voi käyttää osakkaan puhevaltaa kalastuskunnan kokouksissa, mikäli vuokranantaja ei itse käytä kokouksessa puhevaltaa eikä vuokrasopimuksessa ole sovittu asiasta toisin (KalL 17a §).

4.2.3.4 Lupaan perustuva kalastus

Kalastuslupaa voidaan luonnehtia yhtäältä kalastusoikeuden käytön konkretisoivaksi päätökseksi ja toisaalta perustaksi, joka oikeuttaa kalastamaan.¹⁹⁷ Kalastusluvalla ei luovuteta todellista kalastusoikeuden käyttöoikeutta, vaan ainoastaan ”tilapäinen ja rajoitettu oikeus kalastamiseen”. Kalastuslupa ei syrjäytä kalastusoikeuden omistajan eikä haltijan oikeuksia, vaan on niiden kanssa rinnakkainen. Toisaalta, koska kalastusoikeutta ei luovuteta kokonaan luvansaajalle, kalastuslupa voidaan antaa usealle samanaikaisesti.¹⁹⁸ Lupaan perustuva oikeus kalastaa tulee erottaa kalastusoikeuden vuokrasta. Kalastusoikeuden vuokraaja voi saada hallintaansa koko kalastusoikeuden kahdenvälisellä oikeustoimella ja suorittaa tästä oikeudesta vastiketta. Lupa puolestaan on yksipuolinen oikeustoimi, jolla kalastusoikeuden haltija sallii luvansaajan käyttää kalastusoikeuden haltijalle kuuluvaa kalastusoikeutta ilman, että luovutettaisiin ”todellinen käyttöoikeus”. Näin ollen luvansaaja ei tule kalastusoikeuden haltijaksi eikä luvansaajalle myöskään näin ollen tule esimerkiksi oikeutta tai velvollisuutta kalakannan hoitamiseen.¹⁹⁹ Kalastukseen oikeuttava lupa katsottaneen pääsääntöiseksi henkilökohtaiseksi, mikä merkitsee, että sitä ei voitaisi siirtää eteenpäin.²⁰⁰ Jos lupa kuitenkin katsottaisiin siirtokelpoiseksi, luovutukseen pitäisi saada vesialueen omistajan suostumus ja luvansaajan tilalle tulevan tulisi olla alkuperäistä luvanhaltijaa vastaava taho.²⁰¹

Kalastuslupien myöntämiskompetenssista ei ole kalastuslaissa nimenomaisia säännöksiä, lähtökohtana voidaan pitää vesialueen omistajan luvanmyöntämiskompetenssia. Vesialueen omistaja voinee siirtää vuokrasopimuksella lupien myöntämiskompetenssin kalastus-

¹⁹⁷ Hollo, 29.4.2009.

¹⁹⁸ Honkanen 1985, s. 128 - 129 viitteineen.

¹⁹⁹ Honkanen 1985, s. 120 - 121, 128; HE 214/1980 vp, s. 25.

²⁰⁰ Vrt. myös metsästysluvat, joita ei voida siirtää eteenpäin. HE 300/1992 vp.

²⁰¹ Hollo, 29.4.2009.

oikeuden vuokraajalle. Tosin kalastuslain 9 §:ssä tarkoitettua luvasta maksetaan pykälän mukaan korvaus omistajalle, jolloin oletuksena lienee on, että omistaja myöntää kyseisen luvan. Metsästyslaissa on nimenomaiset säännökset koskien metsästysoikeuden vuokraajan luvanmyöntämiskompetenssia. Metsästyslain 17 §:ssä säädetään, että vuokraaja voi myöntää metsästyslupia, jos lupien myöntämistä ei ole vuokrasopimuksessa kielletty. Metsästyslaissa metsästysoikeuden vuokraajaan rinnastetaan maanvuokrasopimuksen perusteella metsästysoikeuden haltijaksi tullut henkilö.²⁰²

Kalastusluvut voidaan jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäkin vesialueen omistajat voivat omistusoikeuteensa sisältyvän määräysvallan perusteella ja puitteissa myydä ulkopuolisille kalastuslupia, jotka oikeuttavat kalastamaan määrättyllä vesialueella tietyn ajan. Tällöin kyse on vesialueen omistajan vapaaehtoisesta toiminnasta. Yhteisen vesialueen osakas saa määrätä kalastusoikeudesta oman osuutensa puitteissa, missä laajuudessa hänellä on myös mahdollisuus myöntää kalastuslupia.²⁰³

Toisena ryhmänä voidaan mainita kalastusluvut, jotka tietyllä henkilöllä on tietyin edellytyksin oikeus saada. Tällaisia lupia voitaisiin kuvailla legaaliluviksi. Luvista on myös käytetty nimitystä ”erikoislupa”. Tällainen legaalilupa on esimerkiksi kalastuslain 9 §:ssä tarkoitettu oikeus saada lupa kotitarve- ja virkistyskalastukseen. Vesialueen omistaja on velvollinen myöntämään 9 §:ssä tarkoitettuun kotitarve- ja virkistyskalastukseen luvan kylässä muutoin kuin tilapäisesti asuvalle henkilölle. Erikoisluvan saajan on suoritettava luvasta maksu vesialueen omistajalle, mutta mitään muita varsinaisia velvollisuuksia ei luvansaa-jalle siirry tai synny. Kyseisen legaalilupaan perustuvan kalastusoikeuden on myös katsottu kuuluvan yleisiin kalastusoikeuksiin, koska vesialueen omistaja ei voi kieltäytyä luvan antamisesta.²⁰⁴ Velvollisuus koskee kuitenkin vain kalastusluvan myöntämistä kotitarpeeksi tai virkistykseksi tapahtuvaan kalastukseen, joten kalastuslaissa on määritelty vesialueen omistajan luvanmyöntämisvelvollisuuden rajat.

²⁰² HE 300/1992 vp. ss. 13.

²⁰³ Honkanen 1985, s. 130 viitteineen.

²⁰⁴ Honkanen 1985, s. 133 viitteineen.

4.3 Kalastukseen liittyvät oikeudet

Kalastusta *ammattinaan harjoittavalla* on *valtiolle kuuluvilla* meren rannoilla, saarilla ja luodoilla, joita ei ole varattu muuhun käyttöön, oikeus saada vuokralle maa-alue kalastuksessa tarvittavia säilytystiloja ja pyydysten kuivattamista sekä ammatin harjoittamista varten välttämätöntä tilapäistä majoittumista varten (KalL 21 §).

Kalastusoikeuden haltijalla on pyydysten laskemista, nostamista ja kokemista varten oikeus astua toisen maalle ja panna pyydyksiään kuivamaan toisen rannalle. Oikeus ei kuitenkaan koske erityiseen käyttöön otettuja alueita, kuten tonttia, rakennuspaikkaa, puutarhaa eikä uimarantaa eikä myöskään viljelyksessä olevaa maata. Jos rannanomistaja on osoittanut tarkoituksiin sopivan paikan, muuta aluetta ei saa käyttää (KalL 22.1 §). Pykälässä tarkoitettu toisen maalle astuminen on yleensä sallittua jo jokamiehen oikeuden nojalla.

Jotta *kalastusoikeuden haltija* voisi päästä kalavedelle, tulee rannanomistajan osoittaa maansa kautta yhteys rantaan. Tarvittaessa on osoitettava myös venepaikka (KalL 22.2 §). Maanomistajalla on oikeus saada korvaus edellä tässä pykälässä tarkoitettua käyttöoikeudesta johtuvasta vahingosta ja haitasta. Jollei käyttöoikeudesta tai korvauksesta sovita, asia voidaan ratkaista tielautakunnan päätöksellä. Tällöin sovelletaan soveltuvin osin yksityisistä teistä annettua lakia (KalL 22.3 §).

5 TOIMIJAT JA PÄÄTÖKSENTEKO

Kalastusoikeuden käyttöön ja kalaveden hallinnointiin liittyy kalaveden tai kalastusalueen omistus- tai käyttöoikeusrakenteesta riippuen erilaisia *päätöksentekomuotoja*. Osittain kysymys on yhteisten vesialueiden osalta omistusoikeuden käytöstä päättämisestä, mutta lisäksi kalavesien käyttö ja järjestäminen saatetaan järjestää noudattaen muutakin kuin omistuksellisia kriteerejä.²⁰⁵ Paikallisesti merkittävimmät kalataloudelliset viranomaispäätökset tehdään TE-keskuksessa ja valtakunnallinen ohjaus on MMM:n tehtävänä. Vihervuori on kuvaillut kalastukseen liittyvää hallintojärjestelmää kolmiportaiseksi, jossa päätöksenteko liukuu ”omistajan omaehtoisesta käytöstä sekamuotoiseen itsehallinnollisten toimielimien kautta valtion viranomaisessa tapahtuvaan julkisen vallan käyttöön”.²⁰⁶ Kalastuslain toimijoiden päätöksenteon ja muun toiminnan välitön kehys muodostuu useamman lain kokonaisuudesta. Kiinteistönmuodostamisoikeudessa on mm. kiinteistöihin tavalla tai toisella liitännäisten kalastusoikeuksien perusta. Menettelysäädöksiä puolestaan ovat hallintolaki ja yhteisaluelaki, minkä lisäksi kalastuslaissa itsessään on joitakin menettelyä koskevia pykäläiä. Käytännön tasolla puolestaan huomioitaviksi tulevat niin vesilain, ympäristönsuojelulain, luonnonsuojelulainkin säännökset. Kalastuslaki sääntelee nimenomaisesti pääasiassa kalastukseen ja kalatalouteen liittyviä toimintoja, samalla kuitenkin muiden lakien sääntely ulottaa vaikutuksensa samoille alueille ja samoihin toimintoihin kuin kalastuslain sääntely. Esimerkiksi vesien muun kuin kalastuskäytön sääntely samoin kuin pilaantumisen ehkäisyyn sääntely asettavat rajoituksia kalastukselle.²⁰⁷

5.1 Osakaskunta eli kalastuskunta

5.1.1 Kuvaus

Kalastuskuntana toimii yhteisen vesialueen osakkaiden muodostama osakaskunta, joka on muodostettu yhteisalue lain mukaisesti (Kall 3.1 §). Kalastuskunta ei siten enää ole erillinen hallintoyksikkö, vaan yhteisalue lain mukaan muodostettu vesialueen osakaskunta hoitaa niin yhteisalue lain mukaiset kuin kalastuslaissa kalastuskunnalle säädetyt tehtävät.²⁰⁸

²⁰⁵ Hollo, hankesuunnitelma 25.10.2008.

²⁰⁶ Kuusiniemi ym. 2001, s. 649.

²⁰⁷ Määttä 2002, s. 29.

²⁰⁸ HE 198/1999 vp, s. 10.

Tässä tekstissä on yleisesti käytetty käsitettä kalastuskunta, jolloin kyse on osakaskunnan toiminnasta kalastuslain perusteella. Kyseessä on kuitenkin yksi ja sama toimija. Osakaskuntaan viitataan kalastuslaissa kalastuskuntana.

Osakaskunnan jäseniä ovat yhteisen alueen tai yhteisen erityisen etuuden osakaskiinteistöjen omistajat (YAL 3.1 §). Osakaskunnan muodostavat siten kiinteistöt, joille kalavesi yhteisesti kuuluu. Osakaskunnan osakasjoukon taustalla ovat kiinteistönmuodostamisoikeudelliset seikat, jotka määrittävät kalastuskunnan ulottuvuuden. Osakaskuntaa ei muodosteta toiminnallisin perustein, minkä vuoksi on ollut tarpeen säätää kalastusalueista.²⁰⁹ Mikäli vesialueen osakkaista tai osakkuudesta on epäselvyyttä, asia voidaan ratkaista kiinteistönmääritystoimituksessa (KML 11 luku).²¹⁰ Kalaveden osakkaat voivat järjestäytyä tai olla järjestäytymättä. Järjestäytynyt osakaskunta toimii yhteisalue- ja kalastuslainsäädösten lisäksi vahvistettujen sääntöjensä nojalla. Järjestäytymättömällä osakaskunnalla ei ole vahvistettuja sääntöjä.

Koskitilan kalastuskuntaan kuuluvat koskitilan omistajan lisäksi ne henkilöt, joilla on koskitilan alueella omistajan ohella kalastusoikeus. Heidän katsotaan muodostavan yhdessä omistajan kanssa erityisen etuuden osakaskunnan, jossa osakkuudet määräytyvät sen mukaan kuinka paljon kullakin on kalastusoikeutta (YAL 3.2 §). Koskitilan kalastuskuntaa koskevat säännökset poikkeavat pääsäännöstä, jonka mukaan osakkuus perustuu vesialueen omistukseen. Kalastusoikeudet koskitilan alueella ovat monesti syntyneet siten, että voimayhtiöiden hankkiessa vesivoiman käyttöä varten omistukseensa koskialueita luovuttajat ovat pidättäneet itsellään kalastusoikeuden. Tällainen kalastusoikeus on voitu katsoa joko henkilökohtaiseksi oikeudeksi, joka ei siirry kiinteistön luovutuksen yhteydessä taikka pysyväksi oikeudeksi, joka siirtyy kiinteistön luovutuksen yhteydessä riippuen sen merkityksestä kiinteistön omistajan ja kiinteistön kannalta.²¹¹

5.1.2 Tehtävät ja toimivalta

Osakaskunnan tehtävä on jakamattomien yhteisten vesialueiden osakkaiden yhteisten etujen hoitaminen.²¹² Osakaskunta huolehtii yhteisen alueen hallinnosta ja aluetta tai etuutta

²⁰⁹ Määttä 2002, s. 29 viitteineen.

²¹⁰ Määttä 2002, s. 30.

²¹¹ Honkanen 1985, s. 106 - 110 viitteineen.

²¹² HE 214/1980 vp, s. 28.

koskevien muiden asioiden hoidosta (YAL 4.1 §). Osakaskunnan tehtävät liittyvät pääasiallisesti perusteeltaan yksityisoikeudellisten asioiden hoitoon.²¹³ Osakaskunnan kokouksella ei ole toimivaltaa päättää antaa osakkaiden tai osakaskunnan kustannuksella kenellekään osakkaalle tai jollekin muulle ilmeisesti epäoikeutettua etua (YAL 28 §). Määttä on kuvannut tätä osakaskunnan toiminnan ”yleiseksi reunaehdoksi”, joka kuvaa osakaskunnan ja osakkaan välistä suhdetta ja ilmentää yhdenvertaisuusperiaatetta.²¹⁴ Osakaskunta voi antaa kalastuslain 62 §:n nojalla tarkempia määräyksiä osakkaille kuuluvan kalastusoikeuden käyttämisestä. Lisäksi osakaskunnalla on toimivalta periä maksuja osakkailtaan yhteisen alueen tai etuuden käyttö-, hoito- ja muita menoja varten (YAL 5 §). Osakaskunnalla on myös toimivalta päättää kalastusoikeuden tai sen osan vuokraamisesta, jolloin vuokraaminen rajoittaa yksittäisen osakkaan määräämisvaltaa.

Kalastuskunnan tehtävänä on kalastuksen ja kalakannan hoidon järjestäminen osakaskunnan vesialueella niin, että kalastuslain 1 §:ssä mainitut tavoitteet otetaan huomioon (KalL 2 §). Kyseiset tehtävät kuuluvat kalastuskunnalle siltä osin kuin ne eivät kuulu kalastusaluehallinnon alaan eivätkä viranomaisille. Osakaskunnan kalastuslakiin perustuvia tehtäviä voidaan siirtää kalastusalueelle kalastuslain 64 §:n nojalla siltä osin kuin ne koskevat kalakannan hoitoa tai kalastuksen järjestämistä (KalL 48 §). Osakaskunta valtuuttaa siirtopäätöksellä kalastusalueen toimimaan puolestaan siirretyissä asioissa (KalL 64.2 §). Tehtävien siirto ei kuitenkaan vapauta kalastuskuntaa vastuusta kalastuslain 1 §:n tavoitteiden toteutumisen osalta.²¹⁵

Kalastuskunnalle kuuluvia tehtäviä koskee korkeimman oikeuden ennakkoratkaisu KKO 1988:96, jossa todetaan, että kalastuskunnan tehtäviin kuului osakkaitensa yhteisen edun valvojana päättää kalastuskunnan vesialueilla kalastuksen kieltämisestä tietynlaisella pyyntimenetelmällä. Kalastuslain 37.2 §:n nojalla TE-keskus voi kieltää tietyllä vesistöalueella tai sen osalla tietyn pyyntitavan käytön, jos vallitsevat erityiset olosuhteet tai tärkeät kalakannan hoitoon liittyvät näkökohdat sitä edellyttävät. Samoin kalastusalue voi kalastuslain 32.3 §:n nojalla kieltää muutoin luvallisen pyydyksen käyttämisen tai rajoittaa sen käyttöä. Mikäli tietyllä alueella tehtävät eivät kuulu TE-keskukselle eivätkä kalastusalueelle, kalastuskunta voi päättää niistä.

²¹³ KM 47/1977, s. 150.

²¹⁴ Määttä 2002, s. 32

²¹⁵ Ahvenniemi ym. 1997, s. 29.

A oli hakenut muutosta kalastuskunnan päätökseen, jolla oli kielletty troolikalastus kalastuskunnan vesialueilla. Kalastuskunta oli aiemmin pitämässään kokouksessa myöntänyt A:lle luvan troolikalastukseen maksua vastaan, jonka maksun A oli suorittanut kalastuskunnalle. A on kyseisen kalastuskunnan osakas ja harjoittaa troolikalastusta ammatikseen. Kihlakunnanoikeus katsoi, että kalastuskunnan päätös oli syntynyt laillisessa järjestyksessä ja jätti kalastuskunnan kokouksen päätöksen voimaan. Hovioikeus katsoi, ettei kalastuskunnalla ollut oikeutta päättää troolikalastuksen kieltämisestä, sillä toimivalta kiellon suhteen on kalastuspiirillä ja kalastusalueella KalL 37.2 § ja 32.3 §:n nojalla. Hovioikeus katsoi näin ollen, että kalastuskunta oli ylittänyt toimivaltansa kieltäessään troolikalastuksen samoin kuin muutenkin tehnyt kyseisen päätöksen perusteettomasti.

KKO pysytti hovioikeuden tuomion. KKO totesi, että KalL 37.2 § samoin kuin 32.3 §:ssa on asetettu erityiset edellytykset ja rajoitukset kalastuspiiriin ja kalastusalueen toimivallalle. Näin ollen on olemassa tilanteita, joissa tarvittavasta pyyntirajoituksesta määrääminen ei kuulu kalastusalueelle eikä viranomaiselle. Tällöin kalastuskunnalla on toimivalta ryhtyä toimenpiteisiin. Valvoessaan osakkaidensa yhteistä etua kalastuskunnalla on tarvittaessa myös oikeus rajoittaa pyyntiä, jos se on KalL 1 § ja 2 §:ssä tarkoitettujen tavoitteiden kannalta tarpeen. Näin ollen KKO katsoi, että kalastuskunnalla oli toimivalta ottaa ratkaistavakseen troolikalastuksen kieltämistä koskeva asia. KKO katsoi kuitenkin, että asiassa ei ollut esitetty selvitystä siitä, että KalL 1 § ja 2 §:ssä tarkoitettut seikat olisivat edellyttäneet troolikalastuksen kieltämistä kyseisen kalastuskunnan alueella. KKO katsoi myös, että ei ollut näytetty A:n harjoittaman kalastuksen olevan muutoin KalL:n vastaista tai että kalastuskunnalla muutoin olisi osakkaiden yhteisen edun vuoksi ollut syy kieltää A:ta harjoittamasta troolikalastusta. Näin ollen KKO pysytti hovioikeuden tuomion todeten, että kalastuskunnan päätökset olivat perusteettomia.

5.1.3 Osakaskuntien päätöksenteko ja toimielimet

Suuri osa kalastuslakiin alun perin sisällyneistä kalastuskunnan päätöksentekoa koskeneista säännöksistä kumottiin yhteisaluelain muuttamisen yhteydessä vuonna 2000. Aiemmin, kun osakaskunta ja kalastuskunta olivat usein samojen osakkaiden muodostamia erillisiä yksiköitä, yhteisen vesialueen hallinnossa piti soveltaa kahta eri lakia mm. menettelyn osalta. Tätä pidettiin epätarkoituksenmukaisena, minkä vuoksi uudistuksella yhdennettiin kalastusasiat osaksi muuta yhteistä vesialuetta koskevaa päätöksentekoa.²¹⁶ Osakaskunnan päätöksenteossa noudatetaan nykyään pääasiallisesti yhteisaluelakia, joka on yleislaki. Yhteisaluelaisissa säädetään osakaskunnan järjestäytymisestä, hallinnosta ja päätöksenteosta. Kalastuslaissa on joitakin kalastusasioiden erityispiirteistä johtuvia erityissäännöksiä. Yh-

²¹⁶ HE 198/1999 vp, s. 8.

teisalue lain säännökset eivät ole kaikilta osin pakottavia, mikä tarkoittaa, että niistä on mahdollista poiketa. Lainsäätäjällä on jättänyt osakaskunnan harkinnan varaan hallinnon ja yhteisen alueen hoidon tarkemman järjestämisen. Järjestäytynyt osakaskunta on hyväksynyt säännöt, joissa voidaan tarkemmin määrätä osakaskunnan toiminnan järjestämisestä. TE-keskus vahvistaa säännöt ja sääntöjen muutokset, jos ne ovat lain mukaiset ja ne eivät ole osakkaan kannalta vahingolliset (YAL 4.2 §, 18 §). Näin ollen osakaskunnan sääntöjä koskee TE-keskuksen laillisuuskontrolli.²¹⁷

Kalastuskunnan päätöksenteko ei ole erillään muusta alueen kalavesiä koskevasta päätöksenteosta, sillä esimerkiksi kyseistä kalavettä koskevassa päätöksenteossa on otettava huomioon mm. kalastusalueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Kalastuskunnan päätöksentekoa ohjaavat Määtän mukaan myös erilaiset ympäristö- ja hallinto-oikeudelliset periaatteet, kuten esimerkiksi kestävän käytön periaate ja yhdenvertaisuusperiaate.²¹⁸ Mainitut periaatteet ovat esillä ratkaisussa KKO 1990:113 (Ään).

Kalastuskunnan kokous oli enemmistön äänin päättänyt jakaa kalastusoikeuden osakkaille näiden omistamien osuuksien perusteella siten, että kukin osakas kalastusoikeuden osuuttaan vastaavalle lohkolle. Osakkaalla oli näin ollen oikeus kalastaa vain kyseisen lohkon vedessä. KKO totesi, että kalastuskunnan tehtävänä oli hoitaa KalL 2 ja 48.1 §:n nojalla kalastamisen järjestäminen ja kalakannan hoito alueellaan. KKO:n mukaan *lähtökohtana on, yhteisen alueen osakkaalla on oikeus kalastaa koko yhteisen kalaveden alueella pyydysyksikköjensä määräämässä laajuudessa*. KKO katsoi, että lohkojako merkitsee rajoitusta kyseiseen oikeuteen, jolloin sitä tulee tarkastella kalastuslain 1 §:n asettamista tavoitteista käsin. KKO katsoi, että lohkojako ei ollut kalastuslain 1 §:n nojalla perusteita ja että jako loukkasi näin ollen osakkaiden yhdenvertaisuutta. Kalastuskunnan kokouksen päätös julistettiin osakkaan kanteesta pätemättömäksi.

Lähtökohtana päätösvallan käyttämisessä kalastuskunnassa on omistuksen osuuden suuruus.²¹⁹ Osakaskunnan kokouksessa kullakin osakkaalla on siten omistusosuuttaan vastaava äänioikeus (YAL 8 §). Kokouksen puheenjohtajaa valittaessa kuitenkin jokaisella osakkaalla on yksi ääni. Muulloinkin kuin puheenjohtajaa valittaessa osakaskunnan kokouksessa osanottajat voivat yksimielisesti sopia, että asianomaisessa kokouksessa päätökset tehdään osakas ja ääni -periaatetta soveltaen (YAL 8.1 §).

²¹⁷ Määttä 2002, s. 32.

²¹⁸ Määttä 2002, s. 32, KalL 28 § ilmentää yhdenvertaisuusperiaatetta.

²¹⁹ MmVM 6/2000 vp.

Osakaskunnan päätösvaltaa käyttää *osakaskunnan kokous*. Osakaskunnan kokouksessa toimii puheenjohtajana kokouksen valitsema henkilö ja kokouksesta on laadittava pöytäkirja (YAL 13 §). Osakaskunnan kokous päättää mm. yhteisen alueen tai sen osan myymisestä tai vuokraamisesta, yhteisen alueen käyttötarkoituksen pysyvästä muuttamisesta, osakaskunnan sääntöjen muuttamisesta, velan ottamisesta, osakkaiden suoritettavaksi tarkoitettun maksun määräämisestä, yhteisten alueiden yhdistämisestä tai kiinteistöön kuuluvan alueen liittämistä yhteiseen alueeseen osakkuutta vastaan koskevan sopimuksen hyväksymisestä, pyydysyksikköjen jakamisesta, kalastuskunnan tehtävien siirtämisestä kalastusalueen suoritettavaksi sekä yhteisen vesialueen käyttämistä kalastukseen muulla tavoin kuin osakkaiden kalastukseen. Edellä mainittuja asioita koskee nk. vaikeutettu päätöksentekomenettely (YAL 15.2 §). Päätösvaltaa voi käyttää osakaskunnan kokouksen sijasta osakkaiden valitsema *edustajisto*, jos siitä määrätään säännöissä (YAL 7 §).

Osakaskunnan päätösten valmistelusta ja täytäntöönpanosta sekä muusta käytännön toiminnasta vastaa *hoitokunta*, joka on osakaskunnan toimielin. Hoitokunnalle voidaan lisäksi määrätä säännöissä toimivalta käyttää päätösvaltaa osakaskunnan puolesta merkitykseltään vähäisessä asiassa (YAL 19.3 §). Osakaskunnan säännöissä voidaan määrätä, että osakaskunnalla on hoitokunnan sijasta tai sen lisäksi yksi tai useampi *toimitsija* (YAL 22 §). Hoitokunnan jäsen, toimitsija ja osakaskunnan toimihenkilö on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka hän on toimessaan tahallisesti tai tuottamuksesta aiheuttanut osakaskunnalle (YAL 30a §).

Kalastuskunnan *osakkaalla* on muutoksenhakuoikeus osakaskunnan toimielimen päätöksistä. Muutoksenhakuoikeus on kaikilla osakkailla, jotka katsovat valittamiseen olevan olemassa peruste. Yhteisäluelain mukaan voidaan muutosta hakea kolmella tavalla. Ensinnäkin osakas, jonka oikeutta järjestäytyneen osakaskunnan, edustajiston tai hoitokunnan päätös koskee, voi vaatia osakaskunnan tai edustajiston kokoukselta päätöksen oikaisemista. Oikaisuvaatimuksen perusteena on, että päätös ei ole syntynyt laillisessa järjestyksessä tai päätös on lain, asetuksen tai osakaskunnan sääntöjen vastainen taikka loukkaa osakkaan oikeutta (YAL 23a.1 §). Oikaisuvaatimuksen ohella/lisäksi osakas voi moittia päätöstä nostamalla kanteen käräjäoikeudessa (23.1 §). Tietyissä tilanteissa osakas voi myös vaatia päätöksen alistamista käräjäoikeuden vahvistettavaksi (YAL 16.1 §). Muutoksenhakuoike-

us on siten ainoastaan osakkailla. Näin ollen esimerkiksi sellainen ammattikalastaja, joka ei ole kalastuskunnan osakas, ei voi moittia kalastuskunnan päätöstä.²²⁰

Kalastuskunnalla samoin kuin sen osakkaalla on viranomaismenettelyssä asianosaisen puhevalta ja valitusoikeus, jos hankkeella on tai saattaa olla vaikutuksia kalastukseen osakaskunnan vesialueella. Kalastuskunnalla on asianosaisen asema vesialueen omistamisen ja siihen liittyvän kalastusoikeuden perusteella.²²¹ Osakaskunta voi valvoa etuaan niin vesilain kuin ympäristösuojelulain mukaisessa viranomaisten päätöksenteossa. Osakaskunnan puhevaltaa tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa käyttää hoitokunta (YAL 19.2 §). Osakkaalla on toissijainen valtuus ajaa kannetta tai valvoa osakaskunnan etua (YAL 24.2 §). Osakkaalla on lisäksi osakaskunnan kanssa rinnakkainen oikeus käyttää itsenäisesti puhevaltaa omalta osaltaan (YAL 25 §).

5.1.4 Yhteisen vesialueen osakkaan asemasta

Peruslähdekohta tarkasteltaessa osakkaan käyttövaltuuksia suhteessa muihin osakkaisiin on, että osakkaalla on oikeus käyttää yhteistä aluetta sen käyttötarkoituksen huomioon ottaen hyväkseen sillä tavoin, ettei se estä muita osakkaita vastaavanlaisella tavalla käyttämästä aluetta hyväkseen (YAL 28a.1 §).²²² Osakkaalla on esimerkiksi lähtökohtaisesti oikeus kalastaa koko vesialueen alueella kalastusoikeutensa rajoissa.²²³ Osakaskunta voi kuitenkin päättää tai määrätä säännöissään toisin.

Yhteisen vesialueen osakas voi ilman muiden osakkaiden suostumusta antaa toiselle luvan vastikkeetta tai vastiketta vastaan käyttää hänelle yhteisellä vesialueella kuuluvaa kalastusoikeuttaan (Kall 18 §).

Yhteisen vesialueen osakkaalla on edellä mainitulla tavalla osakaskunnan kanssa rinnakkainen oikeus käyttää itsenäisesti puhevaltaa omalta osaltaan, kun osakaskunta on asianosaisena tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa (YAL 25 §).

²²⁰ Ks. myöhemmin tarkemmin selostettava KHO 29.6.2007 T 1784 (Irs).

²²¹ Kuusiniemi ym. 2001, s. 663; Määttä 2002, s. 31.

²²² HE 198/1999 vp, s. 16 - 17.

²²³ KKO 1990:113.

5.2 Kalastusalue

5.2.1 Kuvaus

Kalastusalueiden perustamisella pyrittiin poistamaan omistussuhteisiin liittyvästä kalavesien pirstoutuneisuudesta aiheutuvia haittoja. Kyseessä on siten maan vesialueiden jakaminen omistussuhteista ja valtionhallinnollisesta jaotuksesta riippumatta kalataloudellisesti yhtenäisiin alueisiin, joiden kalastusoloja järjestettäessä on asianmukaista soveltaa yhtenäisiä toimenpiteitä. Jakaminen on toteutettu kalatalouden ja kalastuslain 1 §:ssä mainittujen tavoitteiden toteuttamista varten (KalL 3.2 §). Kalastusaluejako ei koske kaikkia vesialueita (KalL 68.2 ja 68.3 §), vaan kalastusaluejaon ulkopuolelle voidaan jättää meressä olevat yleiset vesialueet, kalataloudellisesti vähämerkityksellinen puro tai joki sekä umpinainen vesi.²²⁴ Järvessä olevat yleiset vesialueet kuuluvat kalastusaluejakoon. Vesialueen jaon kalastusalueisiin ja alueiden rajat vahvistaa TE-keskus (KalL 69.1 §).

Hallituksen esityksessä hallintolaiksi kalastusalueet on mainittu esimerkkinä *julkisoikeudellisista yhdistyksistä*. Kyseisen hallituksen esityksen mukaan ”[j]ulkisoikeudellisia yhdistyksiä ovat yhdistykset, jotka lailla tai lain nojalla on järjestetty erityistä tarkoitusta varten. Useimmat lakisääteiset yhdistykset huolehtivat vapaasta jäsenoiminnasta ja jäsentensä edunvalvonnasta. Niillä saattaa kuitenkin olla lisäksi lainsäädännössä määriteltyjä julkisia hallintotehtäviä, kuten valvontavaltaa taikka julkista valtaa erilaisissa lupa- ja suunnitelmasioissa.”²²⁵ Vihervuori puolestaan on todennut, että kalastusalueet ovat ”oikeushenkilöinä *sui generis* -luonteisia”, mikä tarkoittaa, että ne ovat kokonaisuutena arvostellen ainutlaatuisia, mistä johtuu, että niiden määrittelemine on melko hankalaa. Kalastusalueet eivät julkisoikeudellisista tehtävistään huolimatta ole viranomaisia, mutta kalastusalueen päätöksillä saattaa kuitenkin olla vaikutusta myös TE-keskuksen päätöksentekoon.²²⁶

Kalastusalueen jäsenyys perustuu kalastuslakiin. Jäseniä ovat kalastuskunnat, muut vesialueen omistajat, kalastusalueella toimivat ammattikalastajien järjestöt sekä kalastusalueella toimivat virkistyskalastajien eduista huolehtivat järjestöt (KalL 71 §). Näin ollen omistajien lisäksi kalastusalueissa ovat välillisesti edustettuina myös yleiskalastusoikeuden ja muiden omistukseen perustumattomien oikeuksien nojalla kalastavat henkilöt. Kalastusalueita voidaan kuitenkin käytännössä luonnehtia vesialueiden omistajien organisaatioiksi,

²²⁴ HE 214/1980 vp, s. 1.

²²⁵ HE 72/2002 vp, s. 48 - 49.

²²⁶ Kuusiniemi ym. 2001, s. 648, 663.

sillä kalastusalueen jäsenten enemmistö edustaa vesialueiden omistajia. Kalastusalueen toimivaltaan eivät kuitenkaan ”lähtökohtaisesti kuulu asiat, jotka koskevat yksityisen oikeutta kalastuksen harjoittamiseen ja tämän oikeuden perusteita ja sisältöä”²²⁷, vaan kyseisissä asioissa toimivalta kuuluu kalastuskunnalle. Kalastusalue voi kuitenkin käyttää kalastuskunnan ohella asianosaisen puhevaltaa vesilain ja ympäristönsuojelulain mukaisissa menettelyissä.²²⁸

5.2.2 Tehtävät ja toimivalta

Kalastusalueiden tehtävät ovat sellaisia, jotka edellyttävät kalavesien käsittelemistä kokonaisuutena tai muutoin paikallista asiantuntemusta. Kalastusalueen päätöksenteko liittyy pääasiassa kalakannan hoitoon ja kalastuksen järjestämiseen. Kalastusalueiden tehtävistä osa perustuu kalastuslakiin. Kalastusaluehallinnon kalastuslakiin perustuvat tehtävät ovat luonteeltaan sellaisia, että niitä voidaan pitää julkisen vallan käyttönä. Tällaisia ovat sellaiset tehtävät, jotka mahdollistavat puuttumisen yksityisen kansalaisen oikeuksiin (esimerkiksi rauhoituspiiripäätös). Niiltä osin kuin kalastusalue käyttää julkista valtaa, on kyse PL 124 §:ssä tarkoitetusta vallan käytön delegoinnista muulle kuin viranomaiselle.²²⁹

Kalastusalueelle voidaan siirtää kalastuslain 64 §:n nojalla kalastuskunnalle kuuluvia tehtäviä. Samoin kalastusalueet voivat ottaa sopimukseen perustuen kalavesien omistajille kuuluvia tehtäviä.²³⁰ Tehtävien siirtoa koskeva päätös on valtuutus ja valtuutuksen rajoissa kalastusalue voi toimia kalastuskunnan puolesta. Valtuutuksella siirrettyjen tehtävien rajaamisesta ja suorittamistavasta sovitaan kalastuskunnan ja kalastusalueen välisessä selvityksessä (Kall 64.2 §).²³¹

Kalastusalueen ohjesäännössä annetaan yksityiskohtaisemmat määräykset kalastusalueen toiminnan järjestämisestä (Kall 77b ja 78 §). Kalastusalueella on lähtökohtaisesti melko laaja harkintavalta sen suhteen, miten se hoitaa kalastuslaissa säädetyt tehtävänsä.²³²

²²⁷ KM 47/1977, s. 145.

²²⁸ Kuusiniemi ym. 2001, s. 664. Ei kuitenkaan ilman valtuutusta (esimerkiksi kalastuskunnalta) yksityisessä omistuksessa oleville vesialueille tulevien korvausten osalta.

²²⁹ Kuusiniemi ym. 2001, s. 648.

²³⁰ HE 214/1980 vp, s. 28; HE 179/1993 vp, s. 3, 7.

²³¹ Ahvenniemi 1993, s. 39 - 40.

²³² HE 179/1993 vp, s. 16.

Oikeuskäytännössä on katsottu, että kalastusalue voi ilmoittaa TE-keskukselle, jos se katsoo, että jollekulle olisi aiheellista kalastuslain 105 §:ssä tarkoitettussa tilanteessa määrätä kalastusoikeuden käyttökielto. TE-keskuksen tulee tutkia asia. Asiaa koskee korkeimman hallinto-oikeuden julkaisematon ratkaisu KHO 20.6.2005 T 1549.

Tapauksessa kalastusalue oli kirjoituksessaan TE-keskukselle vaatinut, että se ryhtyisi toimenpiteisiin Kall 105 §:ssä tarkoitetun kalastuskiellon määräämiseksi A:lle ja B:lle, jotka olivat toimineet hyvien kalastustapojen ja kalastuslain vastaisesti. TE-keskus jätti kalastusalueen vaatimuksen tutkimatta perustellen päätöstä sillä, että kalastusalue ei ole kalastusoikeuden haltija ja ettei kalastusalue ollut esittänyt valtuutusta kalastusoikeuden haltijoilta eli tässä tapauksessa alueen kalastuskunnilta. Samoin maaseutuelinkeinojen valituslautakunta oli jättänyt tutkimatta kalastusalueen ja alueen kalastuskuntien päätöksestä tekemät valitukset.

KHO kumosi niin valituslautakunnan päätöksen kuin TE-keskuksen päätöksen ja palautti asian uudelleen käsiteltäväksi TE-keskukselle. KHO totesi, että toimivalta päättää 105 §:ssä tarkoitetusta kiellosta on TE-keskuksella. Sen sijaan siitä, kenen aloitteesta asia voi tulla vireille, ei ole säädetty. KHO lausuu seuraavasti: ”Kun otetaan huomioon kalastuslain tavoite, kalastusalueen tehtävät ja se, että asia on tullut vireille kalastusalueen aloitteesta, kalastusalueella on pidettävä asianosaisena. Asianosaisena kalastusalueella on ollut oikeus saada vaatimuksensa asiallinen oikeellisuus TE-keskuksen tutkittavaksi ja ratkaistavaksi. Näin ollen TE-keskuksen ei olisi tullut jättää asiaa tutkimatta.” Lisäksi KHO toteaa, että koska myös kalastuskunnat olivat valittaneet TE-keskuksen päätöksestä, valituslautakunnan olisi tullut tutkia kalastusalueen valitus. Vaikka TE-keskuksen päätös ei kohdistunut po. kalastuskuntiin eivätkä kalastuskunnat ole asiassa HLL 6 §:n nojalla asianosaisia, ”kalastuslain tavoite sekä osakaskuntien asema yhteisten vesialueiden omistajina ja niille kalastuslain perusteella kuuluvat tehtävät huomioon ottaen asiassa annettavan päätöksen on kuitenkin katsottava koskevan osakaskuntien etua sillä tavoin, että osakaskunnilla on ollut oikeus *väliintulijoina* esittää perusteluja kalastusalueen valituslautakunnalle tekemän valituksen tueksi. Näin ollen valituslautakunnan ei olisi tullut jättää tutkimatta myöskään osakaskuntien kalastusalueen valituksen tueksi esittämiä valituskirjelmästä ilmeneviä perusteluja.”

5.2.3 Kalastusalueiden toimielimet ja päätöksenteko

Kalastusalueen toimielimiä ovat *kalastusalueen kokous, kalastusalueen hallitus ja isännöitsijä* (Kall 70 §). Kalastusalueen toimielimen jäsen ja toimihenkilö toimii kalastuslain mukaisissa hallinto- ja valvontatehtävissä virkavastuulla (Kall 77a §). Kalastusalueen kokous käyttää kalastusalueen päätösvaltaa (Kall 72.1 §). Kalastusalueen jäsenten oikeudesta lähettää kalastusalueen kokoukseen edustajia säädetään kalastuslain 73 §:ssä. Kalastusalueen kokouksen tehtäviä ovat mm. kalastusalueen ohjesäännön hyväksyminen, kalastus-

alueen hallituksen jäsenten valitseminen sekä eräät kalastuksen rajoittamista koskevat asiat (KalL 75 §).²³³ Kalastusalueen hallitus on kalastusalueen yleinen hallintoelin. Hallituksen tehtävät on lueteltu kalastuslain 77 §:ssä, minkä lisäksi kalastusalueen kokoukselle kuuluvia tehtäviä voidaan siirtää hallitukselle (KalL 77b §). Hallitus huolehtii mm. kalastusalueen juoksevista tehtävistä, kalastuslain ja sen nojalla annettujen säännösten ja määräysten noudattamisen valvonnasta sekä kalastusalueen kokouksessa käsiteltävien asioiden valmistelusta ja päätösten täytäntöönpanosta.²³⁴ Kalastusalueen isännöitsijä huolehtii juoksevien tehtävien hoidosta hallituksen ohella. Isännöitsijälle voidaan siirtää kalastusalueen hallitukselle kuuluvia tehtäviä (KalL 77b.3 §). Kalastusalueen ohjesäännössä määrätään tarkemmin kalastusalueen toimielinten välisestä tehtävienjaosta (KalL 77b §). Kalastuslaissa yleisesti kalastusalueelle määrättyjen tehtävien, joita ei ole osoitettu erityisesti millekään kalastusalueen toimielimistä, jaosta päätetään ohjesäännössä.²³⁵

Kalastuslain 75.1 § 2 - 6 kohdissa mainitut tehtävät kuuluvat kalastusalueen kokouksen päätettäväksi, eikä niitä voida siirtää kalastusalueen hallitukselle. Sen sijaan kalastusalueen hallitukselle voidaan siirtää kalastuslain 75.1 § 1 kohdassa mainitut tehtävät, joita ovat: kalastamisen järjestäminen yleisellä vesialueella järvessä (KalL 7.2 §), yleiskalastusoikeuden määräaikainen kieltäminen ja rajoittaminen (KalL 11.3 §), pakkovuokraushakemuksen toimittaminen käräjäoikeudelle (KalL 16.3 §), kalastuskieltoalueen pidentäminen padotuksessa vedessä (KalL 26.2 ja 26.4 §), pyydyksen silmäkoosta päättäminen (KalL 32.2 §), pyydyksen käyttökiellosta ja -rajoituksesta päättäminen (KalL 32.3 ja 37.2 §), asetusta suuremman minimimitan määrääminen (KalL 35.2 §), kalastustavan kieltämisestä päättäminen (KalL 37.2 §), rauhoituspiirin perustaminen ja lakkauttaminen (KalL 43 ja 46.1 §) sekä käyttö- ja hoitosuunnitelman hyväksyminen (KalL 79 ja 81 §) (KalL 77b.2 §). TE-keskus vahvistaa tietyt kalastusalueen tekemät päätökset.

Kalastuslain mukaisissa asioissa kalastusalueen toimielimissä on noudatettava hallintolakia (KalL 77a §).²³⁶ Hallintolaki on yleislaki, joten kalastuslain erityissäännökset tulevat sovellettavaksi tietyissä tilanteissa. Kalastuslaista tosin puuttuvat lähes kokonaan menettelyä koskevat säännökset, joten menettelyn osalta sovelletaan pääasiassa hallintolakia kalastusalueiden hallinto- ja valvontatehtävissä. Hallintolaki asettaa kalastusalueen hallintotoimin-

²³³ HE 179/1993 vp, s. 16.

²³⁴ HE 214/1980 vp, s. 29.

²³⁵ Ahvenniemi ym. 1997, s. 13.

²³⁶ Wallgren 2004, s. 30 - 31.

nalle samat vaatimukset kuin varsinaisten viranomaisten toiminnalle. Hallintolaista johtuu mm. velvollisuus järjestää toiminta siten, että se täyttää hallinnon oikeusperiaatteiden, palveluperiaatteen ja muut hallintolain vaatimukset. Toiminnan on oltava mm. tasapuolista, puolueetonta ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään (HL 6 §) samoin kuin palvelun on oltava asianmukaista ja kielenkäytön asiallista ja selkeää (HL 7-9 §).²³⁷ Samoin hallintolain esteellisyyssäännökset tulee ottaa huomioon.

Hallintolaista johtuu kalastusalueelle velvollisuus huolehtia asian riittävästä ja asianmukaisesta selvittämisestä. Tässä tarkoituksessa voidaan pyytää selvityksiä, järjestää katselmus ja suullinen kuuleminen (HL 31, 32, 37 §). Asianosaisia on pääsääntöisesti kuultava ennen asian ratkaisemista (HL 34 §). Asianosaisuus kalastusalueen päätöksenteossa määräytyy hallintolain 11 § ja kalastuslain 85 §:n mukaan eli asianosainen on se, jonka oikeutta, etua tai velvollisuutta asia koskee. Kalastusalueen päätökset koskevat usein laajaa asianosaispiiriä eikä muutoksenhakuoikeutta ole rajattu vain kalastusalueen jäseniin. Hallintolain 41.1 §:n nojalla muillekin kuin asianosaisille on varattava vaikuttamismahdollisuus, jos asian ratkaisulla voi olla huomattava vaikutus muiden kuin asianosaisten elinympäristöön, *työntekoon* tai muihin oloihin. Kalastusalueen päätöstä koskevat hallintolain 43-45 §:ssä ilmaistut vaatimukset. Päätöksen on oltava kirjallinen ja perusteltu samoin kuin sen tulee sisältää hallintolain 44 §:ssä nimenomaisesti mainitut asiat, kuten päätöksen tehneen viranomaisen ja asianosaisen tiedot. Lisäksi päätökseen on liitettävä valitusosoitus, mikäli siitä voidaan valittaa (HL 47 §). Kalastusalueisiin sovelletaan myös hallintolain 54 §:n tiedoksiantovelvollisuutta. Lisäksi tiedoksiannosta on säädetty kalastusasetuksen 55 ja 56 §:ssä.²³⁸

Kalastusalueen kokouksen ja hallituksen päätökseen voidaan vaatia *oikaisua* kalastusalueen kokoukselta. Oikaisuperusteena on, että päätös ei ole syntynyt laillisessa järjestyksessä tai se on lain, asetuksen tai kalastusalueen ohjesäännön vastainen taikka poikkeaa käyttö- ja hoitosuunnitelman määräyksistä (KalL 85.1 §). Jos kalastusalueen kokous ei oikaise päätöstä, oikaisun pyytäjällä voi hakea muutosta valittamalla maaseutuelinkeinojen valituslautakuntaan. Muutoksenhakuun sovelletaan hallintolainkäyttölain säännöksiä muutoksenhausta hallintoviranomaisen päätökseen (KalL 85.3 §). Maaseutuelinkeinojen valituslautakunnan päätökseen haetaan muutosta valittamalla korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Sellai-

²³⁷ Wallgren 2004, s. 30 - 31, MmVM 26/1993 vp.

²³⁸ Wallgren 2004, s. 31 - 38.

sesta päätöksestä, joka alistetaan TE-keskuksen vahvistettavaksi, voi valittaa maaseutuelinkeinojen valituslautakunnalle.

5.3 Työ- ja elinkeinokeskukset

5.3.1 Kuvaus

TE-keskukset ovat valtion alueellisia kalatalousviranomaisia. Ne ovat mm. kalastukseen liittyvien asioiden osalta MMM:n ohjauksessa ja valvonnassa (laki työ- ja elinkeinokeskuksista sekä työ- ja elinkeinotoimistoista 3 §). Kalastuslakia säädettäessä perustettiin *kalastuspiirit*, joille kuuluivat valtion kalataloushallinnon alueelliset tehtävät. Sittemmin kalastuspiirit ja *maaseutupiirit* yhdistettiin *maaseutuelinkeinopiireiksi*.²³⁹ Nykyisin tehtävät kuuluvat TE-keskuksille, joille kyseiset tehtävät annettiin, kun maaseutuelinkeinopiirit lakkautettiin. Kalastuslaissa on yhä jäljellä viittauksia kalastuspiireihin sekä maaseutuelinkeinopiireihin, mikä hankaloittaa lain lukemista, ellei ole perillä mainitusta organisatiomuutoshistoriasta.

5.3.2 Tehtävät ja toimivalta

Kalastuksen osalta TE-keskusten toimivallasta ja tehtävistä säädetään kalastuslaissa. TE-keskusten tehtävänä on edistää kalataloutta, siihen liittyviä maaseutuelinkeinoja sekä valvoa kalataloutta koskevien säädösten noudattamista (laki työ- ja elinkeinokeskuksista sekä työ- ja elinkeinotoimistoista 3 §). TE-keskusten kalatalousyksiköt valvovat käytännössä yleistä kalatalousetua mm. erilaisten vesitalous- ja ympäristöhankkeiden yhteydessä.²⁴⁰ Lainsäädännössä ei kuitenkaan ole varsinaisesti nimenomaisesti määrätty yleistä kalatalousetua MMM:n tai TE-keskusten tehtäväksi.²⁴¹ TE-keskusten tehtävät edellyttävät usein alueellista asiantuntemusta.²⁴² TE-keskus voi rajoittaa kalastusoikeuksien käyttöä toimialueellaan. Esimerkiksi, jos kalastusoikeuden haltija käyttää kalastusoikeuttaan kalakannan vaarantavalla tavalla tai aiheuttaen vahinkoa toisen kalastukselle tai kalastuksenhoitotoimenpiteille, TE-keskus voi kieltää kalastusoikeuden haltijaa käyttämästä kalastusoikeuttaan (Kall 105 §). Yleiskalastusoikeuden rajoittaminen voi perustua muihinkin kuin kala-

²³⁹ HE 191/1992 vp, s. 1.

²⁴⁰ HE 55/2008 vp, s. 6; MMM 3:2008, s. 9 - 10.

²⁴¹ Nyrönen 23.4.2009, Kirjavainen 27.4.2009.

²⁴² HE 214/1980 vp, s. 31.

taloudellisiin syihin (KalL 11 §). Toisaalta TE-keskuksella on toimivalta erityisestä syystä sallia kielletyn pyydyksen tai kalastustavan käyttäminen, rauhoitetun kalan tai ravun pyydystäminen sen rauhoitusaikana tai säädettyä tai määrättyä mitta pienemmän kalan tai ravun pyydystäminen (KalL 37.1 §). TE-keskus voi antaa määräaikaisen luvan pyydystää kaloja tai rapuja kalastuslaista taikka sen nojalla annetuista säännöksistä ja määräyksistä poiketen kalaveden hoitoon liittyvää tarkoitusta varten (KalL 38 §). Kalastuslain 38 §:n mukainen ”poikkeuslupa” edellyttää lisäksi kalastusoikeuden haltijan suostumusta.

TE-keskukset ohjaavat ja valvovat kalastusalueiden toimintaa (KalL 86 ja 87 §). Esimerkiksi TE-keskuksen tulee vahvistaa tietyt kalastusalueen päätökset. TE-keskusten ohjaus yhtenäistää alueen kalavesien hoitoa ja käyttöä. TE-keskukset valvovat kalastusaluehallinnon toteuttamista toimialueillaan, ja että kalastusalueet toimivat lain ja ohjesääntönsä määräysten mukaisesti ja täyttävät niille kuuluvat tehtävät.²⁴³ Lisäksi TE-keskuksella on erilaisia neuvonta- ja asiantuntijatehtäviä (KalL 87 §).

TE-keskus kantaa ja vastaa valtion puolesta sekä valvoo tuomioistuimissa ja virastoissa valtion etua ja oikeutta kaikissa tehtäviinsä kuuluvissa asioissa, jollei MMM:n edustaja niissä esiinny (asetus työvoima- ja elinkeinokeskuksista 11.1 §). Hallintolain 6.2 § nojalla TE-keskuksella on lisäksi valitusoikeus, jos valittaminen on sen valvottavana olevan julkisen edun vuoksi tarpeen. TE-keskus valvoo yleistä kalatalousetua esimerkiksi vesi- ja ympäristönsuojelulakien mukaisissa menettelyissä.

TE-keskus voi antaa kalastuslain 6.2 § nojalla järjestysmääräyksiä yleisellä vesialueella meressä sekä Suomen talousvyöhykkeellä harjoitettavasta kalastuksesta, jos vesialue ei kuulu kalastuslain 68.1 §:ssa tarkoitettuun kalastusalueeseen. TE-keskuksen toimivaltaa antaa asetuksesta poikkeavia määräyksiä pyydysten silmäkoosta ja pyydettyjen kalojen vähimmäiskoosta koskeva korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjaratkaisu KHO 2006:56. Kalastuslain 68.2 §:n mukaan kalastusaluejako ei koske meressä olevaa yleistä vesialuetta siltä osin kuin lain 1 §:ssä mainitut tavoitteet eivät vaadi alueen sisällyttämistä kalastusaluejakoon. Tällaisen vesialueen osalta suorittaa kalastusaluehallinnolle kuuluvat tehtävät asianomaisen TE-keskuksen kalatalousyksikkö. TE-keskus voi siten kalastuslain 32.2 §:n nojalla antaa *tiettyä* vesialuetta koskevia asetuksesta poikkeavia määräyksiä pyydysten

²⁴³ HE 214/1980 vp, s. 31 - 32.

sallitusta silmäkoosta. Samoin TE-keskus voi kalastuslain 35 §:n nojalla voi *määrätyllä* vesialueella määrätä pyydettävien kalojen ja rapujen vähimmäismitoista tiukemmin kuin asetuksessa on säädetty. TE-keskuksen on erityisesti otettava huomioon, ettei muu kalastus saa kyseisellä alueella kohtuuttomasti haitata tai vaikeuttaa siellä ammattimaisesti harjoitettavaa pyyntiä taikka heikentää sen edellytyksiä (KalL 6.2 §).

Tapauksessa sekä Uudenmaan TE-keskus että Kaakkois-Suomen TE-keskus olivat MMM:n lausunnossaan esittämän kannan vastaisesti määränneet, että niiden toimialueisiin kuuluvilla yleisillä vesialueilla meressä kalastusvyöhykkeeseen asti tulee noudattaa meritaimenen osalta asetuksesta poikkeavaa silmäkokoa sekä poikkeavaa vähimmäismittaa. TE-keskukset olivat perustelleet päätöksensä mm. viittaamalla Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen tutkimuksiin, joiden mukaan Suomenlahden meritaimenkannoista suurin osa tuhoutunut tai voimakkaasti heikentynyt. Syynä kantojen tuhoutumiseen ja heikentymiseen on ollut osaltaan liiallinen kalastus. Jäljellä olevat luonnonkalakannat ovat erittäin uhanalaisia ja elvyttämiseksi tehty hoitotyö on ollut tuloksetonta liian voimakkaan verkkokalastuksen vuoksi. Eräät ammattikalastajien liitot olivat valittaneet TE-keskusten päätöksistä. Maaseutuelinkeinojen valituslautakunta ja KHO hylkäsivät valitukset ja pysyttivät TE-keskusten päätökset voimassa.

Maaseutuelinkeinopiirien valituslautakunta katsoi, että TE-keskusten päätökset olivat perusteltuja kalastuslain 1 §:n tavoitteen saavuttamiseksi. Määräykset ovat perusteltuja Suomenlahden meritaimenkannan kannalta. Valituslautakunta katsoi myös, että TE-keskuksella on toimivalta antaa kalastuslain 32 § ja 35 §:ssä tarkoitettuja määräyksiä koskien pyydyksen silmäkokoa ja pyydettävän kalan vähimmäismittaa. TE-keskuksella on toimivalta antaa määräyksiä koskien yleistä vesialuetta meressä ja toimivalta kattaa koko TE-keskuksen toimialueen. Valituslautakunta totesi myös, että alueet, joihin määräykset oli kohdistettu, täyttivät kalastuslaissa tarkoitettujen edellytykset *tietty* ja *määrätty* vesialue. Yleiset vesialueet Suomenlahdella ovat yhtenäisiä ja selkeästi rajattuja alueita. Ne sijaitsevat alueella olevien kalastusalueiden ulkorajojen ja Suomen talousvyöhykkeen välissä sekä jakautuvat TE-keskusten rajojen mukaisesti. Lisäksi valituslautakunta totesi, että määräykset eivät haittaa tai vaikeuta kohtuuttomasti ammattimaisesti harjoitettavaa pyyntiä.

KHO ei muuttanut maaseutuelinkeinojen valituslautakunnan päätöstä. KHO totesi saamansa selvityksen perusteella, että valtaosan meritaimensaaliista pyytävät vapaa-ajan kalastajat pohjaverkoilla ja vapavälineillä. KHO totesi myös, että huomattava osa meritaimensaaliista kertyy ammattimaisessa pyynnissä sivusaaliina pyydyttäessä kuhaa ja vaellussiikaa sellaisilla pyydyksillä, joita TE-keskusten kysymyksessä olevat päätökset eivät koske. KHO:n mukaan KalL 32 § ja 35 §:ssä tarkoitetaan tietyllä ja määrättyllä vesialueella lähtökohtaisesti erityisiä alueita, kuten kutu- tai vaellusalueita. KHO lisäsi kuitenkin, että KalL 32 § ja 35 § eivät ole esteenä sille, että niissä tarkoitettuja määräykset koskevat muuta laajempaa aluetta, mikäli kalastuslaissa säädetty määräysten edellytykset ovat olemassa.

5.3.3 Päätöksenteko

Kuten edellä on todettu, TE-keskukset ovat varsinaisia kalatalousviranomaisia, mikä tarkoittaa, että niiden toiminnassa ja päätöksenteossa sovelletaan kalastuslain aineellisten säädösten lisäksi menettelyyn hallintolakia. TE-keskuksen kalastuslain nojalla tekemään päätökseen haetaan muutosta valittamalla maaseutuelinkeinojen valituslautakuntaan. Muutoksenhausta on muutoin voimassa, mitä hallintolainkäyttölaissa säädetään (Kall 123 §).

Asianosaisuus TE-keskuksen käsiteltävänä olevassa asiassa määräytyy hallintolain mukaan. Näin ollen mm. kalastusalueilla ja kalastuskunnilla on asianosaisen asema TE-keskuksen kalastuslain mukaisessa päätöksenteossa, jos päätös vaikuttaa tai voi vaikuttaa niiden etuun tai oikeuteen. Muutoksenhaussa noudatetaan hallintolainkäyttölakia, jonka mukaan päätöksestä saa valittaa se, johon päätös on kohdistettu tai jonka oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun päätös välittömästi vaikuttaa (HLL 6.1 §). Virkistyskalastusyhdistysten muutoksenhakuoikeutta koskee korkeimman hallinto-oikeuden päätös KHO 13.9.1999 T 2476, josta on julkaistu lyhyt ratkaisuseloste.

Rekisteröidyt yhdistykset valittivat TE-keskuksen päätöksistä, jotka koskivat onkimis- ja pilkkimiskiellon määräämistä kalastuslain 11 §:n 1 momentin nojalla. Yhdistykset olivat kalastuslain 71 §:ssä tarkoitettuja, kalastusalueella toimivia virkistyskalastajien eduista huolehtivia järjestöjä, jotka ovat kalastusalueen jäseniä. KHO katsoi, että yhdistysten tarkoitus ja *jäsenyys* kalastusalueessa huomioon ottaen niillä oli HLL 6.1 §:n perusteella valitusoikeus TE-keskuksen päätöksestä.

Kyseisen tapauksen perusteella voitaisiin päätellä, että jäsenyys kalastusalueessa olisi ollut virkistyskalastusjärjestöjen valitusoikeuden kannalta merkityksellinen seikka. Sen sijaan edellä selostetussa tapauksessa KHO 2006:56 ammattikalastajien liitoilla oli ollut valitusoikeus TE-keskuksen päätöksestä, eikä valitusoikeuden olemassaolo ollut edes tutkittavana.

5.4 Maa- ja metsätalousministeriö

Kalatalousasioiden keskushallinto kuuluu maa- ja metsätalousministeriölle, joka ohjaa ja valvoo TE-keskuksia. MMM voi antaa asetuksella tarkempia määräyksiä niissä asioissa, joissa sille on kalastuslaissa varattu asetuksenantotoimivalta. Kalastuslaissa on pykälä,

jonka nojalla MMM voi kieltää tietynlaisen pyydyksen tai kalastustavan käyttämisen tietyllä vesialueella, jos alueella esiintyy uhanalainen eläinkanta, jonka säilyminen edellyttää kieltoa (KalL 37.3 §). MMM:n lakisääteisiin tehtäviin kuuluu kalastuksenhoitomaksun ja viehekalastusmaksun periminen (KalL 88 §).

Sellaisten kala- ja rapulajien, jotka eivät esiinny Suomessa luonnonvaraisina, samoin kuin kyseisten lajien kantojen tai sukusolujen maahantuontiin tarvitaan MMM:n lupa. Ministeriön on evättävä lupa, jos toimenpiteestä saattaa aiheutua merkittävää haittaa luonnonvaraiselle eläimistölle tai luonnolle. Niistä kala- tai rapulajeista, joiden maahantuontiin ei tarvita lupaa, säädetään tarvittaessa asetuksella (KalL 94.2 §).

Valtion omistamilla vesialueilla kalastuksen ja kalakannan hoidosta vastaa se viranomaisinen, jonka hallinnassa vesialue tai kalastus on. Yleiset vesialueet ovat kalastusta koskevien asioiden osalta maa- ja metsätalousministeriön kalastus- ja metsästysosaston ja kalastuspiirien hallinnassa ja hoidossa (KalL 118 §). Valtion vesialueet voivat olla myös Metsähallituksen hallinnassa ja hoidossa.

5.5 Muut toimijat ja päätöksentekomuodot

5.5.1 Ammattikalastajat

Ammattikalastajilla ei ole laissa nimenomaisesti määriteltyä asemaa, vaan useimmiten ammattikalastajat kalastavat yleiskalastusoikeuden nojalla. Kalastuslaki sisältää ammattikalastuksen ja ammattikalastajan määritelmät. Monien kalastuslain säännösten tarkoituksena on ammattikalastuksen etujen huomioiminen ja toimintaedellytysten turvaaminen.²⁴⁴ Näin ollen voidaan todeta, että ammattikalastajat saavat asemansa perusteella käytännössä tietynasteista suojaa. Ammattikalastajien osalta merkityksellinen perustuslain pykälä on perustuslain 18 §, jonka mukaan jokaisella on oikeus lain mukaan hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Lisäksi pykälässä säädetään, että julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön.

²⁴⁴ KalL 6 ja 7 § (ammattimaisen kalastuksen edellytysten turvaaminen yleisellä vesialueella kalastusta järjestettäessä), KalL 10.1 § (kalastuslupia myönnettäessä ei saa kohtuuttomasti vaikeuttaa ammattikalastusta), KalL 11 § (ammattikalastajan oikeus hakea yleiskalastuksen rajoittamista), KalL 12 §, KalL 16 § (kalastusoikeutta vuokrattaessa otettava ammattikalastuksen edut huomioon), KalL 19 § (ammattikalastajalle vuokraaminen), KalL 21 § (kalastukseen liittyvät oikeudet), 43 § (ammattimaisen kalastuksen etujen turvaaminen rauhoituspiiristä päätettäessä), KalL 71 ja 73 § (ammattikalastajien järjestöjen edustus kalastusalueessa).

Oikeuskäytännössä on katsottu, ettei ammattikalastajalla ei ole puhevaltaa osakaskunnan kalastuslain mukaisessa päätöksenteossa. Ratkaisussaan KHO 29.6.2007 T 1784 (lrs) korkein hallinto-oikeus katsoi, ettei ammattikalastajalla, joka ei ollut mainitun osakaskunnan osakas, ollut valitusoikeutta osakaskunnan sääntöjen vahvistamista koskevassa asiassa. Kalastuslain 18 §:ssä tarkoitettu lupa käyttää osakkaan kalastusoikeutta osakaskunnan yhteisellä vesialueella ei voinut perustaa luvansaajalle laissa säädettyä laajempaa oikeutta puhevallan käyttämiseen osakaskunnan asioissa. Myöskään yksittäisillä ammatti- tai virkistyskalastajilla ei po. ratkaisun valossa näyttäisi olevan puhevaltaa yleisperusteisen kalastusoikeuden perusteella kalastuskunnan päätöksenteossa. Sen sijaan kalastusalueen päätöksen oikaisua voi vaatia se, jonka oikeutta päätös koskee (KalL 85.1 § ja HL 11 §). Ammattikalastajalla näyttäisi voivan olla muutoksenhakuoikeus pelkästään yleiskalastusoikeuden perusteella.²⁴⁵ Ammattikalastajien edut ovat lisäksi edustettuina kalastusalueen päätöksenteossa järjestöjen kautta. Ammattikalastajien järjestöt voivat myös valittaa TE-keskuksen päätöksestä.²⁴⁶

Elinkeinokalatalouden kannattavuuden ja kilpailukyvyn parantamiseen ja kalavarojen kestävä käytön periaatteiden mukaisesti tähdätään elinkeinokalatalouden kansallisella strategiasuunnitelmalla sekä toimintaohjelmalla, joita koskee Euroopan kalatalousrahaston kansallista hallinnointia ja elinkeinokalataloudelle myönnettäviä tukia koskeva laki. EKTR-lailla pyritään järjestämään Euroopan kalatalousrahastoasetuksen mukaisen toimintaohjelman ja tukien asianmukainen hallinto ja toimeenpano. EKTR-lain 19 §:n perusteella voidaan mm. myöntää tukea ammattikalastajille kalastuksen investointeihin.²⁴⁷

Yleiskalastusoikeuden perusteella kalastavat ammattikalastajat voivat saada korvausta tapauksissa, joissa soveltuu VL 11:3.1 7 kohta. Korvausta maksetaan ammattimaisen kalastuksen estymisen tai vaikeutumisen johtuvasta haitasta, vahingosta ja edunmenetyksestä. Korvauksia voitaneen saada myös YSL:n nojalla. Pääsääntöisesti yleiskalastusoikeuden nojalla tapahtuvan kalastuksen vaikeutumisesta ei voi saada korvausta. Näin ollen yleensä esimerkiksi yleisperusteisen kalastusoikeuden nojalla virkistyskalastusta harjoittavat eivät voi saada korvausta virkistyskalastuksen vaikeutumisesta tai estymisestä.

²⁴⁵ Ainakin VL:n ja YSL:n nojalla tehdyistä päätöksistä.

²⁴⁶ KHO 2006:56.

²⁴⁷ HE 220/2006 vp, s. 3 - 7.

5.5.2 Virkistyskalastajat

Virkistyskalastajien asemaan niin ikään on kiinnitetty huomiota kalastuslaissa. Yleiskalastusoikeus on merkitykseltään huomattava virkistyskalastuksen edistyskeino. Lisäksi virkistyskalastus voi saada suojaa muun lainsäädännön kautta vesistön eräänä virkistyskäyttömuotona.

Yksittäisillä virkistyskalastajilla ei näyttäisi olevan puhevaltaa yleisperusteisen kalastusoikeuden perusteella *kalastuskunnan* päätöksenteossa. *Kalastusalueen* päätöksen oikaisua voi vaatia se, jonka oikeutta päätös koskee (KalL 85.1 § ja HL 11 §). Kuten edellä on mainittu ammattikalastajalla näyttäisi voivan olla muutoksenhakuoikeus myös yleiskalastusoikeuden perusteella. Yleiskalastusoikeuden perusteella kalastavien virkistyskalastajien asema sen sijaan on epäselvä. Virkistyskalastajien edut ovat edustettuina välillisesti kalastusalueen päätöksenteossa järjestöjen kautta. Yleiskalastusoikeuden perusteella kalastavien valitusoikeutta *TE-keskuksen* päätöksenteossa koskee korkeimman hallinto-oikeuden 27.8.2008 antama ratkaisu 2078, josta on julkaistu lyhyt ratkaisuseloste. Siinä TE-keskus oli kieltänyt kalastusalueen aloitteesta kalastuslain 8 §:ssä tarkoitetun viehekalastuksen kalastuslain 11.2 § nojalla. Koska ei ollut näytetty, että valittajat olisivat käyttäneet TE-keskuksen päätöksessä tarkoitettua aluetta *vakiintuneemmin kuin pelkästään satunnaiseen viehe- tai muuhun kalastukseen*, TE-keskuksen päätöksen ei ollut katsottava vaikuttavan hallintolainkäyttölain 6.1 §:ssa tarkoitetulla tavalla mainittujen kalastajien oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun, eikä heillä ollut valitusoikeutta asiassa. Vaikka po. tapauksessa oli kyse ”satunnaisesta viehe- tai muusta kalastamisesta”, ei vakiintunut ja säännöllinenkään yleiskalastusoikeuden perusteella harjoitettu virkistyskalastus tuone valitusoikeutta TE-keskuksen päätöksestä.²⁴⁸

5.5.3 Metsähallitus

Metsähallitus voi vahvistaa hallinnassaan oleville valtion vesialueille aluekohtaiset kiintiöt, joita on noudatettava myönnettäessä lupia tai annettaessa muutoin kalastusoikeuksia. Kiintiöillä päätetään valtion vesialueiden käyttämisestä kalastukseen. Päätöksessä KHO 18.12.2006 T 3461, jossa valitettiin metsähallituksen em. päätöksestä, todettiin, että koska erityisperusteisen oikeuden olemassaoloa ei ollut vahvistettu eikä pelkkä yleiskalastusoikeus

²⁴⁸ Ks. KHO 11.12.2008 T 3226 edellä.

keus valtion vesillä ei anna henkilölle asianosaisuutta asiassa, valittajilla ei ollut puhevaltaa eikä valitusoikeutta asiassa. Korkein hallinto-oikeus totesi ratkaisussaan, että yleiskalastusoikeuden nojalla voidaan harjoittaa lähinnä virkistys- ja harrastusluontoisesti kalastusta kotitarpeeksi. Metsähallituksen valituksenalainen kiintiöpäätös ei koske yleisperusteista kotitarvekalastusta. Yleiskalastusoikeuden laatu ja laajuus huomioon ottaen hallinto-oikeus totesi, po. ”kiintiöpäätöksellä ei ole sellaista vaikutusta, että sen voitaisiin katsoa hallintolainkäyttölain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla kohdistuvan valittajiin tai vaikuttavan välittömästi heidän oikeuteensa tai etuunsa.”

5.5.4 Ympäristöjärjestöt

Kalastuslaista puuttuu nk. laajennettu osallistumis- ja muutoksenhakuoikeus, jonka perusteella luonnon- ja ympäristönsuojeluyhdistyksillä olisi valitusoikeus. Näin ollen esimerkiksi luonnonsuojelu- ja ympäristönsuojelujärjestöillä ei ole valitusoikeutta kalastuslain nojalla tapahtuvassa päätöksenteossa, ellei niihin sovellu hallintolainkäyttölain 6.1 §. Perinteisesti myöskään perustuslain 20 §:n ei ole tulkittu paikkaavan yhdistyksiltä mahdollisesti puuttuvaa valitusoikeutta. Tältä osin korkeimman hallinto-oikeuden suden kaatolupaa koskeva vuosikirjaratkaisu KHO 2007:74 on poikkeuksellinen. Siinä katsottiin, että alueellisilla luonnonsuojeluyhdistyksillä oli valitusoikeus kaatolupaa koskevasta päätöksestä, vaikka metsästyslaissa ei ole säädetty yhdistyksille valitusoikeutta. KHO tulkitsi hallintolainkäyttölain 6.1 §:ää mm. ottamalla perustuslain 20 §:n, yhteisön oikeuden tehokkaan toteutumisen tarpeen sekä luonnonsuojelulaissa yhdistyksille annetun valitusoikeuden huomioon ja katsoi, että valitusoikeus on metsästyslain 41 §:n 2 momentissa tarkoitettua riistaeläimen rauhoituksesta poikkeamista koskevassa asiassa katsottava kuuluvan luonnonsuojelulain 61.3 §:ssa tarkoitettuja yhteisöjä vastaaville paikallisille tai alueellisille yhteisöille. Ratkaisuun vaikutti se, että luontoon liittyvää yleistä etua valvovalla alueellisella ympäristökeskuksella ei katsottu olevan asiassa valitusoikeutta samoin kuin se, että susi on luontodirektiivin IV(a) liitteessä mainittu yhteisön tärkeänä pitämä laji. Edellä mainitun ratkaisun johdosta ei voida tehdä suoria kalastusasioita koskevia johtopäätöksiä, mutta sen perusteella voidaan todeta, että tietyissä olosuhteissa yhdistysten valitusoikeuden laajentamiseen voitaneen suhtautua myönteisesti.

5.5.5 Kalastusalan järjestöt

Kuten edellä on todettu, ammattikalastajia ja virkistyskalastajia edustavat järjestöt ovat edustettuina kalastusalueissa (KalL 71 §). Kalastusasetuksen 30 §:ssä mainitut järjestöt saavat lähettää kalastusalueen kokoukseen edustajansa kalastuslain 73.1 §:n perusteella. Kalastuslain 73.1 § 4 kohdassa tarkoitettuja ammattikalastajien järjestöjä ovat sellaiset kalastajaseurat, jotka ovat rekisteröityjä yhdistyksiä ja suoraan tai välillisesti Kalatalouden Keskusliitto ry:n tai Suomen Ammattikalastajaliitto SAKL – Finlands Yrkesfiskarförbund FYFF ry:n jäsenjärjestöjä (KalA 30.1 §). Kalastuslain 73.1 § 5 kohdassa tarkoitettuja virkistyskalastajia edustavia järjestöjä ovat puolestaan Suomen Kalamiesten Keskusliitto – Finlands Fritidsfiskares Centralförbund ry:n, Suomen Metsästäjä- ja Kalastajaliitto ry:n sekä Suomen Urheilukalastajain Liitto r.y. – Finlands Sportfiskarförbund r.f.:n alueelliset järjestöt, jotka ovat rekisteröityjä yhdistyksiä (KalA 30.2 §). Ahvenniemi on otaksunut, että ”lakisääteisen tehtävän antamiseen yhdistyksille on ilmeisesti omalta osaltaan ollut vaikuttamassa niiden toiminnan jatkuvuus ja keskeinen asema maamme kalatalouden kentässä”.²⁴⁹

Jo aiemmin mainitun korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisun KHO 13.9.1999 T 2476 (Irs) perusteella voidaan todeta, että virkistyskalastajia edustavilla yhdistyksillä on kalastusalueen jäsenenä oikeus valittaa TE-keskuksen päätöksestä, joka koskee onkimis- ja pilkkimiskiellon määräämistä kalastuslain 11.1 §:n 1 nojalla. *Yhdistysten tarkoitus*²⁵⁰ ja *jäsenyys* kalastusalueessa huomioon ottaen KHO katsoi, että päätös vaikutti yhdistysten etuun hallintolainkäyttölain 6.1 §:ssa tarkoitettulla tavalla, joten yhdistyksillä oli oikeus valittaa päätöksestä. Myös aiemmin tarkemmin selostetussa ratkaisussa KHO 2006:56 ammattikalastajien liitolla oli valitusoikeus TE-keskuksen päätöksestä.

²⁴⁹ Ahvenniemi 1993, s. 69.

²⁵⁰ Yhdistykset olivat kalastuslain 71 §:ssä tarkoitettuja, kalastusalueella toimivia virkistyskalastajien eduista huolehtivia järjestöjä, millä perusteella ne olivat myös kalastusalueen jäseniä.

6 KALASTUKSEN VALVONTA

6.1 Kalastuksen ennakkovalvonta

Ennakovalvonnalla tarkoitetaan yleisesti ottaen sitä, että viranomainen valvoo jotakin toimintaa etukäteen erilaisin lupamenettelyin. Kalastuksen ennakovalvontajärjestelmä poikkeaa siitä, mitä normaalisti ymmärretään ennakovalvontajärjestelmänä. Kalastuslain ennakovalvonta palvelee niin julkista kuin yksityistä etua. Kalastuksen edellytyksenä on kalastuksenhoitomaksun suorittaminen valtiolle, mutta toisaalta kalastuksenhoitomaksu ei vielä takaa kalastusmahdollisuutta eikä se kohdistu mihinkään tiettyyn alueeseen. Kalastuksenhoitomaksun ymmärtäminen ennakovalvonnaksi ei näin ollen ole aivan yksiselitteistä, vaan kalastuksenhoitomaksua pidetään lähinnä veronluontoisena maksuna. Kalastuksenhoitomaksu ja viehekalastusmaksu yksittäisinä suorituksina eivät myöskään kohdistu mihinkään yksittäiseen kalastustapahtumaan, vaan ne oikeuttavat kalastamaan yleensä, kalastuslain ja sen nojalla säädetyn ja määrätyn muutoin sallimissa rajoissa missä hyvänsä. Näin ollen voidaan todeta, että po. maksuilla ei ole varsinaisesti valvonnallista luonnetta, muun muassa sen vuoksi, koska ne ovat alueellisesti käytännössä rajaamattomia. Yleiskalastus jää näin ollen käytännössä ennakkollisen valvonnan ulkopuolelle.

Ennakovalvonnan kannalta onkin suurempi merkitys vesialueen omistajan toimesta myönnettävillä kalastusluvilla. Kalastusluvalla kalastusoikeuden haltija, lähtökohtaisesti vesialueen omistaja, antaa luvan kalastaa omistamallaan alueella. Yleisillä vesialueilla omistajana on valtio. Luvalla voidaan valvoa, ketkä kalastavat samoin kuin missä ja miten kalastaminen tapahtuu.

Merialueella kalastavien ammattikalastajien aluksineen on rekisteröidyttävä. Rekisteröitymisvelvollisuus perustuu yhteisön yhteiseen kalastuspolitiikkaan ja liittyy nk. kiintiölajien kalastamiseen. Sisävesillä ammattimaisesti kalastavien rekisteröityminen on vapaaehtoista. Rekisteröityminen perustuu MMM:n päätökseen kalataloutta koskevista rekistereistä. Kiintiölajeja pyytävien ammattikalastajien on mm. ilmoitettava saaliinsa.

6.2 Kalastuksen jälkivalvonta

6.2.1 Kalastusta valvovat viranomaiset

Kalastuslain valvontajärjestelmä on selkeästi painottunut jälkivalvontaan. *Poliisi, kalastusviranomainen ja rajavartiolaitos* valvovat, että kalastuslakia ja sen nojalla annettuja määräyksiä noudatetaan (Kall 96 §). Valtakunnan rajalla olevissa vesissä, Suomen aluevesillä ja talousvyöhykkeellä *tulliviranomaiset* valvovat kalastuslain noudattamista edellä mainittujen viranomaisten ohella sikäli kuin valvonta ei haittaa tulliviranomaisten varsinaisia virkatehtäviä (Kall 99 §).

6.2.2 Kalastuksenvalvoja

Valan tehnyt kalastuksenvalvoja, jonka TE-keskus, kunta, kalastusalue, kalastuskunta, vesialueen omistaja tai kalastusoikeuden haltija on asettanut, valvoo edellä mainittujen viranomaisten ohella kalastuslain noudattamista. Kalastusalueen asettaman kalastuksenvalvojan tulee erityisesti valvoa, että rauhoituspiiriä koskevia ja muita kalastusalueen vesialueilla voimassa olevia määräyksiä noudatetaan (Kall 97 §). Valantehneet kalastuksenvalvojat eivät ole varsinaisesti viranomaisia, vaan he ovat julkista valtaa käyttäviä yksityisiä tahoja hoitaessaan julkista hallintotehtävää. Kalastuksenvalvojen toimintaan sovelletaan viranomaisen käsitettä (Kall 77a §) ja siten myös hallintolakia (HL 2 §). Julkisiin hallintotehtäviin liittyy tietynasteinen oikeus käyttää julkista valtaa.²⁵¹ Hallintotehtävän antamisen hallinnon ulkopuolelle tulee tapahtua niin, että hyvän hallinnon vaatimukset sekä kansalaisten perusoikeudet ja oikeusturva voidaan taata (PL 124 §). Näin ollen korostuneessa asemassa on julkista tehtävää hoitavan yksityisen koulutus ja asiantuntemus, jotta voidaan asianmukaisesti turvata mm. yhdenvertaisuus samoin kuin kielelliset ja menettelylliset oikeudet.²⁵² Oikeusturvan ja hyvän hallinnon vaatimusten turvaamisesta voidaan huolehtia esimerkiksi määrittelemällä laissa tehtävän hoitajan pätevyysvaatimukset tai kelpoisuusehdot. Lisäksi aiheellista on säätää toiminnan valvonnasta.²⁵³ Apulaisoikeusasiamies on seuraavaksi tarkemmin selostettavan kannanottonsa yhteydessä todennut, että kalastuslaissa tulisi olla säännökset kalastuksenvalvojan koulutuksesta ja pätevyydestä. Tällä hetkellä koulutusta ja pätevyyttä koskevia säännöksiä ei ole. Käytännössä kuka tahansa voi ryhtyä kalastuksenvalvojaksi vannomalla käräjäoikeudessa kalastuksenvalvojan valan, mitä voidaan pitää

²⁵¹ HE 72/2002 vp, s. 49.

²⁵² HE 1/1998 vp s. 179; Mäenpää 2003, s. 90 - 91.

²⁵³ PeVL 40/2002; PeVL 42/2005 vp.

epätyydyttävänä tilanteena perustuslain 124 § kannalta. Kalastuksenvalvojen toiminnan valvonnasta ei myöskään ole säännöksiä kalastuslaissa, mitä apulaisoikeusasiamiehen kannanotossa pidetään myös puutteena. Hyväksyttävänä ei myöskään pidetty sitä, että vastuu kalastuksenvalvojen koulutuksesta ja valvontaa koskevasta ohjeistuksesta on käytännössä ei-viranomaisen vastuulla.²⁵⁴

Apulaisoikeusasiamies on tehnyt kalastuksenvalvontaa koskevassa asiassa ratkaisun vuonna 2006 (785/4/04, 9.6.2006). Ratkaisussaan apulaisoikeusasiamies toteaa, että kalastuksenvalvoja koskeva lainsäädäntö on puutteellista perustuslain kannalta. Ratkaisu koskee kolmea tilannetta, joissa henkilöt olivat kalastaneet kalastuslain vastaisesti eli ilman tarvittavia lupia tai kalastuksenhoito-/viehekalastusmaksua maksamatta. Menettely on säädetty rangaistavaksi kalastusrikkomuksena. Kahdessa tapauksessa kalastuksenvalvoja oli jättänyt näyttömääräyksen kirjoittamatta ja antanut ainoastaan suullisen huomautuksen ja informoinut tarvittavista luvista ja maksuista. Apulaisoikeusasiamies lausuu ratkaisussaan seuraavasti: ”Kalastuslaissa ei ole säännöksiä huomautuksesta kalastuksen valvontatoimenpiteenä eikä säännöksiä kalastuksen valvojen oikeudesta luopua toimenpiteistä havaitun rikkomuksen johdosta. Maa- ja metsätalousministeriön mukaan kalastuksen valvontaa suorittavalla viranomaisella tai kalastuslain 97 §:n mukaisella kalastuksenvalvojalla ei ole myöskään oikeutta luopua valtiolle kalastuslain 88 §:n nojalla perittävistä kalastuksenhoito- ja viehekalastusmaksuista.” Apulaisoikeusasiamies toteaa, että kalastuksenvalvojan toimivalta on suppeampi kuin poliisin toimivalta kalastusasioissa, koska poliisilla on toimivalta esitutkintalain nojalla harkintansa mukaan antaa suullinen tai kirjallinen huomautus merkitykseltään ilmeisen vähäisissä asioissa. Apulaisoikeusasiamies toteaa, että myös kalastuksenvalvojalla tulisi olla mahdollisuus tietyissä tilanteissa toimenpiteistä luopumiseen ja huomautuksen antamiseen harkintansa perusteella. Tällaisen mahdollisuuden tulee kuitenkin perustua lakiin, jossa siitä säädetään nimenomaisesti.

6.2.3 Talteenotto ja pakkokeinot

Luvattomaan pyyntiin syyllistyneeltä voidaan ottaa talteen po. pyynnissä käytetyt pyyntivälineet sekä niillä saatu saalis. Talteenotto*velvollisuus* on kalastuslain noudattamista valvovilla viranomaisilla ja kalastuksenvalvojalla (96 ja 97 §). Apulaisoikeusasiamies toteaa em. kannanotossaan, että kalastuksenvalvojat käyttävät kalastuslain 96 ja 97 §:ää sovelta-

²⁵⁴ AOA:n ratkaisu 785/4/04, 9.6.2006.

essaan tosiasiallisesti julkista valtaa, koska kyseessä on lain nojalla tapahtuva tosiasiallinen puuttuminen toisen oikeuteen tai etuun. Lisäksi on säädetty vesialueen omistajan, osakkaan ja kalastusoikeuden haltijan *oikeudesta* ottaa talteen luvaton pyydys, sillä saatu saalis samoin kuin vene tai muu kulkuväline, josta pyyntiä harjoitetaan.²⁵⁵ Talteenotto-oikeus on silloin, kun joku tavataan verekseltään kalastamasta luvattomasti (KalL 101 §). Vihervuori on todennut, että vesialueen omistajan ja osakkaan talteenotto-oikeutta voidaan pitää kyseenalaisena mm. oikeusturvan kannalta.²⁵⁶ Kalastuksenvalvojalla on siis talteenottovelvollisuus, kun taas vesialueen omistajalla, osakkaalla ja kalastusoikeuden haltijalla on samansisältöinen oikeus. Perustuslain näkökulmasta ratkaisua voidaan pitää kyseenalaisena, sillä yksityisellä ei lähtökohtaisesti pitäisi perustuslain 124 §:n valossa olla näin laajaa valtaa. Talteenotetun tavaran omistaja voi panna tuomioistuimessa vireille kanteen talteenottamisen lainmukaisuudesta (KalL 102.2 §), mitä voidaan pitää suhteellisen raskaana oikeusturvakeinona. Virkamiehen suorittaman tavaran talteenoton lainmukaisuutta koskevan asian sen sijaan ratkaisee ylempi viranomainen (KalL 102.3 §).

Yleinen hallintopakkoimivalta kalastuslaissa säädettyjen velvollisuuksien täyttämiseksi on lääninhallituksella. Lääninhallitus voi määrätä velvollisuudet täytettäväksi sakon tai teettämisen uhalla (KalL 106 §).

²⁵⁵ Talteenotto-oikeus on myös erätarkastajalla Metsähallituksen erävalvonnasta annetun lain 9.3 §:n nojalla.

²⁵⁶ Kuusiniemi ym. 2001, s. 667.

7 KALASTUSLAINSÄÄDÄNNÖN KEHITYSTARPEITA

Kalastuslainsäädäntöä uudistettaessa tulisi kiinnittää huomiota kalastuslain tavoitesäännökseen. Ainakin ympäristö- ja luontonäkökulmasta tavoitteita olisi selkiytettävä, koska tällä hetkellä esimerkiksi kestävä käytön ympäristö- ja luontoulettavuuden asema tavoitteiden osalta ei käy sanamuodosta yksiselitteisesti ilmi.

Kalastuslainsäädännön asema oikeusjärjestyksessä tulisi arvioida kiinnittäen erityisesti huomiota sen suhteeseen muihin säädöksiin. Koska kalastuslaki ja -asetus samoin kuin laki yleisestä kalastusoikeudesta on säädetty ennen uutta perustuslakia, tulisi niiden suhde uuteen perustuslakiin arvioida.²⁵⁷ Kalastuslainsäädäntöä tulisi arvioida yhtäältä koko perustuslain kannalta ja toisaalta erityisesti esimerkiksi ympäristöperusoikeussäännöksen kannalta (PL 20 §) ja omaisuudensuojasäännöksen kannalta (PL 15 §). Mikäli kalastuslakia ei voida saattaa perustuslain kanssa ristiriidattomaksi, eli mikäli kalastuslailla joudutaan poikkeamaan perustuslaista esimerkiksi omaisuudensuojan osalta, tulee harkita, millaisilla lainsäädännöllisillä toimilla poikkeaminen käytännössä toteutetaan. Tällöin tulee tarkasteltavaksi kysymys erillisen valtuuslain tarpeellisuudesta. Valtuuslaille vaihtoehtona on kalastuslain säätäminen poikkeuslakina.

Perustuslain 20 §:n osalta kalastuslainsäädännön uudistuksen yhteydessä tulisi arvioida, millainen merkitys pykälän 2 momentille annetaan suhteessa kalastusalan ja luonnon- ja ympäristösuojelun alan järjestöihin. Toisin sanoen, olisiko kalastuslain päätöksenteossa joiltakin osin luotava kyseisille järjestöille osallistumis- tai muutoksenhakuoikeus tai muutoin lisättävä järjestöjen vaikutusmahdollisuuksia. Kalastuslain nojalla tehdään yksilöiden elinympäristöä koskevia päätöksiä, minkä vuoksi osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien lisäämisen tarvetta olisi ajankohtaista arvioida. Taustalla vaikuttaa ylikansallisista velvoitteista mm. Århusin yleissopimus.

Kalastuslain ja -asetuksen välistä suhdetta tulisi myös tarkastella. Tämä johtuu mm. perustuslaista. Kalastuslain asetuksenantovaltuuksia tulisi tarkentaa mm. siitä syystä, että nykyään pääsääntönä on, että asetuksenantovaltuuksia ei ole ministeriöitä alemmilla viranomai-

²⁵⁷ PeVM 10/1998 vp.”Hallituksen tulee myös arvioida ennen uuden perustuslain voimaantuloa säädettyjen poikkeuslakien tarpeellisuus ja suhde uuden perustuslain säännöksiin ja ryhtyä tarvittaviin toimiin sääntelyn saattamiseksi näiltäkin osin uuden perustuslain vaatimuksia vastaavaksi.”

silla. Toisaalta perustuslaissa todetaan, että yksilöiden mm. oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista säädetään lailla. Tältä osin tulisi tarkastaa, ettei kalastusasetuksessa ole sellaisia säännöksiä, jotka sisältönsä puolesta kuuluisivat lakiin. Kolmas seikka liittyy normi- ja hallintopäätösten rajankäyntiin. Kalastuslainsäädännön uudistamisen yhteydessä tulisi huomiota kiinnittää siihen, millaisessa muodossa esimerkiksi kalastusrajoitukset annetaan. Rajoitus voi perustua yleiseen normiin (esimerkiksi päätös tai asetus), jolloin siitä ei voida lähtökohtaisesti valittaa.²⁵⁸ Toisaalta esimerkiksi silloin, kun rajoitus koskee läheisesti tietyn henkilön tai suppean ja rajatun henkilöryhmän yksityisluontoisia oikeuksia tai velvollisuuksia, rajoituksesta tulee voida valittaa, jolloin rajoittaminen on tarpeen perustaa valituskelpoiseen hallintopäätökseen (TE-keskuksen tai kalastusalueen päätös).²⁵⁹ Tässä kohtaa voidaan mainita EIT:n Suomelle antama langettava tuomio tapauksessa *Posti ja Rahko v. Suomi* 22.9.2002 samoin kuin EIT:n ratkaisut tapauksissa *Alatulkkila ym. v. Suomi* 28.7.2005 ja *Stark ym. v. Suomi* 9.10.2007. Mainittuihin tapauksiin viitaten voidaan todeta, että joissakin tapauksissa yleinen normi saattaa tarkoittaa sellaista rajoitusta, joka on vaikutuksiltaan käytännössä verrattavissa hallintopäätökseen. Esimerkiksi asetuksen alueellinen ja asiallinen rajausta saattaa muodostua sellaiseksi, että se vaikuttaa ainoastaan tiettyjen henkilöiden tai tietyn ryhmän oikeuksiin ja velvollisuuksiin, jolloin voitaisiin harkita, tulisiko kyseinen rajoitus antaa jollain muulla tasolla tai muussa muodossa.

Myös ympäristöoikeudellinen lainsäädäntö on kehittynyt, mikä edellyttää kalastuslainsäädännön ja ympäristölainsäädännön ”rajankäyntiä” uudelleen. Kalastuslainsäädännöstä tulisi selkeästi käydä ilmi sen kaksinaisrooli. Julkisoikeudellisesta näkökulmasta kyse on luonnonvaran käytön sääntelystä, kun taas yksityisoikeudelliselta kannalta katsottuna kalastuslailla säädetään omaisuuden käytöstä. Luonnonvaran käyttöön liittyy aina myös käytön vaikutus luonnon monimuotoisuuden kannalta samoin kuin luonnonvaran merkitys osana luonnon monimuotoisuutta, mikä näkökulma saattaisi olla tarpeen sisällyttää myös uuteen kalastuslakiin. Tämä näkemys voidaan johtaa perustuslain 20.1 §:sta ja Suomea sitovista ylikansallisista velvoitteista. Samalla tulisi kuitenkin tiedostaa se, että kalastuslailla ei voi olla varsinaisia luonnonsuojelullisia tehtäviä eikä kalastuslain viitekehys perinteisesti ole luonnonsuojelullinen. Kalastuslainsäädännössä on kyse vesialueiden kestävästä käytöstä, jolloin kalastuslailla voi olla korkeintaan luonnonvaran kestävään käyttöön liittyviä ”suojeluhakuisia” tehtäviä. Varsinaiset luonnonsuojelovelvoitteet tulevat kuitenkin

²⁵⁸ Ks. esimerkiksi KHO 15.1.1999 T 71 (Irs).

²⁵⁹ MMM 0022:00/2008; OM:n lausunto 59/43/2008.

läpäisyperiaatteen kautta huomioon otettavaksi myös varsinaisen ”luonnonsuojelun ulkopuolella” eli muun muassa kalastukseen liittyvässä toiminnassa, sillä yksin luonnonsuojelulainsäädännön keinoin ei voida turvata esimerkiksi luonnon monimuotoisuuden säilymistä taikka uhanalaisen lajin säilymistä.²⁶⁰ Luonnonsuojelu- ja ympäristösäädökset asettavat omilla sääntelyaloillaan rajoituksia kalastukseen ja kalatalouteen liittyvälle toiminnalle, mikä on hyvä huomioida kalastuslainsäädäntöä uudistettaessa. Ylikansalliset, erityisesti yhteisöoikeudelliset, luonnonsuojelovelvoitteet ovat merkityksellisiä ja ne on otettava huomioon kalastuksen sääntelyssä.

Ylikansallisen oikeuden integroiminen kansalliseen järjestelmään tulisi toteuttaa kalastuslainsäädännön uudistamisen yhteydessä. Erityisesti yhteisöoikeus asettaa vaatimuksia kalastuslainsäädännölle. Samoin huomioon tulee ottaa erilaiset kansainväliset sopimukset, joihin Suomi on sitoutunut. Ylikansallisten velvoitteiden määrä lisääntyy jatkuvasti ja kalastuslainsäädäntö ei ole pysynyt ajan tasalla, vaikka ylikansalliset velvoitteet ovat merkitykseltään olennaisia. Ylikansalliset velvoitteet ovat osittain puhtaasti kalastuslainsäädäntöä, toisaalta ne liittyvät esimerkiksi elinkeino- ja vesilainsäädännön alaan. Ylikansallisista velvoitteista johtuvat tehtävät jakautuvat eri tahoille, mutta niiden liityntä toisiinsa on tärkeä tiedostaa.

Kalastuslainsäädännössä voitaisiin esimerkiksi omaksua yhteisöoikeudesta nk. ekosysteemi-perusteinen lähestymistapa, joka ottaa huomioon sen, että kalastus ja kalastuksen vaikutukset eivät ole muusta rinnakkaisesta toiminnasta erillisiä. Kalastuksen vaikutukset riippuvat muista toiminnoista ja alueen ominaisuuksista. Kalastuslaki ei saisi muutoinkaan mahdollistaa esimerkiksi sellaista kalastamista, joka olisi esim. yhteisöoikeuden tai muiden Suomea sitovien kansainvälisten velvoitteiden vastaista. Yhteisöoikeudelliselle ennalta varautumisen periaatteelle voitaisiin antaa merkitystä kalastuslainsäädännössä. Ennalta varautuminen edellyttää seurantaa ja toimia, jotka ovat mahdollisia ennen kuin tilanne on päässyt kriittiseksi.

Tehtävät ja tehtävienjako eri toimijoiden välillä kaipaavat selkiytystä. Tavoitteena voisi olla sen arvioiminen, mitkä tehtävät ovat olennaisia samoin kuin sen arvioiminen, mille

²⁶⁰ Tästä voidaan mainita esimerkkinä viimeaikoina paljon esillä ollut saimaannorpan suojeleminen, mihin liittyen luonnonsuojelulakiin perustuvien toimien lisäksi suojelutavoitteita voidaan edistää mm. rajoittamalla verkkokalastusta norpan esiintymisalueilta erillisellä asetuksella.

tasolle mikäkin tehtävä kuuluu. Olisi tärkeää määritellä selkeästi, mitkä asiat kuuluvat kalastuskunnalle, mitkä kalastusalueelle ja mitkä TE-keskukselle. Mikäli tehtävät ovat päällekkäisiä, olisi tärkeää määritellä tarkemmin toimivallan järjestys. Ei-viranomaisella ei pitäisi olla sellaisia tehtäviä, jotka sisältönsä puolesta kuuluvat viranomaiselle. Toisaalta omistajille kuuluvaa päätösvaltaa omaisuutensa suhteen ei tulisi tarpeettomasti siirtää toisille tahoille. Nykyinen järjestelmä on niin hallinnollisesti kuin omistuksellisesti kirjava, mistä johtuu, että päätöksenteossa tulevat sovellettaviksi mm. yhteisluvelaki ja hallintolaki. Mainittujen lakien liittymät kalastuslain mukaiseen päätöksentekoon tulisi tunnistaa ja kalastuslaki sovittaa mainittujen lakien kanssa yhteen. Koska mainitut lait ovat yleislakeja, tulee arvioitavaksi, tarvitaanko kalastuslakiin joissakin asioissa erityissäännöksiä. Yleisesti ottaen tulisi huolehtia siitä, että lainsäädäntö takaa sellaiset puitteet, että kalastuslain eri toimijoilla on edellytykset toimia niin kansallisten kuin kansainvälistenkin velvoitteiden edellyttämällä tavalla.

Kalastuslainsäädännön käsitteet on määritelty monimutkaisesti ja ne sijaitsevat hajautetusti niin laissa kuin asetuksessakin. Lisäksi jotkut käsitteet saavat sisältönsä muusta lainsäädännöstä (esimerkiksi vesilaista). Käsitteiden kokoaminen yhteen kohtaan samoin kuin niiden mahdollinen nykyaikaistaminen saattaisi olla tarpeen. Ainakin olennaisimmat käsitteet voisi koota esimerkiksi lain alkuun, koska on lain lukemisen kannalta asianmukaista, että käsitteet määritellään alussa eikä lopussa.

Toisaalta kalastusoikeuksien määritelmät kaipaavat jäsentelyä ja selkiyttämistä. Kalastusoikeudet ovat omistusperusteisia, sopimusperusteisia tai hallinnollisia. Eri kategorioiden väliset suhteet kaipaavat selkiyttämistä. Samoin saattaisi olla hyödyllistä arvioida, ovatko kaikki kategoriat nykyoloissa perusteltuja ja tarkoituksenmukaisia. Esimerkiksi voisi olla ajankohtaista kiinnittää huomiota virkistyskalastuksen ja ammattikalastuksen väliseen suhteeseen. Lähtökohtaisesti selkeyttämisessä voidaan kysyä, kuka saa tehdä mitä ja missä ja millä perusteella? Kalastusoikeuksien sisältö voitaisiin ilmaista selkeämmin ja yksinkertaisemmin samoin kuin kalastusoikeuksien keskinäiseen järjestykseen tulisi kiinnittää huomiota. Kalastusperusteisiin liittyy myös kysymys erilaisten kalastusoikeuksien ja lupien edelleen luovutettavuudesta samoin kuin lupienmyöntämiskompetenssi. Kalastuslain säännökset ovat tältä osin melko suppeat, mikä on johtanut kysymyksiin esimerkiksi kalastusmatkailun ollessa kyseessä. Vertailukohde voidaan löytää esimerkiksi metsästyslaista, jossa on säännelty mm. metsästysoikeuden edelleen vuokraamisesta.

Kalastuksen valvonnan osalta tärkeimmät kysymykset liittyvät yleisemmällä tasolla yleisen kalatalousedun valvonnan lainsäädäntöperusteeseen sekä alemmalla ja konkreettisemmalla tasolla kalastuksenvalvojiin tehtävineen. Lainsäädännön uudistamisen yhteydessä pitäisi huomio kiinnittää siihen seikkaan, että yleisen kalatalousedun valvontaa ei varsinaisesti ole sananmukaisesti säädetty MMM:n eikä TE-keskusten tehtäväksi.

Edellä selostetulla tavalla apulaisoikeusasiamies on pitänyt kalastuksenvalvojia koskevaa sääntelytilannetta epätyytyttävänä perustuslain 124 § kannalta. Perustuslain 124 § edellyttää, että julkista valtaa sisältäviä tehtäviä yksityiselle taholle annettaessa varmistetaan, että hyvän hallinnon vaatimukset, kansalaisten perusoikeudet ja oikeusturva voidaan taata. Lisäksi kielellisten oikeuksien toteutuminen pitää taata. Kalastuslaissa ei ole säännöstä koskien kalastuksenvalvojien koulutusta ja pätevyyttä eikä kalastuksenvalvojen toiminnan valvontaa. Vastuu kalastuksenvalvojen koulutuksesta ja valvontaa koskevasta ohjeistuksesta on apulaisoikeusasiamiehen mukaan käytännössä ollut ei-viranomaisen eli Kalatalouden Keskusliiton vastuulla, vaikkakin MMM:n kala- ja riistaosaston samoin kuin TE-keskuksen kalatalousvirkamiehet ovat osallistuneet kalastuksenvalvojen koulutustilaisuuksiin ja käytännössä valvoneet kalastusta toimialueillaan. Kalatalouden Keskusliitto on laatinut kalastuksenvalvojille kirjalliset ohjeet ja se järjestää kalastuksenvalvojille koulutusta.²⁶¹ Ongelma ei välttämättä ole ohjeistuksessa tai sen sisällössä sinänsä, vaan siinä, että ohjeistusta ja koulutusta ei ole varsinaisesti säännelty. Tällöin ongelmatilanteessa ei voida ohjeistusta osoittaa minkään tahon velvollisuudeksi. Kaiken kaikkiaan kalastuksenvalvoja koskevia säännökset tulee tarkistaa ja varmistaa, että ne täyttävät perustuslain asettamat vaatimukset. Lisäksi apulaisoikeuskansleri on päätöksessään tuonut esille kalastuslain uudistamistarpeen kalastuksenvalvojaa koskevilta osin. Apulaisoikeuskanslerin päätöksen perusteella huomiota tulee kiinnittää kalastuksenvalvojan toimivaltaan ja sen rajoihin. Kyseessä olevassa tapauksessa kalastuksenvalvoja oli ylittänyt toimivaltansa kehittämällä telttailijoita poistumaan järven alueelta.²⁶²

Mitä edellä on todettu julkista valtaa sisältävien tehtävien siirtämisestä kalastuksenvalvojalle, voidaan soveltuvien osin toistaa, kun kyseessä on kalastusalue. Kalastusalueen kohdalla arviointia toisaalta vaikeuttaa kalastusalueen hankala määriteltävyys. Ilmeisesti lähtö-

²⁶¹ AOA:n ratkaisu 785/4/04, 9.6.2006.

²⁶² AOK:n päätös 158/1/06, 29.1.2008.

kohtana on kuitenkin pidettävä sitä, että kalastusalue on ”ei-viranomainen”. Näin ollen sille annettavien tehtävien sisältöä tulisi harkita perustuslain 124 §:n asettamista lähtökohdista käsin. Näin ollen kalastusalueella ei esimerkiksi saisi olla sellaisia tehtäviä, jotka sisältävät ”merkittävää julkisen vallan käyttöä”.

Apulaisoikeusasiamies on lisäksi todennut, että luvattomalla kalastuksella saadun saaliin ja luvattomassa kalastuksessa käytettyjen välineiden talteen ottaminen on tosiasiallisen julkisen vallan käyttöä.²⁶³ Tässä valossa voidaan todeta, että vesialueen omistajan, osakkaan ja kalastusoikeuden haltijan kalastuslain 101 § mukainen talteenotto-oikeuden asema tulisi harkita uudelleen perustuslain näkökulmasta. Talteenotto-oikeuden kohdalla tulisi tarkastella, onko kyseessä sellainen oikeutus puuttua toisen henkilön oikeuksiin, joka voi olla vain viranomaisella tai virkavastuulla toimivalla henkilöllä. Toisaalta vertailukohtaa voidaan etsiä esimerkiksi pakkokeinolaista, jonka 1 §:ssä säädetään jokamiehen kiinniotto-oikeudesta, kun rikoksenteijä tavataan verekseltä tai pakenemasta. Kiinniotto-oikeuden edellytyksenä on, että rikoksesta saattaa seurata vankeutta tai rikos on lievä pahoinpitely, näpistys, lievä kavallus, lievä luvaton käyttö, lievä moottorikulkuneuvon käyttövarkaus, lievä vahingonteko tai lievä petos. Toisaalta kiinniotto-oikeus kohdistuu itse rikoksenteijään, ei esineeseen, mikä tulee ottaa huomioon vertailussa.

²⁶³ AOA:n ratkaisu 785/4/04, 9.6.2006.

Kalastuslain kipupisteet tiivistetysti

- Ympäristö- ja luonnonsuojelunäkökulmat tulisi sisällyttää kalastuslakiin uudistuneen sääntely-ympäristön näkökulmasta. Esimerkiksi kestävän käytön ekologinen ulottuvuus ja luonnon monimuotoisuuden turvaamisen vaikutus kalastukseen. Millainen merkitys kalastuslaissa kalastolle annetaan ekologiselta kannalta?
- Kalastuslaissa ei huomioitu ylikansallisia velvoitteita asianmukaisesti. Lisäksi millainen vaikutus esimerkiksi ekosysteemiperustaisella ja yhdennetyllä lähestymistavalla olisi kalastuslainsäädännössä?
- Kalastusrajoitukset yleisellä normipäätöksellä vai hallintopäätöksellä? EIT:n Suomea koskevat ratkaisut taustalla. Tuomioistuimeen pääsyn (*access to court*) takaaminen, silloin kun päätös koskee henkilöiden tai ryhmien EIS 6(1) artiklassa tarkoitettua yksityisluontoista oikeutta tai velvollisuutta (*civil rights and obligations*).
- Kalastuslainsäädännön suhde uuteen perustuslakiin, esimerkiksi asetuksenantovallan ja ympäristöperusoikeussäännöksen kannalta.
- Kalastusvalvojien asema yleisesti, samoin kuin kalastusoikeuden haltijan talteenotto-oikeus suhteessa perustuslakiin.
- Mikä on yleiskalastusoikeuden perusteella kalastavien ammatti- ja virkistyskalastajien asema mm. puhevallan kannalta.
- Osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet (esim. ympäristöjärjestöt, taustalla Århusin yleissopimus)
- Kalastusoikeuksien järjestelmä kaipaa selkiytystä ja tulisi arvioida, ovatko kaikki kalastusoikeuskategoriat yhä perusteltuja ja tarkoituksenmukaisia.
- Kalastuslain toimijoiden tehtävien ja toimivallan selkiytys on tarpeen. Mitkä tehtävät kuuluvat sisältönsä puolesta millekin tasolle (kalastuskunta, kalastusalue, TE-keskus, MMM)? Jos päällekkäisiä tehtäviä, mikä on toimivallan järjestys?
- Kalastuslain rakenne on monimutkainen johtuen siihen eri aikoina tehdyistä lukuisista muutoksista.

- Kalastuslain käsitteet ovat hajanaisesti sijoiteltuina eikä niitä ole välttämättä lainkaan kirjoitettu auki, mikä hankaloittaa kalastuslain lukemista.
- Kalastusoikeuksien ja kalastuslupien luovutettavuus ja siirtyvät velvollisuudet tulisi huomioida uudistustyössä silmällä pitäen esimerkiksi kalastusmatkailua.

LIITE 1

Kaavio 2. Kalastuslain ja muiden lakien yhtymäkohtia. Kaaviossa on esitetty kalastuslain ja muun lainsäädännön välisiä viittauksia ja käsitteellisiä yhteyksiä.

KalL	Sisältö	Muu laki	Sisältö
1 §	Kalastuslain tavoitteet	PL 20 §, LSL 1 §	Luonnon monimuotoisuuden säilymisen turvaaminen
3 §	Kalastuskuntana toimii osakaskunta	YAL 3 §	Osakaskunnan määritelmä
5 §	Vesialueen raja	VL 1:6.1	Vesialueen rajan määritelmä
5 §	Omistajan määräämisoikeus	Laki Metsähallituksesta 9 §	Kalastuslain 5 §:ssä tarkoitetuille luvulle tai päätöksille Metsähallituksen hallinnassa olevan alueen käyttämisestä kalastuslain mukaiseen tarkoitukseen voidaan vahvistaa aluekohtaiset kiintiöt. (KalL 5 §)
6.1 §	Mainitaan talousvyöhyke	Talousvyöhykelaki 1 §	Määritelmä
		Talousvyöhykelaki 4 §	Suomen talousvyöhykkeellä sovelletaan kalastuslakia.
		Talousvyöhykelaki 13 §	Rangaistus talousvyöhykkeellä tehdystä kalastusrikkomuksesta tuomitaan KalL 108 §:n mukaan.
6.2 §	Yleinen vesialue	LVV 2 j 3 §	Yleisen vesialueen määritelmä
6a.1 §	Ammattikalastajan määritelmä	Laki Euroopan kalatalousrahaston kansallisesta hallinnoinnista ja elinkeinokalataloudelle myönnettävistä tuista 19 §	Viittaus ammattikalastajaan
15.1 §	Kalastuskunta voi vuokrata sille kuuluvan kalastusoikeuden	YAL 15.2 § 2 k	Jos kalastusoikeus myydään (?)/vuokrataan yli 5 vuodeksi, 2/3 läsnäolijoista ja 1/3 osakkaista kannatettava
17 §	KalL:n ja sen nojalla säädetyn lisäksi kalastusoikeuden vuokraamisesta on vuokraamisesta soveltuvin osin noudatettava, mitä MVL:ssä on säädetty alueen vuokraamisesta MVL 72 §:n mukaiseen tarkoitukseen	MVL 72 § > MVL 1,5,6 ja 7 luku	Milloin kiinteistö tai alue annetaan vuokralle käytettäväksi muuhun MVL kuin 2–4 luvussa mainittuun tarkoitukseen, on sellaiseen maanvuokraan sovellettava tämän sekä 1, 6 ja 7 luvun säännöksiä.
17a §	osakasakiinteistön vuokramiehen puhevalasta, jos kiinteistö vuokrattu maanvuokralain mukaisesti	MVL 5 luku	Muu maanvuokra
22.3 §	Maanomistajalla on oikeus saada korvaus pykälässä tarkoitettusta käyttöoikeudesta johtuvasta vahingosta ja haitasta. Jos käyttöoikeudesta tai korvauksesta ei sovita, asia voidaan saattaa tielautakunnan ratkaistavaksi.	YksitTiel 5 luku (Tietoimitus) ja 6 luku (Tielautakunnan tehtävät)	Asian käsittelystä ja päätöksen teosta sekä muutoksenhausta soveltuvin kohdin noudatetaan yksityisistä teistä annetun lain tielautakuntaa koskevia säännöksiä.
24.1 §	Joessa samoin kuin salmessa ja kapeikossa on pidettävä valtavyylä auki VL:n mukaisesti	VL 1:12	Joessa on syvimmällä kohdalla valtavyylä veden vapaata juoksua, kulkemista, puutavaran uittoa ja kalan kulkua varten + valtavyylän määritelmä
		VL 1:13	kyseessä kapeikko/salmi, jossa säännöllisesti harjoitetaan liikennettä/puutavaran uittoa tai jota kala käyttää kulkutienä.
24.3 §	Kalavyylän rajat voidaan selvittää ja merkitä kartalle maanmittaustoimituksessa.	KML 11 luku (kiinteistön määritys)	Maanmittaustoimitukseen sovelletaan rajankäyntiä (KML 101.1 § 1 k) koskevia KML:n säännöksiä
25 §	Kalavyylä pidettävä samalla tavoin auki kuin valtavyylä	VL 1:12	Ks. yllä
27.1 §	Pienuhkön järven, jonka ainoastaan puro yhdistää muuhun vesialueeseen, saa vesioikeuden luvalla sulkea kalastusta ja kalakanan hoitoa varten, jollei siitä ole toiselle mainittavaa haittaa. Samoin saa puron tai sen osan sulkea mainittuja tarkoituksia tai kalanviljelyä varten.	mm. VL 16 luku (Hakemusasioiden käsittely ympäristölupavirastossa)	KalL 27.1 § tarkoitettu asia pannaan ympäristölupavirastossa vireille hakemuksella noudattaen, mitä vesilaissa on säädetty (KalL 27.2 §)
37.3 §	MMM voi rajoittaa kalastusta uhanalaisen eläinkannan säilymisen turvaamiseksi	LSL 46 §	asetuksella voidaan säätää uhanalaiseksi sellainen luonnonvarainen

			eliölaji, jonka luontainen säilyminen Suomessa on vaarantunut.
39 §	Kalastusta harjoitettaessa vältettävä haittaa ja häiriötä	PL 10 §	yksityiselämän ja kotirauhan suoja
45.1 §	Rauhoituspiirin rajat voidaan selvittää kalastusalueen hakemuksesta suoritettavassa kiinteistötoimituksessa.	KML 11 luku (kiinteistön määräitys)	Maanmittaustoimitukseen sovelletaan rajankäyntiä (KML 101.1 § 1 k) koskevia KML:n säännöksiä
45.3 § ja 46 §	Rauhoituspiirin käyttöä koskevista rajoituksista ja rauhoituspiirin lakkauttamisesta tiedottaminen	Laki julkisista kuulutuksista	tiedottamisessa noudatetaan, mitä julkisista kuulutuksista säädetään
8 luku	Kalastuskunta	YAL 3 §	Kalastuskuntana toimii YAL:n mukainen osakaskunta.
68.3 §	Umpinainen vesialue	LVV 9.2 §	Umpinaisen vesialueen määritelmä
77a §	Kalastusalueen toimielimen jäsen ja toimihenkilö toimii tämän lain mukaisissa hallinto- ja valvontatehtävissä virkamiehen vastuulla.	HL, viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettu laki	Ko. asioissa on hallintolain ja viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain säännöksiä viranomaisista. Hallintomenettelylaki ja tiedoksiannosta hallintoasioissa annettu laki kumottiin HL:lla.
79 §	Käyttö- ja hoitosuunnitelma	VL 2:22.2	Jos vesistöä varten on laadittu kalatalousviranomaisen hyväksymä suunnitelma kalaston suojelemiseksi, ympäristölupaviraston on otettava se tarpeen mukaan huomioon kalatalousvelvoitteesta määrättäessä. Sama on voimassa kalastuslaissa tarkoitetusta kalastusalueen käyttö- ja hoitosuunnitelmasta.
85.1 §	Asianosaisuus kalastusalueen päätöksen teossa määräytyy lisäksi hallintolain perusteella	HL 11 §	Hallintoasiassa asianosainen on se, jonka oikeutta, etua tai velvollisuutta asia koskee.
85.1 ja 3 §	Kalastusalueen kokouksen/hallituksen päätökseen haetaan muutosta maaseutuelinkeinojen valituslautakunnalta	HLL	Muutoksenhakuun sovelletaan, mitä hallintolainkäyttölaissa säädetään muutoksenhausta hallintoviranomaisen päätökseen.
85.4 §	Kalastusalueen päätöksestä voidaan kannella	HLL 59 §	Maaseutuelinkeinojen valituslautakunta käsittelee kalastusalueen päätöksestä tehdyt HLL 59 §:ssä tarkoitetut kantelut.
85.4 §	Ylimääräinen muutoksenhaku kalastusalueen päätökseen	HLL 11 luku	Ylimääräisessä muutoksenhausta noudatetaan muutoin HLL:n säännöksiä
86 §	Kalastusalueiden toiminnan ohjaamista ja valvontaa sekä muita KallL:ssa säädettyjä kalataloushallinnon alaan kuuluvia tehtäviä hoitavat kalastusasioissa MMM:n alaiset TE-keskukset	Laki TE-keskuksista sekä työ- ja elinkeinotoimistoista	TE-keskus- ja TE-toimistolaissa säädetään TE-keskuksista.
91 §	Kalastuksenhoitomaksurekisterissä olevien tietojen käsittely	Henkilötietolaki	Rekisterissä olevien tietojen käsitteilyyn sovelletaan lisäksi soveltuvin osin henkilötietolain säännöksiä (henkilötietolailla kumottiin henkilörekisterilaki)
95 §	Kalan ja ravun sekä niistä valmistettujen tuotteiden käsittely, pakkaaminen, kuljettaminen, kauppa, vienti ja tuonti	mm. elintarvikelaki	Yleislaissa säännöksiä elintarvikkeina käytettävistä kaloista ja ravuista, sekä niistä valmistetuista tuotteista
101 §	Talteenotto-oikeus	Laki Metsähallituksen erävalvonnasta 9.3 §	Erätarkastajalla on kalastuslain mukainen talteenotto-oikeus
104.2 §	Jos saalis on saatu toisen oikeutta loukkamatta rauhoitusaikana tai rauhoituspiiriä koskevia määräyksiä rikkoen tai kiellettyä alueelta/kielletyllä pyydyksellä tai jos saalis on alamittaista, se/sen arvo kuuluu valtiolle. Viimeksi sanottu koskee myös sellaista saaliserää, joka on samassa laatikossa, sumpussa tai muussa säiliössä ja jonka painosta vähintään 1/10 on em. tavoin laitomasti pyydyttyä. Muutoin noudatetaan RL:n menettämisseuraamussäännöksiä.	RL 10 luku	Muutoin noudatetaan RL 10 luvun säännöksiä menettämisseuraamuksista
107 §	Kalastusrikoksen tunnusmerkistö on rikoslaissa	RL 48a:2	Kalastusrikos on luonnonvararikos, josta voidaan tuomita sakkoon tai vankeuteen enintään 2 vuodeksi. Joka tahallaan/törkeästi huolimattomuudesta 1) käyttää kalastuksessa räjähdyk-

			<p>sellä tai muulla tavoin aikaansaatu painetta taikka ampuma-asetta tai sähkövirtaa,</p> <p>2) kalastaa huomattavassa laajuudessa vastoin kalastuslain tai sen nojalla annettua kalojen tai rapujen rauhoitusta, pyydyksiä, pyynnin harjoittamista, pyyntikieltoa, pyyntirajoitusta tai kalojen tai rapujen alamista koskevaa säännöstä tai yleistä tai yksittäistapausta koskevaa määräystä,</p> <p>3) kalastaa Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 37 artiklan nojalla annetuissa Euroopan yhteisön yhteistä kalastuspolitiikkaa koskevissa asetuksissa tai niiden nojalla annetuissa päätöksissä tai määräyksissä kielletyllä pyyntivälineellä, pyyntitavalla taikka kiellettyinä pyyntiaikana, tai</p> <p>4) luvattomasti kalastuslain vastaisesti istuttaa tai siirtää vesialueelle kala- tai rapulajia tai niiden kantaa, jota siellä ei ennestään ole siten, että teko on omiaan aiheuttamaan vaaraa tai vahinkoa kalakannalle tai kalavedelle on tuomittava, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, kalastusrikoksesta.</p> <p>Tahallisen rikoksen yritys on rangaistava.</p>
	Ympäristön turmelemisen tunnusmerkistö on rikoslaissa	RL 48:1	Kyse on tahallisesta tai tuottamuksesta ympäristön pilaantumisen, vastaavaa ympäristön haitallisen muuttumisen, roskaantumista tai terveysvaaran aiheuttamisesta.
108.1 § 8 k	Mikäli joku aiheuttaa kalastaessaan Kall 39 §:n vastaisesti tarpeetonta häiriötä/haittaa, kyseeseen voi tulla myös kotirauhan rikkomisen tunnusmerkistön soveltuminen tekoon.	RL 24:1	Kotirauhan rikkomisen tunnusmerkistö
108.2 §	Rikesakosta seuraamuksena	RL 2a:9.3	Kalastuksenhoito-/viehekalastusmaksun suorittamisen laiminlyönnistä tai niitä koskevan tosittien esittämisen laiminlyönnistä voidaan säätää seuraamukseksi rikesakko.
		Asetus rikesakkorikkomuksista 13a §	Kalastuksenhoitomaksua koskevasta rikkomuksesta 50 e rikesakko
		Asetus rikesakkorikkomuksista 13b §	Viehekalastusmaksua koskevasta rikkomuksesta 50 e rikesakko
109 §	Luvaton pyynti	RL 28:10	<p>Joka luvattomasti kalastaa tai muuten pyytää toisen kalavedessä taikka ylittää lakiin, lupaan, sopimukseen tai päätökseen perustuvan kalastus-oikeutensa, on tuomittava luvattomasta pyynnistä sakkoon.</p> <p>Luvattomasta pyynnistä tuomitaan myös se, joka tahallaan luvattomasti pyydystää tai tappaa rauhoittamattoman eläimen sellaisella alueella, jolla hänellä ei ole tähän oikeutta tai lupaa.</p>
113 §	Toimivaltainen tuomioistuimien Kall:ssa tarkoitetuissa rikosasiassa	Merilaki 21:1, ROL 4:1 ja 2	Toimivaltainen on se pykälässä mainittu KäO, jonka tuomiopiiriä lähinnä rikos voidaan katsoa tehdyksi soveltaen ROL:n säännöksiä laillisesta tuomioistuimesta.
114 §	Suomen talousvyöhykkeellä sovellettavat säännökset	Laki Suomen talousvyöhykkeestä 4 §	Suomen talousvyöhykkeellä sovelletaan kalastuslainsäädäntöä, EU:n

			yhteistä kalastuspolitiikkaa koskevia säännöksiä ja kv.sopimuksia
117.1 §	Luonnonvesien käsite sisältää vesistön	VL 1:1.2	Vesistön määritelmä
117.3§	Kalastuslaissa kylällä tarkoitetaan vesioikeudellista kylää	KML 2 § 7 k	Vesioikeudellisen kylän määritelmä
118.2 §	Yleiset vesialueet ovat kalastusta koskevien asioiden osalta maa- ja metsätalousministeriön kalastus- ja metsästysosaston ja kalastuspiirien hallinnassa ja hoidossa.	Laki oikeudesta yleisiin vesialueisiin 4 §	Yleiset vesialueet ovat Metsähallituksen hallinnassa ja hoidossa, jollei jonkin niihin kuuluvan alueen osalta säädetä tai valtioneuvoston päätöksellä määrätä toisin. Kalastusta koskevien asioiden osalta yleisten vesialueiden hallinnasta ja hoidosta säädetään kuitenkin kalastuslain 118 §:ssä.
124 §	Ulkosaariston raja merkitään kiinteistörekisteriin	KiinteistörekisteriA 6.1 § 15 k	Kiinteistörekisteriin merkitään kiinteistönmuodostamisviranomaisten tuottamina kutakin rekisteriyksikköä koskevana tietoina mm. KalL 124 §:ssä tarkoitetussa toimituksessa määrätty ulkosaariston raja.

BROTTSTYCKEN

UR DET TIDIGA

HAPARANDA-TORNIO

FISKET SJÖFARTEN OCH HANDELN

1500-1700

PER-OLOF SNELL

Fisket i älven och skärgården

Det rika laxfisket i Torne uppmärksammades av Olaus Magnus - figur 1- vid besöket sommaren 1519. Han beskriver det sålunda: *Knappast någonstädes i hela Europa finner man ett rikare laxfiske än i Bottniska havet upp emot Lappland [...] det är en skön syn att här se laxarna, likt krigare i glimmande vapenskrud, mitt i solgasset gå upp från havet mot strömmen, helst då de följa efter varandra i så stor mängd, att även vattnet högst uppe i bergen får byte till övers för dem, som fiska där [...] Jag har ju sjelv på Bottens kust längst i norr nära Torneå vid tiden för sommarsolståndet sett, hur man fångade och drog upp ur vattnet en så stor mängd lax, att de starkaste nät brusto under tyngden.*

Redan på 1300-talet hade laxfisket i Kemi och Torne älvar lett till en segsliten tvist, mellan biskopen i Åbo och ärkebiskopen i Uppsala, om avkastningen av tiondet. Utslaget i tvisten blev att biskopen i Åbo skulle erhålla tiondet från Kemi älv medan det för Torne älv skulle tillfalla ärkebiskopen. Kyrkoherdarna fick vanligen hälften av tiondet vid andra älvar, men då tiondeavtal gjordes för Kemi och Torne älvar fanns inga ordnade församlingar där. Avtal måste därför ingås med innehavarna av fångstplatserna och biskopens män synes varje år ha varit på plats under högsäsongen för att avhämta sitt tionde. Torne socken som i början av 1400-talet blev prebende åt domprosten i Uppsala lämnade från 1432 och framåt 30 mark i laxränta. I anslutning till reformationen övertog kronan såväl läntagarnas som kyrkans laxfisken men oklarhet råder om ägarförändringar för övriga fisken.

Figur 1. Laxfiske i Torne älv. Ur Olaus Magnus Historia om de nordiska folken.

Äganderätten till fisket

Skriftliga källor för tiden före 1500 är sparsamt förekommande och knapphändiga vilket gör det omöjligt att ange vem eller vilka som ursprungligen innehade fisket i Torne älv. Kammarkollegiet anser dock i sitt utlåtande 1955 att *belägg för att enskilda personer eller kyrkliga subjekt varit ägare till laxfisken i Torneälven under medeltiden saknas. De torde därför ha stått till kronans förfogande. [...] I överensstämmelse med medeltida statsorganisation torde disposition över fisket ha utövats av länsinnehavaren.*¹ Flera källor tyder dock på att fisket var uppdelat på flera händer. John Granlund har

¹ RA, Kungl. Maj:ts och Rikets Kammarkollegium, Diinr 1518/1954.

i sin expose över laxfisket i Tornedalen antytt att det varaktigt var ockuperat österifrån långt före svensk kolonisation i början av 1300-talet. Dessa företagargrupper - möjligen från Satakunda - kan i likhet med vad fallet varit på Storhålsinglands allmänning utgjorts av betydande män.² Möjligen har därefter någon läntagare tagit upp konkurrensen med de tidigare ockupanterna. Fogden Magnus Kase på Tavastehus, och med honom befryndade såsom medlemmar av Magnus Knutssons släkt på Aspenäs i Uppland, uppges av Granlund ha haft egna laxfisken i Torne älv där något ockuperat kronofiske då inte fanns. Magnus Kase på Tavastehus undantog fisket *norr i Bottnen* när han 1390 donerade Kantala gård i Tavastland till Åbo domkyrka. Vilka fisken som avses framgår dock inte. Granlunds uppgift att Aspenäsätten haft laxfisken i Torne socken synes han ha baserat på uppgifter från räfsetinget i Torne den 29 juni 1386 då underlagmannen i Norrbotten Peter Djäken tilldömde Catarina Magnusdotter den *laxforsen som finns uti Torne*.³ Catarinas far var dock inte Aspenäsättens huvudman utan riksrådet Magnus Bengtsson av Malståätten. Catarinas mor Birgitta Knutsdotter Lejonbjälke hade fått bland annat Göksholm vid arvskitte efter drotsen Asbjörn Sixtensson Sparres hustru som i sitt tidigare gifte med lagmannen Knut Matsson blivit mot till Birgitta. Birgitta var således halvsyster till kung Magnus drots Nils Asbjörn Sparre som fick kungligt brev på området kring Piteälven. Samma familj i högaristokratin hade således intressen i laxfisket i Pite och Torne älvar.

Granlund visar vad som hände individuella laxfisken, vilka tidigast värnades och hävdades av ockupanterna, sedan de kommit in under svensk jurisdiktion, varvid fångstkulturens rörliga grupper förvandlades till mera ortsbundna. Slutfasen blev ett för hela Torne älv och dess skärgård samfällt fiske, kontrollerat av kronan, koncentrerat till ett litet antal platser och bedrivet av stora fiskarlag. Eftersom fisket undantogs när gårdarna på 1540-talet lades under jordetal har Granlund antagit att det inte tillhörde jorden vid koloniseringen i början av 1300-talet. Detta kan ifrågasättas då en rättsakt i mitten av 1500-talet visar att ett laxfiske i Vojakkala var förbundet med tillhörande jord. Vidare angavs vid rannsaking av Kivirantafisket vid tinget den 10-12 april 1673 att gårdarna i Torne socken i forna tider inte hade blivit så mycket skattlagda efter åker och äng, som i de andra socknarna i Västerbotten, utan mer efter sina laxbruk - vilka delvis synes ha tillhört gårdarna - som på den tiden varit ymniga. Nybyggare torde ha anlagt sina gårdar vid älvens mest fiskrika platser. Enligt Hälsingelagen fick de då rätt till fiske om vattnet vid gården inte redan var ockuperat. För att få en andel i gamla individuellt hävdade fisken torde nybyggarna ha varit tvungna att förvärva lotter i dessa. Dessa senare fisken tillhörde inte jorden utan brukades av fiskarlag som innehade lotter i dem.

Strödda räkenskaper för Stockholms stad anger 1470: *Primo haffuer jak Anders Jonsson vpburit v mark aff Hinrek Laxekarl, praefectus habuit partem suam in Tornö*. Vem av dem som innehade fisket i Torne är dock oklart. Möjligen var Henrik laxekarl identisk med Henrik Nilsson i Suensaari som den 25 oktober 1475 omtalas i Stockholms stads tänkebok: *då talade Peter Brun borgare i Wlfsby [Björneborg], till Henrich Nielson i Säwensara om ett widerlagh, swa ath han skulde haffua loffuat for en, som kallas Henric pilth. Tha hade for:ne Henrich Nielsson breff och bewisning och medh honom vitnade Olaff Hinesson, swa ath han war ther fore wordher i Tornö sockn med twa tolffter, swa ath han aldre loffuade ther fore. The sagdes fore retto, ath for:ne Henrich Nielson haffuer negte ath sware honom ther till och will noget tala om sama ärende til honom, tha late koma sin breff fore i Aabo*. Troligen rörde tvisten en andel i Torne som Henrik Nilsson inte ansåg sig behöva redogöra för, då han hade brev på fisket, utan hänvisade eventuella klaganden till rätten i Åbo.

Tänkeboken för Stockholm anger den 4 september 1482 att Erik Nilsson i *Pita*, Mattis Eriksson i *Matteswnda*, Niels Nielsson i *Pedersö* och Östin i *Betzaby* vittnade att Hanis Laurensen i *Biörnsbyn* givit sin hustru Katarina och barnen en halv kolk i Torne vilken han köpt av hustru Dorothea Engleka Frowenlowes för 50 mark pengar. Vidare vittnade Laurens Nilsson i *Anthenäs*, Erik Persson och Martin Nilsson i *Biörnsbyn*, och Olof Hagnonsson i *Raane* att Tydeke Hansson lät kasta hennes fiskeredskap uppå land. Vissa av de övriga inblandade i tvisten, som även behandlas i rätten den 18 augusti 1488 och den 22 maj 1493, synes ha varit birkarlaättlingar från Norrbotten vilka installerat sig som borgare och köpmän - bottnekarlar - i huvudstaden.

² John Granlund, *Laxfiske i Tornedalen*, Norrbottens Museum, Årsbok 1969, s. 155-198.

³ Hans Gillingsstam, *Vem var fru Catherine Magnusdotter 1386?*, Släktforskarnas årsbok 2006, s. 253-256.

Izr Omimdes:

Jff först vna ää they haueit min herre brenningen fisket och
 Lappe marken
 Jff ij bygge och en liten ää kalles ribal ää och they haueit böen
 den och hehgannd vstidh i Stockholm
 Jff ij skallepste böen ää they tages ingen lagge vthom littedh perlon¹
 Jff they samestades store ääen they haueit min herres nåd lyckel:
 och thet och en lappe han vint bygge henne medh ij sine fisker
 Jff bypsta thet same stades they haueit helplingen aff store helplinge
 landh och inge bönder sijn they böa
 Jff lista bypsta they haueit bevalle på Lappens regne
 Jff pita ää they haueit for christen
 Jff ij mila thet och lagge fisker tidd heren halffth edebyskopen tül
 och helfften herren
 Jff räen ää thet tages lagge och tidd store bönder
 Jff ij kalig they haueit bönder och thet och en floot for sijn bäl
 och bengst ten haueit bevalle
 Jff tornd they haueit bönder och thet fiske sijn kalig borsbyk. ted
 haueit herren

Figur 2. Undervisning angående laxfisket i Västerbotten i början av 1500-talet.

Att såväl bönder som birkarlar, utöver läntagare och kyrkan, innehade laxfisker i Kalix- och Torneälv i början av 1500-talet framgår av en undervisning om floder och laxfisker i Väster- och Österbotten.⁴ Handlingen som upprättades för Christina Nilsdotter Gyllenstierna synes ha tillkommit efter hennes förste makes, Sten Sture d.y., död 1520 och troligen före 1525 då länen underställdes kungen. Även de fisker som innehades av kyrkan indrogs strax därefter i samband med Västerås recess 1527 varigenom kronan kom att överta alla donationsfisker. Avsnittet avseende Västerbotten som avbildas i figur 2 har följande lydelse:

⁴ RA, Strödda Kamerala handlingar 61:3, 6202-24.

Till åminnelse

Item först Uma åå thet haver min herre konungen fisket och lappe marken

Item i bygde är en liten åå kalles rikas åå och then haver bönder och helgand[sh]usedh i Stocholm

Item i skellepfte byn åå ther tages ingen lagx uthan litedh perlor

Item ther samestades store ååen then haver min herret nåd sielpf och ter aer en lappe han vil bygge henne medh sine syner

Item byskå ther samestades then haver helsingar aff ståre helsinge landh och inge bönder sãm ther båå

Item liska byskå then have berkarle påå Lappenes regne

Item pita åå then haver fru Chirstin

Item i Lula ther är lagxe fiske tedh hörer halfsth erkebiskopen til och helpften herren

Item råen åå ther tages lagx och tedh hava bönder

Item i kalis then haver bönder och ter är en stoor fors sãm kalles kengis ten have berkarle

Item tornö then have bönder och eth fiske sååm kalles korpikyle ted haver herren

Laxfisket i Rickleå ägdes av bönder och Helgeandshuset som fått det genom en donation av köpmannen Gudlav Bider i början av 1300-talet. Fru *Chirstin* [Gyllenstierna] innehade laxfisket i Piteälv medan ärkebiskopen och kungen innehade var sin hälft av laxfisket i Luleälv. Råneälv och Kalixälv innehades av bönder medan Lilla Byskeälv och Kengisfors innehades av birkarlar. Torneälv innehades av bönder bortsett från Korpikylä som innehades av kungen. Möjligen avsågs den laxfors – Matkakoski – som Catarina Magnusdotter tilldelats av Peter Djäken 1386. Läntagares och kyrkans andel i Råne-, Kalix- och Torneälv synes enligt denna undervisning ha varit begränsad.

Fisket i Piteälv var i början av 1540-talet i kungens händer. Även birkarlarnas fiske i Kengis övergick enligt ett brev från Gustav Vasa den 6 november 1541 till kronan sedan kungen konstaterat att birkarlarna i och för sig hade brev och bevillningar på fisket men att *de icke i någon tid hava gjort kronan och konungen sådan skatt eller rättighet af konungsådern i samma fiske*.⁵ Från och med nu skulle därför tredjedelen av all lax som togs i forsen enligt kungens direktiv tillfalla kronan och Kengis redovisades härefter som ett kronofiske där i stället för stadga en tredjepartsmetod tillämpades. Fiskelängden 1559 visar att Kengisforsen brukades av Lasse Nilsson och sonen Hans i Grelssbyn samt Nils Andersson i Svartbyn. Fisket med 9 *spångeneth* uppgavs ge en fångst på 8 tunnor. Lasse Nilsson, som var Kalixdalens motsvarighet till den mäktige Henrik Larsson i Vojakkala, hade den i socknen överlägset största gården med fler kor i ladugården än prästen i Kalix.

Att vissa laxfisken i Torne älv var förbundna med jorden framgår av en rättstvist, som den 7 september 1563 av Josep Henriksson från Vojakkala drogs upp i Erik XIV:s nämnd. Det rörde ett *laxfiske med åker och äng därunder i Wojkala* som Joseps far Henrik Larsson förvärvat av birkarlen Lars Olsson i Pörtenäs.⁶ Laxfisket hade tillhört Lars Olssons hustrus föräldrar Lars Larsson och hustru Karin i Uppsala. Karin, som blev änka och 1552 gift sig med en av Stockholms rikaste borgare, rådmannen Lille Jöns Andersson, sålde Lars och Nils Larssons samt en systems del till Lasse Olsson. Efter Henrik Larssons död klandrades köpet av Lasse Olssons svåger kyrkoherden i Piteå Anders Hansson och fogden i Torne Knut Ingesson vars svärfars moster var Lasse Olssons hustru. Andra som hävdade arvsrätt till fisket var underlagmannen Jacob Andersson i Grubbes hustru, borgmästaren Hans Gammal i Stockholm, borgaren i Öregrund Lasse Gammal samt Nindrek Skräddeares hustru vilka som systerbarn hävdade arvsrätt till fisket. Henrik Larssons änka Karin och sonen Josep Hendriksson beskylldes för att på ett bedrägligt sätt ha fått dombrev på *Cullawesi eller kolkewarpen i Tornio sokn* som Henrik Larsson enligt dem aldrig hade köpt utan enbart fått i pant för ett lån till Lasse Olsson.

⁵ RA, Riksregistraturet vol. 7, 1539-1542, film E00478 7/8 fol. 184-186.

⁶ RA, Sandbergiska samlingen KA FF, fol. 24822-24833, *Twist ang. rätten till en laxkolk med jord i Torne år 1563*.

Jēss und gud-tilforunn @ Gēttner jag och tillkänno Morsen Lartzson
 att ing for for i Dypale fastner for sētt ofon pak i mellen Jon Lartzson
 V Lartz ossens for i portstads of Johs Jonnysson i Woykåla / om tē
 Kolthens mig Woykåla / om Jonny i Woykåla sade köpet att Lartz
 / ossen i portstads / Sa sade for: Jon Lartzson inty of arndt bratt eller
 kunn / vssen att bratt bratt som Lartz ossen firtt sade sig gittner / for
 mig for trest tē for aldriy fads fult til erordlyge agge / vssen
 xont fatt samt Kolth / Min for: Johs Jonnysson sade forst ett
 bratt tē Jonny dastus i Rom vitner mig sin of att tē firtt
 ja tē gendert mang gittner mig / Ja man tē girtt of kistrett på
 ett fullkomlygt köp of vltt pant / som for of i samt bratt broper
 sig om vltt gittner Nilson i pissa / tē for of vltt vare vitne
 for till / for vltt sade for: Johs Jonnysson vssert stadsholte
 bratt på samt köp / Efter som tē sig firtt sig vilt / Sa bratt
 sig i vltt forlidit vilt for tē vltt vitner Jonny gittner man
 for i vltt betner / Ja bratt kintt Jonsson / for Anders i pissa
 of Jacob Andersson i Grubbe / mig gittner sig vltt till / for
 mig tē vltt att samt Kolth var aldriy köpt til erordlyge
 agge of vltt jellen mig att avtvingame eller bordsformens vlttlyge
 att sa vltt vare vltt / Min i tē bratt kintt Jonsson fastner
 vltt mig till tē Rom for erordlyge of betner tē for:
 Lartz ossen i portstads sade vltt vlttlyge sanytt til gittner
 Karin i Woykåla / of tē att for i vltt på samt for of fyre:
 tis mang of portstads / som vlttlyge of tē for: Lartz ossen
 sade vlttlyge gittner for: gittner Karin eller samte som
 Johs Jonnysson bratt om samt for of fyre / tē vlttlyge
 for om vlttlyge of vlttlyge for: Jon Lartzson for for vlttlyge for Anders i
 Rind vlttlyge for of pissa of vltt Nilson i vlttlyge / sade på samt tē vlttlyge
 [...] of vlttlyge
 [...] i vlttlyge
 [...] vlttlyge for att inty of arndt for vlttlyge vlttlyge for på vlttlyge som Lartz
 [...] vlttlyge (vlttlyge) ossens vlttlyge fastner vlttlyge / tē fastner for for vlttlyge
 [...] vlttlyge vlttlyge for of vlttlyge vlttlyge til ett fullkomlygt köp / firttlyge
 [...] for for vlttlyge vlttlyge for for om fastner vlttlyge /
 of sa tē for vlttlyge fastner vlttlyge vlttlyge gittner bratt vlttlyge
 vlttlyge of om for om vlttlyge vlttlyge vlttlyge / Ja vlttlyge
 kintt Jonsson tē vlttlyge vlttlyge vlttlyge vlttlyge till mig /
 Sa kan ing vlttlyge vlttlyge for ett firttlyge köp.

[...] det tē for
 for om vlttlyge of
 vlttlyge vlttlyge
 Rind vlttlyge for of
 pissa of vlttlyge of
 vlttlyge Nilson i
 vlttlyge / sade på
 samt tē vlttlyge
 [...] of vlttlyge
 [...] i vlttlyge
 [...] vlttlyge for att
 inty of arndt for
 vlttlyge vlttlyge for
 på vlttlyge som
 Lartz
 [...] vlttlyge
 (vlttlyge) ossens
 vlttlyge fastner
 vlttlyge / tē
 fastner for for
 vlttlyge
 [...] vlttlyge
 vlttlyge for of
 vlttlyge vlttlyge
 til ett fullkomlygt
 köp / firttlyge
 for for vlttlyge
 vlttlyge for for
 om fastner
 vlttlyge /
 of sa tē for
 vlttlyge fastner
 vlttlyge vlttlyge
 gittner bratt
 vlttlyge
 vlttlyge of om
 for om vlttlyge
 vlttlyge vlttlyge
 vlttlyge / Ja
 vlttlyge
 kintt Jonsson
 tē vlttlyge
 vlttlyge vlttlyge
 vlttlyge till mig /
 Sa kan ing
 vlttlyge vlttlyge
 for ett firttlyge
 köp.

Figur 3. Avsnitt ur riddare Ture Bielkes brev 1563 angående rätten till kolkvarpen i Vojakkala.

För att lösa tvisten seglade Josep Henriksson till Stockholm sensommaren 1563 för att i Erik XIV:s nämnd begära stadfästelsebrev för fiskevarpet. Samtidigt passade han, Nils Oravainen och Jöns

Drucken på att till kronan sälja 12 tunnor lax för 144 mark och 2 skeppund gäddor för 40 mark.⁷ Nämnden fann att Henrik Larssons köp möjligen varit korrekt men hänsköt ärendet till riddaren Ture Bielke i Uppsala som vid denna tid var lagman i Norrland. Josep Henriksson reste sedan till Uppsala för att uppvakta Ture Bielke som fått brev av Lars Olssons hustrus medarvingar : Jacob Andersson, Hans och Lasse Gammal, Anders Hansson och Knut Ingesson vilka brevlades försökte bevisa att något laga köp aldrig skett. Av breven kunde Bielke dock utläsa att de for med osanningar och att Knut Ingesson, Anders Hansson och Lars Olsson hos Henrik Larsson i Vojakkala undertecknat köpehandlingar. I ett brev dagtecknat den 15 september 1563 i Uppsala - avsnitt ur brevet i figur 3 - anger Ture Bielke att han tillsammans med de gode män som med honom suttit för rätten inte kunde något annat tänka eller förnimma än att det rörde sig om ett skäligt köp och laga fång varför fogden i Västerbotten beordras att ge Josep Henriksson brev och bevis på kolkfisket och jorden.

Beskattning av fisket

Från Torne socken lämnade fogden Mickel Ålänning 4 tunnor stadgelax och 9 tunnor tiondelax 1539.⁸ Älvsfisket bedrevs då med not av fiskelag boende vid fiskeplatserna, medan fisket i skärgården utövades med nät vid uddar och skär av ett fåtal brukare på varje plats. Beskattningen av fisket i älven ändrades nu och började likna den som tillämpades för skärgårdsfisket efter bestämd fördelning mot stadgeavgift som varierade med fångsten. Utöver stadga erlades även tionde samt en kronoskatt benämnd taxa som utgick oavsett fångstens storlek för fisket i skären. Fisken vilka inte erlade stadga eller avgift beskattades med en tredjepartsmetod innebärande att var tredje lax - lottlax - tillföll kronan. Denna skatt synes främst ha drabbat fiskeinnehavare som inte bodde i socknen.

Socken	Fisk	Skatt
Torne	stadgelax	4 tunnor
	tiondelax	9 tunnor
	totalt	13 tunnor
Kalix	stadgelax	2 tunnor
	tiondelax	13 tunnor
	totalt	15 tunnor
Lule	stadgelax	2 tunnor
	tiondelax	13 tunnor
	totalt	15 tunnor
Pite	stadgelax	2 tunnor
	tiondelax	13 tunnor
	totalt	15 tunnor

Figur 4. Beskattning av laxfisket i Torne, Kalix, Lule och Pite socknar enligt 1549 års fiskeregister.

1544 års räkenskaper visar att bönderna i Torne socken erlade såväl stadga som tionde vilket indikerar att de uppfattades som ägare av fisket. Kronofisken omnämns inte vilket däremot var fallet i andra älvar. Detta år utgavs till kronan i form av salt lax: 2 tunnor stadgelax, 13 tunnor tiondelax samt prostens taxa om 4 tunnor. 1549 års fiskeregister - figur 4 - illustrerar de skilda beskattningsformerna. Av Torne socken uttogs detta år för fisket i älven en stadga av 2 läster salt lax medan socknen lämnade 16 ½ tunna i tionde och prostens taxa var 4 tunnor. Kengisforsen lämnade stadga i form av lottlax,

⁷ FRA Fogderäkenskaper, Yleisiä asiakirjoja, Tuksholmassa kruunulle ostetun kalan tilitys, 124, fol. 16.

⁸ RA, Sandbergiska samlingen FF 24628-24956.

medan de av kungen övertagna donationsfiskena och kyrkofiskena i Piteå och Luleå utgav kronolax. Kronans rätt att ta stadga synes inte entydigt innebära, vilket exemplet med Kengisfors visar, att kronan ursprungligen haft äganderätten till fisket.

Vid hertig Karls besök i Torne 1602 klagade sockenmännen över beskattningen av fisket. Hertigens svarsbrev den 28 februari 1602 fastslog dock att sockenmännen: *härefter skola fiska en dag åt sig och den andra HFN och cronan till godo.* 1607 klagade sockenmännen över detta varannandagsfiske, men Karl IX vidhöll i sitt svar den 31 december 1607 att ordningen skulle bestå med motiveringen: *i skole beholle hwadh fisk som Gudh täckts att gifwe den eene dagen och den andra dagen wi. Få i då mycket, så gifwe i oss mycket, få i och lithet, som i klage i hafue giordt i åhr, så gifue i och lithet och kan thet föge ware ider till beswär [...] wore dedh nu så att i skulle gifue oss som i hafue giordt förr i een summa och altidh wår summa vth, anten i då få lithet eller mycket, så måtte thet ware ider beswäriligt.*

Stadgan för fisket i Torne älv ökade från 4 tunnor 1530 till 36 tunnor 1553. När både älvfisket och skärgårdsfisket 1619 uppläts åt allmogen hade den årliga beskattningen ökat till 80 tunnor salt lax. Skatteuttagets korrekthet kan ifrågasättas även om länsmän och laxfogdar övervakade fisket. Det mesta tyder på att en del av fångsten undanhölls såväl av bönderna som av prästerskapet. I samband med en tvist mellan Lars Henriksson i Vojakkala och kyrkoherden Canutus Martini Carelius, som avhandlades vid Svea Hovrätt den 6 oktober 1615, anklagade den gamle lappfogden prosten för att ha förfalskat laxlängden och förseglat den med ett sockensignet han själv låtit tillverka: *förty när the räknat dhe triededels och tiondhe laxar som the utgiordt hadhe, så löper opå Cronones del ett tusend trehundrade laxar, och konungen fick icke mehre än 25 tunnor, och när man räknar 20 laxar i hvar tunna, så felar Konungen 40 tunnor lax.* Lars Hendriksson uppgav således att kronan av fångsten, som detta år synes ha uppgått till 10000 laxar, endast fick 500 medan utfallet borde ha varit 1300 laxar.

1500-talets fiskemetoder

Under 1500-talet bedrevs enligt Lewenhaupt fisket i skärgården med skatanät och i älven uteslutande med dragnet eller kolk.⁹ Det syd- och mellansvenska laxkarets nordgräns har på 1500-talet satts till Ångermanland. Längre norrut har östliga kulturinflytanden ansetts dominera. 1549 års fiskelängd visar att 2 laxgårdar fanns i Skellefteå socken och 15 i Umeå socken. Fiskelängden tio år senare redovisar en laxgård, som brukades med 2 stakanät, vid *Gamblegården* i Kalix, samt en stakagård i Innanbäcken. Troligen avsågs med stakagård i detta fall mockpator. Med tanke på de omfattande kontakter birkarlar i Torne hade med sina skiftesbröder i Österbotten och på Hälsinglands allmänning, samt deras tidiga skeppsfart på Sydfinland och Mellansverige, torde tekniken med laxkar tidigt ha varit känd i Torne socken om den framgångsrikt använts i de sydliga älvarna. Bruket av laxpator torde också tidigt varit känt då åtta laxpator 1557 redovisades i Lautiosaari vid Kemiälv.¹⁰ Enligt Luuko skall både Karinpato och Saavanpato i Kemi ha varit av karsinatyp. Det faktum att vissa pator i Kemiälv brukades med nät och andra med not antyder att strandpator - figur 5 - brukades tidigt. Eskil Andersson, som blev kyrkoherde i Kemi 1557, torde där ha övertagit företrädarens patufiske. Då Herr Eskil 1566 blev kyrkoherde i Torne anlade han också snart en egen strandpata i Torne älv.

Fångstprincipen för karsinapatorna - figur 6 - var att karet byggdes där strömmen var starkast. Då karet avfiskades med ett slags notfiske kan det enligt Granlund inte uteslutas att vissa av de redovisade kolkfiskena tidigt var av karsinatyp. Gustav Vasas brev till Jacob Westgöte den 2 april 1525 stöder möjligen denna tanke. Kungen skriver att: *wy förstådt att alle ha laxekar i Norebotn och så velom vi att te med thet första og later oss byggie ther nogre laxekar i hwar ström ther som beste tillfälle är.* Kungen ville således börja tillämpa de av norrbottningarna använda laxkaren och hans intresse för laxfiske återkommer i ett brev den 10 maj 1526 ställt till Torne socken med förbud mot sjönät i skärgården troligen för att havsfisket riskerade att leda till mindre skatteintäkter då laxen *ej kommer upp i kolkar som the skole göre.* Fisket i havet fortsatte dock med *skatanät* och 1530 års undervisning om rikets ränta angav att: *när skatanäten läggas vid Torneå, skola de giva därav 3 tunnor lax.*¹¹

⁹ Sten Lewenhaupt, *Historik rörande det regala laxfisket i Torneå elf*, Stockholm, 1892.

¹⁰ Armas Luuko, *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku*, Oulu, 1954, s. 422-23.

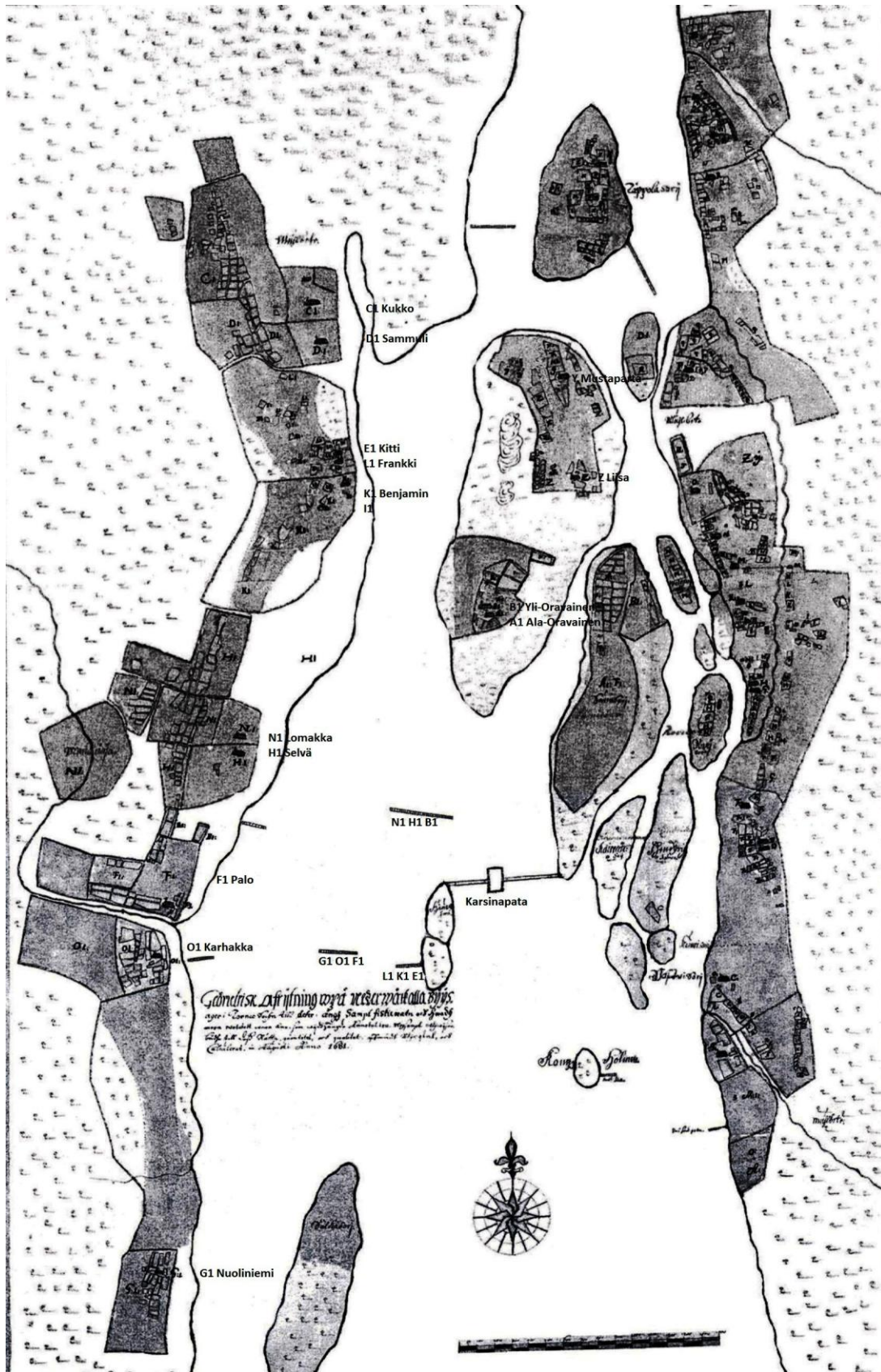
¹¹ Skatanät av skata=udde det vill säga nät som drogs ut från land på skären.

Figur 5. Strandpata i Kemi älv.

Figur 6. Karsinapata i Liedakkala.

Figur 7. Karta över bebyggelsen och patorna i Nedre Vojakkala 1681.

Fogderäkenskaperna för Västerbotten 1530 visar att laxkar alltfört intresserar kungen då fogden utbetalade 6 mark till två laxekarlar, *som vår Nådige Herre förskref från Norbotn at till Stockholm till att bygga laxekar i strömmen ved Stockholm*. Enligt Nordlander skall *laxakar* ha avsett kar för laxens förvaring.¹² Räkenskaperna 1549 omtalar *2 kongens bode i Tornö* där tre *inventarie laxakar* om 10 tunnor vardera fanns. Uppenbarligen kan laxekar ha olika betydelser men det synes dock tveksamt att laxfiskare från Norrbotten skulle sändas till Stockholm för att tillverka förvaringskärl. Det mesta talar därför för att resan syftade till att förmedla karsinatekniken söderut. 1560 års fiskelängd upptar en stakagård i Korpikylä och vid tinget den 21 juli 1561 dömdes Nils Larsson [Haapea] och Olof Anundsson [Saukkola] till 40 mark i böter för att ha *byggt en laxe gårdh i förbud*. 1649 års patulängd nämner en karsinapata i Korpikylä, ovanför Kiviniemi vid Alanen korva, en obrukbar karsinapata i Karungi, som ersätts med en pata vid Kujakivi eller Tukenranta mitt för Kankaanranta på den östra älvstranden, och en gammal karsinapata i Vojakkala. Detta antyder att karsinatekniken länge varit använd. Detta framgår också av en rättsprocess 1681 som antyder att karsinapatan mellan Haukisaari och Sumisaari i Vojakkala hade brukats redan på 1500-talet.

Kiöpings karta - figur 7 - över Nedre Vojakkala - *Geometrisk afritning upå Nederwåikalla bys ägor [...] samt fiskiewatn, augusti 1681* - visar en karsinapata mellan Haukisaari och Sumisaari strax norr om *Kongz holmen*.¹³ Troligen var det den patan som avsågs då bönderna på östra sidan av Vojakkala vid häradstinget den 1-4 juli 1681 uppgav att det på deras förfäders tid brukades två karsinapator, en på samma ställe som den nuvarande, och en på västra sidan om Haukisaari, dock på östra sidan om själva älven och kungsådran.¹⁴ Bönderna hävdade att patorna ursprungligen brukats turvis av invånarna på båda sidor om älven men då Lars Henriksson i Vojakkala var länsman hade han med våld lagt patan väster om Haukisaari under sig vilket också hans efterkommande gjort och hävdade att patan erhållits genom arv.¹⁵ Strandpatan nedanför Haukisaari, som uppenbarligen ersatt den gamla karsinan, brukades 1681 av innehavarna av Benjamin och Kittilä. Bönderna på östra sidan vädjade därför till landshövdingen att karsinapatan skulle läggas under byn och brukas kommund. Borgaren Nils Oravainen protesterade mot detta i en vidlyftig förklaring som upplästes för rätten. Där angavs att karsinapatan hade tillhört hans far och farfars arvhemman och således synes ha varit uppförd tidigt på 1500-talet. Karsinapatan hade också under landshövding Crusebjörns tid blivit *maintenerad* liksom Selväläpatan vari Oravainen innehaft en tredjedel med brorsbarnen [Henrik Nilssons söner borgaren Lars i Torneå, Hans på Karakka och Nils på Nuloiniemi] och för vilka pator han erlagt taxan. Det ansågs därför skäligt att Oravainens arvingar skulle få hävda och bruka karsinapatan okvalt.

Kolkfiske i Suensaari

Prästbordet i Torne uppgavs 1553 ränta all tiondelax som faller före Eskilmäss, en hel kolk i *Svensare*, 1 läst lax och en hel not som prästen brukar år och dag.¹⁶ 1559 års skattelängd visar att fisket i älven bedrevs av 50 notlag vanligen med 4 namngivna män. Fångsten redovisades för varje enskild person medan skatten utgick per notlag. Fisket i älven gav detta år 25 läster 10 tunnor och räntade 2 läster 7 tunnor skattelax samt 2 läster 7 tunnor tionde lax. Vidare hade 4 lulebönder fiskat med en not och utgjort 6 tunnor och 3 fjärdingar lottlax. I Suensaari notlag fiskade då Nils Jönsson på Junkkala i Suensaari och *Pälde Erick* på det blivande Krook i Haparanda med bönder från Mattila, Vuono och Raumo medan *Äskilj kläckare* i Haparanda ingick i ett notlag i Vojakkala.

Rättsprocesser under 1500-talet visar att inte bara kyrkan och sockenborna fiskade i Suensaari utan även ättlingar till tidigare individuella ägare - bland andra birkarlar i Lule och Pite. 1561 års fiskejordebok visar att 68 bönder brukade *7 nötter* och utgav 10 tunnor skattelax och 8 tunnor tiondelax. Av dessa var 9 från Lule och bland dessa ingick troligen Hanis Laurenssons ättlingar som på 1480-talet fiskade i Tornö. Ännu 1601 utgick 1 ½ tunna lottlax från några kolkar som Lulebor

¹² Johan Nordlander, *Norrländska samlingar*, Första serien 1-6, Umeå 1990, s. 302.

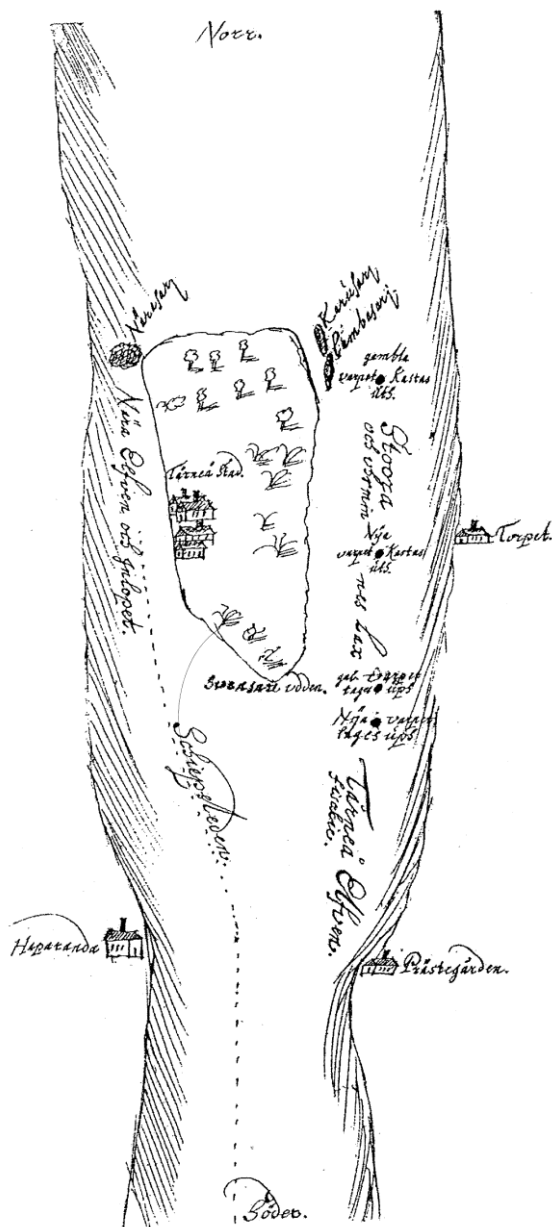
¹³ FRA, Uudistus kartta, Lappi, LI Alatornio 3/1, Nedre Vojakkala by.

¹⁴ RA, Dombok Västernorrland, 1681, vol. 2, fol. 540-46.

¹⁵ Troligen avsågs lappfogden Lars Henriksson.

¹⁶ 1 läst = 12 tunnor = 48 fjärdingar. Till 1 tunna salt lax åtgick omkring 144,5 kg oreasad fisk.

brukade. Fisket som förlänats Baltzar Bäck 1607 vederkändes laxfogden Peder Anundsson den 20 maj 1612. Den 3 november 1622 arrenderade han fisket i Piteå, Torneå och Carlö för 892 ½ daler årligen.

Figur 8. Karta över laxfisket öster om Torneå stad i mitten av 1600-talet.

Notfisket vid Suensaari bedrevs i början av 1600-talet kollektivt av skattebönder i socknen. Genom arv ägdes andelar även av bönder i Övertorne. Vid tinget den 9 december 1611 meddelade Lars Henriksson i Vojakkala att han av Erik Nilsson i Koivukylä för 30 daler och ett halvt pund koppar köpt en tiondel av en kolk vart fjärde år och en fjärdedel vart fjärde år. Efter 1621 bedrevs Suensaarifisket huvudsakligen av borgare i Torneå och taxan uppgick 1639 till 17 tunnor lax : tre kolkar räntade 12 tunnor, Junkkala Nils räntade 1, Jöns Persson ¼, Olof Konst ¼, en laxpata under staden ½ och yttre varpet 3 tunnor.

Laxfisket öster om Torneå illustreras i en karta - figur 8 - ritad i mitten av 1600-talet.¹⁷ Det gamla varpet - i det uhrminnes laxfisket - kastades ut vid Lammassaari medan nya varpet kastades ut vid Torpet. Bägge varpen togs upp strax nedanför Svansarödden på den östra sidan. Inget fiske synes vid

¹⁷ RA, Utan känd proveniens. Karta nr 435 över laxfisket öster om Torneå stad 1600-talet.

denna tid längre ha bedrivits i *Nära Elfven* och skeppsleden in till Torneå. 1651 års fiskelängd upptar följande kolkar och fiskeinnehavare i Suensaari:

<u>Kolkar</u>	<u>Innehavare</u>
<i>Niemiskolcken</i>	Hans Chore med sitt konsortium
<i>Lårffkolcken</i>	Hans Hindersson med sitt konsortium
<i>Tällakolcken</i> ¹⁸	Anders Torfastsson
<i>Junculakolcken</i>	Nils Håkansson i Laivaniemi
<i>Bykolcken</i>	Olof Konst och hans sällskap
<i>Påttakolcken</i>	Olof Eriksson med sitt konsortium
<i>Reckokolcken</i>	Joseph Carlsson
<i>Borgarkolcken</i>	Staden

Då fisket vid Suensaari ödelades av isgången i början av 1700-talet låg det en tid nere innan det återupptogs av Anders Hellandt. Han fick då tillstånd att uppta *Svänsarö ödelagda kolckfiske var till han samlat sig intressenter och fördelt den samma i åtta kolkar som 1747 utökades till tio : Directurens kolck, Tårpp kolcken, Fogdens kolck, Snällens kolck, Påta kolcken, Bäckens kolck, Rechards kolck (tillkom 1747), Deboes kolck, Lytherdii kolck (tillkom 1747) och Flurens kolck.*

Karsinafiske i Kiviranta

Kolkfisket i Kiviranta, som i forna tider uppges ha varit ett regalt fiske, började redovisas i fiskelängden 1606. Det var till att börja med mycket givande och taxan uppgick till 15 tunnor lax. Den svåra isgången 1641, som lett till att stora stenar uppfyllde älvfåran, och kontinuerlig försämring därefter, genom att gropar bildades kring stenarna, försvårade fisket. Trots försämrade fångstmöjligheter bibehölls beskattningen som ännu i 1651 års fiskejordebok anges till ½ tunna lax för varje kolklag. Sockenmännens upprepade begäran att befrias från taxan, då de inte längre kunde bedriva fisket, ledde till att landshövdingen vid riksdagen den 28 november 1672 beordrades att till kammarkollegiet inlämna information för ett beslut i frågan. Vid häradstinget den 10-12 april 1673 blev därför en rannsaking av Kivirantafisket anställd i landshövdingens närvaro varvid allmogen och bruksparticipanten Arendt Grape yttrade sig.¹⁹

På landshövdingens fråga om inte ett nytt kronofiske kunde anläggas svarade tolvmännen att någon plats utöver den som redan tagits i anspråk av deras skatte- eller byafisken inte fanns. De angav sig vidare sedan forna tider inte ha blivit så mycket skattlagda efter åker och äng, som de andra socknarna i Västerbotten, utan mer efter sina laxbruk som på den tiden varit ymniga. Till följd av klagomålen hade i 1678 års laxtaxelängd taxan på 15 tunnor uteslutits. I avsaknad av eget fiske hade emellertid Liakka och Raumobor sommaren 1695 byggde en laxpata, *med Carsina eller laxhus därunder*, som sträckte sig in på det största djupet i älven vid Kiviranta. Då karsinan ansågs försämma fisket uppströms höggs den ner av Vojakkalaborna, som hade stöd i sin aktion av patuinspektören Christoffer Jönsson och Cemet Mickelsson Kohkoinen i Kuivakangas. Tvisten drogs upp på häradstinget den 9-14 augusti 1695 där Vojakkalaborna krävde att karsinan, som godkänts av landshövdingen, skulle slås ut på annat ställe så inte deras fiske påverkades, vilket tycks ha skett då landshövdingen senare godkände karsinafisket i Kiviranta.

Fisket på öar och skär

1559 års skattelängd anger att skärgårdsfisket bedrevs av skattebönder på 18 öar och skär med 146 skatanät och fångsten uppgick till 10 läster.²⁰ Detta år angavs även vilka bönder som innehade fisken i skärgården. Längden upptar bönder i kustbyarna Laivaniemi, Raumo, Vuono samt Mattila och Vojakkala men där återfinns bara en birkarl från Övertorneå – Nils Olsson i Varttosaari – vilket bekräftar att överbyggarna huvudsakligen ägnade sig åt älvs- och träskfiske, samt fiske i Västerhavet.

¹⁸ Tällakolcken benämns även *Thulakolcken*. *Reckokolcken* skrivs i fiskejordeboken *Recula kolcken*, men även beteckningen *Riekoin kolcken* används vid ett tillfälle. Möjligen kan namnet knytas till Nils Reiku som enligt 1543 års jordebok finns på det blivande Wiiki i Vuono.

¹⁹ RA, Renoverad Dombok Västerbotten 1b, 1672-74, fol. 742-44.

²⁰ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1559:4, fol. 149-155.

Av den totala fångsten på 10 läster utgjorde bönderna: 1 läst skattelax, 1 läst tiondelax och 5 tunnor avradslax. Kronofisket vid Sellön brukades av Nils Olsson i Varttosaari - son till lappfogden Olof Henriksson - samt Henning Mattson på Taavola och Henrik Nilsson på Närä i Mattila. Per Hindersson och Håkan Hindersson från Heiskala i Vuono brukade med Nils Nilsson Oravainen från Vojakkala Seskarö som Olof Henriksson 1554 fått i uppgift av Gustav Vasa att förmera och förbättra. Olof Mattson på Sänkelä i Mattila brukade Kataja och Jöns Kouri i Vojakkala brukade Munaluoto medan grannen Erik Pakkainen brukade Torne Furö. Släkten Drucken från Övre Raumo innehade flera fiskeöar : Olof Drucken brukade 1559 *Vasikari* som torde avse Vastikari vid Nikkala. Jöns Drucken innehade *Sandasare* [Santasaari] och *Vickekari*. Den senare ön har inte gått att identifiera och namnet förekommer inte i efterföljande längder. Rättstvister i början av 1700-talet visar att Jöns Drucken även innehade *Laitakari letto måckställe* som möjligen avsåg Druckinsaari vid Salmisudden.²¹ Jöns Jönsson uppgavs ha behållit detta laxfiske då han flyttade från Särkinärä till Vuono omkring 1620 och blev husbonde på Heiskala. Brodern Nils blev då kvar på hemgården medan den tredje brodern Olof Jönsson flyttade till Juoksengi där han blev husbonde på Tikka eller Lampinen som det också benämndes. Olof Lampinens söner Jonas, Samuel och Anders drogs i början av 1700-talet in i en rättstvist som berättar om hur fisket överförts till Heiskala. Tabell 1 nedan redovisar 1559 års skattelängd samt skrivarens benämning av öar och skär. Ett försök har gjorts att identifiera fiskebrukarna på de angivna fiskeplatserna.

Tabell 1. Laxfiskelängd utav öar 1559.

Öar	Fiskebrukare	Fångst	Avrads/skattelax	Tionde
<i>Siel önn</i>	Hans nåds arv och eget. Nils Olsson [Varttosaari] Hindrik Nilsson, Henning Mattson [Mattila]	15 tnr	avradslox 3 tnr	1 ½ tna
<i>Siskare önn</i>	Hans nåds arv och eget. Nils Nilsson [Vojakkala] Per Hindersson, Håkan Hindersson [Vuono]	15 tnr	avradslox 3 tnr	1 ½ tna
<i>Vasikari öö</i>	Olof Drucken [Raumo]	2 ½ tna	skattelax ½ tna	1 fj
<i>Sandasare</i>	Jöns Drucken [Raumo]	2 ½ tna	”- ½ tna	1 fj
<i>Monalotho</i>	Jöns Kouri [Vojakkala]	3 tnr	”- ½ tna	1 fj
<i>Kaljusare</i>	Olof Pörö [Laivaniemi]	2 ½ tna	”- ½ tna	1 fj
<i>Kakamo ö</i>	Anders Ersson [Pudas]	5 tnr	”- ½ tna	½ tna
<i>Kieringegrund</i>	Lasse Äijelsson [Vojakkala]	5 tnr	”- ½ tna	½ tna
<i>Fureön</i>	Erik Packan [Vojakkala]	5 tnr	”- ½ tna	½ tna
<i>Hampnsker</i>	Bertil Anundsson [Laivaniemi]	5 tnr	”- ½ tna	½ tna
<i>Alegrund</i>	Anders Ersson, [Pudas], Herr Michel [kyrkoherden]	10 tnr	”- 1 tna	1 tna
<i>Vipenäsön</i>	Lasse Nilsson, Jöns Nilsson [Säivis]	10 tnr	”- 1 tna	1 tna
<i>Kråsekare</i>	Jöns Larsson [Björkön]	10 tnr	”- 1 tna	1 tna
<i>Kutekare</i>	Lasse Anundsson [Laivaniemi]	5 tnr	”- ½ tna	½ tna
<i>Pitkekare</i>	Jöns Drucken [Raumo]	5 tnr	”- ½ tna	½ tna
<i>Katakare</i>	Olof Matsson [Mattila]	5 tnr	”- ½ tna	½ tna
<i>Monavario ö</i>	Nils Larsson [Kakamo]	5 tnr	”- ½ tna	½ tna
<i>Monalotho</i>	Per Hindersson, Håkan Hindersson [Vuono]	10 tnr	”- 1 tna	1 tna

Längden visar att 8 bönder bedrev höstfiske 1559 med 6 notar. Fångsten uppgick till 8 tunnor laxöring - *taymalax* - för vilket 1 tunna lämnades i ränta till kronan. Även det notfiske som bedrevs *utmed salte sjön* i Torne socken beskattades med tull innebärande att bönder i fjorton byar i kustområdet utgjorde 2 skeppund abborre motsvarande en tiondel av fångsten. Fångsten av gädda, sik, abborre och mört i de 97 fisketräskan - *geddefiskeriet* - i lappmarken räntade 9 skeppund 1 lispund 18 marker. Socknens skatteuttag detta år blev 3 läster 7 tunnor stadgelax, 5 tunnor avradslax, 6 tunnor 3 fjärdingar lottlax, 3

²¹ RA, Svea Hovrätt, Advokatfiskalen, Dombok Norrbotten. Laga ting Nedertorne socken: 1701-03-04 fol. 96, 1705-06-26/27 fol. 550-552, 1706-03-2/6 fol. 130-132.

½ tunna tullax, 3 läster 7 tunnor tiondelax, 1 tunna taymalax och 3 tunnor taxelax. Fisket ute i skären hade 1562 utökats till 79 öar där 304 skatanät lades och för varje nät utgick 1 lispund lax i stadga. Kataiakarifiket bedrevs av 3 bönder med 5 nät, på Furuön fiskade 2 bönder med 3 nät och på Koivulotu fiskade 8 bönder med 14 nät. Totalt utgav skattebönderna 1 läst och 7 tunnor lax i taxa för skärgårdsfisket. Öarnas utsträckning då var avsevärt mindre än idag då landhöjningen på nära 4 meter omvandlat skären till holmar. Endast en av öarna benämns *saari*, det vill säga holme, medan de andra betecknades *kari* eller *lotu* vilket betyder skär. 1595 bedrevs böndernas laxfiske vid 80 öar och skär med 349 nät för vilket räntan uppgick till 19 tunnor och 15 lispund lax. Tiondet från Torne socken uppgick då till 9 tunnor lax. 1605 års redovisning – tabell 2 – visar att tiondet ökat till 20 tunnor och från hela socknen uttogs av kronan 207 tunnor lax:

Tabell 2. 1605 års redovisning av laxfisket på öar och skär i Torne socken.

Crono öyer – 2		
Räntade		Fick
1 tna	<i>Siiele öhn</i>	7 tor
½ tna	<i>Sesenkare</i>	4 ½ tna
Böndernas		
½ tna	<i>Kakamo</i>	4 tor
1 tna	<i>Laiffuanäs</i>	5 tor
0	<i>Björkön</i>	2 tor
1 ½ tna	<i>Wonom</i>	6 ¾ tna
1 ½ tna	<i>Kärsbäck</i>	6 ½ tna
1 fjr	<i>Seffuütz</i>	1 ½ tna
0	<i>Sesekarafurenön</i>	1 fjr
1 fjr	<i>Pittiekari</i>	1 tna
½ tna	<i>Kallisari</i>	2 ½ tna
1 fjr	<i>Sutarlotu</i>	3 fjr
½ tna	<i>Furuön</i>	4 tor
0	<i>Pahalotu</i>	½ tna
1 fjr	<i>Hampnskär</i>	1 tna
1 fjr	<i>Kattiakari</i>	1 tna
1 fjr	<i>Kniffjeskär</i>	3 fjr
1 fjr	<i>Huüteskär</i>	3 fjr
0	<i>Kuslotu</i>	2 fjr
1 tna	<i>Polotu</i>	5 ¼ tna
1 fjr	<i>Lilla Björkeskär</i>	2 tor
½ tna	<i>Paiskari</i>	3 ¼ tna
0	<i>Oxön</i>	1 tna
1 tna	<i>Nitaguiffalotu</i>	54 tor
1 tna	<i>Linnalotu</i>	5 tor
1 fjr	<i>Munalotu</i>	5 fjr
½ tna	<i>Kraslkari</i>	2 tor
0	<i>Leppikari</i>	1 ½ tna
22 ¼ ta	{ Cronolax	11 ½ tna
	{ Böndernas lax	65 tor
	{ Tionden af hela socknen	20 tor
	{ Summa af Tornöö Socken Lax	17 läster 3 tor

Strömmingfiske bedrevs i Torne skärgård även av österbottningar. Vid Sandskär uttogs 1 fjärding strömming av varje båtlag från Karleby 1605. *Båteströmmingen* för Torne socken uppgick till 2 ¼ tunna detta år. Ytterligare ett skatteobjekt var sälfångsten som bedrevs med nät i havsbandet. Av det sälspäck som utvanns krävde kronan en niondel. Säljakten bedrevs vid *Furuösten*, *Byskareön*, *Sielön*, *Sandgrund*, *Alfsten*, *Lilla sten* och *Stora sten*. 5 lispund 5 marker tullspäck och samma kvantitet i tionde erlades 1559 då bröderna Lasse, Jöns och Olof Drucken nedlade 12 djur.

Förläningar på Seskarö, Sellön och Leppikari

Birkarlen och lappfogden Olof Henriksson på Varttosaari i Niemis *må och skall*, enligt ett brev av Gustav Vasa daterat Västerås den 14 september 1554, *oss til en behagelig tijd bruka en öö liggienes vtti Tornö Sochn benembdt Seitzekarj och skall han gifwe oss två tunnor lax af för :de öö vtti thette*

tilkommende åhr 55 [..] Thesligestt skal han vare forpflichtig at gifwe oss tilkenne når han här nest kommer til oss huru thet aldeles hafwer sig om för:ne öens lägenhet och hwad råd samme öö på färde åhr att förmehre och förbättre, Då skole rättigheterne och alle vttskyllerne och så af samme öö efter lägligheterne som skäl kan ware, förökes. Ther wåre befallningzmän och alle andre måge wette sigh efterrette. Olof Henrikssons som 1554 besökte kungen i Kungsör fick då i uppgift att undersöka hur Seskarö skulle kunna utvecklas och vid ett kommande besök skulle han ange vilken skatt kronan framledes kunde utkräva av detta fiske. Brevet konfirmerar att Tornebirkarlar besökte Mälardalen redan innan de för första gången dyker upp i slottstullängden. Bland de *Tornöskeppare* som upptas i den första tullängden för Stockholm 1559 återfinns fogden Olof Henrikssons son Nils Olsson.

Seskarö och Sellön redovisades 1555 som kronofisken då Sellön i avrad räntade 1 tunna lax och ½ tunna smör medan Seskarö räntade 2 tunnor lax. Räkenskaperna 1584 visar att 4 bönder i Mattila hade tagit fisket på Seskarö på stadga för 2 ½ tunna lax årligen. Det dåliga fisket och den svåra fattigdom som drabbade socknen vid denna tid innebar dock att 2 av Mattilabönderna inte längre förmådde utge stadgelaxen. I en skrivelse från socknen den 12 juni 1584, undertecknad av fjärdingsmännen Hans Pakkainen och Jöns Kouri, anhölls om tillgift för skatten detta år då fisk inte ens fanns att köpa. Seskarö förlänades den 8 juli 1610 till Daniel Hjort som senare pläderade för att marknadsplatsen vid Suensaari skulle flyttas till Seskarö där en stad skulle anläggas.

Fisket vid *Sielöö* uppgavs 1559 vara Kungl. Maj:ts arv och eget. Enligt ett kungligt brev av den 4 september 1583 fick lappfogden Nils Oravainen Sellö fiske i förläning samtidigt som han befriades från länsmans- och skjutsfärdsrätten. Han skulle dock årligen sända kungen 2 tunnor god lax till Stockholms slott. Nils Oravainen redovisade fisket, som brukades med 20 nät, till sin död varefter hans efterleverska Lucia tog över 1598. Den 15 september 1613 fick Hans Olsson kungligt brev på sitt nybygge på Sellön jämte förmåner i fiske och fiskevatten. Fisket vid Sellön var då uppdelat mellan Oravainen, Jöns Nilsson Junkkala och Hans Olsson.

Den 30 mars 1697 behandlade häradsrätten på Torneå tingsstuga en tvist om laxfisket vid *Selöö Säikä* - Säikkä udde vid Röyttä, *Liusa skär* - där Lars Larsson på Palo och Nils Larsson på Ala Oravainen i Nedere Vojakkala av rådmannen Nils Andersson Oravainen krävde att halvparten av laxfisket skulle inlösas under deras hemman.²² Nils Larsson och Lars Larsson berättade hur Lars Larssons farmor – Elin Nilsdotter Oravainen – då hon var änka hade pantsatt laxfisket vid Selöö Säikä till en bonde i Limingo i Österbotten för 120 daler. Han hade i sin tur sålt fisket till kyrkoherden Mäster Lars i Limingo som då gett 30 daler till borgaren Israel Nilsson - gift med Josep Carlssons änka - som var en arvtagare till fisket. Sedan hade rådmannen Nils Andersson, vilkens hemman tidigare varit ett med deras, utöver den halvpårt som tillkom honom, köpt hela fisket av Mäster Lars för 150 daler för sex år sedan. Nils Larsson och Lars Larsson hade då erbjudit Nils Andersson 75 daler för att halva fisket skulle överföras till dem. För Nils Larsson ansågs återförandet av fisket vara av största vikt då han som kronohemman återupptagit släktgården som varit i lägervall och vanbrukats många år. Nils Andersson kunde genom sin fullmäktige Christoffer Jönsson inte neka till att han enbart hade börsrätt till halva fisket men då han hade låtit tillverka nät av 384 famnars längd till en hög kostnad krävde han att få ersättning för detta. Nämnden ansåg dock att Nils Andersson redan kompenserats då han sedan 1690 drivit fisket enskilt och njutit en ansevärd avel som väl täckte kostnaden för de nät som han också skulle kunna bruka vid sina många andra fiskeställen i älven från Korpikylä till Svänsarö.

Lappfogden Lars Henriksson i Vojakkala uppges av kyrkoherden Knut Carelius, i samband med en tvist i Svea Hovrätt den 6 oktober 1615, hemligen ha börjat fiska vid Leppikari *en ö strax utanför Torne åminne, vilken utav många konungar igenom kungliga brev är förbjuden, att ingen därvid må fiska alldenstund laxen har sin uppstigning i älven där utanför.* Lars Henriksson berättade då att han av fogden Arvid Henriksson begärt att få bruka detta fiske vilket också de tolv i nämnden tillstyrkt. Sedan hade Baltzar Beck hos Kungl. Maj:t sett till att han fick brev på det.²³ Vid Gustav II Adolfs

²² RA, Dombok Västerbotten 8a, 1697, fol. 517-519.

²³ RA, Svea Hovrätt, Liber Causarum vol. 6, 1615; EVI a211:6.

besök i Torne i mars 1614 utverkade Lars Henriksson en konfirmation på förläningen genom ett brev med följande lydelse:²⁴

Wi Gustaff Adolph Guds Nådhe Sveriges Göthes och Wendes uttkoradhe Konung och arffurste Storfurste till Finland Hertig till Estland och Wästmanland, Göre wätheligit, att vhi af gunst och Nådhe gifue och Confirmerat, såsom och wi nu med detta vårt öppna bref unna och Confirmera vår thro undersåther Lars Hindersson det hemman han besither i Torne Socken Wåickala benemdh, som han tilförende vår sahlige Älskelige käre her fadhers, Christeligh ihogkommelse, bref uppå sampt medh ett fiskie skäär Lappe Kåri quit och frit för alle åhrlige utlagor, och till behagligh tidh att niutha och behålla, der vårt Cammaråds Cammarerare och fougder wuethe sigh efter retha icke görandes honom her medh hinder eller förfångh i någon måtha. Aff Tårneo Socken den 14 marti 614, G.A.

Huvudskatteboken 1615 antyder varför han beviljats friheten då han uppges vara en *gammal lappfogde som njuter frihet uppå sitt hemman med ett laxfiske Leppikari, till en behagelig tid, efter han hafuer haft stort omak med den westersiöhandelen och colatoget, så och mycket försträckt kronan.* Tack vare löftet från två kungar kunde fisket behållas i familjen långt efter lappfogdens död. Fortsatta klagomål lämnades av nämnden utan åtgärd och släkten brukade fisket obehindrat till 1643 då Torneå stad besvärade sig hos Kungl. Maj:t över att *det staden närbelägna Läppikarifisket, oaktat detsamma, enligt vad som uppgavs, allenast på tre års tid skulle blifvit utarrenderat till Hinderssons enka, ännu efter arrendeårens förlopp innehades av den bemälda enkans son, hvarigenom tillskyndades staden stort förfång.* Kungl. Maj:t svarade Torneå stad att man *icke veta hur denna saken är befattat [och] icke kan resolvera utan befallt landshövdingen att denna sak noggrannt rannsaka och göra Kungl. Maj:t däröver en utförlig rapport och underrättelse.*

Lars Henrikssons son Mats, som var länsman i Pyhäjoki, brukade fisket ännu 1651 då han återopade de kungliga breven och en uppgörelse mellan modern och laxfogden Peder Anundsson. Konfirmationsbrevet hon utlovats av laxfogden, om att bruka fisket under sin livstid mot en tunna lax, hade dock aldrig överlämnats till henne. Hon uppgavs dock ha förskaffat en konfirmation på två års tid mot en taxa på ½ tunna, men trots att fisket 1648 gått ifrån Vojakkalahemmanet hade hon fortsatt att bruka Leppikari. Sedan fisket 1653 förts in under staden gjorde Mats Larsson vid rådstugan i Torneå den 13 augusti 1656 ett sista fåfängt försök att återfå fisket.²⁵ Rannsaking hölls och i stadens kista återfanns brev utvisande att landshövding Crusebjörn meddelat fogden Hans Olsson att han i enlighet med en kammarrådsorder skulle avföra änkan och inrymma fisket under staden. Trots detta tog Clemet Larsson efter brodern Mats död åter upp ärendet på rådstugan men han blev tillsagd att inte mer befatta sig med Leppikari ifall han vill undvika böter. Fisket arrenderades därefter mot 50 mark om året samt erläggande av kronotaxan på ½ tunna. Den 17 maj 1669 uppläts fisket till Samuel Kempe på 7 års arrende för 50 daler kopparmynt årligen och en årlig taxa på ½ tunna lax till kronan. Anledningen till att han fick arrendet var att de som brukat fisket de tre senaste åren inte betalt något till staden. Den 23 februari 1673 begärde Clemet Larsson på rådstugan att tillsammans med Henrik och Torfast Ersson, Per Planting och Lars Bengtsson återfå fisket som de brukat innan Kempe tagit över vilket de beviljades. Från mitten av 1670-talet bedrev Clemet Larssons son Hans fisket fram till 1685 varefter det en tid som löneförmån brukades av borgmästare Hellebohm.

Haparandahemmanens fisken

Haparandabor innehade under 1600-talet andelar i Suensaari och Kiviranta kolkfiske men 1638 års laxfiskelängd upptog även *Potan* och *Hapakylä* separat bland bönders fisken för vilka skatten uppgick till ½ tunna lax. Det senare fisket torde ha bedrivits med flytnot mellan Haparanda och Björkö. Junkkalakolken i Svansaröälven innehades i mitten av 1600-talet av Nils Håkansson i Laivaniemi men han uppgavs 1680 för 17 år sedan ha pantsatt sin andel till Casper Ekman på Kråklund. Övriga andelsägare var då Nils Henriksson Rääf på Granvik och Axel Abrahamsson på Asplund. Haparandaborna bedrev även notfiske söder om Hellälä och skärgårdsfiske på Stora Kraaseli,

²⁴ RA, Länens kopieböcker. Norrland I. Hela Norrland 1585-1660, fol. 39-40.

²⁵ RA, Dombok Gävleborg 5, 1655-56, fol. 127.

Pensaskari, Vitören, Kalliokari, Almskari, Tervakari, Raistikari, Kataiakari och Stora Björkskär eller Koivuluoto. Uppgifter om dessa fisken är dock fåtaliga i fiskelängderna.

Pator i älvmyningen

Laxpator i Torne älv nämns i skattelängderna först från början av 1600-talet men fiskemetoden användes långt tidigare. Pitkäniemipatan på Björkön utslogs något av de sista årtiondena på 1500-talet och Nils Oravainens dräng *Pathu Olli*, som upptogs i 1595 års hjälpskattelängd, synes av namnet ha varit patubyggare. Redan då motsatte sig *överbyggarna* patufisket och lappfogden Olof Olofsson i Armassaari uppgavs av Lars Henriksson, i samband med tvisten med kyrkoherden Knut Carelius vid Svea Hovrätt 1615, ha sänts till kungen för att avskaffa de orätta patu eller laxgårdar som olagligen byggts i älven, men både skepp och folk blev genom skeppsbrottet 1601 borta. Patubyggingarna synes därför ha fortsatt. Mattilapatan som omnämns 1603 uppgavs 1605 skatta 2 tunnor höstlax och vid tinget den 18 oktober 1605 blev samtyckt och gillat att: *Mattilaborna skulle bevilja[s] en sjättedel ifrån strömgrundet, och det andra stå öppet och inte utbygga samma pata före St. Bartolomei tid vad som häremot gjort böte sina pengar mot förbud*. Peder Anundssons räkenskap för uppbörd av kronans laxfisken 1613 upptog tre pator: Mattilapatan som räntade 1 tunna, *Kivimi Patta* [Kivirantapatan] som räntade 3 fjärdingar och *Suensala Patta* [Suensaaripatan] som räntade 1 fjärding. Mattilapatan och två icke namngivna pator vilka räntade ½ tunna samt Pitkäniemipatan som räntade ½ tunna upptogs 1616.

Fisket med pator rönt fortsatt motstånd av *överbyggarna* högre upp i älven där innehavare av notvarp hävdade att laxen hindrades att stiga upp. Då Pitkäniemipatan utvidgats 1616 krävde sockenborna att: *åmynnet icke måtte stängas såsom några hafva nyligen af öfvermod tagit sig före att bruka åmynnet med laxgårdar både till kronans och allmogens högsta skada*.²⁶ Förbud utfärdades den 26 oktober 1617 mot all patubyggnad i åmynnet och *överbyggarna* tog till hårdhänta metoder mot dem som trotsade förbudet. Vid tinget 1618 bötfälldes några bönder vilka utan laga dom upphuggit laxpator och upptagit nät ur pator i Nedertorneå. Olof Jönsson, Jöns Larsson och Anders Larsson i Vitsaniemi, Lars Jönsson i Päckilä, Jöns Hendersson i Hietaniemi, Lars Jönsson, Olof Pedersson och Mickel Olsson i Helsingbyn, Erik Stefansson i Karungi samt Peder Larsson och Lars Andersson i Korpikylä fick tillsammans utge 120 daler i böter för sitt tilltag.²⁷

1638 års fiskelängd upptar fem pator i älvmyningen: *Abraham Lars* pata i Pitkäniemi som skattade ½ tunna lax, Mattila byamäns pata mellan Mattilansaari och Danskinsaari som skattade ¾ tunna, Bertil Bertilssons pata i Kiviranta som skattade 2 lispund, Eskil Bertilssons, eller Eskos, pata och Hans Hinderssons pata, vilka båda var utslagna vid Danskinsaari och skattade 1 lispund vardera. Vid den syn av pator i älven som gjordes 1649, på grund av klagomål från *öfverbyggarna*, beslöts att ingen pata längre fick utbyggas eller innehas med mindre än att ägaren kunde påvisa urminnes hävd eller kungligt brev på sin rätt. Beslutet synes inte ha efterlevats och rådmän Christoffer Jönsson utsågs därför vid tinget den 12-13 maj 1678 till uppsyningsman över laxbyggingar vid älven. Han gavs också rätt att upphugga pator som börjat byggas in mot kungsådran.

1654 och 1681 års kartor över Haparandaområdet visar de exakta lägena för Jöns Isaacssons, Abraham Larssons och Hans Abrahamssons pator vilka upptagits redan 1649. Anders Didriks pata synes ha varit obrukad vid karteringen 1681, eftersom den inte utritades, men den återfinns i den av befallningsman Hackzell 1741 genomförda avmätning och dokumentering av samtliga brukade laxpator i älven.²⁸ Ett avsnitt ur Hackzells karta över Haparandaområdet återges i figur 9. Patornas benämning, längd och ägare anges i tabell 3.

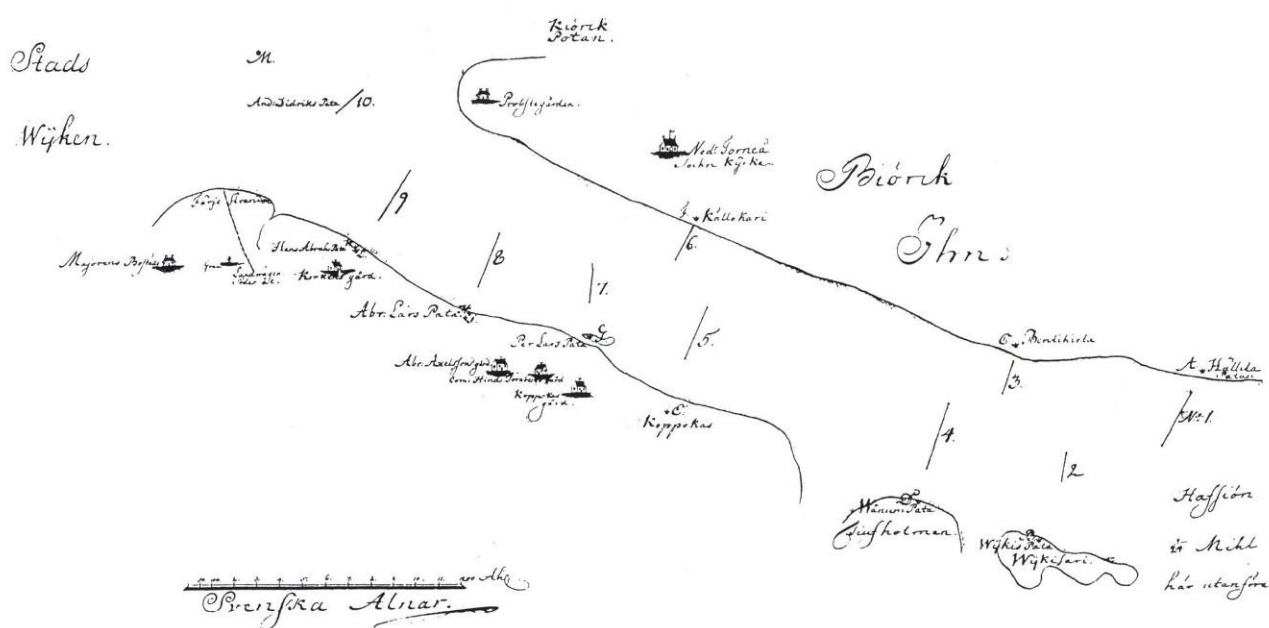
²⁶ Benämningen laxgård antyder att såväl patu- som karsinafisken benämns på detta sätt.

²⁷ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1618:1.

²⁸ Lantmäteriverket Gävle, Arkivbeteckning, Å 24-1:4.

Tabell 3. Laxpator i Haparandaområdet år 1741.

Nr	Benämning	Ägare	Längd (famnar)
)			
1	Hellälä patan	Erasmus Björkman	124
2	Wiikis pata	Erik Olai Brunnius	136
3	Bentinieta	Kyrkobordet	53
4	Wänum pata	Vuono byalag	151 ¹ / ₃
5	Kopokas/Jöns Isaacs pata	Johan Larsson och intressenter	165
6	Källokari	Kyrkobordet	68
7	Per Lars pata	Henrik Tornberg	109
8	Abraham Lars pata	Abraham Axelsson, Israel Abrahamsson	136
9	Hans Abrahams pata	Apollonia Renmark	139
10	Anders Didriks pata	Majorsbostället	53 ¹ / ₃

Figur 9. Hackzells karta över laxpator i Haparandaområdet 1741.

Helläläpatan

Längst ner i älvmyningen i Hellälävikén låg den 124 famnar långa pata som i 1649 års kontrakt uppgavs skatta 5 lispund salt lax. Patans ursprungliga placering diskuterades vid häradstinget den 11 april 1673 då prosten Torneus anklagade bruksfaktorn Johan Nilsson Arfman för att patan flyttats från sitt tillordnade ställe närmare in på Pitkäniemi-patan *honom till prejudice och förfång*. Prosten ville med Olof Olofsson i Korpikylä och Jöns Chores vittnesmål bevisa att patan utgått från en sten märkt med Henrik Anderssons bomärke. Tolvmannen Per Mattson hävdade däremot att redan 1649, då han varit på patubesiktning, hade patan stått på dess nuvarande ställe i Hellälävikén. Prostens pretention avstogs därmed. 1678 års laxtaxelängd anger Christian Eriksson som brukare av patan. Han var till 1676 föreståndare för Svappavaara kopparberg då han blev faktor för brukets hamnplats i Hellälä där brukskontoret fanns.²⁹

Då ägaren av Lapplandsverken Jacob Momma-Reenstierna dog 1678 fortsatte sönerna Isak och Jacob driften ytterligare något år innan de tvingades förklara sig urarva. Christian Eriksson blev dock kvar som husbonde på Hellälä bruksgård fram till sin död 1695 i kraft av en stor fordran på Reenstiernorna. Efter makens död anhöll änkan Christina Lang vid häradstinget i augusti 1695 att hon på grund av sin *Sal. Mans fordran utav sina Sal. Patroner Herrar Reenstiernornas arvingar, en post på 5857 daler 29 öre, skall få njuta preferenser framför andra kreditorer*. Två år senare sålde Reenstiernornas sterbhus

²⁹ Per Sonden, *Bröderna Momma-Reenstierna*, Historisk Tidskrift, 1911, s. 176.

bruksgården och där upptogs då Christina Langs nye make regementspastorn Nils Torner, son till Nils Henriksson Rääf, som husbonde. Christina Lang blev åter änka 1702 och ingick strax nytt gifte med pärleriinspektören Salomon Steigner. Hon överlevde även honom och den 5 juli 1726 fick hon rätt att till skatte inlösa Hellälä kronohemman om $\frac{1}{3}$ mantal, som årligen räntade 6 daler 21 öre silvermynt, samt Helläläpatan som räntade 10 daler silvermynt. Köpeskillingen som erlades den 28 juli 1726 uppgick till 486 daler 21 öre silvermynt. Efter Christina Langs död blev hemmanet öde men 1741 tillhörde såväl det som patan under skatteägenderätt faktor Erasmus Björkman i Hellälä gift med Anna Jöransdotter Calandra.

Öistinkaripatan och Wiikis pata

På Lilla Kraaseli eller Öistinkari hade Johan Mårtensson - son till fogdekarlen Mårten Enevaldsson på Björkön - på Wiiki i Vuono redan 1638 ett nätställe för vilket han skattade 2 lispund. Johan Mårtensson uppgavs 1660 vara alldeles utfattig och gammal varför hemmanet med fiskevatten övergick till dottersonen borgaren Olof Henriksson Wiik från Ruomi i Päckilä som 1657-75 redovisades i Torneå borgarlängd. Olof Wiik kom på obestånd i början av 1670-talet vilket ledde till att hans gård och fasta ägande i Torneå den 10 juli 1675 såldes till befallningsman Sigfrid Persson Fordell.³⁰ Olofs bror Johan skrevs ut som knekt i Västerbottens regemente 1646. Han avancerade till korpral 1656, förare 1657, mönsterskrivare 1659, sergeant 1660, fänrik 1674 och stupade som löjtnant i slaget vid Landskrona 1677. Olof Henriksson Wiik uttogs som knekt året därpå men enligt rullan hade han blivit hemma i Vuono vid utmarschen och ersatts av sonen Johan Olofsson som stupade 1679 i Ystad.

Brev från Johan Wiik till brodern Olof i Torneå 1661, till modern Brita Johansdotter 1676, samt en kvittens av Hans Hindersson Ruomi Päckilä angående Johans deputat, visar att modern bodde på Ruomihemmanet i Päckilä.³¹ Då Simon Jönsson bodde på Wiik i Vuono 1620-23 där han efterträddes av Johan Mårtensson innan han flyttade till Ruomi i Haparanda antyds släktskap mellan dem men det är dock oklart vilket. Olof Henriksson Wiik synes efter det att han förlorat gården i Torneå fört ett ogudaktigt liv vilket förargade kyrkan. Han var instämd till häradstinget den 3-4 juli 1685 för hordomsbrott med Karin Davidsdotter i Mattila. Kaplanen Nils Torneus anklagade honom då, inte bara för det ogudaktiga och förargliga leverne som han även tidigare brukat i en och annan måtto, utan besynnerligen för hur han efter det avståndna straffet för hordomslevernet fällt försmädliga och otillbörliga ord både till kaplanen och sockenklockaren Henrik Eliasson. Olof Wiik hade till klockaren sagt att den helige anden ännu aldrig varit eller vikit ifrån honom omskönt han bedrivit hor. Troligen var det domen innebärande gatlopp, då han inte hade pengar till böter, som fick Olof Henriksson Wiik att inta en avog ställning till kyrkan.

I en skrivelse från landshövdingen den 12 april 1693 angavs att det för Olof Wiik i Vuono skulle utses ett patuställe vid Tjuvholmsgrundet - *Wiikin kari* eller *Wiikin saari* - det vill säga nuvarande Virtakari som inte vore överbyggarna till hinder. Troligtvis avsågs därmed den Wiikis pata som avbildas i figur 9. Vid vårtinget 1694 meddelade Olof Wiik att han uppletat ett lämpligt ställe och länsmannen Sigfrid Jöransson jämte patuinspektören och några tolvmän utsågs att besiktiga platsen tillkommande vår och pröva om där kunde utslås en pata i stället för den gamla vid *Lill Krasell* som var fördärvad. Rätten föreskrev dock att patan inte fick gå över kungsådran eller bli överbyggarna till hinder. Patan utslogs året därpå och skattade 1 lispund lax i årlig avgift.

Enligt landshövding Douglas resolution den 23 mars 1679 uppgavs Wiiks hemman i Vuono vara anslaget kaplanen och nätstället på Öistinkari som då benämndes Wiikis pata efterläts till bruk mot 2 lispunds taxa. Fisket på Lilla Kraaseli sades i slutet av 1600-talet tillhöra kronan och hade 1697 anslagits åt andre kaplanen i Neder Torneå Erik Olai Brunnius och brukades av honom mot 2 lispunds taxa. Troligtvis bedrevs där då endast nätfiske då patan uppgavs ha fördärvats. Brunnius som innan han 1718 tillträdde kyrkoherdeämbetet i Övertorneå bodde på Kråklund uppgavs samtidigt ha varit

³⁰ RA, Länsräkenskaper Västerbotten Verifikat 1681, S5468 17/23.

³¹ KrA, Regementsräkenskaper Infanteri Västerbotten 2:1, Regemensslut 1654-80, fol. 127-30.

enskild ägare till hemmanet Wiik. Åkermark vid Wiik i Vuono uppges dock något senare vara underlagt kaplansbostället Turevik i Pottan by.

Kyrkobordets pator

Kyrkoherden i Torne var en av de större fiskeintressenterna i socknen och redan i 1553 års räntebok uppgavs han inneha en hel kolk vid Svänsarö som det året avkastade en läst lax. Såsom boende vid älven synes prosten Eskil Andersson ha infört bruket av strandpator som tidigt var allmänt i Kemi älv. Redan på 1580-talet hade prosten Eskil Andersson en laxpata på Björkön som var anlagd av sonen Israel. Efter hans död 1595 kom patan i vanskötsel på grund av täta byten på kyrkoherdeposten fram till 1600. Herr Anders, Herr Simon och Herr Måns innehade tjänsten i Torne så kort tid att de inte satte upp eget hushåll, och de hade inte heller kunskap om laxbruk som krävde stort arbete och tillgång till många nät. Då länsmannen Israel Eskilsson dog 1599 började klockaren Olof Jönsson i Haparanda bruka patan och tog efter ett tag grannen länsmannen Lars Kouri som partner. Senare tog de med Abraham Larsson i sitt bolag då han som länsman behövde fisk för utspisning av kronans resande.

Abraham Larsson och brodern Lars uppges på 1610-talet ha flyttat den av Israel Eskilsson anlagda patan, från dess ursprungliga läge nedanför Spetalsstugan på Björkön, till Pitkäniemi 270 famnar söder om prästgårdsåakern. Till skillnad från den ursprungliga patan, som endast uppbyggts med 3-4 bockar, var den nya pata uppbyggd med tio bockar med yttersta pålen nedslagen där djupet i älven var 6 ½ alnar. Trots att patan inte gick ut i kungsådern där djupet var 7 ½ alnar ansågs fisket uppströms och inseglingen till Torne försvåras vilket ledde till kritik från sockenmännen. Vid sommaringet 1616 avvisades dock klagomålen som grundlösa av fogden Abraham Staffansson och lagmannen Jacob Andersson som ansåg att den inte gick för nära in på kungsådern och inte heller låg på kyrkans mark.

Efter tingsutslaget i Torne reste Abraham Larsson med brodern Lars till Stockholm för att uppvakta Gustav II Adolf i syfte att få ett stadfästelsebrev på patan som de hävdade att de *av nyo upptagit*. Kungens konfirmationsbrev daterat den 28 oktober 1616 antyder att han övertygats:

Gustav Adolf med Guds nåde Sveriges Götas och Wendes utkorade konung och arvfurste, storfurste till Finland, Hertig till Estland och Västmanland. Vi låta dig veta Abraham Staffansson, att dessa brevisare, Abraham Larsson och Lars Larsson i Svänsarby, uti Torno socken uti Västerbotten, hava här för oss varit, och uti underdånighet givit tillkänna, att de hava för någon tid sedan av nyo upptagit och upprättat en laxpata vid Kyrkoön i Pitkäniemi, som aldrig tillförne någon brukat hade, eller vetat utav, förr än bemälda två bröder henne uppfunnit, och nu vill herr Knut driva dem därifrån: Så efter förbenämnda laxpata ingen haver tillförande haft eller hävdat därför befalla vi dig, att du låter dem av någon odreven och oklandrat njuta, bruka och behålla, så länge de förmå utgöra skatt och skuld därav, och håller hand över, att ingen må göra dem häremot hinder eller förfång i någon måtto. Där rätte dig efter. Av Stockholm den 28 september år 1616. Gustav Adolfus Locus sigilli.

Det kungliga brevet ledde till en mer än 40 årig tvist om rättigheten till Pitkäniemi patuställe, eller Bentihietä som det benämndes i vissa längder, på den östra älvstranden mitt för Cape East på Sundholmen. Tvisten beskrivs ingående i rättsakten från domslutet i Svea Hovrätt 1651 där patans historik kan följas från det att den anlades av länsmannen Israel Eskilsson.³² Tvisten inleddes med att kyrkoherden Knut Carelius av ståthållaren Christoffer Wernstedt begärt en rannsaking av rätten till Pitkäniemipatan. Den 3 juli 1620 hade som *ovälde män* till Torne inkallats slottsfogden från Ulå, Peder Andersson, Nils Jacobsson och Hindrick Tasainen från Kemi, länsmannen Olof Olofsson från Piteå och Hans Jacobsson Ruut och Måns Jacobsson Fordell från Luleå. Eftersom prosten inte hade någon åker och äng nedanför kyrkan och patan var utslagen från en allmänning avvisades hans anspråk. Kyrkoherde Carelius som avled 1623 efterträddes året därpå av Martinus Matthiae Wargius från Nerpes som i likhet med sin föregångare försökte överta patan.

³² RA, Svea Hovrätt Huvudarkivet, EVI a 2aa:134 vol. 101. Pars 4, 1651.

Wargius såg snart till att han genom ett kungligt brev av den 28 mars 1625 kom i åtnjutande av laxtionden i Torne socken som kronans arrendatorer indragit, men patan i Pitkäniemi lyckades han inte ta ifrån Abraham Larsson. Trots att *Herr Mårten qualdt och klandrat* detta fiske och utverkat ett kungligt brev som den 2 april 1629 förbjudit borgerskapet i Torneå att utsätta sina patu- och laxgårdar inom prostgårdens rå och rör fortsatte Abraham Larsson att bruka Pitkäniemipatan som 1638 skattade ½ tunna salt lax. Redan under sitt första tjänsteår tog den nye kyrkoherden i Torne socken Johan Torneus upp ägarätten till Pitkäniemipatan. Vid tinget den 23 juli 1640 lades ett protokoll till handlingarna varur framgår att Mårten Wargius och Abraham Larsson nått en uppgörelse att *i sämjo* dela på patan medan Torneus krävde att den skulle läggas helt under kyrkobordet. Nämnden ansåg sig dock inte ha makt att gå mot de kungliga breven som framgår av texten i tingsprotokollet:

Mäster Johan Kyrkoherden besvärade sig om den Pata som Abraham Larsson brukar och Härr Mårten har med semio samma pata brukat till hallftz med Abraham Larsson och förmenade m[äster]: Johan att bemälda pata skullt liggia under prästbordet, der emot protesterade Abraham Larsson, framlade Salig och ihugkommelst konungh Gustaffs brev sub dato 1616, ellits några andra breff som av originalet fundes ähr. Resolu[ti]on]: de 12 i nembden sade sampt wittnade eden förmente att samma pata skulle liggia under kyrkiobordet däck hade det ickit någre viss beskied der till att man kunde dööma Mäster Johan förwisso patan till.

Vid tinget den 16 mars 1642 lät landshövdingen notera i protokollet att det kommit till hans kännedom att Carl Carlsson Burman, då han var befallningsman, uppburit 2 tunnor lax om året av Abraham Larsson. Denna lax hade inte införts i kronans räkning utan behållits av Burman. Möjligen var det genom denna typ av tillmötesgående Abraham Larsson kunde fortsätta fisket i Pitkäniemi. Tvisten behandlades åter vid sommartinget 1643, och vid landstinget som hölls i Torne den 24 juli 1643. Abraham fick böta 3 mark för att han *i häftigt mod kallat kyrkoherden mäster Johan okvädingsord*. Det som föranlett ordstriden var troligen att Torneus av landshövdingen lyckats utverka en sedel som gav honom rätt att bruka patan som sin föregångare Wargius. Vid rätten konstaterades att Abraham trots detta drivit ut mäster Johan därifrån och förvägrat honom fisket. Domslutet blev att *denna ringa häradsrätten icke kan något göra emot Wälb. Herr Landshövdingens sedel och befallning, att mäster Johan härefter brukar såsom hans antecessor jämt haver. Men belangandes den skada mäster Johan i detta året tagit haver det han inte blev efterlåtitt bruka, nu han låter annotera och nästkommande ting uppföra, då man ock förmedelst Wälb. Herr Landshövdingen varandes tillstädes kommande.*

Vid sommartinget 1643 lämnades en utförlig beskrivning av alla turerna kring patan. Vid tingsförhandlingarna i juli och den rannsaking som gjordes av tolvmännen den 3 september 1643 synes Abraham Larsson ha assisterats av sin processerfarne son grosshandlaren Lars Abrahamsson från Stockholm som möjligen även kan ha sökt sympatier genom att till den nya kyrkan i Torneå stad utlova en silverbägare vilken han brevledes bett hustrun i Stockholm inhandla och översända. Tolvmännen lät sig inte påverkas utan besvärade sig över att Abraham genom orätt berättelse fått kungligt brev på patan och vid tidigare rannsakingar bara kallat män från andra socknar. De synes helst ha sett att vare sig Abraham Larsson eller Johannes Torneus skulle få driva patan vidare.

Drottning Kristinas tillrättavisande av Abraham Larsson

Torneus nöjde sig inte med att enbart få hälften av fisket och då tingsrätten inte, trots flera påstötningar, lyckades lösa tvisten vände han sig till högre instans. Inte förrän ärendet hamnade hos drottningen fick han igenom sina krav. I ett öppet brev den 20 maj 1647 ställt av Drottning Kristina till kyrkoherden i Torneå Johannes Torneus fick denne tillstånd att njuta och bruka Pitkäniemi. Torneus hade i sina klagoskrifter hävdatt att Abraham Larsson inte varit den förste ägaren av patan och fått stöd för detta av en i ärendet troligen okunnig drottning. Texten i drottningens brev som upptar fyra foliosidor lyder som följer på nysvenska:

Öppet brev 14 maj 1647: Vi Christina gör veterligt, att hos oss har vår tro undersäte och kyrkoherde i Tornö, hederlig och vällärde M. Johan Torneus, sig underdånigst besvärat, huruledes en borgare i Tornö stad Abraham Larsson benämnd skulle uti vår Salig Högstärade K Herrfader, glorevärdigst i

åminnelses livstid och Anno 1616 den 28 september ha utvärkat sig en befallning till dåvarande fogde dårsammastädes Abraham Staffansson, att honom en laxpata vid kyrkoån och Pithanemi, för årliga utlagor till kronan, måtte bliva efterlåten att hävda och bruka, givande före, som berörda befallningsbrev på hans, Abraham Larssons relation, sig funderar: att där aldrig tidigare någon pata har varit upprättad, utan att han den av nyo lagt och grundat haver. Nu ändå en del av denna Torneii Antecessorer har bemälda fiske kvalt och klandrat, framlidne Herr Mårten och nått ett brev av Högstbemt. vår S. K. Herrfader de dato den 2 Aprilis A.1629. Varutinnan vid straff och onåd tillgörandes förbindes borgerskapet i Tornö, att olagligen utsätta sina pator och laxgårdar, innan om prostgårdens råå och rör, och sålunda kyrkoherden förhindra, att han själv prästgårdens fiskevatten inte får njuta, bruka ock behålla, erkannerligen efter han till kronan all riktighet som av prästbordet bör utgå utgiva måste. Så är likväl i denna socken intet sådant utslag följt, att man har kunnat veta, vilken delen, antingen prosten eller borgaren ovanbenämnda laxpata med skäl har varit berättigad till. Ödmjukeligen bedyrandes, att emedan merbenämnda pata är på prästbordets ägor belägen, sedan och, att på bemälda ägor och samma sida, en pata har varit utslagen, förr än mer- och förbemälda Abraham Larsson haver sin där funderat, och alltså det skäl förmedelst vilket han ovanbemälda befallningsbrev nått och bekommit har, förfaller och till intet bliver, vi då vill honom ovanbemälda laxpata under prästbordet igen bekomma och åtnjuta låta. Nu såsom vi av de regerande ovärdiga tillbenägenhet att skylla och handhava det som under prästbordets ägor med rätta lyder och länder, icke gärna får, att något må på vrångevis berättelse komma och ryckas därifrån, synnerligen eftersom igenom det, skäligt försvar, de som guds ord lära och undervisa skola, kunna nödtorfteligen uppehållna bli, ty har vi oss däröver således gunsteligen velat förklara, göra det och härmed och detta vårt öppna brevs kraft, nämligen att där tillförne på den orten en pata har varit brukad och uppslagen för än denne Abraham Larssons blev där lagd och uppsatt, därtill med att mer- och ovanberörda pata, har förr både stått, och än är vid stranden av prästgårdens ägor, det då berörda fiske, skulle bliva honom Torneus under prästbordet fullkomligen restituerat, att bruka för den utgäll som där och till oss och kronan gå bör; men den andre skall vara förpliktad att träda därifrån. Vi befalla fördenskill vår landshövding på den orten att han härom noga och granneligen ransakar, och där befintligt är, att han Abraham Larsson har utvärkat sig våra berörda brev på orätt berättelse uti sådan måtto som för är ihågkommit, det han då honom Torneus utan förhalande av saken vid vår onåd tillgörandes densamma under prästbordet inrymmer, och saken aldeles okvald och oturberat åtnjuta låter, lagandes att saken må nu strax bliva sliten och avhjälpt, jämväl att ingedera delen över någon orätt med skäl sig må ha till besvära heller oss därom värdera överlöpa och molestera där alla som vederbör har sig att efterrätta till visso.

Abraham Larsson skall dock 1647 enligt Torneus, trots drottningens brev, våldsamligen ha brukat patan varför landshövdingen i Abrahams och Torneus närvaro den 23 november 1647 åter meddelade att patan tilldelats kyrkoherden okvald att bruka. Sommaren 1648 fick Torneus ostört bruka patan samtidigt som Abraham Larsson uppvaktade Kungl. Majt:s kansli och begärde att återfå fiskerätten. Möjligen assisterades han av sonen Abraham som då var i Stockholm för att tillsammans med Lars Wivallius utforma en kritisk skrift mot förmyndarna av brodern Lars dödsbo. Abraham Larsson avvisades dock från kansliet som stod fast vid sitt beslut. Trots detta fortsatte tvisten den 1 december 1648 då landshövding Crusebjörn kallat befallningsman Carl Carlsson Burman, landskapten Hans Jönsson, tolvmän och representanter för borgerskapet i Torneå för att åter ta upp frågan om rätten till patan. Tolvmännen framförde då att uppteckningen som gjorts av deras vittnesmål den 3 september 1643 inte överensstämde med vad de samtyckt till. På grund av oredan remitterades därför tvisten till en opartisk rättegång. Vid patusynen sommaren 1649 uppgavs Abraham Larsson åter våldsamligen ha brukat den. Vid en ny syn med tolvmän från Kemi, Kalix och Lule socken och ting den 18 september 1649 fick processen en överraskande vändning då man enligt 26 kapitlet i Byggningsbalken kom fram till att patan egentligen tillhörde Björköborna vilka gavs rätt att bruka den tillsammans med Torneus.

Björköborna tar över Pitkäniempatan

Domslutet 1649 innebar att Björköborna året därpå slog ut patan i Pitkäniemi. Detta gillades dock inte av Torneus som lät slå ut en egen pata strax nedanför i syfte att skada Björköborna vars fångst

därigenom blev så liten att de inte kunde betala utlagorna till kronan. När Björköborna sommaren 1651 åter slog ut patan angreps de av Torneus med sina två drängar, en student, kaplanerna Jacob Enquist och Petrus Steccius samt skolmästaren. Kyrkoherden själv började med yxa hugga ner patan medan kaplanen Jacob och kyrkoherdens drängar från land kastade stenar mot Björköborna. När Torneus med sitt anhang lämnat Pitkäniemi började bönderna att bygga upp det prästen huggits ner och satte åter ut näten i patan. Då kom fjärdingsmannen Henrik Kouri och högg ner en del av patan så att den blev 15 famnar kortare än den tidigare varit. Några dagar senare kom Hindrik Hansson i Alkkula, Jöns Clemetsson i Kuivakangas, Nils Jönsson i Niemis och Nils Simonsson i Vitsaniemi och högg ner ytterligare 10 famnar av patan samt lade beslag på näten.

För att klara ut om patan varit riktigt utslagen tog Björköborna till synesmän Torneåborgarna Jöns [Christoffersson] Guldsmed i borgmästarens ställe, Per Olofsson [Näbb] och sockenskrivaren Abraham Abrahamsson. Vid uppmätning av patan fann de att den var tre famnar kortare än vad den av ålder varit och att kyrkoherden sålunda inte hade någon orsak att *molestera* dem. Vid sommaringet 1651 beslutades därför att Björköborna skulle få bruka patan ostört vilket Torneus lovade mot att han fick 30 daler från Björköborna för de kostnader han haft med rannsakingar kring patan. Pengarna överlämnades då omgående till Torneus som dock några timmar senare lämnade dem åter och krävde att i stället få halvp parten av patan vilket Björköborna dock inte accepterade. Saken remitterades därför till Kung. Maj:ts nådiga resolution.

Torneus tvist med klockaren

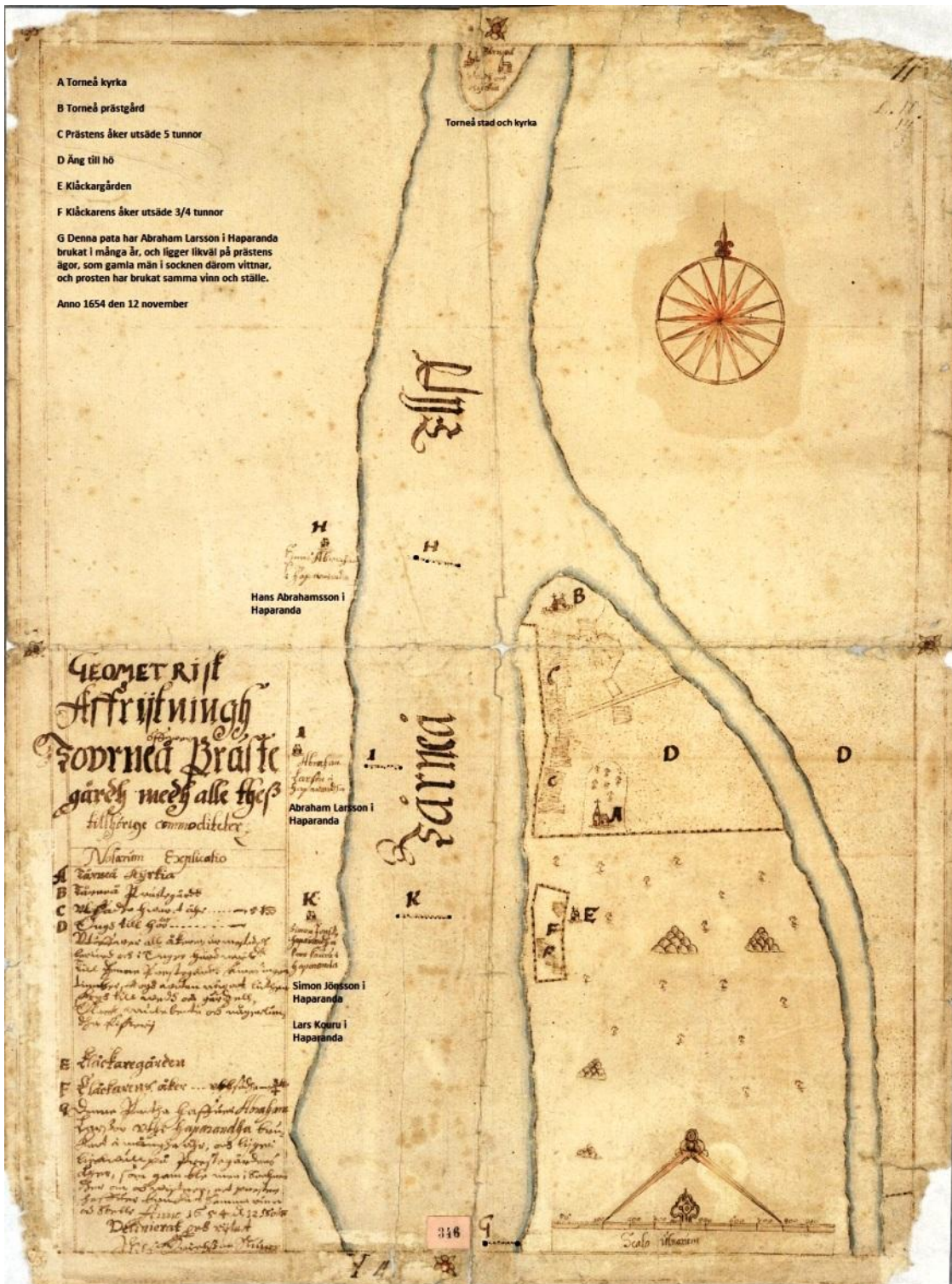
Torneus som i drottningens brev framstod som en rättskaffens man synes ha agerat i egenintresse. Påståendet att Abraham Larsson inte var den förste innehavare stämde egentligen inte då Israel Eskilssons pata övergivits och Abraham med brodern Lars uppfört den nya utvidgade patan närmare älvmyningen. En strikt tolkning av laga fång innebar att tidigare icke i anspråk taget jungfruligt land eller fiske skulle tillfalla den som först tog nyttigheten i anspråk. Om lagtexten följts borde Abraham Larsson ha fått behålla patan men Torneus lyckades få stöd för sitt agerande från sockenmännen som troligen räknat med att patan därigenom skulle avkortas och förbättra fisket uppströms. Det var dock inte för att hjälpa sockenmännen Torneus agerade och domböckerna visar att han inte drog sig för något då det gällde att nå sina syften. Fysisk misshandel av församlingsborna togs till om de inte följde hans nycker. Snikenheten framgår av kampen med Anders Essevius om förordnandet i lappmarken och av att han i flera år efter det att tjänsten som själavårdare bland lapparna indragits fortsatte att utkräva 12 tunnor korn årligen. Kyrkoherden i Kemi som försökt sig på samma knep misslyckades dock. Torneus hetsiga temperament framgår av följande domboksutdrag från tinget den 10 juli 1651:

Kom för rätta fordom klockaren Joseph Josephsson och besvärade sig över sin kyrkoherde höglärde pastor Johan Torneus och som hade slagit honom båd' blå och blodigh, såsom och i lijka måtto slagit hans sonhustru båd' blå och blodigh, huartill pastor Johan icke neka kunde, föregivuandes dock att bemälte Joseph och hans sonhustru hafwer bruckat origtigt namn på honom och derföre hafwer han dem slagit, Och efter såsom Hennes Kungl Maj:ts Privilegium förmår, thet ingen av presterskapet skall någon wärdslig doom öfwer någon, och deth ähr Consistorio tillkommen gifwit, Will alt för denna ringa saken hawa remiterat till hans Ehrvyrdigste Superintendenten och det höglofliga Consistorium.

Såsom Fridstedt uttryckt saken så tycktes den världsliga rätten känt sig underkastad den kyrkliga myndigheten och en grov misshandel utförd av en präst, för att oriktigt namn brukats på honom, lades till handlingarna som *Denna ringa saken*.³³ Klockaren som avsatts av Torneus hade av Björköborna fått rätt att behålla klockargården och sockenmännen gav honom också fortsatt stöd i agerandet mot Torneus. Vid prästeståndets utskottsmöte i Stockholm den 7 november 1651 framträdde enligt protokollet: *en finne, Josep Josephsson kläckare i Torneå, och klagade över sin kyrkoherde Mr Johan, att han haver slagit honom och hans sonhustru, att de därigenom näppeligen haver kunnat behålla livet, och därigenom mist deras hälsa och välfärd etc.* Saken remitterades till superintendenten i

³³ Erik Fristedt, *Torneå Domsaga 1270-1970*, Proprius förlag, 1970, s. 45.

Härnösand.³⁴ Det var inte bara Björköborna som hade synpunkter på Torneus. Befallningsman Olof Kråka beskyllde 1654 Torneus för att vara ovärdig att bära prästkåpan då han var en kronans tjuv, var noterad för att löpa med *limstången*, och hustrun var en beryktad hora. Torneus anklagades också för att ha ljugit ihop en hop med pengar med lappri - *Lappiska Manualis* - som lapparna inte förstod.

Figur 10. Geometrisk avritning av Torneå prästgård med alla dess tillhöriga commoditeter 1654.

³⁴ Prästeståndets Riksdagsprotokoll, I, 1642-1660, Uppsala 1949, s. 220.

Samtidigt med att Josep Josephsson anklagade Torneus inför prästeståndet togs stridigheterna kring Pitkäniemipatan åter upp då Torneus insänt en supplik till Svea Hovrätt där han krävt upprättelse och att patan slutgiltigt skulle tilldelas honom och inte de orättfärdiga Björköborna. Processen vid Svea Hovrätt inleddes den 6 november 1651 med Johannes Torneus som käreande och Björköbonden Henrik Andersson i Hellälä som svarande. Inför riksdrotsen Gustav Bielke drogs än en gång alla turer kring patan. Henrik Andersson, som svarade på riksdrotsens frågor genom tolk, angav att kyrkoherden av byborna efterlåtits en bred äng på ön men att de aldrig efterlätit strand och fiske till honom. Efter det att alla tidigare domslut i ärendet genomgåts framkom åter att Pitkäniemipatan skulle lyda under Torne prästbord nu och i tillkommande tider.

Vid hovrätten inlämnade Israel Larsson en supplik den 9 december 1651 med bifogade dokument på sin far Abraham Larssons vägnar mot Johannes Torneus. Efter det att akterna genomgåts och noga överlagts fann rätten att inget nytt tillförts varför tidigare dom stadfästes och supplikanten avvisades. Israel Abrahamsson nöjde sig inte med svaret utan den 16 december 1651 *discurterades* åter Abraham Larssons tvistiga sak mot *Magistrum Torneum* angående laxpatan hans son Israel Abrahamsson pretenderade på. Det *resoluerades* än en gång att det blir vid förr åtgången dom dem emellan. Tvisten mellan Abraham Larsson och prästbordet omnämns av lantmätare Erik Eriksson Niure när han gör en avritning av Torneå prästgårds ägor den 12 november 1654. Kartan - figur 10 - upptar Pitkäniemipatan (G) under kyrkan. Jöns Isacssons pata är inte utritad medan Simon Jönsson står som ägare av Per Lars pata (K).³⁵ På Haparandastranden finns också Abraham Larssons pata (I) och Hans Abrahamssons pata (H) medan Anders Didrikssons pata ännu inte har uppförts.

Efter Torneus död gjorde Abraham Larssons söner Israel och Axel ett nytt försök att återvinna patan genom att skriftligen ta upp ärendet med landshövdingen.³⁶ Vid häradstinget i Nedertorneå socken 1689 anhöll Haparandasönerna om: *att bli förhulpna till en laxpata Pitkäniemi benämnd, som för en rum tid sedan är kommet från deras Bohlstad, emot glorvyrdigast i åminnelse Sal. Gustav Adolfs deras fader givna resolution år 1616.*

Den nye kyrkoherden Gabriel Tuderus inkom på landshövdingens påfordran vid tinget den 11-12 december 1689 med sin förklaring och förmenade att patan allt framgent borde lyda under Prästbolet efter en under hovrätten fälld dom den 8 november 1651. Tuderus ansåg vidare att de klagande otillbörligen och uppsåtligen kvalt högbemälda dom. Landshövdingens resolutionssvar blev att patan borde förbli vid prästgården. Gabriel Tuderus lät därför stämma Haparandasönerna begärande att de skulle få plikta för domkval varuppå de sig förklarade sålunda:

1) att de aldrig tillförne vetat utav samma dom, ej heller hade 2) varken deras fader eller de agerat uti Högl. Kongl. Hovrätten med Sal. Prosten Mag. Johan Torneus om samma pata, och således ginge den domen inte dem an, utan borde 3) höra dem till, efter Kungl. Majt långt äldre brev, icke kunnande 4) veta huru med dem i Högl. Kungl. Hovrätten förelöpna aktioner vore beskaffade, som är förlupna mellan Sal. Prosten och Björköborna vilka dock icke hava någon del i samma pata,

däremot Herr Gabriel övertygade dem att de mycket väl vetat utav Högl. Kungl. Hovrättens dom i saken, och för den skull intet fördristat uti Prostens efterlevande änkas nådeårstid göra däremot något klander, utan nyligen varit hos henne begärandes hon ville framvisa besagda dom, på det de desto bättre kunde igenbekomma fisket under Herr Gabriel som är nyss tillkommen och okunnig däruti, vartill de fuller ville neka, dock hade Sal. Prostinnan i fullan sanning bevittnat att Haparandasönerna anmodat henne ej framfå domen ifall hon den omhänder hava skulle. Frågade ännu: emedan de förebära aktionen uti Kungl. Hovrätten intet angått dem eller deras fader, och de således ej vetat utav domen, vi de icke strax, medan saken var bättre bekant synnerligen Sal. Prosten Torneus som vann fisket under prästbolet, sökte det tillbaka efter Kungliga

³⁵ Lantmäteriverkets arkiv, Jyväskylä, Fi, Signum L 10 14/3.

³⁶ HLA, Dombok 1672-1725, AI:a:1a., fol. 8-9.

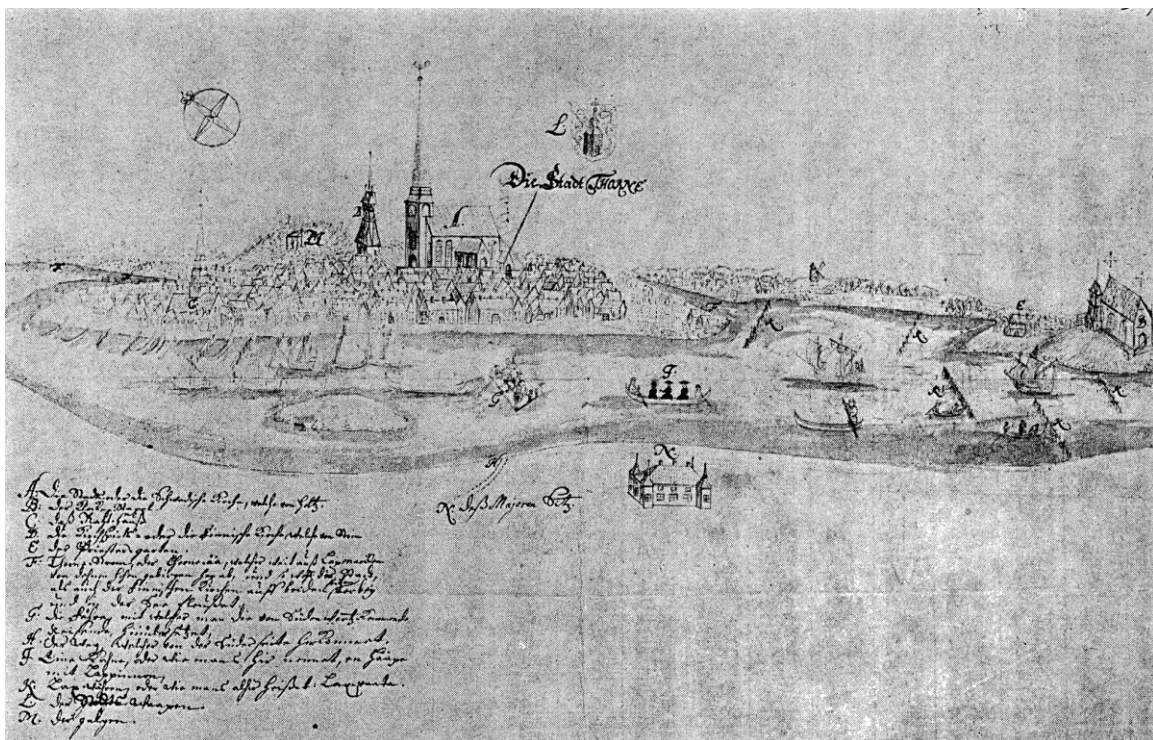
Donationsbrevet, alldenstund de allaredan 1657 voro sina målsmän och stadigt hemmastadda på sitt fadershemman uti Haparanda?

Svarade: deras och lägenhet ej sådant tillåtit, emedan hemmanet stod uti stor vidlyftighet och gäld hos androm, kunde icke heller på tillfrågan giva visst besked, när och huruledes fisket är kommet uti deras faders possession, och till aktionen mellan Prosten och Björköborna, utan såsom allt sådant lærer finnas bästa underrättelser ibland akter uti Högl. Kungl. Hovrätten där saken agerad och dömd är, besynnerligen vi Sal. Kongl. Majts. Donationsbrev för Haparandabon icke är kommit i konsideration till fiskets benyttjande allt framgent?

Alltså submitteras denna tvist under högbemälta Kungliga rättens eget högvisa omdöme och förklaring om och huruvida Haparandasönerna måge hava med detta sitt gjorda ansökande hos Herr landshövdingen om fiskets igenbekommande uppsätligen kvalt och violerat den avsågda domen och börer därför plikta.

Trots att Israel Abrahamsson i faderns ställe vid hovrätten i Stockholm inlagt en protest mot domslutet hösten 1651 uppgav han sig inte vara medveten om domskälen vilket uppenbarligen kan ifrågasättas. Någon aktion från hovrätten mot det föregivna domkvalet synes inte ha vidtagits och anspråken på patan kom med denna sista aktion att lämnas för gott av Haparandasönerna.

Från 1650-talet ingick i kyrkobordet även *Källokaripatan* som slagits ut i älven från Björkö strax söder om sockenkyrkan. Utöver patufisket fortsatte *Hans Ärowyrdighet Herr Prosten och Kyrkioherden Höglärde Magister Johannes Torneus* även med kolkfiske i älven. 1679 begärde han ett tillkännagivande att han utan ringaste gravation skulle få rätt att under sin livstid bruka och nyttja Suensarikolken som kompensation för att han höll kyrkan med oblater. W.G. Lauws teckning - figur 11 - från år 1695 har gett majorssätet i Haparanda en allt för pampig utformning men återger dock sanningsenligt två pator på Haparandastranden – Hans Abrahamssons och Abraham Larssons – en på Björkö – *Källokari* – en vid Svänsaröudden – Anders Didriks – samt Påtapatan i Pudas.

Figur 11. W.G. Lauws teckning av Torneå med dess omgivningar år 1695

Vuonopatan

Vid Tjuvholmen – Sundholmen – utlovades Vuono byamän vid restransakningen 1692 en ny pata som ersättning för deras gamla laxfiskeställen vilka var så uppgrundade att de inte längre kunde brukas. Skälet till detta var främst att kronan i annat fall skulle förlora den taxa på 1 tunna 7 lispund som erlagts av Vuono byamän sedan 1616. Frågan behandlades vid häradstinget 1693 och vid tinget den 24 mars 1694 erhöll byamännen slutligen rätten att utslå patan vid Tjuvholmen under villkor att den inte stängde *cronoådran överbyggarna till prejudice*. Länsmannen skulle tillsammans med tolvmännen ange patans längd och plats samt vilken taxa som skulle påföras. Vid häradstinget den 30 juli 1701 kårade patuinspektören Christopher Jönsson på stadens och överbyggarnas vägnar till Vuonoborna för att patan utslagits långt in i kungsådran till stort men för fiskeställena uppströms. Patuinspektören krävde därför att patan skulle bortdömas.

Även Lars Jönsson på Kopukka med intressenter inkom med besvär över att Tjuvholmspatan var till stort men och hinder för Haparandabornas gamla taxerade fiskebruk. Vuonoborna hänvisade dock till häradstingsbeslutet från 1694 och en dom den 23 mars 1697 då landshövdingen konfirmerat det tidigare beslutet. Nämndemännen framhöll också att Vuonoborna med tanke på att deras fisken var uppgrundade och därför inte räntade något i enlighet med tidigare beslut borde ges rätten att inneha Tjuvholmspatan. För att undvika att den blev överbyggarna till skada skulle dock samtliga tolvmän delta vid en syn där rum och ställe samt längd för patan skulle bestämmas. Taxan 1 tunna och 7 lispund, som tidigare uttagits av byn, kom även att tillämpas för Vuonopatan som 1741 från ett inhuget kronomärke på Tjuvholmen sträckte sig 151 $\frac{1}{3}$ famn ut i älven.

Jöns Isacssons pata

Jöns Isacssons eller Kopukkapatan - vid järnvägsbron - som enligt 1649 års patulängd innehades av Jöns Isacsson och Jöns Nilsson Kouri i Haparanda synes ha tillkommit efter 1638. Vid karteringen 1654 anges felaktigt Simon Jönsson och Lars Kouri som brukare. Simon Jönsson som då hade lämnat Haparanda var emellertid ägare av den pata som senare benämndes Peder Larssons pata. 1678 års taxeranssaking upptar Jöns Isacssons pata under arrendesumman av arrendatorerna vilka uppburit 3 lispund. Patan prövades då tåla en taxeökning till 5 lispund. Borgarna Torfast Eriksson och Erik Grelsson i Torneå hade 1683 övertagit patan av Clemet Jönsson men vid 1741 års rannsaking var patan åter i Haparandabors ägo och brukades av Johan Larsson Kopukka med intressenter.

Peder Larssons pata

Redan på 1620-talet synes patan - nedanför Solliden - ha anlagts av Ruomilas husbonde innan den övergick till Simon Jönsson på 1630-talet. I början av 1640-talet försökte kaplanen Johannes Kempe tränga ut den fattige Simon Jönsson och tillvälla sig fiskerätten dock utan att lyckas. I slutet av 1640-talet innehades patan av Peder Larsson som namngav den i samband med att den utbyggdes då han övertog Ruomila. Patan som vid 1649 års rannsaking uppgavs vara nyligen anlagd blev emellertid då bortdömd. Möjligen brukade Peder Larsson och Simon Jönsson därför Jöns Isacssons pata tillsammans med Lars Jönsson Kouri vid karteringen 1654. Senare brukades dock Peder Larssons pata av Israel Abrahamsson fram till 1683 och ingick i Abrahamssönernas laxfiskebruk. Därefter upplät landshövding Klerk patan till Martinus Kempe mot 1 lispunds årlig taxa. Samma taxa hade uttagits 1664 och 1678 vilket antyder att patan varit den minst givande i Haparanda. Den förlängdes 1713 till 109 famnar.

Abraham Larssons pata

Då tvisten om Pitkäniempatan hårdnade synes Abraham Larsson på 1640-talet - nedanför Fabriksgatan - ha anlagt sin nya pata. Patan som sträckte sig 136 famnar ut från stranden skattade 7 lispund 1664 och innehades då av Israel Abrahamsson. Förutom *Peder Lars* och *Abraham Lars* pator ingick fram till 1683 i Israel Abrahamssons fiskebruk även Stora Kraaseli för vilket fiske han detta år till arrendatorerna erlade $\frac{1}{2}$ tunna lax men fisket sades då kunna beskattas till $\frac{3}{4}$ tunna. *Abraham Lars*

pata tillhörde 1741 kusinerna Abraham Axelsson och Israel Abrahamsson och den hade då flyttats längre ut i älven på grund av att stranden blivit uppgrundad.

Hans Abrahamssons pata

Erik Jönsson på det blivande Krook synes i början av 1600-talet ha anlagt patan - nedanför Köpmangatan - som utvidgades av Hans Abrahamsson som 1646 fick böta för att patugården utslagits trots förbud mot vidare utbyggnad i älven. Trots detta blev den kvar och brukades 1678 av *Hr. Mårten Kyrckioherde i Lappmarcken* det vill säga kyrkoherden Mårten Kempe i Jukkasjärvi. Änkan Apollonia Renmark fick vid 1741 års syn behålla patans ursprungliga längd om 139 famnar.

Anders Didriks pata

Patan som först utslagits från färjestranden i Haparanda - nedanför Polishuset - hade taxerats till 1 lispund salt lax årligen. Den hade dock tidigt blivit obrukbar på grund av att älvdern ändrat sitt lopp från västra sidan av Svänsarön till den östra. Sämkmakaren Anders Didriksson som 1653 blev husbonde på Junkkalatorpet uppgavs i 1678 års laxtaxelängden länge ha brukat och beskattat detta fiske. Möjligen var han vid denna tid ännu ägare av patan trots de ekonomiska bekymmer som drabbade honom under 1660-talet vilket tvingade honom att flytta till Svappavaara. Enligt intyg från häradsrätten den 31 juli 1707 hade Svänsaröfisket på grund av isgången under fyra års tid fördärvats så svårt att avkastningen inte svarade mot laxtaxan. Till följd av de ogynnsamma förhållandena begärde staden därför att få bli befriad från taxan vilket slutligen skedde på 1730-talet. En ny pata i stället för den obrukbara Anders Didriks pata utslags 1726 mellan Haparanda och Esisaari men också den hade snart blivit oduglig varför en tredje pata olagligt utslags 139 famnar norr om *Krookens* eller *Hans Abrahams pata* och 53 famnar in i kungsådern. Den blev därför utsynad men trots detta var Anders Didriks pata ännu införd till den gamla taxan i 1759 års kolkindelning.

Svänsaröpatan

Laxfogden Peder Anundssons räkenskaper 1613 upptar Svänsaröpatan som dock därefter försvinner ur längderna. Möjligen berodde detta på att den kom att tillhöra Torneå stad. Av en skrivelse från Johan Casimir den 7 november 1631 framgår att Peder Andersson, Konik Pedersson, Bengt Jönsson *med flera i Torne stad borgare sig förödmjukeligen presenterat i Torneå ha opprydit med egen bekostnad någon note eller kolkvarp som alldeles obrukad ligger mellan staden och kyrkan och måge njuta ett års frihet till Kungl. Maj:t. och kronan därav till vederkvickelse och skattar tre tunnor välförvarad lax årligen*. Ett av landshövding Creutz utfärdat förlikningsbrev den 18 juli 1633 visar att Torneå stad utöver två kolkar i Svänsaröälvens notvarp även *hafuer een laxpatu ytterst på Swenserij Vdden*. Patan räntade ½ tunna lax 1639 och 1640. Inte förrän den 25 augusti 1664 konfirmerades förlikningsbrevet från 1633 genom Kungl. Maj:ts nådiga resolution innebärande att staden i Svänsaröälven skulle njuta årligen två kolkar samt dessutom ha laxpatan ytterst på Svänsaröudden. 1741 års karta antyder att patan därefter flyttats till Itäranta mitt emellan Stadsudden och Kolkholmen.

Torphemmanets pata

Kyrkoherden Knut Karelius, som omkring 1605 förvärvat Torpet i Pudas, anklagas 1615 vid Svea Hovrätt av förre lappfogden Lars Henriksson för att samma år ha uppbyggt en laxpata på en plats där aldrig tidigare någon fått bygga. Då patan var till stort hinder och skada för kronans och gemene mans fiske krävdes att patan skulle förverkas. Uppenbarligen lyckades Herr Knut ändå få patan godkänd och skattlagd då hans dotter Margareta, änka efter kaplanen Samuel Myliander, som var ägare till Torppatan enligt laxtaxelängd skattade 3 lispund 1638. Då hustru Margareta, som i slutet av 1630-talet gift sig med kaplanen Andreas Essevius, lämnade församlingen 1642 övergick Torphemmanet till borgmästaren Peder Pedersson. Efter borgmästarens död 1647 tog änkan Kirstin Giertsdotter över varefter Torpet övergick till hennes nye make Daniel Kruus. Av en besvärsskrivelse från allmogen i Torne socken den 22 december 1651 framgår att Daniel Kruus som övertagit ½ kolk av Peder Pedersson gjorde intrång i allmogens fiskeri och Svänsarö varp. Daniel Kruus fullmäktige

stadsskrivaren Nils Mickelsson angav då för rätten att *för några år sedan hade utanför Daniel Cruses land och strand stått utslaget en pata och ingen kolk haft, utan med socknens lov och minne brukat samma pata som och hans antecessor sal. Peder Pedersson före honom brukat hade. Emellertid är benämnda pata ödelagt och i den staden är begynt bruka ½ kolk, alltså blevo socknen med Daniel Cruses fullmäktig förlikte, att de tillåte honom härefter oklandrat bruka en halv kolk utför Svensari och därför gör kronan rättighet.*

Torpet som återuppbyggdes efter att ha drabbats av våldeld synes från 1657 ha bebotts av Daniel Kruus som upptogs som ägare ännu i mitten av 1660-talet. Fisket övergick till landshövdingen Johan Graan i samband med att han blev ägare av Torphemmanet varefter det förvärvades av Mats Clemetsson. Bröderna Mats, Lars och Hans Clemetsson redovisades som innehavare av fisket från 1675.

Karhusaaripatan

Vid en tvist på häradstinget 1686 mellan Torneå magistrat och rådmannen Christoffer Jönsson omnämns Karhusaaripatan som inte finns medtagen i Hackzells karta.³⁷ Patan som var belägen i *Karosaari Påtta ifrån överlandet överst i Påttan vid Stadsön* brukades vid denna tid enskilt av rådmannen Christoffer Jönsson - son till rådmannen Jöns Christoffersson - men ansågs av borgmästare Hellebom böra tillhöra staden. Christoffer Jönsson uppvisade då en av Nedertorneå och Övertorneå socknar given skriftlig tillåtelse den 17 december 1654 till borgaren Hans Henrikssons änka Karin - svärsonen Casper Ekman uppger att hon var dotter till lappfogden Nils Oravainen - att få utslå patan till 20 famnars längd från holmen. Då patan av magistraten ansågs ligga under stadsägorna som var donerade, och då strand följer land, ansågs inte socknens inbyggare kunna bortskänka något som andra fått av överheten oavsett om patan tidigare inte varit uppbyggd och brukad av staden. Det beslutades därför att fisket skulle läggas under staden och brukas samfällt av borgerskapet.

Skälet till socknarnas frikostighet kan möjligen ha berott på att borgaren Hans Henriksson på något sätt tjänat dem och att hans svärson Anders Torfastsson som i samma veva blev befallningsman i kraft av sin nya befattning påverkat dem. Hans Henriksson som kom från Tapani i Nedre Raumo var en av de första borgarna i Torneå. Möjligen var han identisk med den *Hans Henriksson i Torne* som representerade Norra Prosteriet i Västerbotten vid riksdagarna 1624 och 1625. Västerbotten representeras 1617 av *Hans Koure i Woiakkala* som genomgående skrevs med sitt släktnamn och som bodde i Vojakkala. Det vore därför förvånande om han senare frångått principen och angett bostadsorten till Torne. Hans Henrikssons son Henrik blev rådmän i Torneå. En dotter vars namn är okänt gifte sig med Anders Torfastsson i hans första gifte. Dottern Brita gifte sig med Carl Jöransson, som 1650 tituleras uppsyningsman, senare tullnär och som vid tinget den 3 juli 1655 utses till sockenskrivare. Efter makens död 1659 gifte sig Brita Hansdotter med Johan Jönsson Utter som var son till rådmannen Jöns Christoffersson. Den tredje dottern Margareta gifte sig först med tullnären Elias Olsson och i sitt andra gifte med handelsmannen Casper Ekman.

Christoffer Jönsson, som var son till guldsmeden och rådmannen Jöns Christofferson Utter, kom genom sitt gifte med Henrik Henrikssons änka Lisbeta att bli styvfar till hennes dotter Margareta som var gift med rådmannen Henrik Hansson. Efter styvsvärsonen Henrik Hanssons död övertog Christoffer patan som tilldelats dennes mor Karin.

³⁷ RA, Dombok Västernorrland 7b (1686), fol. 888.

BROTTSTYCKEN FRÅN TORNE OCH KEMI LAPPMARKER

BIRKARLAR, FOGDAR, LAPPAR, HANDEL, GRÄNSTVISTER

Per-Olof Snell

Ottar från Hålogaland, som synes ha haft sin gård vid Tromsö, berättade i slutet av 800-talet för kung Alfred av England att det norr ovan ödemarkerna fanns ett land benämnt Kvänland, som sträckte sig åt söder på båda sidor av Bottenviken. Ottar gjorde skillnad på svenskar och kväner, som skall ha varit ett eget folk. Kväernas nationalitet har varit föremål för många akademiska dispyter och utifrån en tolkning skall namnet inte ha något att göra med nationalitet utan betyda strandbo - boende vid Bottenhavet, som också benämnts Kvänerhavet. Utifrån ortnamnsstudier har hävdats att kväerna var hälsingar som tidigt utbredde sina domäner på båda sidor om Bottenviken upp mot Tornedalen. Möjligen ligger dock Grotenfelts påstående, att kväerna var ett finskt folkslag, troligen av karelskt ursprung, som bodde i kustlandet i nuvarande Norr-, Väster- och Österbotten, närmast sanningen.¹

Birkarlarna som tidigt fanns på Nordkalotten har också ett omdiskuterat ursprung. De benämns i skrift första gången 1328 då mellan hälsingar å ena sidan och birkarlar å andra sidan en överenskommelse träffades att den nordligaste delen av Hälsingland, som då sträckte sig ända till Ule älv, skulle vara öppen mark för nybyggare, om de så var birkarlar eller andra. Lapparna skulle inte få störas, och inte heller birkarlarna skulle hindras, att driva sin traditionella handel med lapparna. Då kung Erik 1358 stadfäste de av fadern beviljade privilegierna antyds tidigare privilegier beviljade av hans förfäder. Mycket talar därför för att de vilka benämndes birkarlar redan på 1200-talet etablerat en maktposition på Nordkalotten, där de på strategiska platser längs älvarna torde ha undanträngt urbefolkningen.

Under åren har birkarlarnas ursprung varit föremål för tvister. Namnet har ansetts vara härlett av Pirkkala i Tavastland varifrån köpmän under slutet av 1200-talet skall ha tagit sig upp till lappmarken där de bringade lapparna under Sveriges krona och därmed fick dem som egendom. Den främste förespråkaren för att de kom från Pirkkala var Jaakola.² Hans tolkning, som främst bygger på sägner återgivna av Bureus och Scheffreus, samt uttalanden av birkarlar i Torne socken i slutet av 1590-talet, har delvis stötts av Fjellström och Dahlgren.^{3,4} Steckzén, som ställt sig tvivlande till sägnernas verklighetsbakgrund, menar att birkarlarnas uttalanden var tillrättalagda påståenden syftande till att rättfärdiga Sveriges landanspråk på Nordkalotten.⁵ Deras vittnesbörd om gränsförhållandena har också av Johnsen setts som en partsinlaga för att behaga kungen.⁶ Steckzéns tankegångar kom olyckligtvis att undanskymmas av hans tolkning att birkarlar skulle vara identiska med *biurkarlar*, det vill säga bäverjägare, vilket Dahlgren (1965) genom språkliga resonemang har avfärdat.

Birkarlabenämningen hade av von Düben redan på 1800-talet antagits utgå från lapparna som med *borgal* menat handlande i allmänhet och härletts ur det fornnordiska *birk* = handel.⁷ Han tvivlade också på att finnar hade fått privilegium att driva handel med svenska sidans lappar. *Birkarl*, *Bergkerl*, *Birkekerl*, *Börkerl*, *Borkerl* och *Bårkerl* är olika skrivformer i handlingar från 1500-talet där även ryska *borkerler* och *bergkerler* omnämns, vilket antyder att benämningen inte torde ha sitt ursprung i Pirkkala. Wallerströms antagande att birkarlarna var en slags lokal elit av kväner som upptagit skatt för Novgorod ger en alternativ förklaring av begreppet.⁸ Det ryska beskattningssättet med hjälp av karvstock - *birka_{Ry}*, *pirkka_{Fi}* - som tillämpades av Novgorod kan efter Nöteborgsfreden ha övertagits av

¹ Kustavi Grotenfelt, *Über die alten Kväner und Kvänland*, Helsinki, 1909.

² Jalmari Jaakkola, *Pirkkalaisliikken synty*, Åbo, 1923.

³ Phebe Fjellström, *Varifrån kommer birkarlarna?*, RIG 48, s. 42-56, Stockholm, 1965.

⁴ Stellan Dahlgren, *Birkarlar och lappar*, Historisk Tidskrift, s. 213-19, Uppsala, 1965, s. 342-345, Uppsala, 1996.

⁵ Birger Steckzén, *Birkarlar och lappar*, Stockholm, 1964, Historisk Tidskrift, s. 224-228, Uppsala, 1966.

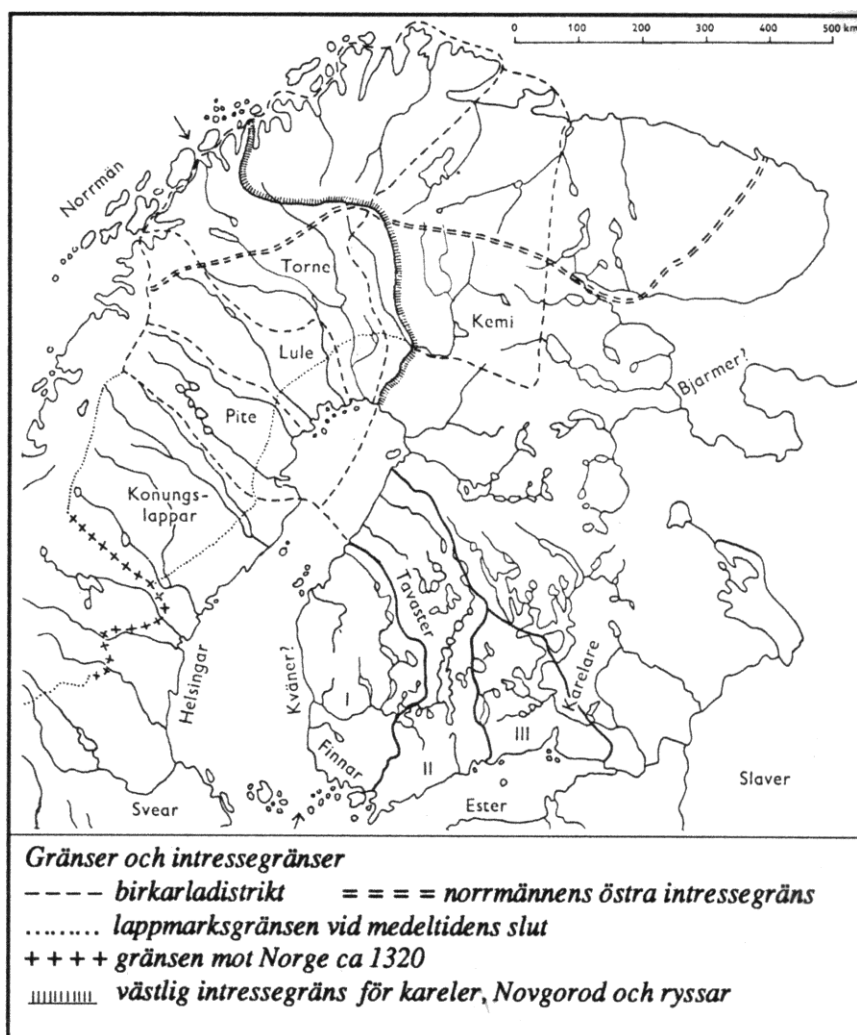
⁶ Oscar A. Johnsen, *Finnmarkens Politiske Historie*, Kristiania, 1923.

⁷ Gustaf von Düben, *Om Lappland och Lapparne*, Nordstedt och söners förlag, 1873, s. 412-24.

⁸ Thomas Wallerström, *Norrboten, Sverige och medeltiden, Problem kring makt och bosättning i en europeisk periferi*, Del 1, Lund Studies in Medieval Archeology 15:1, Stockholm 1995, s. 239-50, 256-62.

svenskarna och kommit att namnge den elit som tjänat Novgorod. Bouppteckningar visar också att birkarlaättlingar i Torneå använde karvstock - killkula - som ett slags skuldebrev.

Birkarlarna i Skellefte, Pite, Lule, Torne och Kemi älvdalar kan tidigt ha omfattat såväl kväner som handelsmän från Novgorod, Tavastland, Hälsingland och Svealand, vilka sökt sig till de viltrika områdena och de fiskrika älvarna. Där fångstmöjligheterna var goda torde de ha etablerat ett säsonsboende, vilket senare kan ha lett till fast kolonisation. Namnskicket för nämndemännen som deltog då ting 1420 hölls i Torne har tolkats till att socknen huvudsakligen bebotts av svenskar då endast två av nämndemännen utifrån namnet kan beläggas som finnar. Troligen avspeglar det mer skrivarens förtrogenhet med svenska språket än verkligheten då finska patronymikon av skrivarna torde ha bytts mot svenska. Även om svenska namn dominerar i skattelängderna kan inte uteslutas att vissa birkarlasläkter har anknytning till Tavastland, där Kohkoinen, Kouri, och Pakkainen finns på 1500-talet. Att hävda att alla birkarlar kom från Tavastland synes dock vara en förhastad slutsats.

Figur 1. Birkarladistriktens utsträckning på Nordkalotten vid medeltidens slut.

Birkarlarnas verksamhet

Bureus tillskrev birkarlarna hedern för att ha utvidgat Sveriges välde ända till Västerhavet där de lagt Ofoten och de andra *finneffjärdarna* till Varanger under Sverige. Till följd av detta hade de fått rätt att handla och uppta skatt av lapparna, mot erläggande av en taxa till kronan. En lappfogde omnämns första gången i ett protokoll från lagmanstinget i Piteå 1424 där han uppges skipa rätt mellan birkarlar och samer. Troligen avses fogden över kungslapparna i Västerbotten som 1498 med birkarlarna

uppgavs ha upptagit skatten av lappar i södra Västerbotten, vilka beskattades direkt av kronan, medan birkarlarna ännu självständigt svarade för uppbörden i de nordliga lappmarkerna. Birkarlarna synes ha varit organiserade i tre handelsområden i Pite, Lule och Torne socknar, varav den sistnämnda tidvis även omfattat Varanger och Kemi lappmark. Intressegränser för birkarlar, svenskar, norrmän, karelare och ryssar på Nordkalotten vid medeltidens slut framgår av figur 1.⁹

Taxan till kronan under medeltiden är inte känd men då villkoren den 1 april 1528 reviderades framgick att birkarlarna i Torne utgjort 8 timmer gråverk och 2 mårdsinn för sina lappar. Skatten hade dubblerats i räkenskaperna 1530 då Torne birkarlar i lega utgav 16 timmer gråverk och 4 mårdsinn. Lapps skatten från Kemi uppgick 1531-39 till 7 mårdsinn per år. Den lapps katt fogden i Västerbotten, Mickel Ålänning, levererade till skinnkammaren den 30 augusti 1540 bestod endast av 2 timmer klockverk och 4 mårdsinn, samtidigt som *Börkala skatten* för 1539 och 1540 bestod av 8 timmer. 1543 levererade lappfogden Jacob Andersson av lapparna i Ume 10 timmer mårdsinn, medan fogden i Västerbotten i lapps katt endast levererade 4 mårdsinn från Torne, och 2 vardera från Lule och Pite. Samtidigt levererade *Oluff* [Anundsson i Armassaari] i *Tornö* 10 ½ timmer.¹⁰ Lapps skatten från Kemi 1548 och 1549 var 9 timmer gråverk för 7 skattemårdar medan 1550 levererades 34 renhudar och 1 timmer gråverk.¹¹

Skatten i Pite och Lule lappmarker upptogs från 1548 av fogden i Västerbotten, Jöns Håkansson, som 1552 också uppbar skatten i Kemi lappmark, medan birkarlarna i Torne fortsatte att utge stadgan. Då kronan 1553 tagit över uppbörden även i Torne antyds att stadgan under många år inte utgjorts varför den retroaktivt krävdes. Den tribut som sex birkarlar från Lule, Pite och Torne överlämnade till kungen i Västerås den 28 oktober 1553, då Torne representerades av Olof Henriksson från Niemis och Henrik Larsson från Vojakkala, omfattande bland annat 120 ungerska gyllen, 300 mark örtugar, 2 svarta bäversinn, 2 svarta grårävskinn, 7 stycken järvskinn, 14 vargskinn och 25 mårdsinn, synes ha utgjort skatterestantier.¹² Till skinnkammaren skänktes samma år av birkarlarna Henrik Larsson och Olof Anundsson 10 mårdsinn möjligen för att blidka kungen för de klagomål som framförts mot dem av lapparna. Året därpå fick kungen på slottet i Västerås ytterligare 50 ungerska gyllen och två guldringar av Henrik Larsson i Vojakkala som enligt Schefferus var den främste av birkarlar på konung Gustavs tid. Henrik som synes ha avlidit omkring 1555 kom aldrig ifråga då särskilda lappfogdar 1554 tillsattes för att svara för uppbörden på Nordkalotten. Ett fragment i Danica antyder dock att uppbörden innan 1554 i Pite lappmark upptagits av Nils Olofsson i Hamnen, i Lule av Hans Nilsson från Ängesbyn, i Torne av Henrik Larsson och i Kemi av Olof Anundsson.

Skatteuppbörden i lappmarken skulle enligt Steckzén (1964) ursprungligen ha arrenderats till birkarlarna av Gustav Vasa och för arrendet skulle de främsta av dem ha svarat. Detta antyds också av fogden Jöns Håkansson som 1550 anger att den gamle birkarlen Henrik Olofsson i Niemis skulle ha ägt halvparten av lappmarken. Då lappmarkerna 1554 sattes under en kunglig fogde förlorade birkarlarna sitt monopol men ur deras krets rekryterades socknarnas nämnde-, fjärdings- och länsmän och från de ledande familjerna togs fogdar vilka upptog skatt, upprättade mantalslängder, inventerade lapparnas och kronans innehav av renar samt höll ting. Vid tingen, där lappfogden fungerade som domare, besattes halva nämnden av lappar medan birkarlar fyllde resterande platser. Jöns Håkanssons namngav i 1553 års räkenskaper birkarlarna* i Torne socken och deras innehav av kor. De ledande i socken var då: Hindrik Larsson* (33 kor), Henrik Nilsson* [Oravainen] (20), Jöns Jönsson* [Äijänpoika] (20), Hans och Jöns Henriksson* [Kouri] (20 resp. 4), Erik, Per och Jöns Jönsson [Pakkainen] (10, 4 resp. 5) i Vojakkala, Nils Jönsson* [Junkkala] (14) och Marcus Ersson* (7) i Suensaari, Olof Anundsson* [Tulkki] (5), Per Jönsson* [Karinen] (3) i Armassaari, Olof Hindersson* (15) i Varttosaari, Nils Olsson* [Kumppani] (16) i Niemis, Håkan Hindersson* (13) i Vuono, Måns Hindersson* (8), David Persson* (8) i Juoksengi, Mickel Jönsson* (6) i Kuivakangas, Jöns Olsson* [Ruomi] (5) i Päckilä, Hindrik Laffue* (17) och Jöns Jönsson [Drucken] (13) i Raumo.

⁹ Tornedalens historia I, 1991, s. 221.

¹⁰ RA, Slottsarkivet, Skinnkammarens räkenskaper; 1540 vol.1 och 1543 vol. 2:1.

¹¹ FRA, 4529 fol.7, 4534d, fol.4, 4540, fol.4

¹² RA, RR 28/10 1553.

Möjligen var det ett sviktande skatteuttag som i början av 1600-talet fick kronan att ändra sin politik att rekrytera fogdar bland lokala stormän till att i stället hämta dem från sydligare orter. Birkarlasläkterna kom dock i kraft av sin kunskap att behålla sitt inflytande i lappmarken. Även sedan de flyttat till Torneå som borgare fortsatte de att presidera vid lappmarkstingen, där de utgjorde halva nämnden. I tabell 1 redovisas fogdelängder för Torne och Kemi lappmarker. Almquists uppgifter har korrigerats och kompletterats, vidare har uppgifter om fogdarnas hemorter tillförts vilket gör det möjligt att knyta dem till birkarlasläkterna.¹³

Tabell 1. Fogdar i Torne, Kemi och Västersjö lappmarker

<u>Lappfogdar i Torne lappmark</u>		<u>Lappfogdar i Kemi lappmark</u>	
1554	Olof Henriksson, Niemis	Olof Anundsson, Armassaari	1555-1558
1555-1557	Olof Nilsson, [Gamla Kyrkbyn Piteå ?]	Joel Varg, Limingo	1559-1560
1558-1559	Jöns Jönsson [Aijänpoika?], Vojakkala	Olof Olofsson, Salo	1561
1560-1576	Nils Oravainen, Vojakkala	Anund Olofsson, Armassaari	1562
1577-1581	Jöns Karlsson, Kalix	Hans Svenske, Pedersöre	1563-1565
1582-1584	Nils Oravainen, Vojakkala	Christoffer Blome, Limingo	1566-1567
1585	Lars Henriksson, Vojakkala	Mårten Jacobsson, Pyhäjoki	1567-1570
1586-1588	Josef Henriksson, Vojakkala	Erik Bertilsson, Österbotten	1571-1573
1589-1597	Nils Oravainen, Vojakkala	Josef Henriksson, Vojakkala	1574-1581
1597-1600	Jöns Håkansson/Olof Olofsson, Raumo/Armassaari	Nils Olofsson, Niemis	1582-1583
1600-1602	Jöns Olofsson, Niemis	Tomas Andersson, Kemi	1584
1603	Olof Andersson Burman	Nils Olofsson, Niemis	1585-1588
1604-1607	Olof Anundsson, Armassaari	Nils Oravainen, Vojakkala	1588-1593
1608	Lars Larsson, Rutvik	Lars Henriksson, Vojakkala	1593-1595
1609-1613	Erik Johansson Båga, -	Jöns Karlsson, Kalix	1596-1602
1614-1615	Reinhold Johansson Steger, Antnäs, Luleå	Olof Andersson Burman, Piteå	1603
1616-1619	Jacob Olofsson Burman, Piteå	Jöns Karlsson, Kalix	1604-1606
1620	Daniel Vulfsson, Österbotten	Mats Josefsson, Vojakkala	1607
1620-1625	Anders Persson, Torneå	Jöns Marcusson, Björkönen	1608-1610
1626-1629	König Persson, Torneå	Erik Johansson Båga, -	1611-1613
1630	Peder Andersson/Clemet Öndasson, Torneå	Reinhold Johansson Steger, Piteå	1614-1616
		Jacob Olofsson Burman, Piteå	1617-1619
		König Persson, Torneå	1620-1629
 <u>Laxfogdar i Norra prosteriet</u>		 <u>Laxfogdar vid Alta älv</u>	
1600-08	Evert Eriksson, Piteå	1606	Peder Jacobsson, [Ilmola]
1609-1611	Olof Bengtsson, Laivaniemi	1607-09	Lasse Olsson Kemiläinen, [Raumo ?]
1612-1630	Peder Anundsson Västgöte, Piteå		
		 <u>Laxfogdar vid Tana älv</u>	
		1607-08	Nils Olofsson, Niemis
		1610-11	Jöns Olofsson, Kalix

Fogdar i Torne och Västersjö lappmarker

Birkarlen Henrik Olofsson i Niemis som kring 1550 konsulterades av fogden Jöns Håkansson om gränserna på Nordkalotten uppgavs då ha ägt halva lappmarken där han troligen agerat som fogde.

Olof Henriksson i Vartosaari, som är den förste namngivne fogden i Torne och Kemi lappmark, synes ha varit son till den gamle birkarlen Henrik Olofsson som 1550. Han redovisade ännu i 1543 års jordebok hemmanet i Niemis vilket 1546 övergått till Olof som uppförts redan i 1539 års bågälängd. Olof Henriksson besökte som fogde i Torne och Kemi lappmarker Gustav Vasa i Kungsör 1554 för att överlämna saköresskattemedel, vilket resulterade i en kvittens med följande inledning: *Wij Gustaff [...] gör vetterligt att vij udi egen kong:e persone opå vår gårdh Konungzör then 8 septembris 54 annamatt och upburit haffve aff vår tiänare och lapefougte öffver Torne och Kyemi lapper Oluff Henricson.* Vid besöket fick han förläning på laxfisket i Seskarö men han hade redan året därpå ersatts som fogde av Olof Nilsson. Då Olof Henrikson 1556 i Skinnkammaren överlämnade skinn han köpt för kronans räkning titulerades han birkarl i Torne socken. Han passade då på att till kungen skänka fem mårdsinn, skinn av en svarträv, ett vargskinn och två svarta bäverskinn. Gården i Niemis om 9

¹³ Johan Axel Almquist, *Den Civila Lokalförvaltningen I Sverige 1523-1630. Med särskild hänsyn till den kamerala indelningen, 2:a delen, häfte 1*, Stockholm 1919, s. 341-44.

markland och 6 öresland hade 1557 övergått till *Nils Olsson till Niemis* som också han blev birkarl och fogde.¹⁴

Olof Nilsson som från 1555 var fogde i Torne och Västersjö lappmark, synes ha varit son till birkarlen Nils Olofsson i Öjebyn i Pite som den 13 september 1540 levererade 1 ½ timmer hermelinskin till Skinnkammaren i Stockholm. Vid Stockholms rådhusrätt anges den 25 september 1544 att Olof Nilsson och Nils Olofsson i Piteå drivit Herr Anders i Pite från det gods som legat hälften under prästbolet och hälften under kyrkan. Trots att Anders Johannis betalt 20 ungerska gyllen för det halva kyrkohemmanet tvingades han överlämna det till Olof Nilsson.¹⁵ Hjälpgården 1553 visar att Olof Nilsson i Kyrkebyn, som ibland sägs bo i *Westansundett*, hade 19 kor. Olof Nilsson som 1553 upptog skatten i Varanger benämns den 7 december 1554 befallningsman då han i Torne bekräftar att han av fogden i Västerbotten, Lasse Olsson, enligt Jöns Håkanssons förteckning, mottagit: 120 oxrenar, 34 vajor, 15 oxkalvar och 8 vajkalvar samt 7 kopparkittlar, 2 kittelringar, 2 narvar, 3 hammare, 3 stocklås och 6 vedyxor.¹⁶ Vid sama tid skall han med Herr Anders i Piteå ha besökt Henrik Larsson i Vojakkala enligt ett brev av Ture Bielke 1563. Kung Gustav gör i ett kvitto *veterligt att han i egen kunglig person på Stockholms slott den 20 juli 1555 anammat och uppburit av lappfogden över Torne och Varangers lappmarker, Oluff Nilson, taxepeningar 100 tiuge, 5 ½ mark, item daler tiuge halff ottende stycker, hvitt sölff 40 halff ottende lod* etc.¹⁷ Den 6 december 1555 kvitterade Olof Nilsson med sitt signet att han av prosten i norra prosteriet, Herr Erik i Kalix, mottagit 1555 års taxesmör. Efter Olof Nilssons död brukades hans marker av kyrkoherden Andreas Nicolai innan Hustru Agnes Olofsdotter - Olof Nilsson dotter - 1580 av Johan III fick oinskränkt rätt till det gamla hemmanet.

Möjligen hade Pitebirkarlen Nils Olofssons son, Andreas Nicolai, som var Gustav Vasas kaplan 1555-60, sett till att brodern blev fogde, då han själv vid denna tid förde lappfogdarnas räkenskaper.¹⁸ Andreas blev 1561 kyrkoherde i Torne, varifrån han 1566 flyttade till Pite, där han som prost upptogs i birkarlalängden liksom sonen Nicolaus Reen. En klagoskrift av lappar i Kemi antyder att släkten kan ha varit av finskt ursprung. Skriften anger att två lappar som hade blivit skattebefriade av Jöns Håkansson och *Oleff Nielssn Curcki* inte heller av Jöns Jönsson som blev fogde 1557 hade tagits upp i mantalet.¹⁹ Wahlberg (1962) har antagit att Olof Nilsson var son till länsmanen Nils Jönsson i Suensaari och att Kurki varit dennes släktnamn. Tolkningen kan ifrågasättas då Nils Jönsson inte uppfördes med son i bägalängderna och då släkten i Suensaari benämndes Junkkala. Olof Nilsson som upptas i Suensaari 1568-1607 passar inte heller åldersmässigt in som sin namne lappfogden och synes ha varit son till Nils Henriksson i Suensaari. Birkarlen Olof Nilsson i Pite synes dock inte bara ha varit lappfogde utan också far till ärkebiskopen Nicolaus Olai Bothniensis.

Jöns Jönsson i Vojakkala upptog skatten i Tenofjärd och Laxefjord 1553. Något släktnamn finns aldrig nämnt i akterna och detta gäller även för hans namne lappfogden som den 24 september 1557 av kung Gustaf förordnades till *befallningsman utöver fjälllapparna uti Torne socken och skall vara förpliktad att förmera och förbättra samma lappmark. Han skall vidare vara förpliktad att leverera till kammaren 300 mark örtugar och tre deker goda renhudar. Dessutom skall han uppköpa goda skinn det mesta han kan överkomma.*²⁰ Wahlberg (1962) har angivit att birkarlen och fogden Jöns Jönsson tillhörde släkten Pakkainen. Jöns Jönsson som upptas i längden 1553 synes dock snarare ha varit Jöns Jönsson *Äijänpoiijka* som då innehade det näst största hemmanet i Vojakkala skattande 12 markland. Vid uppörden till Erik XIV:s resa till England 1559 lämnade *Jöns aielen* 5 mark i likhet med Josep Henriksson och Nils Oravainen, medan övriga Vojakkalabors bidrag var avsevärt lägre.

¹⁴ Niemis Bägalängd 1539: Henrik Henriksson, Olof Henriksson (Varttosaari), Per Olsson 1s, Nils Olsson (Kumppani) 1s. 1557: Nils Olsson (Varttosaari) 1b (Jöns), Nils Olsson (Kumppani) 1s (Jöns). Jordeboken Niemis 1559: Nils Olsson 9 markland 6 öresland. Jöns Nilsson 8 markland 2 öresland. 1571 Älvsborgs lösen: Nils Olsson 323& 4 öre, Jöns Nilsson 201&, Hans Olsson 347& 2öre. Hjälpkattelängden 8 november 1599: Hans Olsson (Kaisan-Hannu) (3) 9 kor, 1 tjur, 2 stutar, 4 ½ får, 1 sto; Nils Olsson (8) 12 kor, 1 tjur, 2 stutar, 6 får, 2 hästar; Jöns Olsson (Kaisa-Juntti) (6) 10 kor, 1 stut, 5 får, 1 ungsvin, 2 hästar.

¹⁵ RA, Stockholms Stads Tänkebok, 1544, vol. II:1, sid. 23.

¹⁶ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1555:10, fol.309

¹⁷ Isak Fellman, Handlingar och uppsatser angående finska lappmarken och lapparna, IV, Helsingfors 1915, s. 20.

¹⁸ HSH 39 s.128

¹⁹ FRA, FSA No. 4976, Fol. 7v

²⁰ Isak Fellman, Handlingar och uppsatser angående finska lappmarken och lapparna, IV, Helsingfors 1915, s. 21.

<p><i>1559</i></p> <p>Jens ienßon i Torne</p> <p>Lax _____ 2 läster</p> <p>Bernefisk _____ 10 <i>li</i></p> <p>Finske gedder _____ 1 ½ skeppung</p> <p>Huithfisk _____ 1 skeppung</p> <p>Josep Hindrigßon</p> <p>Lax _____ 2 läster</p> <p>Bernefisk _____ 2 skeppung</p> <p>Finske gedder _____ 1 skeppung</p> <p>Abborra _____ 10 <i>li</i></p> <p>Jöns Hindrigßon</p> <p>Lax _____ 16 tunnor</p> <p>Bernefisk _____ 1 ½ skeppung</p> <p>Rocker _____ 10 <i>li</i></p> <p>Herr Erick</p> <p>Lax _____ 13 tunnor</p> <p>Bernefisk _____ 5 <i>li</i></p> <p>Finske gedder _____ 9 <i>li</i></p> <p>Sielspeck _____ 2 tunnor</p> <p>Kalfskinn _____ 2 deker</p> <p>Bockskinn _____ 5 stycken</p> <p>Lasse Andersson</p> <p>Lax _____ 2 tunnor</p> <p>Finske gedder _____ 5 <i>li</i></p> <p>Summa</p> <p>Lax _____ 6 läster 7 tunnor</p> <p>Bernefisk _____ 4 skeppung 5 <i>li</i></p> <p>Finske gedder _____ 4 skeppung 4 <i>li</i></p> <p>Rocker _____ 10 <i>li</i></p> <p>Abborra _____ 10 <i>li</i></p> <p>Huithfisk _____ 2 tunnor</p> <p>Kalfskinn _____ 2 deker</p> <p>Bockskinn _____ 5 stycken</p>	<p>Jens ienßon i Torne</p> <p>Lax 2 läster</p> <p>Bernefisk 10 lispund</p> <p>Finske gädder 1 ½ skeppund</p> <p>Huithfisk 1 skeppund</p> <p>Josep Hindrigsson</p> <p>Lax 2 läster</p> <p>Bernefisk 2 skeppund</p> <p>Finske geddor 1 skeppund</p> <p>Abborra 10 lispund</p> <p>Jöns Hindrigsson</p> <p>Lax 16tunnor</p> <p>Bernefisk 1 ½ skeppund</p> <p>Rocker 10 lispund</p> <p>Herr Erick</p> <p>Lax 13 tunnor</p> <p>Bernefisk 5 lispund</p> <p>Finske geddor 9 lispund</p> <p>Sielspeck 2 tunnor</p> <p>Kalfskinn 2 deker</p> <p>Bockskinn 5 stycken</p> <p>Lasse Andersson</p> <p>Lax 2 tunnor</p> <p>Finske geddor 5 lispund</p> <p>Summa</p> <p>Lax 6 läster 7 tunnor</p> <p>Bernefisk 4 skeppund 5 lispund</p> <p>Finske geddor 4 skeppund 4 lispund</p> <p>Rocker 10 lispund</p> <p>Abborra 10 lispund</p> <p>Huithfisk 2 tunnor</p> <p>Kalfskinn 2 deker</p> <p>Bockskinn 5 stycken</p>
--	--

Figur 2. Avsnitt ur redovisningen av Slottstullen 1559.

Lappfogden Jöns Jönsson avlämnade lappskatten vid besök i Stockholm i augusti 1559. De lokala tullräkenskaperna samma år - figur 2 - visar att skepparen Jöns Jönsson i Torne på sin skuta medförde Josep Henriksson, Jöns Henriksson, Herr Erik i Kalix och Lasse Andersson. Året därpå infördes i Stockholm av Jöns Jönssons son Lasse Jönsson (Äjänpoika) och Josep Henriksson i Vojakkala 4 läster lax, 1 ½ skeppund bernfisk, 10 lispund rockor, 8 lispund lappgäddor, 16 spickelaxar och 10

kalvskinn.²¹ Lasse Jönsson som upptogs i slottstullängden även 1566 benämndes *Lasse eyein* då han var kyrkvård 1569. Till Älvsborgs lösen redovisade han och brodern Olof *Eijen* 288 respektive 136 mark, medan Jöns Jönsson Pakkainens förmögenhet endast var 64 mark. Namnet *Äijä - aielen, eyein* - kan möjligen ha avsetts då Nils Oravainen i en skrivelse daterad i Utsjoki den 21 februari 1595 angav att de fogdar som föregick honom, bland andra *Jöns Jönsson eigen*, hade *förlömt och undandolt den skatt som Kemi birkarlarna hade uppburit*.²²

Nils Nilsson Oravainen i Vojakkala brukade 1559 en avradsjord i Nären om 2 ½ markland, som 1560 övergick till länsmannen Nils Jönsson på Junkkala i Suensaari då Oravainen samtidigt utnämndes till fogde över Torne och Västersjö lappmarker. Möjligen upprätthöll Nils Oravainen i slutet av 1550-talet, och 1562-63, efter Nils Jönssons död, länsmanssysslan i Torne socken, då han dessa år redovisade avradsjorden i Nären vilken därefter brukades av länsmännen i socknen.²³ När Nils Oravainen blev fogde befalldes han att bege sig till Varånger och kring sjösidan allt intill Malånger för att där uppbära skatten.²⁴ Under många år följde Henrik Eriksson Pakkainen tillsammans med skrivaren Marcus Jönsson Fordell fogden på hans resor i lappmarken. Tidvis deltog även bröderna Savolainen, Per Jacobsson, troligen son till fogdeskrivaren Jacob Persson, och Henrik Mickelsson, på det blivande Vanhatalo i Korpikylä, som var son till birkarlen Mickel Henriksson Rautia i Juoksengi.

Oravainen har av Nordlander karakteriserats som å ena sidan en fogde i Jösse Erikssons stil, men å andra sidan en kraftig och klok man, som förstod att tillvarata Sveriges intressen emot främmande makter.²⁵ Förutom kronans intressen vinnlade han sig även om att förmera sin egen förmögenhet genom omfattande handel, vilket framgår av att han på sin skuta, så gott som årligen från mitten av 1500-talet, levererade skinn och fisk till Stockholm. Oravainens nitiska framfart i lappmarken gjorde dock att han ådrog sig sina underhavandes misshag. Missnöjet ledde till att anklagelser mot honom framfördes till kungen och Oravainen skildes från fogdeämbetet 1577-81, då Jöns Karlsson från Stråkanäs i Kalix redovisade Torne och Västersjö lappmarker, men 1582 var han tillbaka i sitt gamla ämbete för att 1586-87 åter vara skild från tjänsten.

Vid tinget i Torne socken den 10 februari 1586 dömdes Oravainen till döden för att ha oförrättat en lapphustru och bland annat tagit hennes dotter med våld. Han blev dock benådad och utgav 25 daler i böter. Trots avsättningen utökades Oravainens fögderi då han återinsattes 1589 och fick ansvar för Torne, Västersjö och Kemi lappmarker. Då Oravainen hösten 1594 vid sitt besök i Stockholm sammanträffade med hertig Karl fick han utsträckta befogenheter innebärande rätten att uppta skatt även i Lofoten. Året därpå inkasserade han i skatt och sakörespengar: 218 ½ daler 166 mark, 105 lod silver, 26 mårdar, 87 rävar, 4 bävvar, 23 uttrar, 1 björn, 2 vargar, 10 hermelineer, 32 ¼ timmer gråskinn, 36 renskinn, 65 fjällrackar, 1 ½ alnar tyg, 7 lispund koppar, 10 lispund bernfisk och 35 lispund gäddor. Av dem som fiskade vid träskan i lappmarken uttog han 32 lispund gäddor och vidare gav Västersjöfinnarna honom 43 lispund rockar till spisning.

Vid sitt sedvanliga höstbesök i Stockholm 1596 var Oravainen fortfarande fogde för Torne och Västersjö lappmarker då han undertecknade två räkningar den 22 och 31 oktober. Vid denna tid ledde dock hans sätt att bedriva uppbörden och den egna handeln till flera protestskrivelser från danskarna. Även birkarlarna klagade i ett brev till hertig Karl över Oravainens sätt att sköta lappmarkerna. Undertecknarna var Lasse och Josep Hindersson i Vojakkala, *Hindrich i Packan* (Henrik Pakkainen), Olof Olofsson i Armassaari och Nils Olofsson i Wartosaari. Oravainen uppgavs i Kemi lappmark ha brukat sin dräng - sonen Henrik Nilsson Oravainen - och Marcus Jönsson för uppbörden, men drängen blev inte aktad av Kemilapparna. Jören Kåss på Vardöhus hade därför kunnat skicka in sina tjänare på lappmarken för att uppköpa de bästa skinnen samt tillsagt Kemilapparna att de för 1595 skulle avlägga skatten enbart till Norge. Birkarlarna begärde därför en lappfogde i vardera lappmarken som det av ålder varit och att Oravainen skulle avsättas från sitt fögderi till dess en rannsaking gjorts.²⁶

²¹ RA, Lokala Tullräkenskaper Stockholm, 1559, LTR 305, fol. 84, 1560, LTR 307:3, fol. 79-80.

²² RA, Danica, Vol. 370.

²³ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1559:4.

²⁴ Isak Fellman, Handlingar och uppsatser angående finska lappmarken och lapparna, IV, Helsingfors 1915, s. 49-53.

²⁵ Johan Nordlander, *Några konungens fogdar under 1500-talet*, Norrländska Samlingar Häftet 12 (III:2), Stockholm 1933, s. 43-73.

²⁶ RA, Danica Gränshandlingar, 370, 1581-1603.

Hertig Karl utfärdade den 20 januari 1597 en fullmakt för Gert Josting att avsätta både Nils Oravainen och Lars Henriksson. Räkenskaperna 1597 upptar fortfarande Oravainen jämte Olof Olofsson från Armassaari, som dock inte hade kunglig fullmakt som fogde utan hade förordnats av Josting att upprätthålla befattningen. Då även Sigismund erfarit att Oravainens relation till danskarna gjort honom omöjlig skrev han från Warszava den 26 april 1598 *Till vår tjänare och lappfogde i Västerbotten Nils Oravain, eller den som nu i hans stad samma befattning haver*. Uppmaningen att Oravainen skulle avstå från otillbörlig handel i Finnmarken och inte lämna danskarna orsak till klagomål klingade ohörd då Oravainen synes ha avlidit innan brevet nådde honom. Enligt traditionen skall hans båt ha kantrat i forsen vid Oravaisensaari, vilket innebar att spådomen som en lapp uttalat, att han skulle dö inom synhåll från hemmet besannades. 1597 års räkenskaper innehåller ett brevfragment från Oravainens änka Lucia till kamreraren Lars Jonsson i den kungliga räntekammaren, som ombeds att utspaña vad hennes salig man hade utborgat i Stockholm, Uppsala och annorstädes. Räkenskaperna innehåller också en anteckning med följande lydelse: *Här för uthan hafver han [Oravainen] opburit sedan han blef af med befattningen [...] som längden förmåler 96 och 97*. Oravainen synes ha levat fram till 1598, då det i Magnus Johannis tionderedovisning det året finns ett fragment av en avkortningslängd, som anger: Jöns Håkansson lappfogde 2 tunnor; Nils Oravainen 8 tunnor; Marcus lappskrivare 3 tunnor; Mäster Didrik 4 tunnor.²⁷

Oravainens änka Lucia gifte sig 1600 med den förre predikanten i finska församlingen i Stockholm Henrik Carelius, som 1599 varit Arendt Josting följaktig i lappmarken. Carelius blev 1607 kyrkoherde i Övertorneå och efter hans död gifte sig Lucia 1614 med kaplanen i Kemi Marcus Amundi som innan varit Henrik Carelius hjälppräst. 1618 blev Marcus Amundi kyrkoherde i Carlö men avsattes från tjänsten 1625. Han uppger i ett brev att han 1633 återvänt till sin hustru i Kemi sedan han fått biskopens brev på att bli kyrkoherde i Säkylä. 1649 testamenterade hustru Lucia Pålsdotter på sin dödsbädd all sin egendom till maken Marcus Amundi som synes ha avlidit samma år i Säkylä.

Jöns Karlsson i Stråkanäs, som var länsman i Kalix socken i omgångar från mitten av 1570-talet, ersatte Nils Oravainen som fogde i Torne lappmark 1577-81. Han blev senare fogde i Kemi lappmark 1596-1602 samt 1604-06 och var aktivt involverad i gränskonflikten med dansken och ryssen på Nordkalotten. Jöns Karlsson som i ett kungligt brev den 9 september 1586 tilldelats fisket i Kengisfors i Kalix älv bedrev en omfattande lappmarkshandel, vilket framgår av tullräkenskaperna för Stockholm, som visar att hans skuta så gott som årligen anlöpte huvudstaden. Jöns Karlsson uppges av Johan Bure ha varit dotterson till underfogden i Pedersöre Knut Jönsson Fordell.

När Mårten Påwelsson den 4 december 1603 fick fullmakt att vara fogde över Kemi lappmark förordnades länsmanen i Limingo Gabriel Tomasson och Jöns Karlsson till hans medhjälpare varav den senare synes ha upprätthållit fogdetjänsten.²⁸ Jöns Karlssons räkenskaper 1606 visar att birkarlataxan uppgick till 13 daler samt att i birkarlaratull redovisats av Carl Josepsson gäddor 4 lispund (lp), Nils Josepsson berenfisk 3 ½ lp, Jöns Marcusson gäddor 4 lp, Herr Henrik berenfisk 3 lp, Jöns Olofsson berenfisk 3 lp, Hans Packan gäddor 3 lp, Olof Nilsson gäddor 1 ½ lp, Henrik Kouri gäddor 3 lp, Måns i Juoksengi gäddor 1 ½ lp och Lars Olofsson berenfisk 1 lp. Jöns Karlsson efterträddes som länsman i Kalix av sonen Karl som ingick i den grupp landsköpmän vilka 1620 utan framgång motarbetade anläggandet av en stad på Suensaari. Dennes son, Jöns Karlsson, kom dock att ingå bland de första borgarna i Torneå där han blev rådmann.

Lars Henriksson i Vojakkala, som var son till birkarlahövdingen Henrik Larsson, upprätthöll fogdetjänsten i Torne lappmark 1585 då Nils Oravainen avskiljts från ämbetet. Han blev dock bara kvar på posten ett år, då lapparna omgående hos Kungl. Maj:t klagade över hans hårdhet och orättvisor och ansåg att han inte passade som fogde utan hellre till köpman, som han tidigare varit. Brodern Josep övertog då fogdesysslan, som han innehade 1586-88. Lars Henriksson utsågs emellertid åter till fogde 1594-97 då han fick ansvar för Kemi lappmark, där 103 lappar skattade, varav 12 i Kittilä och Peldojärvi endast utgav skatt till Sverige, 61 lappar i Sodankylä, Sombio, Kuolajärvi, Kitkajärvi och

²⁷ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1598:8.

²⁸ RA, RR 4 december 1603, fol. v. 270.

Maanselkä skattade till Sverige och Ryssland, medan 30 lappar i Inarinkylä skattade till tre konungar. 1594 uppbar han i skatt skinn av 47 mårdar, 15 bävrar, 8 renar, 2 uttrar, 2 björnar, 1 järv, 1 räv och 2375 ekorrar. Lapparna i Kemi lappmark klagade 1597 inför fogden i Västerbotten Didrik Persson Ruuth, Herr Jöran predikant, Jöns Carlsson i Kalix och Nils Olofsson i Armassaari över Lars Henriksson, som de ansåg endast dög till landsköpman.

Möjligen var det till följd av avsättningen från fogdeämbetet som Lars Henriksson 1597 angrep landsfogden Didrik Persson Ruuth. Mäster Didrik anklagades för bedrägeri, horeri, övergrepp mot allmogen och samröre med Clas Flemming i en skrift Lars Henriksson ställde till hertig Karl.²⁹ Den vidlyftiga skriften fick så småningom den uppmärksamhet den förtjänade och en granskning av Mäster Didriks räkenskaper visade att han *råkade i balans* på inte mindre än 3224 daler under sin förvaltnings tid. Hans fasta egendom i Stockholm togs därför i beslag och 1602 landsförvisades han som anhängare till den katolske Sigismund. Lars Henriksson, som efter sina fogdeuppsdrag främst verkat som birkarl och skeppare, engagerades åter av kronan dels i gränsdragningsfrågan vid Västerhavet, dels vid Kolahuståget 1610 vilket ledde till att han fick frihet för gården i Vojakkala och förlänades ett laxfiske vid Leppikari vilket i huvudskatteboken för Västerbotten motiveras som följer:

Lasse Hendersson i Torne socken, gammal lappfogde, njuter och frihet uppå sitt hemman Wåickala benämnd, med ett laxfiske Leppikari, till en behaglig tid, efter han haver haft stort omak med den Westersjöhandeln och Colatoget, så och mycket försträckt kronan, där på K.MT brev den 7 mars 1614 det är:

<i>Mantal</i>	<i>1</i>
<i>Skattepengar</i>	<i>3 daler</i>
<i>Skattesmör</i>	<i>1 lispund 4 marker</i>
<i>Tjära</i>	<i>½ fjärding</i>

Med stöd av förläningsbrevet från Karl IX, som konfirmerades av Gustav II Adolf, agerade Lars Henriksson även på ålderns höst självsvåldigt och uppviglade allmogen i socknen att avstå från betalning av tiondet till kyrkan, då han hävdade att det innefattades i stadgelaxen som utgavs. Den nye kyrkoherden Martinus Wargius krävde därför i ett brev den 20 augusti 1628 att Johan Skytte skulle ingripa och meddelade samtidigt att Lars Henriksson redan tidigare på sommaren rest till Stockholm för att agera i frågan.³⁰ Resultatet av uppvaktningen är okänt och Lars Henriksson synes strax därefter ha avlidit och efterlämnat fyra söner och tre döttrar. Sonen Mats, som synes ha varit den äldste, blev 1638 en mäktig länsman i Pyhäjoki, där han var gästgivare och skeppsbyggare. Genom hustrun blev han ägare till Hourula gård om 1 ¼ mtl som från 1560-talet innehafts av hennes förfäder som kan följas till fogden i Kemi lappmark Olof Olofsson, som var son till fogden Olof Törielsson och Brita Jönsdotter Fordell.³¹ Mats Larsson dog 1657 och efterlämnade sonen Josef, som var löjtnant, samt sönerna Mikael och Johan som delade Hourula, där deras släkter fortlevt.

Lars Henrikssons gård i Torneå övertogs av sonen Clemet, vilkens söner Mats, Hans och Lars alla blev länsmän i Torne socken. Lars Henrikssons son Lars övertog hemmanet, som sedan han omkommit 1638 övertogs av hans svåger, borgaren i Torneå Erik Jönsson Tysk, gift med Malin Larsdotter. Övertagandet ledde till en tvist med Mats Larsson som 1643 fick dombrev på gården.³² Efter Erik Tysks död 1645 gifte sig Malin med Håkan Nilsson Reen. Hemmanet i Vojakkala kom att benämnas Benjamin efter sonen till Erik Tysk och Malins Larsdotter. Palogården i Vojakkala, som felaktigt utpekades som Lars Henrikssons hemman, ingick ursprungligen i Oravainens stamhemman och ägdes fram till 1628 av Carl Josepsson, gift med Elin Oravainen, varefter sonen Josep Carlsson tog över. Möjligen drabbades gården av våld då hela djurbesättningen saknas i boskapslängden 1637. Gården övertogs 1638 av Lars Henrikssons son Josep som gift sig med Carl Josepssons änka Elin. Josep vistades i början av 1630-talet i Norrköping där han var skeppare innan han 1635 blev borgare i Torneå. Han återvände till Norrköping 1644 och dog där den 22 januari 1651. Lars Henrikssons dotter

²⁹ RA, Topografica, Ständernas besvär, Allmogens besvär Västerbottens län, Torneå och Kalix socken Råneå och Luleå tingslag.

³⁰ RA, Kammarkollegiet, Kansliet, EIIa:2b, 1628, inkommande brev och suppliker, fol. 65r-66r.

³¹ Ritva Anttila, Antti Soini, *Kosken Kivet Kertovat*, Hoffréinin Sukuyhdistys ry, 2005, s. 39-46.

³² RA, Svea Hovrätt Huvudarkivet, EVIa 2aa:229, LC:117:7, nr. 6.

Karin var gift med Nils Hansson Oravainen på Alatalo i Vojakkala och en dotter var gift med borgaren Henrik Nilsson i Norrköping.

Josep Henriksson i Vojakkala, son till Henrik Larsson, var 1571 en av de förmögna birkarlarna i Torne socken. 1574 utsågs han till fogde i Kemi lappmark där 106 lappar i skatt lämnade skinn av 108 mårdar, 1 bäver, 1 utter, 1 blåfjällrack, 1 räva, 30 renar, 42 timmer och 25 stycken gråskinn samt $7\frac{2}{5}$ skeppund gäddor. Byarna i fögderiet var Kittilänkylä och Peldojärvi som skattade till Sverige, Sodankylä, Sombio, Kuolajärvi, Kitkajärvi och Maanselkä, som skattade till Ryssland och Sverige samt Enarinkylä, som skattade till tre kungar. Josep Henrikssons lön uppgick enligt kamreraren Peder Håkanssons sedel den 3 september 1582 till 1 pund 4 spann råg och 3 pund 6 spann korn. Josep efterträdde brodern Lars som fogde i Torne lappmark 1586-88. När Josep lämnade fogdeuppdraget 1588 klagade han på att han inte kunde uträtta något i lappmarken om han inte fick birkarlarna med sig. De höll sig enligt honom hela vintern i lappmarken, där de låg och vaktade på fogdarna och på Kungl. Maj:ts viltvaror. Klagomålet indikerar att kronans skinnuppköpare hade svårt att hävda sig mot birkarlarna. Av Josep Henrikssons söner blev Mats fogde i Kemi lappmark medan Carl och Henrik blev borgare i Torneå, Josep blev husbonde på Innala i Kiärsbäck och Nils flyttade till lappmarken.

Olof Olofsson i Armassaari, son till Olof Anundsson Tulkki, efterträdde Nils Oravainen som fogde i Torne lappmark 1597. Han fick inget kungligt brev utan tillsattes av Gerdt Josting för att biträda honom i Västersjö lappmark. Räkenskaperna 1598 visar att brorsonen Olof Anundsson samt Henrik Eriksson Pakkainen och Jöns och Henrik Jönsson som fogdekarlar följde honom i lappmarken. Olof Olofsson omkom vid ett skeppsbrott på återfärden från Stockholm hösten 1601. Troligtvis var han identisk med den Olof Olofsson som i ett öppet brev från Johan III den 10 juli 1571 uppläts att mot en taxa om 2 tunnor salt sik idka fiske i Muonio älv och omliggande träsk då Anders Anundsson i Niemis 1666 uppgav att hans förfäder ägde fisket i Muonioniska.

Jöns Håkansson i Övre Raumo, som från 1577 var fogdekarl, benämns 1596 hamnfogde i Tornehamn. När skepparen Urban Tomasson på Stora Norrbottensskutan i september 1597 seglade från Torne uppgav han sig ha fått färdkost från lappfogden Jöns Håkansson, som ännu 1599 upptogs som lappfogde, och tilldelats 2 tunnor spannmål. I tiondelängden benämns han dock fogdekarl.³³ 1601 uppges han fortfarande vara fogdekarl men titulerades - *fordom lappfogde* - när han uppbar 1 tunna spannmål för det han uti Tornö gjort haver.

Jöns Olofsson i Niemis, som var son till lappfogden Olof Henriksson i Varttosaari, upptogs 1577 i drängalängden för Niemis med tillägget *propria maneo*, innebärande att han redan då hade en egen gård. Han figurerade i birkarlalängden från 1580 till 1606 och var fogde i Torne lappmark 1600-02. Avkortningslängden 1601 visar att han i underhåll tilldelades 16 tunnor spannmål och för inköp av skinn fick han samma år 2 tunnor taxesmör. Redovisningen av 136 ädla skinn och 770 ekorrskinn han som fogde över Torne och Västersjön köpt för kronan - figur 3 - verifierade han med sin egen handskrift och bomärke i Skinnkammaren 1601.³⁴ Att han skrivit kvittot med egen hand styrks av att han 1602, med samma handstil, undertecknar en kvittens utvisande att han till fogden Sven Månsson på Stockholms slott levererat 90 renhudar.³⁵ Jöns Olofsson efterträdde 1603 av Olof Burman från Pite som dock dog samma år varefter Olof Anundsson d.y. utsågs till fogde i Torne lappmark.

Den 8 januari 1608 utfärdade Baltzar Bäck ett pass för Jöns Olofsson för en resa till Tromsölän där han skulle bedriva handel och driva in skulder. Möjligen var det för sin svenskspråkighet Jöns Olofsson under den danska fejden sändes till Norge med besked. Det resulterade dock i att han blev fängslad där under två år och blev illa trakterad och fräntagen allt sitt gods. Ståthållaren Stellan Mörner beviljade honom därför den 9 juli 1614 skattefrihet under tre år.

³³ FRA, 4816 a

³⁴ RA, Slottsarkivet, Skinnkammarens räkenskaper och kvittenser, 1601, Vol. 21:1, fol. 17.

³⁵ RA, Landskapshandlingar, Upplands handlingar 1602:3B, fol.589.

Bekens jag mig iöns sluff son beffahing fappan
 300 öffver förnu öö kappel marg of iöspager fido
 fimm ar fappan leffverätt för pänörig man
 jofan pöfön fide kuffiav fä pöfölm
 floss iöfmit wilde iöwör 11
 brüne iöwör ----- 5H 1
 gödt affe mäwör ----- 7 1
 ringt affe mäwör ----- 15 1
 otidige mäwör ----- 1 1
 gilde fäwör ----- 1 1
 iöf uald korf wör ----- 1 1
 em gild korf wör ----- 7 1
 brand wör iöwör ----- 9 1
 otidige korf wör ----- 1 1
 gilde röde wör ----- 46 1
 ringt röde wör ----- 5 1
 medel brüne iöf iöwör ----- 2 1
 medel blakotte iöf iöwör ----- 1 1
 2 brüne iöf iöwör ----- 2 1
 gilde brüne iöwör ----- 6 1
 gilde blakotte iöwör ----- 9 1
 medel blakotte iöwör ----- 8
 2 blakotte iöwör ----- 1 1
 iöf iöwör blakotte ----- 2 1
 medel iöwör blakotte ----- 5 1
 iöf iöwör fäwör ----- 3 1
 blakotte fäwör ----- 1 1
 fäwör fäwör ----- 11 1
 göde fäwör fäwör ----- 19 timber ----- 10 1
 medel blakotte biörkin ----- 3 1
 iöf blakotte biörkin ----- 1 1
 affe i fäwör iöwör iöf iöwör
 eller bönwör

H
 14

Figur 3. Lappfogden Jöns Olofssons kvittens i Skinnkammaren den 1 september 1601.

Olof Anundsson d.y. i Armassaari upptas i birkarlalängden från 1589. Han deltog den 24 mars 1596 i gränskommissionens möte med ryssarna i Råsinjerff, där han med sitt signet bestyrkte handlingarna.³⁶ Med Olof Andersson Burman befalldes han i mars 1598 av hertig Karl att rannsaka, *var rå fordom och av ålder varit mellan Sverige och Ryssland från Kemi och norrut*. Den historiska gränsen från Kemi till Varanger och från Varanger till Neudomaa älv skulle rannsakas. Vidare skulle undersökas hur långt man kunde färdas båtledes, när man ville till Varanger.

Olof Anundsson, som genom böfdrätt innehade Tulkkila på Armassaari, redovisade 1601-02 även ett hemman i Pudas som innehafts av hans *antecessor matrimoni*, länsmannen Israel Eskilsson som var son till kyrkoherden Eskil Andersson Ruth. Olof Anundsson blev den siste Tornebirkarlen som redovisade Torne lappmark 1604-07, varvid han fick skattefrihet för sitt hemman om 6 markland i Armassaari. Ett antal kvittenser skrivna av Olof Anundsson med egen hand visar att han är en van skribent väl bevandrad i det svenska språket. Detta antyder att Tulkkisläkten i Armassaari hade svenskt ursprung. Som exempel visas i figur 4 ett kvitto avseende levererans till Stockholms slott 1606 av 3 skeppund 15 lispund bärnfisk – troligen klippfisk – 2 tunor lax, 9 skeppund 6 lispund och 6

³⁶ RA, *Muscovitica*, 543.

marker gäddor samt en bärnfisk – troligen hälleflundra – vägande 14 ½ lispund.³⁷ I augusti 1607 levererade han till Kungl. Maj:ts räkningsskammare på Stockholms slott birkarlataxan på 25 daler uppgående till en daler per man samt birkarlattull i form av bärnfisk uppgående till 3 skeppund 4 lispund från: Jöns Olsson, Per Jönsson, Olof Jönsson, Clemet Clemetsson, Joen Joensson, Erik Hindersson, Hans Hindersson, Lasse Payen, Carl Josepsson, Hindrik Nilsson, Joen Joensson, Hindrik Mickelsson, Joen Hindersson, Per Staffansson, Erik Olofsson, Josep Josepsson, Olof Andersson, Olof Joensson, Anund Anundsson, Lasse Hindersson, Nils Josepsson, Erik Eriksson, Nils Mickelsson, Hindrick Packan, som uppges vara knekthövitsmannen Per Clemetssons landbonde, och Olof Nilsson.

48

Beckens Olof Anundsson Lappfogde i Torne lappmark
 att jagin Refrenant ut Vojakkala Slott Erlig Vorklagig
 findring snassen Storg Skrifmare fisk
 Bärfisk _____ 15 skeppund 15 #
 Lapp _____ 2 lispund
 gäddor _____ 9 lispund 6 # 6 #
 en bärfisk _____ 14 1/2 #
 Givt till väjbo under min egen hand, Datum
 År 1606
 Olof Anundsson

Figur 4. Kvittens av lappfogden Olof Anundsson 1606.

Avkortningslängden 1607 anger att Olof Anundsson fått 6 daler i frakt för 15 ½ skeppund fisk och 33 renhudar han fraktat till Stockholm. Han fick även 8 daler till förtäring och hushyra för de två månader han hade vistats i Stockholm förlidet år. Sonen Anund tog över hemmanet i Armassaari 1622 och var borgare i Torneå då han seglade på Stockholm 1626. Han synes strax därefter ha avlidit, varefter änkan Karin gifte sig med borgaren Henrik Clemetsson, sonson till Henrik Larsson i Vojakkala.

Lars Larsson i Pite som den 9 oktober 1607 utsågs till fogde i Torne lappmark var då mönsterskrivare i Peder Clemetssons fänika och hade frihet på hemmanet Pörtenäs i Pite. Han levererade den 2 september 1608 till Skinnkammaren skinn av 10 mårdar, 3 korsrävar, 40 rödrävar, 17 blårävar, 200 vita rävar, 3 vargar, 3 järvar och 1 björn samt 17 par lappskor. Wahlberg (1962) har antagit att han var son till Lars Henriksson i Vojakkala men fadern var kaplanen Lars Olai i Luleå, vilket framgår vid vintertinget i Piteå den 8 december 1607 då han och Olof Burmans dotter Elin anklagades för att i *frendsemiaspell* - till tredje led på båda föräldrars sida - avlat barn tillhopa.³⁸ Efter att Lars Larsson blivit fogde i Lule lappmark 1609 följdes han i Torne av Erik Johansson Båga 1609-13, Reinhold Johansson Steger 1614-15, Jacob Olofsson Burman 1616-19 och Daniel Vulfsson 1620. Därefter tog Torneåborgare över fogdeämbetet som arrendatorer av lappmarken eller som befallningsmän.

³⁷ RA, Landskapshandlingar, Upplands handlingar 1606:

³⁸ Frändsämio spiäl = lägersmål i förbudna led enligt Gudz lagh – Sv R Landzlagh stadhfäst 1608. Upphovet till lagen var den katolska kyrkans förbud mot giftermål mellan anförvanter. Fyra led hade bestämts som den gräns inom vilken äktenskap var förbjudet enligt fjärde Lateranska kyrkomötet 1215. Även faddrar och svågrar räknades vid denna tid som nära släktingar.

Fogdar i Kemi lappmark

Fogdeskrivaren Jacob Persson anger i en skrift 1581 följande om den gamla beskattningen på Trinnäs [Kolahalvön]: *Norr om Trinnäs, och in på Trinnäs, tar kungen av Danmark 2 gråskinn i skatt av var lapp som bor på Trinnäs. Tidigare har också svenskarna tagit 2 gråskinn i skatt av var lapp från Enareby och in på Trinnäs, men storfursten av Ryssland har av ålder tagit huvudskatten på Trinnäs och öster därom längs med Karelstranden och Vitahavet. Av ålder har rätta gränsen gått mellan Sverige, Norge och Ryssland gått på Trinnäs, men sedan konung Gustaf kändes vid Kemi lappmark har Kemi birkarlarna icke bekänt att det var någon gräns längre än till Enareby där de tagit upp skatten. Under 37 år [från 1545] har de svenske därför inte tagit upp skatten mellan Enare och Trinnäs. Byarna mellan Enare och Trinnäs har de [kemibirkarlarna] inte velat bekänna eftersom de inte fick behålla samma lappmark under sig och själva och kräva sig till godo.*³⁹ En annan handling utan datering och underskrift - figur 5 - ger en sagoliknande berättelse om hur Kemi lappmark skapats av ryska birkarlar och därefter övergått till birkarlar i Torne. Skriften, som synes ha upprättats av Jacob Persson i slutet av 1500-talet då kartläggning av Nordkalotten gjordes i samband med tvisten med Ryssland om äganderätten till Kolahalvön [Trinnäs], har följande lydelse:⁴⁰

Hur Kemi lappmark kommit under de svenska birkarlarna är mig undervist av ryska bojarer som årligen handlar i Enare lappby att i förtiden hade en rysk bojar, benämnd Fädde Trädwiche, ägt en tredjedel i Trinnäs samt lappmarken därunder. Den ryske birkarlen Fädde Trädwiche slog ihjäl en annan rysk birkarl och dennes familj och när han hade gjort det tog han hustru och barn och rymde hit in i detta konungarike nämligen på den plats som är Kemi socken och bodde där i sin livstid. Av Tornö birkarlar har jag undervisats att Kemi socken skall ha fått sitt namn av den ryske birkarlen som skall ha varit den förste människan som blev bofast i socknen. Så länge han levde besökte han aldrig lappmarken. Då han dött drog hans barn till Ryssland där den mördade ryske birkarlens släkt bodde och nådde en förlikning för det dråp som var gjort. Med andra ryska birkarlar handlade de om faderns arv i den ryske lappmarken. Genom sitt arv och byte med ryska birkarlar tillägnade sig barnen Kemi lappmark där de bodde [...] Så länge barnen levde, brukade de samma lappmark, och av Kemi lappmark hade efter den ryske birkarlens barns död uppburits samma skatt, en del och Tårnö birkarlar två delar. I Tårnö socken har varit två bröder benämnda Oitte poika [ottopoika_F=fosterson möjligen av släkten Kemiheikki] som bodde i Raumo by, vilka i deras livstid tagit skatten över hela Trinnäs och österut in till Vita havet till en by benämnd Männamo. Skatten hade uppburits till den dag Salige konung Gustaf kände vid samme lappmark. Sedan har ingen skatt upptagits öster om Enare och Manselkä lappbyar.

Då Salig Konung Gustaff sände Jöns Håkansson, som på den tiden var fogde i Västerbotten, in i Tornö lappmark att kännas vid denna har han och befallningen haft att kännas vid Kemi lappmark såväl som alla andra lappmarker, och som samme Jöns Håkansson på den tiden var stadd i Tornö lappmark, och hade handlat med Tornö lappar och de hade honom handgångit [varit trogna anhängare] uppå Konung Gustaffs vägnar, då har en gammal birkarl benämnd Henrich Oluffson, som på denne tid hade ägt halvparten i Tornö lappmark, talat samme Jöns Håkansson till, alldenstund Tornö lappar är eder handgångit, så vill vi draga nu uppå Kemi lappmark, och känna så vid henne sammaledes, alldenstund i och befallningen där uppå haver, såsom Tårnio birkarlar nu bekenna att samme Jöns Håkansson skulle ha svarat förbenämnde gamle Henrich Olofsson far icke jag till de Russe mordhunder, och låter mördra mig där [...] drog så samme Jöns Håkansson ifrån Wårdånger lappby, och åter till Norrbotten igen, och sände sin tjänare Jöns Nilsson in uppå Kemi lappmark med några birkarlar till att kännas vid henne, är så tillgånget att de vart intet mera gjort utan de kändes vid lappbyarna Pälidoierffiby, Enareby, Kitkajärviby, Manselkäby, Kollejärviby, Sombioby, Sodankyläby, Kyrejärviby, Kittiläby och allt annat land som under samma lappmark har varit är så lång tid borta blivitt, men har jag inte kunnat få att veta hur lång väg de skatten upptagit haver utan [...] in på Trinnäs och sedan in till byn Männamå öster om Trinnäs. Jag haver frågat hvi det är så tillbaka blivitt så är mig svarat, att det är icke någon birkarls skuld utan det är Jöns Håkanssons skuld som befallningen haft haver och på den tid utsänt var, hade han velat längre dragit så hade birkarlarna med honom följt.

Om Kemi socken, som anges i skriften, fått sitt namn efter Fädde Trediack, kan man förmoda att han kommit från staden Chim vid Vita havet i dåvarande Novgorod. Två tredjedelar av skatten från Kemi lappmark skall enligt skriften ursprungligen ha uppburits av birkarlarna i Tornö. Tvisten mellan birkarlar i Torne och Kemi ledde till att kung Gustav den 27 augusti 1547 förbjöd Henrik Larsson i

³⁹ Någen berättelse om Lappmarcken och Trinnäs, *skriffven aff Jacob Persson 1581*. Dan. Finm., tryckt i H.S.H. 39, s. 100ff.

⁴⁰ RA, *Musovitica*, 541 (1323-1606), Gränskommissionens handling utan datering och underskrift troligen från 1590-talet.

Vojakkala att hindra kemiborna att söka sin näring i den egna lappmarken. Som skäl för att ha fördrivit kemibirklararna från den lott de ägde i lappmarken hade tornebirklararna hänvisat till något gammalt brev som gav dem rätten till lappmarken. Fortsatta klagomål från kemiborna fick kungen den 3 juni 1551 att sända ett brev till fogden i Västerbotten med begäran att han *sielff medt samme breff ther hedan drage skall, att för:ne birkarla icke väl till oss draga vele, må tu dhå skicke then Henrich udi Woikala och Oluff Anundsson till oss välförvarade, ther tu tig adelis vilth effter rätte*. Möjligen berörde tvisten den andel Fädder Tredjacks ättlingar - birkarlar i Kemi - hade haft på Trinnäs. Anledningen till att Henrik Larsson 1554 till kungen på Västerås slott överlämnade 50 ungerska gulden och 2 guldringar kan ha haft ett samband med tvisten och klagomålen från kemiborna.

The image shows a fragment of a handwritten document in Old Swedish. The script is a dense, cursive hand typical of the 16th century. The text is mostly illegible due to fading and the complexity of the script. Some legible words include 'Mansfallet', 'Lappmarker', 'Torne', 'Kemi', 'fogden', 'kungen', and 'Wojakkala'. The fragment ends with a small number '2' and a signature or mark.

Figur 5. Avsnitt ur en 1500-tals berättelse om Torne och Kemi lappmarker.

Jöns Håkansson, som var fogde i Västerbotten, uppbar 1552 skatten i Kemi lappmark. Han följdes av fogden i Österbotten **Joen Bagge**, som uppbar 9 mårdskinn i lappskatt av Kemi birkarlarna 1553. Samtidigt utökades lappskatten med *det som tillkom Torne birkarlar* uppgående till skinn från 25 aspemårdar, 2 bävvar, 2 små uttrar, 12 ½ timmer samfång, 11 röda lappehudar, 9 renhudar, 1 par lappe

håsor och 1 skeppund gäddor.⁴¹ Skatten levererades av fogden till kungen i egen hög person i Kungsör den 21 oktober 1553.

Olof Hinderesson i Niemis som 1554 utsetts till fogde i Torne lappmark beskattade då även Kemi lappmark där han upptog: ½ skeppund lappskattegäddor, 34 lappskattemårdar, 2 uttrar, 2 bävvar, 12 ½ timmer samfång, 11 röda lapphudar och 9 renhudar.⁴² Den stora ökningen i skattepersedlar från 1553 antyder att kronan definitivt övertagit den skatt Tornebirkarlarna tidigare lagt beslag på.

Olof Anundsson d.ä. i Armassaari utsågs 1555 till fogde i Kemi lappmark med rätt att indriva taxan och själv ta hand om överskjutande skattevaror. I gengäld skulle han årligen lämna kungen 120 mårdsinn, 5 svarta bäversinn och 400 ekorrinn. Fogden upptog 1556 i mantalet 75 lappar men av dem uppgavs 10 vara bortflyttade och de hade därför inte erlagt taxan. Fogden redovisade dock 57 mårdsinn, 53 aspemårdar och 40 mörka samfång. Vidare hade han av de tio lappar som bortdragit tagit 60 ljusa klockverk och 5 bävvar. Fisket redovisades dock inte vilket föranledde kammaren att året därpå notera: *lappfisker skall vidare rannsakas när Olof Nilsson kommer till tals*. Olof Anundssons leverans till Skinnkammaren den 12 september 1557 utgjordes av 400 gråskinn, 80 mårdsinn, 5 bäversinn, 10 järvsinn och 3 björnsinn. Vidare lämnade han 2 skeppund 7 lispund vitfisk och 2 lispund gädda i *lappfisk* från träskan. Då han 1558 förde räkenskaperna för Kemi, Torne och Västersjö lappmarker inflöt till kronan skatt från 324 lappar i form av pengar och värdeföremål. Som fogde uppträdde Olof Anundsson självsvåldigt och kritik mot honom framförda i flera skrivelser till kungen ledde till hans avsättning 1558.

Joel Varg, som tidigare varit knekthövitsman och som utsetts till fogde i Kemi socken 1558, svarade för uppbörden 1559 då han i årlig stadga uttog 3 skeppund skattegäddor, 3 timmer mårdsinn, 15 timmer gråverk, 4 svarta *wayer* och 6 renar.

Olof Olofsson från Salo, blev 1561 fogde i Kemi lappmark. Han var son till Olof Töriellson och Brita Jönsdotter Fordell. Britas brorson Hans Knutsson Fordell, gift med dottern till lappfogden Olof Anundsson, var då fogde i Ångermanland och skinnköpare, medan brorsöner Lasse Knutsson Fordell och Jöns Knutsson Fordell var verksamma i Kemi lappmark. Lasse var skinnköpare 1552-54 och från 1556 fogde i Österbotten, där han den 8 september 1558 till evinnerligt arv och eget fick Pyhäjoki gård - Hourula - som legat under biskopsstolen i Åbo men som efter Västerås recess kommit under kronan.⁴³ Jöns Fordell, som var skinnköpare 1555, var död året därpå.

Olof Olofsson anklagades den 10 september 1563 inför Erik XIVs nämnd för att ha undanhållit sakörespengar och gråskinn som han uppburit i Kemi lappmark. Olof, som försökte komma undan genom att beskylla fogden Hans Swenske och brodern Josep Olsson för otillbörligheter, kunde inte bevisa detta och dömdes därför till döden men benådades efter att ha betalat 120 mark i böter.⁴⁴ Sonen Olof var skinnköpare 1571 och länsman i Pyhäjoki, där han delade Hourula gård med Mårten Larsson Fordell. Lappfogden Mårten Jacobsson ingick möjligen också i släkten, då hans gård Vuotila låg i anslutning till Hourula på den södra stranden av forsen i Pyhäjoki.

Då Josep Henriksson från Vojakkala den 7 september 1563 i Erik XIVs nämnd förde upp en tvist om en laxkolk i Vojakkala, tre dagar innan Olof Olssons i Salo ärende avhandlades, kan man förmoda att de hade någon inbördes relation. Josep Olsson hade den 15 augusti året innan tillsammans med brodern Olof från Kungl. Maj:t lyckats återkräva Salo gård, som morfadern Jöns Fordell 1499 köpt av Sten Sture d.ä. Josep Henrikssons brorson Mats var från 1638 till 1657 länsman i Pyhäjoki och husbonde och gästgivare på Hourula. Möjligen knöt inte bara Olof Anundsson i Armassaari utan även Henrik Larsson i Vojakkala band med släkten Fordell.

⁴¹ FRA, Fogderäkenskaper Korsholms län, 4547, fol. 2.

⁴² Ibid., 4553, fol. 26.

⁴³ FRA, Fogderäkenskaper Korsholms län, 4607, fol. 33, 4613, fol. 39-40.

⁴⁴ Carl Silfverstolpe, *Konung Erik XIV:s nämnds dombok*, Historiska Handlingar XII, Stockholm, 1892, s. 48, s. 111-112.

Peder Knutsson var 1561-62 befallningsman i norra Österbotten och fogde i Kemi lappmark samt socknarna Limingo, Salo och Pedersöre. Möjligen var han son till Knut Jönsson Fordell.

Anund Olofsson i Armassaari blev 1562 fogde i Kemi lappmark, där han endast redovisade 78 lappar beroende på att en part av de 125 lappar som redovisats året innan dött och några var utarmade. Västerbottensfogden Hans Larsson Björnram synes i sitt memorial den 18 februari 1562 blandat ihop fadern och sonen, då han skriver: *Oluff Anundsson som är Birkall i Tornö, Lappefougte i Kimi att hwar han någhz längre skall haffua giöre i thet Orth, dhå mister K.M. alle Lapparne, ty thi ryme till Rydzelandt och till Norie, samalundha bönderne i Kim beklagade sig högtt öffwer honom.*⁴⁵ Hela Kemi socken med Herr Eskil stod bakom klagomålet, som även berörde lappfogdens syndiga leverne, vilket delades av hans söner. De grava anmärkningarna ledde till att Anund Olofsson under Erik XIV andra regeringsår avsattes som fogde.

Då Anund Olofsson var fogde redovisade brodern Nils stamhemmanet efter fadern. Sedan tog brorsonen Olof Anundsson över stamhemmanet och Nils bosatte sig på Kippari i Armassaari där han 1613 efterträddes av Jöns Nilsson Skipper. När Nils Olofsson från Armassaari ersattes för sitt deltagande på rågången 1596 tecknade han med samma bomärke som brodern och lappfogden Olof Olofsson.⁴⁶ Wahlbergs (1962) uppgift att Nils Olofsson i Armassaari varit fogde i Kemi lappmark synes vara en sammanblandning med Nils Olofsson i Niemis vilket bestyrks genom det bomärke denne använde. Även Almquist (1919) har sammanblandat Kemilappfogden Nils Olofsson med sin namne Österbottensfogden. Anund Olofsson synes ha avlidit 1567 varefter Tulkkila redovisades av Nils Olofsson för att på 1590-talet delas varvid Anund Olofssons son Olof övertog ena hemmanshalvan. Luuko har utifrån en dom i lappmarken 1600 antagit att Anundssönerna var av norskt ursprung.⁴⁷ Rättsakten anger endast att Jöns Anundsson - troligtvis en lapp - fört sin far till släktens hemtrakter i Sälånger där han begravts. Jostings räkenskaper den 22 mars 1600 som är källan anger: *Kom och samme tidh för Rette Jon Anundsson och bleff anklagat, för thz han förde sino faders lick ifrå Tingewara, och till Jfwarstad i Sälånger til att begraffningh – bleff tilsagd att giöra lickstol till Swerige och 6 lod silff til Cronan.*⁴⁸

Hans Swenske redovisade Kemi lappmark 1563-65 och hade som skrivare Marcus Jönsson Fordell som torde ha varit son till skinnköparen Jöns Knutsson Fordell.

Christoffer Blome var fogde 1566-67.

Mårten Jacobsson i Pyhäjoki var fogde 1567-70.

Erik Bertilsson var fogde 1570-74 varefter Tornebirkarlarna genom Josep Henriksson åter tog över.

Nils Olofsson i Varttosaari, son till Olof Henriksson, utnämndes 1582 till fogde i Kemi lappmark. Den 10 juli samma år fick han 2 pund råg och 1 läst, 5 pund och 4 ½ spann korn i lön samt 62 daler och 1 mark för inköp av skinn.⁴⁹ Dessutom fick han 4 tunnor korn för skrivaren som följt honom i lappmarken. Den 12 augusti samma år levererade *ärlig och välförståndig Nils Olsson lappe fougde uti Västerbotten i Nemiseby och Tornö socken* gården till Stockholms slott.⁵⁰ Han kvitterar på Skinnkammaren - figur 6 - med sitt bomärke⁵¹ den 14 augusti 1582 leverans av skinn från 97 mårdar, 80 hermelineer, 440 klockverk, 1020 samfång, 7 rävar, 22 bävvar, 10 järvar, 2 vargar och 13 björnar.⁵² Tomas Andersson innehade 1584 tjänsten, då han och Mårten Jacobsson var engagerad i karteringen av älvar och sjöar i lappmarken som Mickel Påvelsson Munck då inlett, men redan den 28 januari 1585 var Nils Olofsson åter lappfogde.

⁴⁵ RA, Strödda kamerala handlingar. *Rannsakning i Finland och Norlanden 1562*. Kammararkivet vol.55.

⁴⁶ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1597:6, fol. 99.

⁴⁷ Armas Luuko, *Kustaa Vaasan "rikkaat pirkkalaiset"*, Historiallinen aikakauskirja, 1952, s. 106-116.

⁴⁸ Isak Fellman, Handlingar och uppsatser angående finska lappmarken och lapparna, IV, Helsingfors 1915, s. 77.

⁴⁹ FRA, Fogderäkenskaper Korsholms län, 4767, fol. 32.

⁵⁰ Ibid., 4986, fol. 23.

⁵¹ Bomärket 1582 skiljer sig marginellt från de han ristade 1596-1609.

⁵² RA, Slottsarkivet, Skinnkammarens räkenskaper och kvittenser, 1582, Vol. 19:3, fol. 21.

Nils Olofsson till Skinnkammaren
 Goffen Lappfogden om v. M. Olofsson
 Lihög af fiskevatten Mann Olof Nilsson Lappfogde
 Månen Lappfogden
 gode afpennning vinge Ritt - 16 A
 v. M. afpennning pa. Ritt - 42 A
 Linge afpennning gode Ritt - 39 A
 Gornen Lappfogden — 2 timbar
 Elodern Lappfogden — 11 timbar
 Gornen Lappfogden — 25 1/2 timbar
 Ritt Lappfogden — 1 A
 Gornen Lappfogden — 1 A
 Linge Gornen Lappfogden — 1 A
 Ritt Lappfogden — 4 A
 Stora Lappfogden Lappfogden — 6 A
 Gornen Lappfogden Lappfogden — 2 A
 Stora Lappfogden Lappfogden — 4 A
 Stora Lappfogden Lappfogden — 11 A
 Gornen Lappfogden Lappfogden — 10 A
 Ritt Lappfogden — 2 A
 v. M. for Gornen Lappfogden — 7 A
 Stora Lappfogden Lappfogden — 2 A
 Gornen Lappfogden Lappfogden — 4 A
 Lappfogden Lappfogden Lappfogden
 Datum Skinnkammaren den 14 Augusti 1582.

Figur 6. Lappfogden Nils Olofssons kvittens i Skinnkammaren den 14 augusti 1582.

Menige män i Kemi klagade i en skrivelse till kammaren den 2 februari 1585 över det överväld de tillfogats av män från Torne, som drivit dem från deras gamla ägor och fiskevatten. Sockenmännen begärde därför att få Jacob Persson i Ilmola till fogde och att Nils Olofsson som av Torne socken oss nu hit förordnad är, bliver avsatt och att ingen från Torne socken mer förordnas hit som lappfogde eftersom vi alla har blivit utarmade. Jacob Persson, som varit Josep Henrikssons skrivare, synes ha övertagits som skrivare av Nils Olofsson, men 1585 blivit ersatt av Mårten Jacobsson i Pyhäjoki. Jacob Persson i Ilmola var i mitten av 1580-talet birkarl i Kemi lappmark samtidigt som lappfogden Nils Olofssons hemvist angavs till Wattesaare [Varttosaari].⁵³

⁵³ RA, Sandbergiska samlingen, YY:28, 24376.

Nils Olofsson kvitterade i Kemi hamn den 13 juli 1588 mottagandet av 1 tunna smör, 5 tunnor råg och 11 tunnor korn av landsfogden i Österbotten Tomas Jöransson. Mottagandet av lönen verifierades med kyrkoherden Lars Henrikssons i Kemi signet. Nils Olofsson upprätthöll fogdebefattningen till och med 1588, då ett memorial om hans räkenskaper visar att kammaren var kritisk mot uppbörden, vilket enligt fogden berodde på att lappar i Manselkä rymt till skogs för krigsfolkets skull och andra inte haft något att utge till följd av att de skattade till tre kungar. De fogdar som kom först uppgavs med våld ha tagit även den skatt som borde tillkomma kungen av Sverige. Kammaren riktade vidare kritik mot längderna över skinnköp, då det inte framgick vem som varit säljare. Till detta svarade fogden, att lapparna inte ville låta sätta sina namn i längden, då de fruktade att ryssen, eller andra de var skyldiga, skulle kunna säga: *se du har sålt dem, så sälj oss med, och när han inget har så måste han rymma*.⁵⁴ Nils Olofsson ersattes 1589 av Nils Oravainen vilkens fögderi kom att omfatta Torne, Kemi och Västersjö lappmarker. Nils Olofsson, som under 1580-talet årligen seglade på Stockholm, mottog av kamrer Mats Törne den 11 juni 1589 1 tunna 13 lispund smör, 4 tunnor råg och 12 tunnor korn och överlämnade den 14 september 1589 sina skinnrestantier till Johan Persson i Skinnkammaren.

Tornö: S:

Nils Olsson i Watsare förs

Lax	64 tunnor	11 tunnor
Torrfisk	368 lispund	23 lispund
Kalvskin	32 p	2 p

Israel Eskilsson p

Lax	11 tunnor	11 lispund
-----	-----------	------------

Nils Oravainen p

Lax	2 lispund	1 1/2 tunnor
Torrfisk	192 lispund	12 lispund

Figur 7. Lokala tullräkenskaper för Stockholm 1590.

Nils Olsson i Wartosaari införde till Stockholm hösten 1590 - Figur 7 - på sin skuta, där 16 personer medföljde, 64 tunnor lax, 368 lispund torrfisk och 32 kalvskinn. I tull uttogs en sextondel av införseln. Samma år inskeppade länsmanen Israel Eskilsson och lappfogden Nils Oravainen varor till Stockholm.⁵⁵ En sammanblandning av lappmarkerna gjordes då skrivaren den 11 maj 1596 titulerade *Nils Olson i Watsare fordom lappfogde i Torne lappmark* - borde vara Kemi lappmark - i en skrivelse avfattad på Torne prästgård i samband med gränsdragningen mot Ryssland.⁵⁶ Nils Olofssons engagemang i gränsdragningen efter freden i Teusina framgår av betalningssedlar utställda i Stockholm: *Efter trenne Rikens Råds sedlar den 11 november 1596 har Nils Olsson i Watsare uti Tornö socken bekommit för det omak och resor som han haver haft på rågången, desslikes för den förtäring i Stockholm medan han töfuade efter besked om rågången, som Wälbenämnda Riks Råds sedlar förmåler korn 10 tunnor, pengar 5 daler därför haver han fått gäddor 3 skeppund 3 lispund 6*

⁵⁴ FRA, Fogderäkenskaper Korsholms län, 4986, fol. 80.

⁵⁵ RA, LTR 346:3, s.18

⁵⁶ RA, *Muscovitica*, 543.

marker.⁵⁷ Efter gränsdragningen skickades Nils Olofsson och Jöns Carlsson att ta upp skatten av ryssarna vid Västersjön men de kom i konflikt med fogden Matz Bagge på Vardöhus, som anklagade dem för att vara skälmar, tjuvar och förrädare. Nils Olofsson undvek att bli fängslad genom att uppvisa krigsöversten Mauritz Jöranssons fullmakt att han, i enlighet med vad som beslutats, stadgats och samtyckts efter fredstraktaten i Teusina, hade rätt att uppbära skatten.⁵⁸

Avkortningslängden 1605 anger att Nils Olsson, som då var fjärdingsman i Övertorneå, fått 10 daler i lön och förtäring *efter han om alla omständigheter kunnig var och eljest var brukad för styrman nerför Torne älv*. Då Berendt von Kolen våren 1606 återvände från Västerhavet gästade han med sitt följe av 12 personer under 8 dagar gården i Vartosaari, som synes ha fungerat som gästgiveri. Den 29 mars 1607 utsågs *Nielz Olofsson i Wassan* till laxfogde vid Tana älv.⁵⁹

Mats Josepsson i Vojakkala, son till Josep Henriksson, var edsvuren tullvägare vid marknadsplatserna i lappmarken när han den 4 oktober 1606 förordnades till befallningsman och fogde i Kemi lappmark. Enligt fullmakten skulle han hålla lapparna vid lag och rätt och ha inseende över att ryssar och danskar inte gjorde intrång i den svenska lappmarken.⁶⁰ Skatten för lapparna skulle höjas och av varje vuxen lapp skulle uttas två rentjurar alternativt tre vajor eller fyra våger torra gäddor. Fogden skulle även tillse att en kyrka uppfördes och att en marknadsplats upprättades vid denna. Birkarlar som bedrev handel vid marknadsplatsen skulle utge tionde på skinn och fisk de inhandlade. Fogdens lön uppgick till 20 tunnor korn, 2 tunnor råg och 6 alnar welskt tyg. I marginalen har i kammaren noterats att Jöns Karlssons lön endast uppgick till 16 tunnor korn. Utöver den fasta avgiften på 1 daler fick varje birkarl i Kemi lappmark skatta för sitt rennehav och sin handel 1607 då följande redovisning gjordes: Henrik Nilsson Oravainen 10 oxrenar och 3 lispund gäddor, Karl Josepsson 10 oxrenar och 5 lispund gäddor, Henrik Jönsson 6 oxrenar och 3 lispund gäddor, Jöns Marcusson 8 oxrenar och 3 lispund gäddor samt Marcus Tomasson 4 oxrenar, 2 vajor och 1 lispund gäddor.

Hövitsmannen Per Clemetsson, som 1606 fått kungligt brev på Hans Pakkainens hemman i Övre Vojakkala, vilket han skulle njuta frihet och frälse på så länge han själv eller hans son tjänade Sveriges krona, tilldelades den 22 oktober 1610 Mats Josepssons hemman i Vojakkala. Förläningen synes enbart ha omfattat hemmanets jordskatt - en ryttare fick vid denna tid kronans räntor från ett helt hemman - då det senare framgår att det var ett självständigt skattehemman. Mats Josepsson ägde fortfarande hemmanet i Vojakkala då han var borgare i Torneå.

Jöns Marcusson från Björkönen, som var fogde i Kemi lappmark 1608-10, uppfördes under Armassaari då köpmän och birkarlar i Torne socken erlade hjälpskatt 1589, men året därpå redovisades han som birkarl i Björkönen och i 1596-års skattelängd finns han i anslutning till Lars Henriksson i Vojakkala. Lokala tullräkenskaper för Nyköping 1604 visar, att Jöns Marcussons skuta från Torne infört 30 tunnor lax och 30 skeppund torkad gädda, för vilket han i tull erlade 1 tunna och 14 lispund lax samt 2 ½ lispund torrgädda. Vid tinget i Torne den 17 juli 1605 anklagades Jöns Marcusson i Björkönen för jungfukränkning av Anders Nilssons piga. Eftersom pigan var frillobarn blev bötesbeloppet bara 20 mark men Jöns slapp undan med att betala 12 mark. Vid tinget den 18 oktober 1605 uppträdde Jöns åter och begärde att få gifta sig med Jöns Perssons dotter Anna i Nätsaari som han hävdade. Enligt rykten skulle emellertid hans syssling Eskil Håkansson på Björkönen tidigare ha hävdade Anna vilket dock inte kunde bevisas. Eskil uppgav för rätten att han enbart begärt henne till hustru och på Jöns fråga om han haft något att beställa med henne nekade Eskil och sade att han endast hade ära och gott att säga om Anna och att Jöns för hans umgänge med henne inte skulle ha någon fara. Kyrkoherden, länsmannen och sexmännen uppmanades av rätten att rannsaka om äktenskapet kunde godkännas. Åren 1606 och 1607 upptogs Jöns Marcusson i birkarlalängden för Kemi lappmark. Då han 1608 utnämndes till fogde besvärade han sig över sina löneförmåner vilket resulterade i följande skrivelse från kammaren till fogden i Västerbotten:

⁵⁷ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1596:7.

⁵⁸ RA, Danica 370, Handlingar belängandes Lappmarken inlevererad i Kammaren i Stockholm den 18 juli 1598.

⁵⁹ Johan E Waaranen, *Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid, II, 1603-08*, Helsingfors 1864, s. 277-79.

⁶⁰ RA, Riksregistraturen, Pars II fol. V. 73.

Efter det, Evert Eriksson och Abraham Staffansson att denne sedelvisare och lappfogde Jöns Marcusson i Kemi lappmark besvärar sig ringa lön och underhåll hava till att uppehålla sig med och efter de lappfogdar som före honom haver varit hava njutit frihet uppå sina hemman och han beklagar sig ingen frihet njuta hava. Så på det han sig låta till betrodde kall och ämbete skall desto flitigare och trognare befinna låta. Hava vi uppå vår allernädigste herre och konungs gunstige behag tillsagt honom frihet uppå hemmanet han brukar och besitter benämmt Laffuanes uti Tornö socken. Dock tills vidare confirmation av Hög H:F:N där uppå så framt han någon ytterligare frihet härefter njuta vill allena årliga räntan; månads och skjutsfärdspengar skall han så väl som de andra vara förpliktad att utge. Där i veten eder efterrätta. Datum Stockholm den 10 oktober 1608. Nils Andersson.

Jöns Marcusson fick 1608 frihet för Saari om $1\frac{1}{16}$ mantal i Laivaniemi. Räkenskaperna för Kemi lappmark 1610 visar att han i lön fått 16 tunnor spannmål, medan skrivaren hade fått 6 alnar *Saalewelsk* och birkarlarna Nils Clemetsson och Henrik Jönsson, som hade följt honom till lappmarken, fick 5 daler.⁶¹ För transport av lapps-katten på sin skuta till Stockholm kvitterade Jöns den 11 juli 1609 mottagandet av 20 daler i fraktersättning med sitt bomärke och med Kemilaxfogden Olof Nilssons signet.⁶² Birkarlarna, som 1610 handlade i Kemi lappmark, synes alla ha varit österbottningar. Tullen de utgav det året samt deras innehav av renar redovisades som följer: Marcus Thomasson gäddor 3 lispund, 3 oxrenar och 1 vaja, Jöns Larsson 1 lispund gäddor, 1 oxren och 2 vajor, Mats Larsson 2 lispund gäddor, 2 oxrenar och 3 vajor, Olof Larsson 3 lispund gäddor, 2 oxrenar och 3 vajor. Vid sitt besök på Skinnkammaren den 15 september 1610 levererade Jöns Marcusson skinn av 19 aspemårdar, 3 rödrävar, 14 bävvar, 4 vargar, 1 järv och 2 björnar. Dessutom levererade han till kronan 21 skeppund torrfisk och 154 renhudar.

Efter sejouren som lappfogde var Jöns Marcusson åter birkarl och seglade på Stockholm, där han avsatte sina varor och köpte salt och spannmål, som han sålde i lappmarken. Till följd av detta drogs han in i en tvist med ståthållaren Baltzar Bäck och den förre lappfogden Lars Henriksson. Tvisten avgjordes inte förrän den behandlats i Svea Hovrätt den 25 och 28 september 1615 och vid Stockholms rådstugurätt den 11 oktober 1615.^{63,64} Anledningen till tvisten var att Baltzar Bäck 1611 utan föregående dom tagit ifrån Jöns Marcusson salt och annat gods till ett värde av 1230 daler för att Jöns mot förbud dragit upp i fjällen. Skälet var att Bäck fruktat, att Marcusson skulle ge fienden kunskap innan han med sitt krigsfolk hunnit dra upp till Kolahus. Marcusson framlade då bevis på att ståthållaren i Österbotten Erik Hare gett honom pass för att dra upp i lappmarken, där han skulle leverera en renhjord till Erik Johansson, som blivit fogde. Lars Henriksson påstod på rådstugan att Jöns Marcusson krävt mer än han borde och begärde att tvisten skulle rannsakas i Norrbotten, vilket också tycks ha skett, men utgången framgår inte av akterna. Jöns Marcusson uppfördes sista gången i Norrlandstullen hösten 1616 då han införde 8 tunnor lax och 4 skeppund torrfisk samt vid återresan till Torne utförde 78 tunnor spannmål, 3 lispund stångjärn och 3 lispund osmundjärn. 1620 upptas Jöns Marcusson som birkarl i Raumo medan han i jordeboken förut upptas i Laivaniemi.

Upplysninger om Jöns Marcussons proveniens lämnas möjligen vid sommartinget i Torne 1568 då länsmans söner i Björköen dömdes till 40 mark i böter för att ha lagt nät vid Bockholmen mot förbud. Samtidigt dömdes Marcus Jönsson och hans bror i Björköen för att ha dragit not i åmynnet med ovija till 40 mark i böter.⁶⁵ På Björköen upptas då Jacob Jönsson med två bröder samt Marcus Jönsson. Namnsammanhangen antyder att länsmannen var Jöns Larsson som innehade det blivande Äijälä 1539-68, där det fanns 12 kor i ladugården 1553. Jöns Larsson upptas 1563 med 1 son och 1564 med 3 medinvånare men det framgår inte om de är hans söner. 1566 och 1567 upptas Jöns Larsson med en son och Marcus Jönsson vid varandra och året därpå har Jöns efterträtts av Jacob Jönsson med en bror. Marcus Jönsson efterträddes på hemmanet av sonen Marcus som 1605 skattade för $\frac{1}{2}$ mantal med 2 bågar på Björköen, där han bodde med brodern Jöns, medan Henrik hade anlagt ett nybygge på $\frac{1}{4}$ mantal. Marcus Marcusson efterträddes 1606 av Jöns Marcusson som skattade för 1 bågamantal och $\frac{1}{4}$ mantal på Björköen och $\frac{2}{3}$ mantal och 2 bågamantal i Laivaniemi.

⁶¹ RA, Landskapshandlingar Lapmarken, 1610:15.

⁶² FRA, Fogderäkenskaper Korsholms län, 4869, fol. 129.

⁶³ RA, Svea Hovrätt Huvudarkivet, BIIa, 1, (1615-16), fol. 24, E6a 2aa:1.

⁶⁴ Stockholms stads och Norrmalms stads tänkeböcker från år 1592, del VIII 1614-15, Stockholm 1966, s. 138-39.

⁶⁵ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1568:7, fol. 35.

Borgarrullan 1627 anger att Jöns Marcusson är sjuk och förlamad och 1629 redovisade änkan gården i Torneå. Hemmanet i Laivaniemi har då bytts mot ett i Liakka, som i slutet av 1630-talet övertogs av sonen Mickel som fram till 1641 var borgare i Torneå. Mickel gick 1641 ut som knekt för sitt eget hemman och flyttade i slutet av 1640-talet till Nedre Raumo. Som tolvman konfirmerade han med namn och bomärke - samma som fadern - den 12 april 1669 sin utsaga vid tinget då tvisten mellan Nicolaus Nicolai och Koivukyläbönderna avhandlades.⁶⁶

Efter Jöns Marcusson innehades fogdeämbetet i Kemi lappmark 1611-13 av Erik Johansson Båga som samtidigt svarade för Torne och Västersjö lappmarker. Han följdes av Reinhold Johansson Steger 1614-16 och Jacob Olofsson Burman 1617-19. Betalningsvillkoren hade förbättrats väsentligt 1617 då Jacob Burman var fogde över Torne och Kemi lappmarker. Förutom 40 daler i pengar fick han också 40 tunnor spannmål. Lönen för laxfogden i Kemi, Johan Svensson, var då 70 daler i pengar och 6 tunnor spannmål. Då den blivande borgmästaren i Torneå Könik Persson 1620-29 arrenderade Kemi lappmark av kronan övertog han även lappfogdeverksamheten.

⁶⁶ RA, Svea Hovrätt, Huvudarkivet, EV1a2aa:255, 120:8,4, fol. 23.

Laxfogdar och kungliga laxfiskare

Utöver lappfogdar tillsatte kronan laxfogdar, fogdeskrivare och fogdekarlar för att administrera uppbörderna. Uppgifter om dessa befattningshavare är dock sparsamt förekommande. Uppbörderna av fisket synes under 1500-talet ha skötts av en laxfogde då det av Lasse Olsson Björnrams räkenskaper 1531 framgår att han *givit laxefogden i Bothnen för han uppbär laxen och saltar henne 2 mark*. Laxfogden i Västerbotten torde i sitt värv ha assisterats av länsmännen medan birkarlarna ensamma beskattade fisket vid Västersjön samt i de norra fjordarna, älvarna och träskan. Då kungen insett att birkarlarna hade stor fördel av detta sändes 1551 Jöns Håkansson till Varanger i syfte att överföra uppbörderna till kronan varvid han synes ha assisterats av Olof Nilsson från Piteå. Räkenskaperna året därpå upptog fisk från kungens vågefiske i Varanger och tre fjordar i Västersjön, men skatten från flera fjordar upptogs fortfarande 1553 mot erläggande av taxa till kronan av birkarlar i Torne socken: David i Juoksengi och *Kemi Heikki* i Raumo beskattade Porsanger och Alta fjord, Mickel i Kuivakangas och Jöns Jönsson i Vojakkala svarade för Laksefjord och Tana älv, medan Olof Andersson i Vitsaniemi, Olof Persson i Päckilä och Måns i Juoksengi upptog skatten vid Kvänangen.

Då de kungliga kommissarierna Karl Kröplin och Batzar Bäck 1607 i Vadsö försökte utröna hur fisket vid Västersjön bedrivits, förhörde de en gammal borgare från Bergen benämnd Matts Wolter, som under lång tid handlat på Vadsö, där han även var född. Wolter, som uppgavs vara 79 år gammal, berättade att den förste svensk som byggt på Vadsö var Matts Finne från Torne, som var föreståndare för Gustav Vasas fiskare. Efter honom blev Tomas Svenske föreståndare och han skulle enligt Wolter ha gett namn åt Tomas älv mellan Vadsö och Varanger. En skrivare benämnd Herr Per, som också brukats som präst, fanns där innan och den siste föreståndaren som hette Esbjörn blev ihjälslagen, varefter alla fiskare rymde sin kos. Kronans direkta kontroll av fisket vid Västerhavet tycks således ha upphört något av de sista årtiondena av 1500-talet, men även om uppgifter om laxfogdar från denna tid saknas, torde laxfogdar ändå tidvis ha uppburit skatten vid älvarna på Nordkalotten innan laxfogdeinstitutionen blev återinrättad av hertig Karl.

Olof Helsing är den till namnet först omnämnde laxfogden i Västerbotten. Det är dock oklart vad hans verksamhet omfattade. Hans årslön 1568 uppgick till 30 mark vartill kom 12 mark för kläde.

Joen Persson var laxfogde i Västerbotten 1576. Hans lön var 6 mark i pengar och 6 mark för kläde. Samtidigt fick fogdetjänaren Mårten Nylänning i Torne 5 mark i pengar och 5 mark för kläde.

Evert Eriksson är den förste laxfogden för hela Västerbotten för vilken en bevarad instruktion återfunns.⁶⁷ Hans fullmakt från den 17 december 1600 har följande lydelse:

Vi Karl gör veterligt att eftersom vi förnimme, det kronan föga nytta haver haft av laxfisken med den stadga som hertill har varit gjord, med dem som samma fiske brukat haver, och uppå det att kronan härefter må hava någon bättre båtad därav än hertilldags skett är, därför så hava vi tillskickat och tillbetrott, såsom vi och nu med detta vårt öppna brev tillskickat och tillbetrott denne brevisare, vår tro tjänare Evert Eriksson, att han laxfogde utöver alla laxfiske och andra fiske där i Västerbotten, som kronan tillkommer, vara skall, och skall han vara förpliktad, att hava et flitigt och noga inseende, så att därmed kan rättvisligen handlat bliva, och icke tillstädja, att någon, eho den det vara kan, att göra något intrång uppå förbenämnda laxfiske antingen med laxgårdar eller stakars nät, utan vad slags fisk Gud årligen tackes giva och förläna, den skall han vara förtänt att leverera till vårt och kronans bästa dit vi den beskedende varde, och därför årligen göra reda och räkenskap, och eljest uti alle måtto så förstå sitt ombetrodda kall och ämbete som han för Gud oss och var ärlig man, vill och kan tryggeligen till svars vara, i lika måtto skall och fogden i Västerbotten vara förtänt att leverera honom salt till den fisk han i så måtto bekomma kan, såväl som alla andra partseler som därtill behöves eftersom hertill skett är. Bjude för dens skull fogden uti förbenämnda Västerbotten så och alla andra, som oss med lydno och för samhet förpliktade är, och för vår skuld vele och skole göra och låta, att de är förbenämnde Ever Eriksson med allo nödtorfter till laxfiskens behov beforderliga, såsom och befalle tjänare och tjänarinnor där vid laxfisken att de anamma och bekänna honom för eder rätte laxfogde välvilligen efterkommandes, vad han eder på våra vägnar bjudandestillskyndas varder, där var i sin stad vet sig efterrätta. Datum ut supra.

⁶⁷ RA, Riksregistraturet 1600, fol. 394-395.

Evert Erikssons årslön 1603 var 12 daler och 12 tunnor spannmål i underhåll. Då han 1607 blev fogde i Västerbottens norra fögderi höjdes lönen till 20 daler samt 8 alnar engelskt packlakan. Evert Eriksson, som 1611 efterträddes av lappfogden Reinhold Johansson Steger, blev den förste borgmästaren i Piteå. Evert Eriksson var gift med en dotter till Nicolaus Andre Rehn och sönerna antog moderns familjenamn.

Peder Jacobsson kan ha utsetts till laxfogde då Berent von Kohlen och Rasmus Nilsson i november 1605 skickades upp i lappmarken för att genomföra en ny skattläggning och samtidigt ålades att i Alten insätta en svensk fogde för att se till att Sverige fick halvparten av den fisk som fångades där liksom vid Tana älv. Av räkenskaperna framgår dock inte om någon fogde utsågs, men våren 1607 verkade Peder Jacobsson som laxfogde då han enligt en skrivelse utfärdad i Tornö den 28 april 1607 av Batar Bäck, Carl Kröpelin, Anders Nilsson och Jören Hansson uppgavs ha ganska lite låtit sig vårda om vår Nådige Konung och Herres gagn, varför de förordnade Lasse Olsson till ny laxfogde i Alta.⁶⁸ Möjligen var Peder son till fogdeskrivaren Jacob Persson i Ilmola och identisk med den person som i 1589 års hjälpskattelängd upptogs bland legodrängar i Vojakkala och i 1595 års hjälpskattelängd uppfördes i anslutning till Josep Henriksson. Peder Jacobsson som var birkarl 1595 och 1600 uppgavs 1597 bo i Ilmola i Kemi.

Nils Olofsson i Vartosaari fick den 29 mars 1607 en i Uppsala utfärdad fullmakt att som laxfogde ha befallning över fisket vid Teno älv. Med tre karlar till hjälp och bistånd skulle han av lapparna ta var tionde lax till kronan. Kungen anmodade honom också att *göra sin flijt att få den fisk där med, som kallas Stöör*. Han skulle också bereda en del laxar till *Streng Lax*, som han redan sänt 320 stycken av till kungen. Enligt instruktionen 1607 skulle han se till att tiondefisken insaltades i fjärdingar eller halvtunnor, så att den lättare kunde fraktas i akior till Tornehamn. Kronan skulle se till att han fick tillräckligt med salt och hampa och att de tre fiskare han brukade fick vad de behövde till kläde, penningar och förtäring. Kungl. Maj:t meddelade den 30 mars 1607 att man fått Nils Olofssons skrivelse och en hop lax, både insaltad och stränglax som fiskats i några pator för kronans vägnar. Samtidigt begärdes att Nils Olofsson skriftligen skulle meddela om han fiskat utom älvsmynnet i havet och han uppmanades också att försvara den svenska sidan av Teno älv och inte låta driva sig därifrån av danskarna, då älven låg inom svenskt territorium.

Den 22 april 1607 bekände Clemet Henriksson i Vojakkala att han av tiondefogden i Kalix kyrkohärbärke på prästen Jörens [Georgius Henrici] i Torne lappmark vägnar tagit 30 tunnor korn samt å laxfogden vid Teno älv Nils Olofssons vägnar 8 tunnor korn. Nils Olofsson undertecknade själv den 26 april 1607 med sitt bomärke en handling där han tituleras Kungl. Maj:ts laxfiskare. Bomärket konfirmerar att han är identisk med den tidigare lappfogden i Kemi lappmark. Ny fullmakt för honom utfärdades i Armassaari den 28 april 1607 av Berendt von Kolen. Nils uppmanades då uppbära var tredje lax som fångades med kronans nät och kolkar i Teno älv och tillse att lapparna fiskade flitigt. Han skulle också utkräva fyra våger fisk av invånarna i Utsjoki, Clemetsbyn, Aviovaara, Kautokeino samt Lapijärvi i stället för sedvanlig penningsskatt. Vidare skulle lapparna utge var tredje fisk de fångade. Sedan de erlagt sin skatt till kronan, skulle svenska birkarlar på marknadsplatsen erjudas den fisk som blev över. Endast om de inte kunde förse lapparna med de varor de efterfrågade fick fisken säljas i Norge. På kronans vägnar fick Nils Olofsson rätt att använda sin dräng Olof Henriksson i Marjosaari till hjälp med fiskebyggningen samt förfärdigandet av notar och nät för en ärlig lön. På hemmanet i Marjosaari skulle Olofs bror Mickel Henriksson insättas samtidigt som han befriades från sin knektjänst. Nils Olofssons kvittens den 26 april 1607 visar att han i lön mottagit 3 daler i lödigt silver, 8 alnar halvengelskt kläde, 10 renar och 1 skeppund hampa. Med sitt bomärke kvitterade han den 28 augusti 1607 mottagandet av sin lön på 20 daler av landsfogden Evert Eriksson.⁶⁹

Olof Nilsson i Niemis utsågs den 4 mars 1611 till laxfogde vid Tana älv efter fadern. Fullmakten utfärdad av Karl IX gör veterligt att *vi antagit vår tjänare Olof Nilsson för en laxfogde vid Tana älv [...] årlig lön och underhållspengar fyrtio daler, engelskt packlakan 8 alnar, spannmål trettio tunnor,*

⁶⁸ NRA, Tyske Kansellis utenrikske afdelning, eske 3, Speciell del Sverige, 35 Grensene mot Finnmarken 1607-1609, No. 72.

⁶⁹ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1608:3.

desslikes till hans kost och uppehälle var månad en tunna spannmål, såsom och fiskare till lön 4 daler, svart welskt sex alnar, lybskt grå sju alnar därtill till uppehälle en halv tunna spannmål var månad. Som tillförordnad laxfogde vid Teno älv kvitterade han den 11 april 1611 i Torne med sitt bomärke mottagandet av 10 daler i pengar, två tunnor bröd och sex lispund kött. Han torde ha varit ordinarie laxfogde 1612 då han i lön fick 3 tunnor spannmål.

Joel Olofsson i Kalix blev 1607 tillförordnad befallningsman vid Västerhavet efter Reinhold Steger och fick den 18 oktober 1609 fullmakt som laxfogde vid Alta älv. Joel Olofsson hade börjat sin karriär som knekt i Mårten Larssons fänika i Gästrikland och Hälsingland 1580. Han blev kvartermästare 1582, fänrikslöjtnant 1591, fänrik 1594 och var hövitsman för en fänika från Västerbotten 1602-03. Vid riksdagen i maj 1602 deltog han som deputerad för krigsmakten. Saköreslängden 1605 visar att han då fanns i Björknäs i Kalix vilket konfirmeras i tiondelängden 1608, då han innehade en del av Gammelgården, där han fanns kvar ännu 1616.

Med sitt signet konfirmerade Joel Olofsson den 19 mars 1610 mottagandet av en tunna smör av befallningsmannen Evert Eriksson. Det i signeten med initialerna IO krönta bomärket användes 1613 av nämndemannen Jöns Nilsson på Gammelgården, som efterträtt Olof Olofssons änka Elin 1595. Gammelgården synes omkring 1607 ha delats mellan Erik Olofsson och Joel Olofsson.⁷⁰ Ett kungligt brev av den 10 december 1610 visar att Joel Olofsson fick frihet på Gammelgården i Björknäs om ³⁷/₆₄ mantal samtidigt som lönen kraftigt förbättrades.⁷¹ Brevet har följande lydelse:

Vi Carl de nionde med Guds nåde gör veterligt, att uppå den vår fogde Joel Olofsson, som vi utöver vårt fiske vid Västerhavet hava förordnat nu uti sitt kall och ämbete desto flitigare och troligare låte befinna, så hava vi nådigt beviljat honom till årlig lön och underhåll femtio daler penningar också åtta alnar engeslukt packlakan och förtio tunnor spannmål. Desslikes så skall han och njuta och behålla sitt hemman Björknäs benämmt liggandes i Calix socken i Västerbotten kvitt och fritt för alla utlagor medan han sig uti förbenämnda tjänst, troligen och flitigen bruka låter. Men var fiskare skall bekomma om året pengar fem daler samt welskt sex alnar, lybsk grå sju alnar. Så skall och förbenämnda vår laxfogde bekomma till sin föda och uppehälle om månaden en tunna spannmål, och var fiskare halvannan tunna. Det skall vår tiondefogde uti Västerbotten årligen leverera honom uti rättan tid och utan uppehållning, av tiondet den samma spannmålen som han och fiskarna hava skola, både till lön och förläning. Men pengar skall han bekomma av vår fogde i Västerbotten. Befalla för den skull vår fogde, att de utan någon uppehållning och avkortning låte honom bekomma, vad honom till sig och fiskarna förordnat är, så framt de vilja undvika onåd och tillbörligt straff. Där var i sin stad vete sig efterrätta. Av Gripsholm den 10 december 1610. Carolus.

Joel Olofsson efterträddes 1615 på Gammelgården av Jöns Persson som möjligen var hans måg. Jöns Persson, som var landköpman, deltog vid landstinget i Torne 1615, där han presenterade en skrift om verksamheten i lappmarken konfirmerad med sitt bomärke. Han blev 1621 borgare i Torneå där sonen Per, som gift sig med Lisbeta Wolkers, blev tullnär och första gången upptogs i borgarlängden 1637. Befallningsmannen Sigfrid Fordell, som var son till tullnären Per Jönsson i Torneå, uppgavs ha övertagit farfaderns gård 1671 när han blev ägare av Gammelgården. Detta antyder att Jöns Olofsson och/eller Jöns Persson tillhörde släkten Fordell. Sigfrid Perssons signet skiljer sig dock från vad föregångarna på Gammelgården använde.⁷²

Lasse Olsson, som tjänat Nils Olofsson vid Teno älv som underfiskare, fick den 28 april 1607 en fullmakt, utfärdad i Tornö av Baltzar Bäck, att utse fiskeställen i Alta älv och dess tillflöden där laxbyggningar kunde uppföras. Han skulle ta lappar till hjälp, såväl de som bodde på fjället som de vid sjösidan, för att hugga det timmer som behövdes till laxbyggningen. Vidare skulle han tillse att finnarna fiskade i älven och gav honom var tredje fisk, men de som inte ville betala skatt skulle han ha makt att avvisa från älven. Han skulle dock låta danske kungen behålla sin urminnes rättighet obehindrat vad avsåg tiondet. *Men mångel på öl och brännvin, som i fjor skedde, skulle han dem alla som där fiska förtaga.* Av fisken som föll på lapparnas del skulle först tas kronans skatt på fyra våger av varje lapp eller finne som fiskade och av det som blev över skulle lapparna byta med svenska

⁷⁰ Leif Boström, *Nederkalix sockens familjer 1539-1739*, Täby, 2004, s. 1291-31.

⁷¹ RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1609:10.

⁷² RA, Momma Reenstiernasamlingen, E2541.

birkarlar. Om svenskarna inte hade det kläde och nödortft lapparna behövde, skulle de få avyttra fisken till andra, men om de dristade sig att dricka upp kronans rättighet med norrmännen, som skedde i fjor, då skulle han anteckna vilka de var, liksom de som i fjor sig så otillbörligen ställde, då de skulle straffas utan all nåd.

Lasse Olsson konfirmerade den sista april 1607 i Armassaari med sitt bomärke att lappfogden Olof Anundsson på Baltzar Bäcks och kammarrådet Anders Nilssons befallning gett honom 6 alnar kläde, 2 lispund hampa, 4 laxnät, 2 daler i pengar, 2 tunnor mjöl och 1 lispund smör till kost och mat. Avkortningslängden 1607 anger att Lasse Olsson vid Altaälv vid Vestersjön fått 5 daler i tärepengar, när han måste resa till Kungl. Maj:t för att berätta om danskarnas angrepp på honom, då de ville göra intrång i laxfisket. Angreppet på laxfogden resulterade i följande brev, som återfinns i Riksregistraturet från den 11 november 1607.⁷³

Till Riksens Råd i Danmark uti Riksens Råds namn i Sverige av Sättra gård den 11 november 1607.

Vår naboliga vänliga hälsningar etc, vi vill er naboligen och vänligen icke förhålla, hur K.Mts vår aller nådigste Konung och herres fiskare vid namn Lasse Olofsson har varit här hos vår nådige herre och konung, och klagande givit tillkänna, den stora övervåld och orätt som en K.Mts i Danmark slottsskrivare på Vardöhus vid namn Söffrin Bondesson har tillfogat honom i det han inte har velat tillstämja honom, att utträtta sitt ombetrodda kall och ämbete, och bruka sitt fiskeri, som honom utav vår konungs och herres ståthållare uti Lappmarken Baltzar Bäck har varit befallt alldenstund förbemälda fiskeri utav ålders tid har varit av vår nådigste herres och konungs lappar uti Koutokyla brukat oansett att danske befallningsmän årligen med våld har rånat och avhänt förb^m lappar till skada och fördärv, vad de uti sitt fiskeri har förövat kunnat, K.Mt vår allernådigste herre och Sveriges rike till inget ringa förfång eller praeinditium, utan och nu därutöver är vår nådigste herres och konungs egna fiskare våldförda och förjagade med vapen och värjor och wedsagde och överfallna med järn och band därmed man plägar förvara ogärningsmän uti.

Så alldenstund vi är i den vissa tillförsikt att sådant inte är skett av K.Mt av Danmarks befallning utan vilja förmoda att förb^m skrivare har sådan orätt utav sitt eget huvud tillfogat förb^m fiskare [...] Därför[...] begär vi att förb^m skrivare måste tagas därför i tillbörligt straff [...] så att god vilja och vänskap må mellan dessa lovlige konungsriken vidmakthållen vara.

Till Baltzar Bäck belangandes den orätt och övervåld Söffrin Bondesson har tillfogat några fiskare. Av Sättra gård den 11 november 1607.

Vår gunst etc. vi vill eder Baltzar Bäck inte förhålla att vår laxfiskare Lasse Olofsson som ni har förordnat med Alta älv att bruka fiskeri där sammastädes till vårt behov vilket fiskeri lappar som bo i Koutokyla utav ålders tid till förende ha brukat, oavsett att de norska fogdar årligen pläga råna och frånta förbemälda lappar vad de i förbemälda älv med deras fiskeri har kunnat förvärva. Och såsom vi förnimma av förb^m fiskares klagomål då har de icke låtit sig nöja med vad orätt de har bevisat våra undersåtar lapparna i många år tillförne i förb^m Koutokyla by utan nu fast grövre fortfarit att handla i det att de icke allenast har inte velat tillstämja våra fiskare att fiska uppå vår egen grund och botten där oss tvådelen tillhör och Norges krona allena tredingen utan och jämväl haver med våld bortfört förb^m fiskare och i synnerhet klagat han på en skrivare vid namn Söffrin Bondesson, ändock vi inte kunna tänka, att den som befallning har på Vardöhus, han måtte ha givit honom tillstånd därtill. Och när förb^m fiskare inte godvilligt har velat följa dem har de överfallit dem med rör, vapen och värjor, haft järn och handklovar med sig, där de har ristat och skakat honom för näsan att haver han icke godvilligt velat följa dem, då har de wedsagt honom med sådana instrument där man plägar förvara ogärningsmän uti. Därför så skall ni sända ståthållaren uppå Vardöhus som har befallning över samma skrivare och skriva honom till och begära veta om han har tillstånd av K.M. i Danmark att taga sig den orätt och övervåld för emot våra fiskare och undersåtar på det vi må förnimma vad vi yttermera till saken göra skola. Förty såsom vi icke begär den tredjedel som Norges krona tillhör så förser vi oss till K.R. i Danmark att K.R. inte heller begär något av de tvådelar som oss på Sveriges krona tillkommer, en del som Sveriges krona av ålder och urminnes tid har haft, den andra delen som i det vänliga fredsfördraget som emellan Sverige och Ryssland upprättat är evärdeligen och oss och Sveriges krona av Ryssarna bebrevat och förpetserat. Och skall ni förordna fiskarna med allerförsta därefter igen. Det i vete eder fullkomligen efterrätta. Gud befallandes. Ut supra.

⁷³ RA, Riksregistraturet den 11 november 1607, fol. 153-155.

Breven visar att Sverige i fredsuppgörelsen i Teusina tilldelats ryssarnas andel i Alta älv som brukats av lapparna i Kautokeino. I brevet till Baltzar Bäck fanns också en sedel där han uppmanades meddela Isac Behm att rån mellan Ryssland och Sverige skulle läggas så att Enare träsk skiljde Sverige från Ryssland, men att rån mot Saltsjön skulle läggas mitt i Pasviksälvsälven som löper ut från träsket och inte rakt mot Varanger som ryssarna krävt. Om ryssarna motsatte sig detta skulle hävdas att Mauritz Jöranssons rågång från Sysslebäck och så långt han själv gick skulle gälla, men det han inte såg hade han ingen befallning på. Bäck uppmanades också meddela att de norrbottningar som flyttade upp till Alta älv skulle bli skattebefriade.

Lasse Olsson som benämndes Kemilainen synes ha bott på Esko hemman i Övre Raumo. Birkarlen och grannen Staffan Staffansson i Övre Raumo var också delaktig i bygget i Alta och fick 4 daler av Baltzar Bäck den 14 februari 1609 för det han timrat vid Alta älv 1608.

Olof Bengtsson torde ha kommit till Torne socken samtidigt med den nye ståthållaren i Västerbotten Baltzar Bäck, som den 20 januari 1608 utbetalade 24 daler i tärepengar till sin tjänare Olof Bengtsson för en resa med lax från Västersjön till kungen i Örebro. Vid besöket gavs kungen besked om Västersjöhandlingen samtidigt som han fick motta 10 lass strängelax från Teno och Alta. Den 12 oktober 1609 utsågs Olof Bengtsson av Karl IX till laxfogde över alla laxfisken i norra prosteriet i Västerbotten. Den kungliga fullmakten, som avbildas i figur 8, angav att laxfogden skulle söka rikets gagn och bästa och ha flitigt inseende över dem som hade kronans fisken under händer. Av dessa skulle han utkräva kronans rättmätiga del på var annan och var tionde lax. Olof Bengtssons årslön uppgick till femtio daler och en älghud. När han den 20 september 1610 kvitterade sin leverans till befallningsmannen Christoffer Bülow på Stockholms slott av 101 tunnor och 3 fjärdingar salt lax och 100 rökta laxar benämns han laxfiskare - laxfogdarna benämndes tidvis laxfiskare - vid norra prosteriet i Västerbotten.⁷⁴

Olof Bengtsson var laxfogde till 1611 då han utsågs till hövitsman över en fänika finska och svenska knektar. Mönsterrullan den 18 juni 1614 visar att han var hövitsman över Västerbottens gamla landsfänika bestående av 10 befäls personer, 95 gemena knektar och en mönsterjunge. Han hade då frihet på Carl Eskilssons hemman om $27/32$ mantal i Laivaniemi, dit han flyttat sedan han gift sig med länsmannen Carl Eskilssons - son till kyrkoherden Eskil Andersson Ruut - änka Iliana som var dotter till domprosten i Österbottens norra prosteri Ljungo Tomasson. Olof Bengtsson övertog 1616 Lasse Olssons hemman i Övre Raumo, där Bengt Savolainen fanns med Lasse Olsson 1609. Fellman har i en av Kemi sockens kyrkoböcker funnit en passus om att Benedictus Savolainen, 1615 *drunknade i Bentinkoski*, en något ovan Kemi kyrka befintlig fors som enligt traditionen fått namn efter Benedictus, som varit en av adjunkterna i Kemi 1609-15.⁷⁵ Möjligen var Olof Bengtsson dennes son. Då Olof Bengtsson i slutet av 1620-talet förordnats som hauptman på Cajaneborg, där Lars Wivallius satt fängslad 1634-41, fick han frälse på hemmanet i Raumo.⁷⁶ Gården innehades i början av 1640-talet av Johan Hansson Kouri från Vojakkala som torde ha varit gift med Olof Bengtssons dotter Brita. Dottern Elisabet synes i ett andra gifte äktat Henrik Cemetssons i Vojakkala.

En process i Svea Hovrätt 1661-62 mellan Olof Bengtssons arvingar, företrädna av dottern Elisabet, och förre befallningsmannen Jöran Jöransson Lyttreus i Österbotten ger upplysningar om Olof Bengtsson och hans familj.⁷⁷ Olof hade lämnat tjänsten vid Cajaneborg, då han den 30 oktober 1650 av drottning Christina förlänades Eroila hemman om 1 mantal i Salo socken för sig och hustrun under deras livstid. Sedan Per Brahe 1652 köpt Salo by under evärdeligt frälse tilldelades Bengtsson ett hemman i Wirkala by i Limingo socken. Efter hans död byttes denna förläning den 28 mars 1655 mot Jacob Perssons hemman om 1 mantal i Ilmola by i Kemi socken.

⁷⁴ RA, Landskapshandlingar Uppland 1610:22, fol.13.

⁷⁵ I. Fellman, *Handlingar och Uppsatser angående Finska Lappmarken och Lapparne*, II, Helsingfors 1910, s. 57.

⁷⁶ RA, Länsräkenskaper Norrland Verifikat, 1634, fol. 27.

⁷⁷ RA, Svea Hovrätt, Huvudarkivet, EVIa:2aa:190, (1661), akt. 17.

Handwritten document in Old Swedish, likely a power of attorney (fullmakt) for the tax collector (laxfogden) Olof Bengtsson in 1609. The text is written in a cursive script and contains a dense list of names and conditions. A large, stylized signature 'Caritz' is visible at the bottom right of the document.

Figur 8. Fullmakt för laxfogden Olof Bengtsson 1609.

Vid vintertinget i Nedertorneå socken 1656 krävde Jöran Jöransson Lyttreus 394 daler av Olof Bengtssons arvingar, vilka avfärdade kraven varför tvisten åter behandlades vid sommartinget i Torne 1660. En ung person från Vojakkala benämnd Olof Henriksson - Elisabet Olofsdotters son med Henrik Cemetsson - som tjänat hos Olof Bengtsson då skulden skulle ha uppkommit påstod vid tinget att Olof Bengtsson vid Paldamostrand tvingats ta emot varor avsedda för Jöran Jöranssons svåger Anders Ritz som var fogden över Cajana. En uppgörelse kom senare till stånd om att Olof Bengtssons deputat skulle kvittats mot varuskulden. Arvingarna ombads därför inkräva en atest från Ritz änka. Vid sommartinget den 3 juli 1661 behandlades åter ärendet men då ingen attest kunde uppvisas dömdes arvingarna att betala det utkrävda beloppet. De appellerade då till hovrätten och inför resan till Stockholm fick Elisabet Olofsdotter med sina syskon den 20 juni 1661 ett intyg från prosten Torneus om föräldrarnas bekännelser på sotesängen. Kaptenen hade sagt sig inte ha skulder till någon människa och detsamma sade hans hustru på sin sotesäng tre år senare. Arvingarna fick även intyg på att skulden reglerats av rådmannen Henrik Knutsson i Cajana. Den 29 augusti 1661 inlade Elisabet Olofsdotter personligen sin sak vid hovrätten, där ärendet var uppe tre gånger för att den 7 november avdömas varvid arvingarna friades från Lyttreus krav.

Lisbet Olofsdotter synes ha varit gift med Henrik Cemetsson som 1630-1650 innehar det blivande Liisa i Vojakkala där han finns med hustru fram till 1644 då han tvingades ut som knekt för det egna hemmanet. Han uppges 1645 vara fattig och på gården finns bara legopigor fram till 1648 varefter åter bonde och hustru redovisas sedan Johan Israelsson gått ut som knekt för hemmanet 1647. Från 1651 redovisas hemmanet av Hustru Elisabet Olofsdotter som synes ha varit Henrik Cemetssons änka.

Elisabet redovisades 1652 med en myndig son som i mitten av 1650-talet åter gick ut som knekt. Sonen synes ha varit Johan Israelsson som den 7 november 1660 som korpral från Nymunde Skans skrev ett brev till Olof Henriksson i *Tårnö socken Orawasaari* angående sitt underhåll, samtidigt som han hälsade till modern.⁷⁸ En av rotebönderna var Lars Nilsson Oravainen, som 14 dagar innan påsk 1660 blivit mördad av Peder Olofsson Oukka. Möjligen var det Oravainens betalning som efterlystes. Bomärket med vilket han bekräftar sin skrivelse är snarlikt det Olof Bengtsson använde vilket bestyrker härstamningen.

Hans Kopman utsågs enligt Riksregistraturet den 28 oktober 1610 till laxfogde över Torne, Kemi och Ule älvar. Fogderäkenskaperna för Korsholms län visar att särskilda laxfogdar innan fanns vid alla de större älvarna i Österbotten. Hans Kranck var laxfogde för Iiå, Nils Påvelsson för Ulå och Olof Nilsson för Kemi åren 1606-09.⁷⁹ Laxfogden Olof Nilsson uppbar 1609 i lön pengar 5 daler, spannmål 5 tunnor och 5 daler för kläde. Trots att Kopman utsetts till laxfogde synes Olof Bengtsson enligt avkortningslängden ändå ha stått kvar som laxfogde i norra prosteriet fram till 1611 medan Peder Anundsson 1610 stod som redogörare för fiskena i Västerbotten.

Peder Anundsson fanns i slutet av 1607 vid Alta och Teno älvar vid Västersjön och titulerades byggmästare, då han den 13 januari 1608 kvitterade mottagandet av 50 daler, samtidigt som Nils Olofsson i Vartosaari, som sades vara laxfiskare vid Teno, fick 20 daler. Året därpå titulerades även Peder Anundsson laxfiskare men han synes främst ha svarat för återuppförandet av de byggnader i Alta som norrmännen bränt och rivit ner 1608. Detta indikeras i en kvittens av Baltzar Bäck den 4 mars 1609 då han uppger sig ha mottagit 33 tunnor spannmål till fiskare och timmermän vid Alta älv. Enligt en fullmakt utfärdad den 27 december 1611 utsågs Peder Anundsson till laxfogde efter Olof Bengtsson. Den 20 maj 1612 vederkänns Peder Anundsson i ett brev från kammarkollegiet laxfisket i Suensaari som Baltzar Bäck haft i förläning och den 22 augusti 1612 kvitterade Anundsson som laxfogde sin lön på 50 daler och en älghud värd 8 daler. Brev han skrev till Axel Oxenstierna undertecknades Peder Anundsson Västgöte.⁸⁰ Den 3 november 1622 arrenderade han Pite, Torne och Carlö laxfisken för 892 ½ daler om året.⁸¹

⁷⁸ Ibid., Infanteri 2:1, Regimentsslut 1660, fol. 157-59.

⁷⁹ FRA, Fogderäkenskaper för Korsholms län, 4856, fol. 61. 4865, fol. 19, fol. 129.

⁸⁰ RA, Axel Oxenstiernas brevsamling, B:I, E:682.

⁸¹ RA, Sandbergska samlingen, FF:22, fol. 24628-25553.

Fogdeskrivare

Marcus Jönsson Fordell har antagits vara bror till Jöns Jönsson Fordell som var kyrkoherde i Pedersöre 1538-43.⁸² Jöns Fordells bror Marcus Jönson omnämns redan 1543 som Tornebo och var 1548 borgare i Norrköping, då han med sin skuta anlöpte Ulåhamn och Pedersöre.⁸³ Åldersmässigt passar skinnköparen Jöns Knutsson Fordell bättre in som far till fogdeskrivaren som första gången upptas i fogden Hans Swenskes räkenskaper 1563.⁸⁴ Fogdeskrivare var då Sven Ersson och Axel Andersson, vilka i årslön hade 50 respektive 40 mark samt ett klädesbidrag på 12 mark. Marcus Jönsson, som uppges *brukas i lappmarken och håller sig där med kost själv medan han är i lappmarken*. Hans årslön var 30 mark med ett tillägg av 12 mark. Han synes ha varit Oravainens skrivare då han 1565 uppfördes i Päckilä, där han genom gifte blev ägare av ett hemman som från 1583 upptogs under Vitsaniemi. Vid sommaringet 1568 dömdes Marcus Jönsson i Päckilä till 60 mark i böter för att ha gjort hor. Han var förutom skrivare även köpman och upptogs i birkarlalängden 1600 tillsammans med sonen Hans. 1605 års längd över Vitsaniemi anger för *Marcus lappskrivare*: ½ mantal, 0 bågar, gammal. Sonen Hans uppges i slutet av 1610-talet uppges vara utfattig och liggande till sängs med avruttnade fötter.

Jacob Persson var fogdeskrivare 1581, då han i en skrift angav att anledningen till att Sverige förlorat sin rätt att uppta skatt på Kolahalvön berodde på ett svikligt förfarande för 37 år sedan - 1544 - från kemibirklararnas sida. Möjligen avsågs tvisten mellan Henrik Larsson i Vojakkala och Kemibirklararna om rätten till lappmarken.⁸⁵ Jacob Persson var Josep Henrikssons skrivare 1581 då han i slottullängden benämns *Jacob lappfogdeskrivare från Tornö*. Till Skinnkammaren inlämnade han 1582, på Josep Henrikssons vägnar, skinn från Kemi lappmark. Han synes vara identisk med Jacob Persson i Ilmola som var birkarl på 1580-talet och av Kemiborna 1585 önskades som lappfogde i stället för Nils Olofsson från Niemis som han tidigare tjänat. Möjligen var Jacob son till Peder Knutsson Fordell, som 1561 var fogde och redovisade Kemi lappmark. Laxfogden vid Alta älv, Peder Jacobsson, torde ha varit son till fogdeskrivaren.

Mårten Jacobsson i Pyhäjoki synes ha efterträtt Jacob Persson då han som lappfogdeskrivare den 22 juli 1586 konfirmerade mottagandet av lönen, som uppgick till 1 pund 4 spann korn.

Anders Eskilsson, son till kyrkoherden Eskil Andersson i Torne, var skrivare för lappfogden Lars Henrikson 1585, då han uppbar 2 tunnor korn i skrivarlön. Det är oklart om Anders Eskilsson behöll befattningen kommande år då han upptogs bland köpmän och birkarlar i Torne socken och var skeppare på faderns skuta.

Olof Turesson synes ha efterträtt Marcus Fordell som fogdeskrivare men spåren efter honom är få. Tiondelängden 1601 anger, att lappskrivaren Olof Turesson på fogdens befallning fått 24 tunnor korn. Han upptas från 1601 i Kukkola och benämndes i 1605 års mantalslängd gammal tjänare medan han i 1609 års avkortningslängd benämns fogdetjänare och underskrivare. Han tycks ha efterträtt fogdetjänaren Per Jönsson Pakkainen på Kallio hemman och finns där ännu i 1620 års boskapslängd, men hade försvunnit 1626 då Olof Jacobsson tagit över gården.

Anders Simonsson Ruuth, som var son till kyrkoherden Simon Nicolai Ruuth i Kemi, synes ha varit laxfogde och skrivare i Kemi lappmark. Den 29 juli 1615 fick han 6 tunnor spannmål i lön för att han aktat laxfisket i Kemi socken 1614 och 1615. När Anders Simonis Ruut konfirmerar uppbörderna av lagmansrätten i Kemi lappmark den 3 mars 1616 i Sodankylä uppges han vara lagmannen Jesper Matssons Kruus tjänare.⁸⁶ Lappar i Enare utfärdade den 6 mars 1618 ett bevis för lappfogden Jacob Burman underskrivet av kyrkoherden i Kemi Nicolaus Matthiae Rijngius och *Anders Simonsson fordom skrivare i lappmarken*. Möjligen är han identisk med den Anders Simonsson som 1623

⁸² Ritva Anttila, Antti Soini, *Kosken Kivet Kertovat*, 2005, s. 19.

⁸³ Eric Anthoni, *Släkten Fordell och dess släktförbindelser*, Historisk Tidskrift för Finland, 1963:3, s. 102-103.

⁸⁴ FRA, 4656, fol. 1.

⁸⁵ Någen Berättelse om Lappemarcken och Trinnäs schriffven aff Jacob Persson 1581. Danm. Finm. H.S.H. 39, s. 100 ff.

⁸⁶ FRA, Fogderäkenskaper Korsholms län, No. 4988.

installerat sig som borgare i Torneå, där han vid roteringen 1627 uppges vara sjuklig och ligger på säng för att 1629 ha följts av änkan Lisabet.

Lars Larsson i Haparanda, som var son till kyrkoherden Lars Henriksson i Kemi, synes ha varit lappfogden Jacob Olofsson Burmans skrivare i Torne lappmark 1617. Som birkarl deltog han också vid lappmarkstingen då mantalslängder upprättades.⁸⁷ Mantalslängden för Jukkasjärvi konfirmerade han med sitt bomärke och sin namnteckning åtföljd av de vanliga slängarna m.p. för manu propria. Lars Larsson blev 1619 husbonde på Pakkala hemman i Övre Vojakkala men bodde som borgare i Torneå fram till sin död i samband med att brorsonen Lars Abrahamssons krejare led skeppsbrott vid seglats till Stockholm hösten 1643.

Fogdetjänare

Hans Persson Dalakarl är den förste kände fogdekarlen i Torne socken. Han upptogs 1555 tillsammans med Knut Ingesson bland Västerbottensfogden Lasse Olsson Björnrams *svenner*. Knut blev 1558 fogde i Torne och Kalix socken och senare fogde också över Västerbotten då Hans var fogdekarl i Torne. Då brölloppsskatten redovisades 1561 bodde Hans Persson i Pudas där han sista gången upptas i bågälängden 1571 för att följas av änkan Elin med sönerna benämnda Dala Nils och Dala Johan.

Mats Tomasson upptogs 1558 bland fogden Knut Ingessons *svenner* då hans lön var 16 mark. Han torde ännu 1565 ha varit fogdetjänare då han bodde i *Westan oon*, det blivande Haparanda.

Henrik Nilsson i Mattila synes ha varit fogdetjänare 1571, då han för Nils Oravainens räkning förde renar till Stockholm.

Mårten Enevaldsson - Mårten Tolk - var 1574 fogdekarl i Torne socken, då han fick 20 daler i tärepengar för det han drog med brev till Kungl. Maj:t i Stockholm. Från 1575 fram till och med 1606 upptas han i längden för Björkön. Förutom fogdekarl var han nämndeman birkarl och tolk. Änkan Brita Anundsdotter Tulki från Armassaari redovisar gården från 1607. Hon uppges av sondottern Brita Johansdotter Ruomi i Päckilä ha bott på det hemman som senare benämns Luodonpä på Björkön. Hustru Brita följs av sonen Johan som i början av 1620-talet blev husbonde på Wiik i Vuono och var nämndeman och riksdagsman.

Jöns Håkansson, som var fogdekarl 1577-89 och innehade Lempeä i Övre Raumo 1589-1602, var 1596 hamnfogde, 1597 lappfogde och sedan åter fogdekarl.

Jöran Matsson Skrädder, som i början av 1590-talet var överste Per Bagges tjänare vid Ulå fästning, benämndes fogdekarl i slutet av 1590-talet. Då landsting i Västerbotten hölls 1614 i Skellefteå representerades Torne socken av Jöran Skrädder i Pudas.

Per Jönsson Pakkainen på Kallio i Kukkola var fogdekarl tillsammans med **Håkan Eriksson Pello** i Haparanda på 1590-talet.

Erik Tomasson uppges i 1609 års jonelagslängden för Pudas vara fogdekarl. Hans lön 1611 uppgick till 5 daler och han synes 1619 ha övertagit Jören Matsson gård.

Hans Olofsson i Björkön var fogdekarl 1620-26.

⁸⁷ RA, Landskapshandlingar Norrland, Lappmarken, 1617:15.

Gränstvister på Nordkalotten

Gustav Vasas försök till förskjutning norrut av den gräns som dragits efter Nöteborgsfreden 1323 synes ha byggt på en långsiktig taktik och utnyttjande av de oklara skrivningarna om vad som avsågs med Kajanehavet. Johnsen anser dock att det klart visas i traktaten 1487 mellan Ryssland och Sverige att gränslinjen, angiven i kung Juris och kung Magnus brev 1323, skulle gå från Systerbäckens mynning i Finska viken till Petäjoki - ett biflöde till Pyhäjoki - och fortsätta norrut i *det Norderboddernsche Haff*, det vill säga den gamla benämningen på Kajanehavet eller Bottenhavet.⁸⁸ Efter fredsuppgörelsen i Nöteborg 1323 är dock uppgifter om förhållandena vid gränsen sparsamma då endast ett fåtal dokument bevarats vilket i Palmskiöldska samlingen anges på följande sätt: *Orsaken till denne brist af gamle Documenter förmodar man här flyta af den denna provinciens granne Ryssen, som esomoftast förbränt och förhärjat landet, och stådt för honom öppet utan några fästningar, såsom han inföll Ao Christi 1496 uti Norrbotten och gjorde stor skada [då brändes Salo, Torne, Kemi och Ulå] och 1517 i Sten Stures tid.*⁸⁹

Anledningen till att Gustav Vasa började hävda att området på Nordkalotten ingick i det svenska riket berodde troligen på att den svensk-finska befolkningen successivt utbredd sig norrut i Österbotten, samtidigt som birkarlarna utsträckt beskattningen mot Ishavet. Olaus Magnus *Carta Marina* utgjorde troligen ett naturligt steg i försöket att bestyrka den svenska besittningsrätten. Kartan visar att kungariket Sverige sträcker sig ut till Ishavet – *Huc usque extenditur regnum Svecie*. För att fullända desinformationen tillsattes under 1540- och 1550-talet gränskommissioner med deltagande av birkarlarna vilka tubbades att konfirmera förfädernas innehav av området i forntiden. Kraven på herravälde upp till Ishavet, baserat på birkarlarnas påstående om förfädernas innehav, återupprepades under en mansålder och blev till slut en vedertagen sanning bland svenskar.

Uppgiften att ryssen 1547 och 1548 härjat i Norrbotten torde avse de stridigheter som birkarlarna i Torne 1596 påstod ha uppstått då de utkrävt sin arvsrätt av lapparna på Kolahalvön, vilket ledde till att flera av dem blev ihjälslagna och andra tagna till fånga och halshöggs. Därefter gjorde de inga fler försök att uppta skatten vid Trinnäs (Kolahalvön). För att säkerställa den nya gränsen sände kungen 1551 en svensk vaktstyrka till birkarlarnas värn, samtidigt som knektar sändes till Uleträsk för att spionera på ryssen. På kungens initiativ tillkom även en fast trupp i Västerbotten, men några krigsaktiviteter tycks inte ha förekommit då Västerbottensfänikan året därpå var i Stockholm för att i slutet av 1550-talet åter finnas i Västerbotten. Inget i militieräkenskaperna tyder på fälttåg mot ryssen. I slutet av 1560-talet ökade dock aktiviteten och fänikan var från denna tid i ständig beredskap inför det uppblossande 25-årskriget.

Ryska styrkor inföll 1572 i Livland, där Sverige efter ordensstatens upplösning hade stärkt sin position. De ryska härjningarna utsträcktes därefter till norra Finland. 1581 hade ryssarna bränt ner 232 gårdar i Ulå äre- och Rovaniemi. Året därpå brändes kyrkorna i Ijo och Limingo då Ijoborna var i Kandalax vid Bjarmiska havet för att ta rov. Ryssarna kom då ända ner till Kemi, där de brände Henrik Oravainens gård i Lautiosaari. Inte bara ryssarnas härjningar utan också krigsfolkets gästning drabbade Kemi socken vars bönder uppvaktade Johan III då de inte längre hade råd att utgöra sina utlagor, vilket kungen den 5 september 1581 beordrade fogden Nils Olsson att rannsaka.⁹⁰ Kriget dominerades inledningsvis av ryssen men i början av 1580-talet fick den svenska hären ett övertag varefter ett stilleståndsavtal på tre år slöts 1583. Trots stilleståndsavtalet angrep ryssarna åter Österbotten i slutet av 1580-talet.

Det första Kolensutåget

Västerbottensfänikan mobiliserades julen 1589 och förhärjade strax därefter det ryska klostret vid Petsjenga. Stilleståndsavtalet uppsades definitivt 1590 varefter svenskarna förberedde anfall såväl sjö-

⁸⁸ Oscar Alber Johnsen, *Finmarkens Politiske Historie Aktmaessigt Fremstillet*, Kristiania, 1923, s. 50-51.

⁸⁹ UUB, Palmskiöldska samlingen, Topografica Pohjanmaa II:1, vol. 315 s. 121-122.

⁹⁰ FRA, Fogderäkenskaper Korsholms län, 4761, fol. 115.

som landvägen mot ryska belägringar vid Vita Havet och Kolahalvön. Pehr Bagge beordrades 1590 att uppföra en borg i Ulå hamn för att skydda området mot ryska angrepp. Enligt Tengström angreps 1591 Kuolansuu då svenskarnas anförare var Johannes som uppges ha dött i Torne efter att ha träffats av en kula och med honom skall 300 man ha omkommit.⁹¹ Händelseförloppet synes dock ha varit något annorlunda. Flottexpedition till Kolahalvön kom inte tillstånd, men för fälttåget mönstrade fem fänikor i Torne den 3 september 1590. Kvittenser i provianträkenskaperna antyder en omfattande aktivitet i Torne, Kemi hamn och vid Ulå fästning.⁹² Per Olofsson, som var hövitsman för västerbottningarna, låg i landvärn i Torne hösten 1590 i avvaktan på uppryckning mot Ryssland. Krigsöversten Per Bagge vid Ulå fästning skulle bege sig mot Vita Havet, medan arklimestaren Hans Larsson Prewalk, som redan 1587 kommit till Torne, skulle gå mot Kolahus.

På kyrkoherde Eskil Anderssons skuta fördes från Stockholm hösten 1590 för Per Bagges räkning öl och arki bland annat bestående av krut, bly, Helsingebössor med snapplås, hakar, värjor, hillebardar, spikar, hästskor och skobroddar som Prewalk utkvitterade inför tåget mot Kolahus. Bagge, som inte blivit färdig med förberedelserna innan vintern, fick avblåsa krigståget mot Vita Havet, medan Prewalk och Henrich Franklin företog en rekognoseringsexpedition mot Kolahus bekostad av Eskil Andersson. Kyrkoherden anger i sin kvittens den 15 februari 1591 att han, *då Hans Larsson ryckte härupp på tåget till Närje i den akt och mening att han ville giva Kungl. Maj:t och riksens fiende ryssen skada och avbräck, emot hans goda mening lycktes honom inte*, tillsammans med sina söner gett Franklin silvermynt och annat ur sina förråd till ett värde av 80 daler. Hans Prewalk anger själv i ett brev till Johan III, skrivet i Torne den 14 februari 1591, att *kyrkoherden i Tornö står EFN:s krigsfolk troligen bi både mig och flera där han icke haver nu varit då hade jag ingenstädes kommit varken på denna orten eller annorstädes*.⁹³

Trots att birkarlar, präster och bönder var emot krigståget beordrades krigsöversten Per Bagge sommaren 1591 att inta Kolahus. Länsmännen tvingades att skaffa båtar för att underlätta uppstigningen efter älvarna och ryssen synes i enlighet med den ursprungliga planen ha angripits på två fronter. Länsmännen i Torne Hans Eskilsson kvitterade den 12 juli 1591 mottagandet av krut och spik för tillverkning av båtar. Israel Eskilsson, som efterträdde brodern Hans som länsman, uppförde 1592 ett register över håpar uttagna av bönder från Pello i norr till Sävis i söder och kvittot på mottagandet av håpepengarna - figur 9 - bekräftar hans härkomst:

Figur 9. Israel Eskilssons kvittens över mottagande av håpepengar den 5 september 1592.

Bekänner jag Israel Eskilsson länsman i Torne socken Västerbotten, att hava annamat och uppburit av Östen Nilsson fogde i Västerbotten, pengar 30 daler klippingar vilka pengar jag skall utgöra för håpar till krigståget. Dess till yttermera visso att så i sanning är begär jag min faders Herr Eskills kyrkoherdens signet här under. Datum Tornö den 5 septembris 1592.

Hans Prewalk som förordnats till överste utkvitterade 1123 daler den 9 juli 1591 inför krigståget mot Kolahus. Hans reversaler den 11 juni och 3 september 1591 visar på uttag av värjor och en stor mängd

⁹¹ Johan Jakob Tengström, *Fordna krigiska uppräden i Norra Österbotten*, Joukahainen II, 1845, Helsingfors, s. 23-24.

⁹² RA, Provanträkenskap, vol. 7:1-6, Det Norrländska tåget 1590-93.

⁹³ RA, Acta Ecclesiastica Åbo stift, Torneå.

krut. Vid belägringen av Kolahus sårades Prewalk och enligt räkenskaperna den 10 april 1592 uppges han ha avlidit. Möjligen omkom samtidigt Hans Eskilsson som 1592 efterträts av brodern Israel. Enligt hövitsmannen Karl Birgersson deltog 3 befäl och 62 gemena knektar vid Kolahus, varav 25 knektar blev skjutna. Deras hustrur fick därför knektlönen - 6 mark - och klädesbidrag för 1591. De 7 strömkarlar som använts för att styra folket genom strömmarna fick samtidigt 7 daler till två månaders kost för kött och fisk. De 3 befälen och de 62 gemena knektarna fick tillsammans 35 ½ daler för två månaders kost. Hendrich Franklin Anglus, som varit Hans Prewalks följeslagare mot Kolahus, meddelade den 20 september 1592 att han fått väggkost för sig och sina tjänare samt sex ryska fångar, som han förde till Stockholm från Ulå.

Länsmännen i Västerbotten tilldelades 1591 och 1592 spannmål för gästning av krigsfolket, som därefter synes ha flyttats till Österbotten. Gävleborgaren Erik Larsson inskeppades den 6 juli 1592 i Kemi hamn på sin skuta 119 tunnor korn, 26 skeppund kött, 18 lispund gädda, 1 skeppund 15 lispund torrskinka och 4 ½ lispund strömming. Guldsmeden Bryniel Björson, som samma år slog sig ner i Pudas, bekräftade med sitt signet den 8 augusti 1592, att han av proviantskrivaren i Torne fått 4 tunnor korn och 8 lispund bärnfisk för frakt mellan Torne och Ulå befästning med sin skuta om sex läster. Inventering av det arkli som fanns *wid Tornö uthi Swensari* den 17 januari 1593 upptog 3 järn falkonetter, 4 serlhakar, 90 blylod, ½ fjärding järnhagel, 2 fjärdingar slangkrut, 1 lispund kornkrut samt furstens arkli: 1 kopparmörsare, 1 järnmörsare, diverse fyrverksattiraljer (brandbomber) som fyrmörsare, krysskulor och tagglod (sprängkulor).⁹⁴

Avkortningslängden för Västerbotten 1594 antyder i två skrivelser att Hans Prewalks änka gift sig med kyrkoherdesonen Anders Eskilsson i Torne och flyttat till Norrmalm i Stockholm:

Efter K. Majt:s brev till Anders Eskilsson på Norremalm på de 300 daler hans hustru på sin mans S. Hans Larssons vägnar hade till att fordra där på hans kvittens datum den 16 september Anno 94 som är av Herr Eskils taxa och rättighet: Pengar 5 daler, Smör 2 tnr – tunnan 12 daler, Lax 3 ½ tna – tunnan 8 daler, gäddor 3 skpp – skeppundet 8 daler.

Bekänner jag Anders Eskilsson mig efter K. Majt:s brev ha bekommit betalning för de 300 daler som min hustru haver att fordra efter sin salig förre man Hans Larsson av min K. fader herr Eskil i Tornö, som honom borde utgöra uti taxe och gingärdsrättigheter pro anno 94 som Östen Nilssons räkenskap för samma år skall förmäla: smör 2 tnr tunnan 12 daler, lax 3 tnr tunnan 8 daler, gäddor 3 skpp skeppundet 8 daler, summa uti pengar 77 daler än haver jag bekommit lax ½ tna för 4 daler. Till visso under mitt signet. Datum Stockholm 16 september anno 94.

Diplomatiska gränslägningsförsök

Efter det misslyckade Kolahuståget låg delar av Västerbottensfänikan i landvärn i Kemi och Ulehamn medan övriga knektar skeppades till Narva. Då hertig Karl insåg att han krigsvägen inte skulle kunna inta Kolahalvön, fortsatte han faderns strävan att lägga Nordkalotten under Sverige genom diplomati baserad på historiska påståenden. När skattskyldighet till Sverige, Danmark eller Ryssland skulle bestämmas 1593, då flera byar i Torne och Kemi lappmarker ännu betalade skatt till tre kungar, ville hertigen ha reda på inom vilket rike lapparna av tradition haft *land och vatten sig till näring*. Prästerna Andreas i Pite, Eskillus i Torne och Laurentius i Kemi anställde därför undersökning i frågan. Prästerna besökte den 8 april 1593 med länsmannen Lasse Tasanen i Kemi och Henrik Hansson Koure i Vojakkala, som vid denna tid synes ha upprätthållit länsmanssysslan i Torne socken, Nils Henriksson Pacula i Kemi som var den ende kvar i livet av de 42 män från Torne och Kemi socken som gått rå mellan Ryssland och Sverige 1550 och 1551. Nils Packula bekände sig 1551 ha gått med gränskommissionärerna från *petejochi*, där de andra vände som gått rå året innan. Rågången gick enligt honom från Manselkä till Turianiemi. För att bekräfta sanningshalten i uttalandet sattes prästernas sigill samt Lasse Tasanens och Henrich Koures bomärken under skriften.⁹⁵ Ännu en rannsaking hölls den 19 april 1593 med sju birkarlar. Fyra kom från Vojakkala och en vardera från

⁹⁴ FRA, Fogderäkenskaper Österbotten 1537-1634, Allmänna handlingar, ES 485, fol. 170.

⁹⁵ RA, Danica 370, *Gert Jostings Handlingar om Lappmarken 1595*, fol. 13.

Niemis, Kalix och Kemi. Bland Torneå stads 23 första borgare var 9 ättlingar till undertecknarna av dokumentet, som anger att:

then stormechtige Herre och Furste Hertig Carl haffuer begäret veta om lappar wtij Torneå och Kimi lappemarken epter till 3 Konunger skatt göre, aff huilkom tere the land och watu haffue, ther aff the sina näring haffue kunne, och loffe wij eptersc:ne Anders utij Pita, Eschillus utij Torneå, Laurentius uti Kimj Socknar, pastores, på thet fliteligaste epterfråget när ärlige gode Gamle men, som är Nils Oruainen [Vojakkala] lappefogde, Jöns Karlsson [Kalix], Lasse Hensson [Vojakkala], Josep Hensson [Vojakkala] och Nils Olson [Niemis] Gamle lappefogder, Hen(rik) Coure [Vojakkala] och Lasse Tazanen lensman utij Kimij, samt andre godemen, som ther aff weta, at epter then Råå som gingos utij högloffligh K. Gustaffs tidh äre alle Lapper boendes på Suerigis rikes Grenser och skatte for:ne Lapper, epter thenne wnderuisningh till 3 Konunger; the som boo utij Enoebyn i Kuotokieino, Lape Jerff, Auiouare, Tenokijla, Wtziokij och te biar wid siöstranden ifrå Wardånger in til Malånger. Sedan göre the ther sunan före boo till Dinmarch och Suerie, endoc the wtij Ofoten för 4 orr i Tijtesfierden för 20 år wid pas ingen skatt giordt haffue, och thet för the Norske Fogders tilskynden. En by i fiellet, Råmåla wid namn, gör til Danmarc och Suerige. Tesse biar göre til Suerige allene, som äre Tingauere, Sekneuara, Sundauara, Kittela och Pelte Jerff. En göre tesse til Ryssen och Suerige Crone, som äre Sådankyla, Sombia, Cole Jerff, Maselki, Kijetka Jerff. En äre någre små biar som inthet göre til Suerige, utan til Ryszen och Danmarc, som äre Näutern, Paasioki, Ackala, Suomila och någre flere huilkes namp wij intthet wete. At så i saningh är ransakat under wore signeter. Datum Torneå S. then 19 April Anno 1593.

Gränsreglering efter Teusinafreden

Kriget mot Ryssland som varat i 25 år avbröts då fredsförhandlingar påbörjades i Teusina 1592 och krigsstillstånd proklamerades. Då freden slutligen slöts fick Sverige uppge sina vidsträckta krav på besittnings- och skatterätt vid Vita Havet samt på Kolahalvön. Trots allt var dock traktaten i Teusina en framgång då det gamla gränslägningsbrevet från 1323 aldrig omnämndes varför Sveriges påståenden om sin historiska nordgräns till Ishavet godkändes av ryssarna.

Sommaren 1595 började gränsläggningen och två gränskommissioner var färdiga med sitt arbete samma höst medan den tredje kommissionen, som skulle upprätta gränsen längst upp i norr, försenades i arbetet. Lars Henriksson i Vojakkala anklagade i en skrivelse utfärdad 1597 fogden Didrik Ruuth för att ha orsakat förseningen, dels för att han inte utbetalt de medel hertigen lovat till folket på rågången, dels för att han försnillat kronans medel.⁹⁶ Fogden uppgavs ha sålt kronans salt som var avsett att komma folket till godo och inte heller ha redovisat pengar uppburna för att uppföra sågkvarnar, kungsgården samt inköp av boskap. Birkarlar och bönder, vilka deltog vid rågången, hade inte heller fått den av hertigen utlovade efterskänkningen av jordskatten vilket lett till stort missnöje. Fogden beskylldes vidare för att ha använt de anslagna pengarna för att i Söderköping köpa spannmål som han skeppat till Norrbotten och själv utprånglat på våren då priset var högt.

Lars Henriksson beskyllde även Mäster Didrik för att 1596 ha kontaktat Sigismunds allierade Clas Fleming angående rågången. Utöver nämnda missgärningar beskylldes Mäster Didrik för att ha bedrivit hor och därför begärt ett vittnesbördsbrev med Torne sockens inregel på att han gjorts fri därför. Männen i nämnden ansåg dock att något förseglat vittnesbördsbrev inte kunde ges med tanke på allt eftertal. Fogden fann då på ett annat sätt att komma över sigillet genom att be att få använda det för att försegla brev angående hjälpskatten. Han passade då på att försegla två egna brev, vilket uppmärksammades av Lars Henriksson vars skrift avslutas som följer:

vad är här på färde, är här nu några andra brev förseglade, än det ene om den sölfskatten, så skall det inte beståndas, utan alldeles vara kraflöst och till intet göras, på den saken Mäster Didrik, om horet som i äre beryktat före, bestå vi intet brev eller någon försegling med socknens inregel för ännu hora kommer tillstädes och mannen till rätta, som eder det tillsagt haver. Varför Allernädigste Herre och Furste, efter sanningen måtte fram i ljust, och Mäster Didrik haver med sin skrivelse föregivit, som inte rätt och sannt är, uppå mig. Ty beder jag Ers Furstlige Nåde underdånigen, att Mäster Didrik måtte hit citerad och fördrat bliva med mig till svars och till rätta, han har väl varit på vägen hit, allt in till Ångermanland. Men när han fick tiende och jag och Hendrik Erichsson vorom hit komme, så haver han vänt tillbaka igen. Därnäst är och min underdånige begäran till E:F:N att de bärkala som voro förskrevne uppå den samma rågången, måtte och bliva E:F:N samt med Mäster Didrik

⁹⁶ RA, Ständernas besvär, R5489, Allmogens besvär Västerbottens län Torneå och Kalix socknar Råneå och Luleå tingslag.

hitstämda och fria för vad orsaks skull, de kommo icke på rågången, haver Mäster Didrik givit de förlåff eller hava de tagit förloff själva, vilkas namn är Hans Årrwan, Joseph Hendersson, Jöns Olsson i Nemese, Nils Olsson i Armasari, Erich i Quevakanges, och 6 bönder i Kemi socken Lasse Tazanen länsmanen, Jöns Andersson, Staffan Hendersson, Pär Jacopsson i Ilmola, Store Jöns i Ilmola.

E:F:Ns hörsamme och tjänstvillige undersåte och tjänare: Lasse Hendersson.

Våren 1596 hade gränsen äntligen dragits fram till havet och slutförhandlingar skedde med ryssen i Råsinjerff den 24 mars 1596.⁹⁷ Svenskarnas öppna brev från detta tillfälle har följande lydelse:

Uti vårt läger i Råsinjerff den 24 mars 1596 då Anders Nicolai pastor i Piteå socken, Jöns Karlsson fordom lappfogde i salig konung Johans tid och nu länsman i Kalix socken, Olof Burman lappfogde i Pite lappmark, Mårten Jacobsson fordom lappfogde i Kimi lappmark uti salig konung Eriks tid, Jöns Kåurin och Olof Anundsson skattskyldiga bönder uti Torne socken bekänner och gör veterligt med detta vårt öppna brev om mötet med ryssen och de gode män och kommissarier Mauritz Jöransson till Djula, Hans Hansson till Månikala, Sven Persson till Väsby och Gerdt Jåsting varit till tals och handel med ryssen om gränsen och rågången mellan Sverige och Ryssland. Signeter Andraes Nicolai, Olof Burman, Olof Anundsson, bomärke Jöns Karlsson.

Avlöningslistor 1596 visar, att Jöns Kouri i Vojakkala och Olof Anundsson i Armassaari fått 18 daler för sitt omak med rågången, medan Nils Olofsson i Varttosaari fått 7 ½ daler. Trakteringen vid gränsläggningen synes ha varit god då Lars Henriksson fick ersättning för leverans av ett fat lybskt öl, 1 tunna smör, 2 tunnor lax samt salt sik. Då Torne dessa år var skådeplats för ett geopolitiskt ränksmide syftande till att utvidga Sveriges gränser österut, spelade uttalanden och insatser från birkarlar och lappfogdar en avgörande roll för gränskommissionen som leddes av Mauritz Jöransson till Djula assisterad av holländaren Gerdt Josting. Efter grundläggande undersökningar med hjälp av lappfogdar, länsmän och birkarlar hade i mars 1596 fastställts att Sveriges östgräns löpte ut i Ishavet 3 mil öster om Varanger. Ryssland kom därigenom att erkänna en gräns, som följde bosättningen från Rajajoki upp till Ishavet. Anspråken på skatterätten i Enare och Torne lappmark samt längs kusten från Varanger västerut motiverades i ett brev - avsnitt ur brevet i figur 10 - undertecknat på Torne prästgård den 11 maj 1596.⁹⁸

Dokumentet med nedanstående inledning beseglades med signeter av Israel Eskilsson, Josep Henriksson och Lars Henriksson, som använder faderns sigill, samt de övriga birkarlarnas bomärken. Texten anger att birkarlarna sedan generationer tillbaka beskattat lapparna, samtidigt som de bedrivit handel. De upprepade än en gång sin gamla ståndpunkt, att de under den tid då hela lappmarken var under deras hand, *långt innan kung Gustav övertog henne*, hade en liten arvsrätt att ta skatt med ryssen på Trinnäs - Kolahalvön - vid Orjafjärd och av lapparna under Kola.⁹⁹ Arvsrätten hade utlovats av Magnus Ladulås då de lagt lapparna under sig och erövrat landet utmed *Bottnen* ända till *Norra och Västra sjön*. De fick då kungligt brev på att ha lapparna med all skatt och allt fiske mot att de till en vederkännelse gav kronan några timmer gråskinn.

Wij efter:ne Israel Eskilsson Ländzman i Tornöö sochen, Lasse Henrichsson, Kong. M :tz Lapfougte öfwer Kim Lapmarcken, Josep Henrichsson fordom lapfougte i lappmarken, Nils Olsson i Warsar fordom lappfougde i Tårne lappmarken, Olof Olsson i Armasare, Hindrich Packan i Waikalla, Hindrich Kåre i Waikalla, Hans Orauan i Waikalla, Jöns Gudmunsson i Rama, Clemet Hindrichsson i Waikalla och Oluff Andersson alle Berckarler och Boendes män i Tornöö Sochen --- blefu [...] tilsporde hwadh oss är kunnugit och witterligit om Lapmarcken, huru långt som wij Swenske ther hafue tagit skatt och Rättigheet i den tidh som Lapperne wåre under Bierckarlens hånd [...] [vi] hafue alle år haft wår wist och omgengelse i Lapmarcken, och ther icke alleneste wår tidh om Legenheeter förnummit hafue, uthan hwad och alle wij samptlige af Fader, Fader-Faders Ordh hörtt och förstådt hafue, Då hafue wij aldrig hört eller förnummit, att wij Swenske hafwe aldrig längre optagit någon skatt längre ehn til Enarby och til Warånger [...].

⁹⁷ RA, Muscovitica 1595-1596, vol. 546.

⁹⁸ Ibid. vol. 543.

⁹⁹ Handlingar rörande Skandinaviens historia., del. 39, s. 146 f.

 of offren Jofua Petri som Stenman; Torstens Sjöström, Kapten
 i Sveaborg, i den Nya; Leif Sjöström, Kapten i Sveaborg, i den
 Nya; Johan Eriksson; i den Nya; Johan Eriksson; i den Nya;
 i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya;
 i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya;
 i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya;
 i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya;
 i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya;
 i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya;
 i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya;
 i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya;
 i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya;
 i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya;
 i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya;
 i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya; i den Nya;

Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596.
 Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596.
 Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596.
 Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596.
 Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596.
 Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596.
 Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596.
 Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596.
 Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596.
 Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596. Den 11 Maj 1596.

Figur 10. Avsnitt ur tornebirkarlarnas vittnesbörd om rå och rör på Kolahalvön 1596.

Då bägge sidor om den nya gränslinjen i lappmarken var norsk-ryska och norsk-rysk-svenska gemensamhetsområden, var det uppenbart, att den nya gränsen inte kunde få rättsstatus utan danskt godkännande. Detsamma gällde uppgörelsen i Teusina. Nya rågångsmarscher företogs därför 1596-97 och hösten 1599 var hertig Karl beredd att erbjuda ryssarna Kitkajarvi, Kuolajarvi och Manselkä mot att tsaren avstod Pasvik, Peisen och Neiden till Sverige. Ryssarna ställde sig avvisande till förslaget och förhandlingarna med norrmännen gick trögt, varför birkarlarna åter konsulterades angående den historiska gränsen. Tornebirkarlarna meddelade därför i en skrivelse den 18 juni 1599, att danskarna aldrig tagit skatt av Lappejerffui, Aviovara, Tenåteki, Utziuchi med flera byar vilket hävdats av

motparten.¹⁰⁰ Dessa byar uppgavs av ålder ha tillhört Sverige, men under konung Eriks tid hade norska fogdar börjat ta gåvor av fjällappar, som fiskade vid sjösidan. Norska fogdarna gjorde sedan av dessa gåvor en skatt och hävdade på så sätt, att området tillhörde den danske kungen.

I den fortsatta tvisten framlades ett brev skrivet av Nils Oravainen den 10 september 1591 i vilket han uppgav att Torne lappmark sträckte sig till Västersjön vid Ofoten och att sjöläpparna vid Ofoten av ålder skattat såväl till Sveriges som till Norge men att de nu gjorts så motvilliga, att de vissa år vägrade avge skatt till Sverige. Den norske lagmannen hade sagt att först om han fick en uppmaning från Danmark, skulle han vara beredd att låta svenskarna uppta skatten. Oravainen avvisades av norrmännen med hugg och slag liksom tidigare Jöns Karlsson som enligt Oravainen, ännu och så länge han lever, skulle bära märken på sin kropp efter norrmännens misshandel. Karlsson hade även blivit skjuten med en pil i benet, varvid den norske fogden sagt till skytten - *hade du skjutit honom ihjäl hade jag gjort dig och dina barn efter dig skattefria*. Oravainen krävde i brevet att Kungl. Maj:t förbehöll sig sin rätt, så att han kunde fortsätta med uppbörden och klagade också över att Sverige förlorat sitt fiske på Vardsö, som norrmännen behållit för sig själva och över att norske lagmannen förbjudit dem att köpslå med sjöfinnarna som de alltid gjort. Någon åtgärd från kammaren till följd av Oravainens skrivelse tycks inte ha vidtagits.

Förhandlingar med ryssen ägde rum sommaren 1600, då Arendt Josting enligt en kvittens undertecknad den 9 juli 1600 utbetalade 10 daler till Clemet Hindersson i Vojakkala för en resa denne gjort med Claus Dobbin till Kolensu. Förhandlingarna med ryssen synes dock ha varit sporadiska medan intensiva diskussioner fördes mellan danskar och svenskar om gränserna i Finnmarken. Karl IX sände därför Mäster Ambjörn och Arendt Josting för att än en gång inhämta upplysningar från gamla lappfogdar och birkarlar. I ett intyg undertecknat av 20 personer och daterat i Torne den 1 september 1601 lämnade *Birchalar och Menige män uti Tornö Socken* åter en vittnesbörd om *Rå och Rör* emellan socknen och Västerhavet. Enligt birkarlarna sträckte sig Torne socken genom lappmarken ifrån *Sagenära* [Siggeväre] trakterna in till Ofoten och *Sundernära* [Suontavaara] och nådde in till Varangers vidd. Området uppgavs dock *aldrig varit skilt med Rå och Rör utan i längd och bredd sträcker sig landet allt uti salta havet*.

Birkarlarna upprepade åter förfädernas rättighet i denna lappmark, *den de bekommit haver genom krig och byte för sina arvegods i Finland, och uppburit all skatt såväl av sjöfinnar som av fjällappar allt in till dess Salig höglovlig och Kristelig i åminnelse Konung Göstaff kändes Lappmarken under Sveriges Crona*. Birkarlarna uppgav också, att på den tid de rådde över lappmarken *blev aldrig någon Norbagger tillåtit att bo på fasta landet vid sjösidan dess mindre han ville giva skatt. Men strax Lappmarken kändes under Cronan så begynte Norbagger intränga sig på landet år ifrån år jär mer och mer och fördriver så sjöfinnarna under sig, som nogsamt står att bevisa på de orter där intrånget känt är*. För att styrka berättelsens sanningshalt - den avslutande delen avbildas i figur 11 - begärde birkarlarna att skrivelsen skulle konfirmeras med socknarnas, kyrkoherdens och underlagmannens signeter bredvid deras bomärken och namn.

För att fullfölja gränsdragningen utsågs i december 1601 Hieronymus Birkholtz, kungens predikant Sigfrid Aronius och Daniel Theodori att ta reda på hur långt kungen av Danmark av ålder tagit skatt och var han i sen tid trängt in. Redan i januari 1602 kom de utsända till Torne där de den 9 januari för sitt uppehälle fick kött, mjöl och fårskinnfällor av Eskil Nilsson, Olof Hönan, Lars Kouri, Jöns Kouri, Henrik Kouri och Lars Hindersson. Den 27 januari 1602 fick sändebuden av birkarlar och lappar i Torne lappmark ett vittnesbörd för alla både födda och ofödda inom och utom riket, konfirmerat med signeter av prästerna Canutus Martini Carelius, Marcus Thomae, lappfogden Jöns Olsson, Olof Anundsson och Marcus Jönsson samt bomärken av Mats Josepsson, Henrick Packan, Henrik Jönsson, Jöns Henriksson, Anund Nilsson, Anund Anundsson, Per Jönsson och Henrik Oravainen. Vissa birkarlar uppgav sig personligen, andra genom föräldrar och gammalt folk, kända till förhållandena vid Västersjön.

¹⁰⁰ DRA, TKUA, Sverige pk. 34.

Det Lappmarck som under Samogit Crona. Kij
 efter sig under Driefjarvarer iudis ofo p^o
 Lappmarck. Hef aldrig någon Vindbagge heidit
 at Deo nye fiska Landet vad "Sis" idan mig smit
 som den viller gifvis g^oert. Vår fra Lapp
 marck under Dried. Under Crona he b^oggjute
 Klenbaggers inbringa sigt y^o Landet iser
 Jfvin ider g^oer migre och migre och funderne p^o
 Driefjarvarer Liden sigt, som mig f^ongt Air
 at Drogje y^o go oute for inbringa ofo
 is. sig ofonna under Driefjarvarer funderne
 is. hafvis mig sigit Land. Driefjarvarer,
 och under Byrckisg^ordal, f^ongt under sigit
 Driefjarvarer under under Driefjarvarer och
 Klenbaggers under under Driefjarvarer
 sigt "Sis" idan i Septemb. Ho 1601.
 Dried Jofan * W^orig Jofan *
 Nils och i Driefjarvarer * under Driefjarvarer
 Nils och i Driefjarvarer * Jofan Jofan *
 Jofan Jofan * Jofan Jofan *
 Jofan Jofan * Jofan Jofan *
 Jofan Jofan * Jofan Jofan *
 Jofan Jofan * Jofan Jofan *
 Jofan Jofan * Jofan Jofan *
 Jofan Jofan * Jofan Jofan *
 Jofan Jofan * Jofan Jofan *

Figur 11. Tornebirklararnas vittnesbörd 1601 om gränsen vid Västerhavet.

Jöns Olofsson i Niemis uppgav för kommissionärerna att han, på den tid strandlapparna i Mårnäs var under Sverige, haft handel med dem. Det var också bekant för alla att norrbaggarna trängt undan svenskarna från Axefjorden, Malånger, Löfånger, Witånger och Ofoten. Han uppgav vidare, att han med Nils Oravainen upptagit skatt både i Axefjord och i Ofoten. Att lapparna där visste att de tillhörde Sverige, ansåg han bestyrkt av att de, då Olof Burman under Johan III:s tid besökte dem, varit beredda att betala skatt till Sverige. Burman ville då inte uppta skatten eftersom alla lappar inte var närvarande. Lapparna i Tingevara betygade även, att de aldrig gett skatt eller känt sig skattskyldiga till dansken. Tingevaras länsman hade också alltid stått emot befallningsmannen Clas Urnes krav. Vidare sades en Flensburgare benämnd Bertil ha dragit in i Kemi lappmark, varefter Hans Olofsson, som var befallningsman på Wardöhus, dragit till Sombio, Thenoby, Kuolajärvi och Sodankylä för att försöka ta skatt där. Marcus Skrivare och Henrik Oravainen hade dock stått emot intrånget och förbjudit detta.¹⁰¹

Skatteförhållandena i Kemi lappmark beskrivs i ett brev av den 27 maj 1599 som överlämnades den 2 mars 1603 av svenskarna till de danska gränskommissarierna inför mötet i Flakkebak.¹⁰² Birklararna Nils och Jacob Winichssons från Koroisniemi i Kemi socken anger att de danske av ålder aldrig har tagit skatt av Enareby eller andra lappbyar på fjällen. Brevet har följande lydelse:

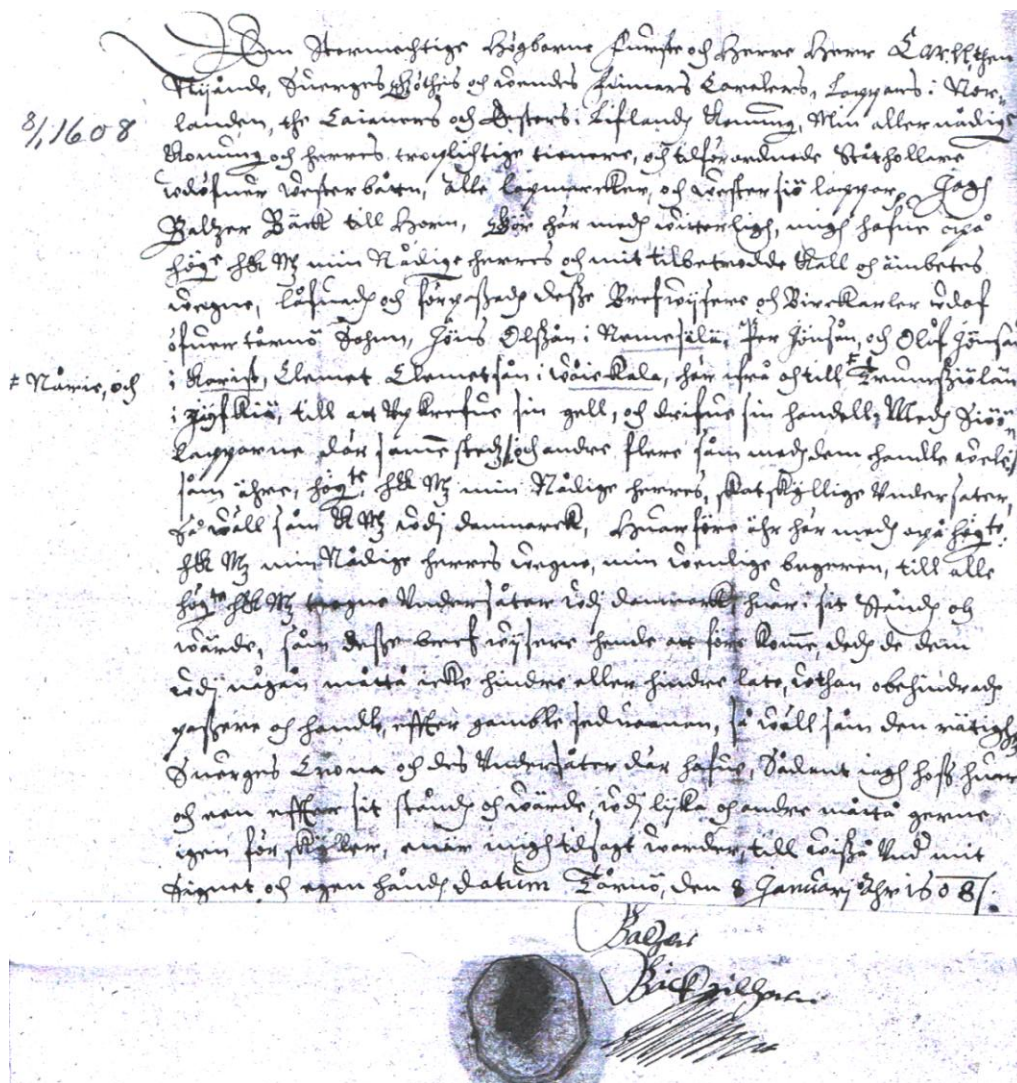
För alle godhe frome gudfruchtige meen, ehvad condition the helst ware kunne, huem thenne vår sanferdige opne vittnesbyrd före komma kan, Bekennes wy efter:^{ne} gamble men, och Cronones schattskyllige bönder n. Jacop Winichsson och Nils Winichsson af Chimi sochn wy som och hafwa waritt tilförende Byrchkerla uthi Chimi Lapmarck, att af thesse efter:^{ne} Lappebyar haffua aldrig the Danske upboritt eller tagitt någon schatt,

¹⁰¹ RA, Danica Gränshandlingar 1563-1699.
¹⁰² DRA, Tyske Kansellis Utenrikiske Avdelning, Speciel del Sverige, A. 34. Gränsemöderne ved Knæröd (1602) och Flakkebak (1603) – TKUA, Sverige pk. 34.

nemligen Sombieby, Peldoierffby, Kolaierffby, Sundewara och Rounala, och fordom toge the aldrig schatt i Enareby, men nu på någre åhr, haffua the twingatt sig tidh ihn. Att thetta aldeles så i sanning åhr sättir wy ware bomercker här nedom under wår wittnesbyrd samptt medh kyrckeherds signete. Datum then 27 may och wy kalle Pingsdag uthi hele församblingens åhöre. ad^o99.

Thette witnade och Lasse Tasan en gammall Bircherll om 120 åhr, hulken uthi 50 åhr hade bruckatt Chim lapmarck samptt Tornö lapmarck medh the ander Byrcherlar.

Då någon uppgörelse om beskattningsrätten inte nåddes utsågs Isak Behm den 2 december 1603 till kommissarie över Finnmarken och sändes med Daniel Teodorus Hjort för att utkräva skatten av lapparna vid Ofoten och Varanger samt att än en gång undersöka områdets statstillhörighet. Den skatt de då lyckades utkräva, ansåg danskarna var rättsvidrig. Resan, som var ett led i Karl IX strävan efter en förmånligare gräns än den som nåtts i Teusina, slutade med att kungen hos de ryska myndigheterna krävde ny räläggning på Kolahalvön före 1606 års utgång, vilket dock ryssarna ignorerade. Försöken till diplomatisk uppgörelse grusades definitivt då den nye tsaren Boris Godunov underkände freden i Teusina och krävde framflyttning av gränsen i enlighet med det ursprungliga avtalet från 1323.

Figur 12. Pass för birkarlar från Torne socken att driva handel i Tromsö län.

Karl IX, som vid kröningen tillfogats den nya titeln *Lappars i Norlanden konung*, fortsatte i faderns anda kraven på att bebyggare i Neiden, Varanger och Vadsö skulle skatta till Sverige liksom till

Danmark. Baltzar Bäck, som utsetts till ståthållare över lappmarken, tillförsäkrar den 8 januari 1608 Torne birkarlar - figur 12 - rätten att driva handel i Norge.¹⁰³ Skriften anger följande:

Jag Balzar Bäck till Horn, gör härmed veterligt, mig hava [...] lovat och förpassat dessa brevisare och birkarlar av Övertorneå socken, Jöns Olsson i Niemis, Per Jönsson och Oluf Jönsson i Karist, Clemet Clemetsson i Vojakkala, härifrån och till Norge och till Tromsölän i Jyfkä [Jykeä var kväernas benämningen på Lyngen] att uppkräva sin gull, och driva sin handel med sjöläpparna där sammastädes och andra fler som med dem handla vilja som är [...] min Nådige herres skattskyldige undersåtar.

Trots kraven råkade Jöns Olsson från Niemis i fångenskap vid ett av sina besök i Norge. Motiveringen i det frihetsbrev på tre år han fick för sitt hemman den 9 juli 1614 lyder som följer: *efter han blev fången i Norge, när han var ditskickad med besked, då danska fejden var, och satt två år uti fängelse och blev illa trakterad och hans fattiga hustru därigenom lidit stor nöd*¹⁰⁴. 1616 följs han i längden av hustru Karin som gav upphov till hemmanets namn Kaisa Juntti – Jöns Karin.

Det andra Kolensutåget

För att förhindra en rysk annektering av Kemi lappmark gav den svenske kungen 1606 order om att nybyggare skulle sändas dit för att knyta området närmare Sverige. Isak Behm och Gabriel Tomasson gavs vintern 1606-07 i uppdrag att på egen hand lägga gränsen från Iiovara norrut mot Enare. Den nye fogden i Västersjö lappmark Erik Johansson Båga fick den 9 november 1607 fullmakt att sätta gränsskillnader allt ifrån Västerhavet och upp till åmunnen i Enareträsk. Han skulle vidare inte tillstämja ryssen att ta skatt längre än till den å som löpte ut i Enareträsk. Då detta innebar en konflikt med ryska intressen, begav sig en mindre trupp under Jacob Simonsson till den ryske befälhavaren i Kolahus för att framföra Sveriges krav. Utfallet av besöket framgår inte, men redan i början av 1608 utsatte Isak Behm och Jacob Simonsson råmärken till *Basiöka älvs* mynning, det vill säga Pasviksälvs som mynnar vid Kirkenäs.

Karl IX slöt 1609 förbund med tsar Vasilij för att stödja honom i kampen om den ryska kronan men beslöt samtidigt, i sin strävan att utöka det svenska riket vid Ishavet, att överge diplomatin och gå anfallsvis till väga. Baltzar Bäck, som blivit ståthållare i lappmarken, beordrades att samla ihop 3000 knektar i Västerbotten och med dem inta Kolahus. Isak Behm beordrades samtidigt att inta Soma och kvitterade den 28 december 1609 i Uleåborg ut pälsar och skor för de knektar som skulle dra upp till lappmarken. Kolahus och Soma skulle intas i tsar Vasilijis namn och företaget var planerat till vintern, då myrarna var frusna, men det kom inte till stånd, troligen på grund av att Bäck insjuknat och ersatts av överste Hans Reckenberg, som i februari 1610 samlat omfattande truppstyrkor i Torne. Bäck tog för expeditionen till Kolahalvön hjälp av den gamle lappfogden Lars Henriksson som tycks ha agerat som expert på Nordkalotten. Hans insatser är okända men han anger i en skrivelse daterad Torne den 12 juli 1610, att han mottagit 12 kannor brännvin för tåget till *Kolla och Westersjön*. Samtidigt med krigståget mot ryssarna reste Daniel Hjort och Peder Simonsson våren 1610 med 12 man till Västersjön för att hålla samtal med danskarna. De gästade med sitt sällskap länsmannen Clemet Henriksson i Vojakkala – 14 dagar på uppresan och 10 dagar på återresan – vilket enligt kvittenser den 8 mars och 30 maj 1610 betalades med 43 daler 5 öre.

Inför Kolahuståget hade ett stort uppbåd knektar förlagts i Torne. Västerbottensfänikan under Peder Clemetssons hade förstärkts med Anders Olssons knektar och trupper under Baltzar Bäck och överste Erik Jönsson. Där fanns också Jacob Frensmans Irländska knektar samt polska ryttare. Lasse Eskilsson, som var tillförordnad kapten, tog från Torne med sig sex tjänare för att bygga skepp vid Västersjön, varifrån man sjövägen tänkt sig angripa ryssen, vilket dock senare fick skrinläggas. Kavallerianfallet mot Kola tycks inte ha varit genomtänkt och ledde till att både ryttare och hästar under ett år blev kvar i Torne socken som en extra pålaga för den hårt drabbade allmogen. Clemet Henriksson sändes därför som socknens representant till Stockholm, för att hos regeringen begära

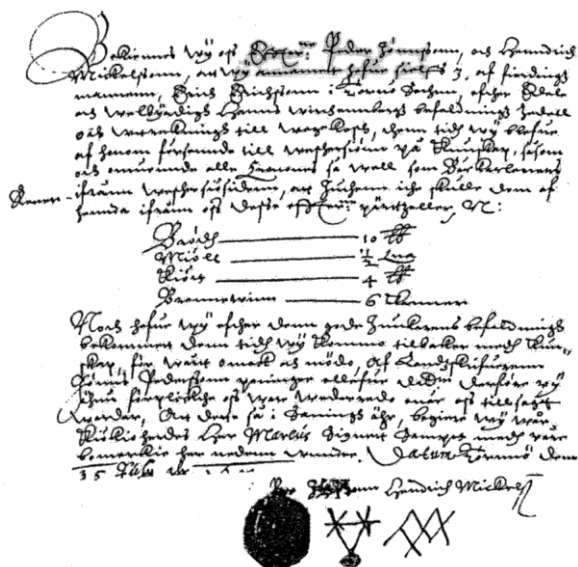
¹⁰³ NRA, Tyske Kansellis utrikeske avdelning. Speciell del Sverige, 35 Grense mot Finnmarken 1607-1609, fol. 71.

¹⁰⁴ Johan Almqvist, *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523-1630*, IV, sid. 179.

befrielse från den hjälpgård som utkrävdes 1613, då åkern uppgavs ha förtärts av ryttarnas hästar, medan befolkningen tvingats skaffa bark ur träden för sitt uppehälle.

Truppstyrkan omfattade 1611 Västerbottensfänikan, två Norrlandsfänikor, en polsk ryttarfana om 63 man, samt bondeknektar som förstärkts med 100 karlar från Ijo och Kemi, varibland ingick 40 skidkarlar under Claes Tårvinen. Knektarna samlades i Rovaniemi i februari 1611 och bröt därefter upp mot Kolahus som inte heller denna gång kunde intas. Den 27 april 1611 befalldes Baltzar Bäck av Karl IX att med Västerbottensfänikan och polackerna bege sig till Jämtland eftersom Kalmarkrigets utbrott lett till att Ishavskusten kommit i skymundan. För att övervaka kustområdet beordrades - figur 13 - birkarlarna Per Jönsson och Henrik Mickelsson Rautia i Korpikylä till Norge för att spionera på danskarna och driva kronans renar in på den svenska sidan för att rädda dem undan fienden. Birkarlarnas kvittens lyder som följer:

Bekänner vi efterskrivna Peder Jönsson och Henrik Mickelsson, att vi annamat själv av fjärdingsman Erik Eriksson i Torne socken, efter ädel och välbördig Hans Wittenbergs befallningssedel och uträkning till vägkost den tid vi blev av honom försända till Västersjön på kunskap såsom och annammade alla kronans som birkarlarnas renar ifrån Vestersjön, att juten icke skulle hända dem ifrån [...] efterskrivna partzeler: bröd 10 lispund, mjöl 1 ½ tunna, kött 4 lispund, brännvin 6 kannor. Nog haver vi efter den gode junkerns befallning bekommit den tid vi kommo tillbaka med kunskap, för vårt omak och möda, av landsskrivaren Jöns Pedersson pengar 11 daler, därför vi ännu förplikta och var värderade enär och tillsagt var. Att detta så i sanning är begär vi vår kyrkoherdes herr Marcus signet samt med våra bomärken här under Datum Torne den 25 juli 1611. Per Jönsson Henrik Mickelsson.

Figur 11. Kvittens av Henrik Mickelsson och Per Jönsson den 25 juli 1611.

Vid Karl IX:s död 1611 hade ännu ingen överenskommelse uppnåtts om gränsen på Nordkalotten. Inte förrän efter freden i Knäred 1613 stabiliserades förhållandena, men ännu 1620 synes gränsen vid Västersjön ha varit oreglerad då birkarlarna Carl Josepsson från Vojakkala och Knut Hanson Oravainen från Mikkolansaari förliden vinter uppgavs ha varit till Kolahus, där de några saker på överhetens vägnar förrättade. Betalningssedeln anger att de: *varit in på ryska gränsen [...] och kostade där mycket uppå och intet vederlag därför bekommit. Befaller vi er härmed på Kungl. Maj:ts vägnar det i lovat dem för deras omak och omkostnader spannmål 8 tunnor, där i eder efterrättar: Datum Torne den 21 mars 1620 Johan Skytte.*¹⁰⁵ Sedeln undertecknades med bomärken av Knut Hansson och Carl Josepsson.

¹⁰⁵ RA, Landskapshandlingar Västerbotten 1619:12, fol. 53-56.

Inskränkningar i handeln

Birkarlaskatten från Torne socken uppgick 1589 bara till 22 daler ½ mark då 23 birkarlar upptogs i längden, varav de från Vojakkala stod för mer än halva skatten. Torne socken svarade då för nära hälften av den totala skatten från Västerbottens birkarlar, men skatteintäkterna sjönk därefter successivt. Konflikten med Ryssland, och danskarnas ökade intresse för Västerhavet, försvårade besöken till Ishavskusten, vilket ledde till att handeln gick tillbaka ytterligare. Också lappskatten för Varager och Titisfjorden som ryssarna avstått till Sverige 1595 ledde till tvister med dansken. Hertig Karls försök att sända Gerdt Josting till Varanger för att överlägga om skatterättigheterna ledde inte till någon förbättring. Från besöket berättar Josting att den norske fogden för fyra år sedan hade velat ta tull av svenska birkarlar som kom till Varanger, vilket de inte gått med på, då de aldrig tidigare utgivit tull. Anund Anundsson från Armassaari som köpt fem våger fisk av en finne sattes då i järn av den norske fogden och släpptes inte förrän Josep Henriksson gått i löfte för honom och Anund erlagt tull samt böter i form av 3 lispund smör, 1 pund hampa, en våg bröd och en god ren. Då någon uppgörelse om skatten i Varanger inte nåddes fick Gerdt Josting i november 1595 i stället uppgiften att se över gränsregleringen mellan Sverige och Ryssland.

Då Gerdt Jostings bror Arendt den 9 januari 1599 utsågs till befallningsman i Torne och Kemi lappmark togs ytterligare ett steg i inskränkandet av birkarlarnas handel på Nordkalotten. Mäster Ambjörn Jacobi, som var honom behjälplig, hade 1599 av Marcus Fordell meddelats att birkarlataxan varit nedlagd många år på grund av fejden med Danmark, men Tornebirkarlarna lämnar dock ett bidrag på 7 daler till hjälpskatten 1599. Vid en inventering 1600 upptog Ambjörn Jacobi i sina räkenskaper 41 birkarlar i Torne socken. Den erlagda skatten bestod dock bara av 6 daler 1 mark i pengar, 25 lispund torrfisk, 1 vit räb, 2 par lappskor och 2 hermelinskin. ¹⁰⁶ Handeln, som tidigare innehafts av familjernas huvudmän, verkade då ha utövats av flera familjemedlemmar. Henrik Larsson i Vojakkala hade fått efterföljare i sönerna Clemet och Lars samt sonsönerna Mats, Nils och Josep Josepsson. Änkorna till Nils och Hans Oravainen uppfördes som birkarlar och slakten Tulkki i Armassaari representerades av Nils och Olof Olofsson samt Olof och Anund Anundsson.

Birkarlarna förbjöds 1602 i ett kungligt brev att bedriva köpenskap med skinn i lappmarken. Genom Karl IX:s instruktioner till Berendt von Kolen och Rasmus Nilsson 1605 samt till Baltzar Bäck 1606 inskränktes rättigheterna ytterligare samtidigt som skatten ökades betydligt. Olof Andersson Burman, som 1584-93 varit fogde i Pite och Lule lappmark, fick 1603 ansvar för Torne, Kemi och Västersjö lappmarker. Han hade troligen tillsatts beroende på de klagomål som i början av 1600-talet riktats mot Torne birkarlar för att de inte utgjorde taxan på samma sätt som sina stallbröder i de andra lappmarkerna. Genom Burmans och hans efterföljares insatser kom birkarlataxan i Torne och Kemi lappmarker åter att redovisas till statskassan från 1606. Kronans mönster att utse lappfogdar ur birkarlarnas krets hade dock brutits. Erik Johansson Båga utsågs den 11 september 1607 till fogde över Västersjön med order att fortsätta gränsläggningen från Enare träsk till havet. Den 5 augusti 1609 utnämndes Erik Johansson Båga till fogde i Torne lappmark och blev befallningsman över Kemi och Torne lappmark den 3 juli 1611 varvid han förlänades Kemiheikkis hemman om 1 ³/₈ mantal i Raumo. Fogdebefattningen gick då över till Reinholdt Steger, som tidigare varit lappfogde i Pite och Lule.

Birkarlarnas fria rörlighet på Nordkalotten, som successivt inskränkts från mitten av 1500-talet, ströps ytterligare av Reinholdt Steger som anklagade birkarlarna på flera punkter då landsting hölls i Torne den 19 juni 1615. Mats, Carl och Josep Josepsson, Clemet Clemetsson från Vojakkala och Anund Anundsson samt Per och Jöns Karinen från Armassaari anklagades för att mot förbud och i olaglig tid ha dragit upp till lappmarken och Västersjön. Birkarlarna hävdade då, att de inte kände till något förbud vad gällde deras rätt att dra upp till Norge. De framhöll vidare, att de både under konung Gustafs och konung Johans tid fritt hade dragit till Västersjön, där de legat i fiske och brukat sin fria handel och därigenom fört mycken fisk och annat gods Sverige, kronan och allmogen tillgodo. De sade sig även ha Gustav Vasas brev utgivet 1551 på denna rätt. Originalbrevet uppgavs Isak Behm ha

¹⁰⁶ Isak Fellman, Handlingar och uppsatser angående finska lappmarken och lapparna, IV, Helsingfors 1915, s. 88-89.

tagit av dem - i *Salig Konung Carls tid* - och fört till kansliet, men en kopia hade de dock behållit.¹⁰⁷ Ett av skälen till att birkarlarna 1614 dragit till Västersjön var, att de hade fordringar i Norge. Då det nu blivit fred med Danmark ansåg de, att överheten inte borde ha haft något emot att de utkrävt sina fordringar i form av fisk, med vilken de undsatt socknen. De framhöll även att eftersom *Juten* och *Ryssen* varit före dem i lappmarken och skrapat under sig allt de kunde komma över från lapparna hade birkarlarna inte fått något om de kommit senare.

Steger kunde efter birkarlarnas plädering inte hävda att de hade bedrivit otillåten köpenskap, men menade ändå att de begett sig till Norge mot förbud. Lars Henriksson och Olof Anundsson angav då att inga birkarlar under de gamla lappfogdarnas tid drog upp mot Västersjön innan fogden var där. På deras tid gav man sig av vid St. Andreas tid och att som nu dra upp omkring Kyndelsmässotid var för sent. Tidigare företogs också två resor till lappmarken. Från den första återkom man vid vårfrutiden i fastan och vid påsk begav man sig dit en andra gång och kom åter vid St. Hanses tid. Missnöje mot Steger framfördes även av lapparna som vid Svea Hovrätt besvärat sig över fogdens och Herr Knuts övervåld. Om bättring inte skedde skulle det enligt lapparna leda till att lappmarken blev öde. Svea Hovrätt angav i sin dom den 11 oktober 1615, att det den ena parten klagade på, det förnekade den andra, varför ärendet återfördes till lagmansrätten.¹⁰⁸ Steger blev trots anklagelserna kvar som lappfogde till 1616 då han efterträddes av Jacob Olsson Burman som utsågs till fogde över Torne lappmark och norra prosteriet i Österbotten. Den 18 maj 1620 uppläts arrendet för Torne lappmark åt den blivande borgmästaren i Torne Anders Persson och Kemi lappmark åt hans broder Könik Persson. Lappfogdens åtaganden övergick i och med grundandet av Torneå stad till befallningsmannen Könik Persson. Den verksamhet som birkarlarna utövat i lappmarken sedan medeltiden övertogs nu av borgare i Torneå som dock fortfarande huvudsakligen rekryterades ur de gamla birkarlasläkterna.

¹⁰⁷ Isak Behm var kommissarie till Finnmarken och Ishavet 1603, ståthållare på Uleåborg 1606 och kvarstår i Norrland till 1614.

¹⁰⁸ RA, Svea Hovrätt, Huvudarkivet, BII a vol. 1, fol. 31.

Birkarlarna och lapparna

Birkarlarnas påstådda utsugning av lapparna och allmogen, vilken väckt avsky hos Gustav Vasa, var troligen en följd av att deras köpslagan skedde vid bägarsvingande och att de höll sig med frillor, vilket ledde till återkommande konflikter med ärkebiskopen. Utnyttjandet av *Lappkonor*, vilka hade till uppgift att vakta birkarlarnas renhjordar, exemplifieras av att Erik Jönsson Pakkainen 1549 fick böta 6 mark för hor med sin lapska frilla. Frillorna tycks ha haft karaktär av bihustrur och Nils Oravainen hade inför tinget - *med tanke på sin egen hop av barn utom äktenskapet* - intygat, att oäkta barn skulle ärva som äkta. Då Oravainen avled efterlämnade han följdriktigt som arvingar, förutom sin hustru Lucia, hustru Botilla i lappmarken samt *Orivans Inga*, vilka Nordlander antagit var hans bihustrur, men som snarare var hans utomäktenskapliga döttrar. Brodern Hans efterlämnade maken Anna och hustru Karin i lappmarken som även hon synes ha varit en dotter utom äktenskapet.¹⁰⁹

Birkarlarnas reninnehav kontrollerades tidigt av kronan vilket ledde till att Oravainen 1557, i likhet med sina stallbröder, fick plikta 40 mark för att utan tillstånd ha sålt renar. Vid denna tid skulle var sextonde ren lämnas i skatt till kronan, men birkarlarnas verkliga innehav torde inte ha uppgivits vid beskattningen. Oravainens skatt 1570 uppgick bara till 3 renar och Josep Henriksson i Vojakkala och Nils Olofsson i Niemis gav 1 ren var, medan övriga birkarlar måste gå samman i grupper för att komma upp till en skatteren. Året därpå registrerades för kronan i Torne lappmark 140 oxrenar, 73 vajor, 16 oxkalvar och 21 vajkalvar. Vargen hade då tagit 6 oxar, 6 vajor, 1 oxkalv och 9 vajkalvar. Rentiondet 1601 uppgick till 75 renar, varav 47 från samerna, efter var 30:e ren, och 28 från birkarlarna, efter var 20:e ren. Redovisningen kan ifrågasättas då enbart Nils Oravainen vid Jostings inventering år 1600 uppgavs ha efterlämnat över 1000 renar.

Skatterenar fördes vissa år till Svartsjö kungsgård utanför Stockholm i syfte att bygga upp en renstam i södra Sverige. Detta framgår bland annat av en kvittens 1571 med följande lydelse: *Bekänner jag Henrich i näran fast boende i Torne socken mig hava anammat och upptagit A.D. 70 av förståndig Nils Nilsson lappfogde Kungl. Maj:ts renar 54 stycken till att föra sedan ifrån Torne och till Stockholm, det till visso visar under mitt bomärke den 4 december 1571. De lappkonor som följt Henrik fick för sitt omak 2 mark i pengar och 9 alnar nersk [tyg från Naarden i Holland]. Fogdetjänaren Henrik Nilssons hemman i Mattila låg vid denna tid vid en insnörning av älven [nära=fors] mellan Suensaari och Mattila, vilket gav hemmanet namnet Nära.*

Även följande år levererades renar till kungsgårdarna och renkött till Kungl. Maj:ts skafferi samt till krigsfolket i Baltikum. Då hertig Karls idé att dra igång renavel i söder inte nådde framgång, försökte han upprätta en renstam i lappmarken. Kronorenarna fördelades mellan de olika lappmarkerna och varje hjord sköttes av kungliga renskötare. Oravainens beslagtagna renhjord, som inventerades av Josting den 20 mars 1600, torde ha utgjort grundplåten. Birkarlarna fortsatte att hålla egna hjordar och då Mats Josepsson var fogde i Kemi lappmark 1608 redovisades birkarlarnas innehav där till 74 oxrenar, samtidigt som kronans innehav uppgick till 66 renar.

Birkarlarnas otuktiga leverne förbjöds vid livsstraff av Karl IX liksom deras handel om natten, *der de hafva brukat deras skam och last*, samtidigt som ogifta birkarlar inte längre fick fara kring och handla i lappmarken. Ett exempel på de skärpta reglerna gavs vid landstinget i Torne 1615. Reinholdt Steger anklagade då Nils Josepsson i Vojakkala - son till Josep Henriksson - för att ha hustru och barn i lappmarken, *men att han då lappetiden är* kommer ner till Torne för att bruka hemmanet med brodern Mats, *men om hösten då träsk och skogstiden är* drar han åter upp till lappmarken. De 24 i nämnden beslöt därför, att Nils hädanefter skulle bli boende i lappmarken och att hemmanet i fast och löst skulle delas mellan honom och Mats. Trots att lapparna behandlats som birkarlarnas egendom synes förhållandet dem emellan varit gott och lapparna trakterade besökarna i lappmarken frikostigt vilket framgår av ett brev - figur 14 - skrivet av Jöns Persson i Björknäs - som blir en av de första borgarna i Torneå - och Lars Nilsson i Stråkanäs.¹¹⁰

¹⁰⁹ Johan Nordlander, *Några Konungens Fogdar under 1500-talet*, Norrländska Samlingar, 12, III:2, s. 69-73.

¹¹⁰ RA, Svea Hovrätt Huvudarkivet, EVI a 2aa:6, Liber Causarum vol. 6, 1615.

Bekännes vi efterskrifne i öns person i Bielkenäs och Lasse Nilsson
 i Sträckenäs i Kalis socken i västerbotten att vi voro välbördig erick
 iohansson fogde öfver tärne och kemi lappmarkene i några år följakt
 till förbenämnde lappmarkene och när han up bar skatten uti
 tog han alltid gode femm marker för den orsakens skull att
 fisken kommer på landsbygden och torkas om vartiden då håller
 ett rätt ett icke mera än njuigg 15 marker ja och mestadelen 14
 marker item gevo som lapp fogden ett två och väl 3 stycken kött
 efter som lappen var till och dock förde lapparna med sina egna
 renar till tärne kyrka samt med deras skatt item var länsm
 man gaff honom på sin byfolks vägnar ett renskinn till spugsskinn
 och allt detta för utan hälle de oss dagligen fri spisning
 till fulla nödtorftig ehuru stark vi och voro avsett att vi
 stundom voro till 30 eller 40 man och hafver sålunda allt oss
 allder vordit item så bar och förbenämnde välbördig erick iohansson
 up aff länst lapp två par skor dock ena gaffva de till lapparna
 vordit dock andra till fogden och hans sällskap för det att de
 skulle väl fordra och främja fiskeskatten på vägen och sjön
 den emott gaff fogden dem igen fullt up brännvin så att stundom
 de mera updrucko än som deras begävning var vordit detta fegn förs
 förs så sant vara ty bedja vi oss gud till hjälp till liv och
 nöd hava sättit våra bomärken härnedan för datum stockholm
 Mattias Day 615

Jöns Nilsson Lasse Nilsson

Figur 14. Kalixbirkarlarnas brev om relationen med lapparna.

Birkarlarna som följt fogden Erik Johansson i lappmarken skrev som följer:

Bekänner vi efterskrivna Jöns Persson i Bielkenäs [Björknäs] och Lasse Nilsson i Sträckenäs i Kalis socken i Västerbotten att vi voro välbördig Erik Johansson fogde över Tärne och Kemi lappmarker i några år följakt till förbenämnda lappmarker och när han uppbar skatten uti fisk tog han alltid goda fem marker för den orsakens skull att när fisken kommer på landsbygden och torkas om vartiden då håller ett rätt lispund icke mer än njuigg 15 marker ja och mestadelen 14 marker item gevo var lapp fogden ett två och väl tre stycken kött efter som lappen var till och dock förde lapparna med sina egna renar till Tärne kyrka samt med deras skatt item var länsmannan gav honom på sin byfolks vägnar ett renskinn till spugsskinn och allt detta förutan hälle de oss dagligen fri spisning till fulla nödtorftig ehuru stark vi och voro avsett vi stundom voro till 30 eller 40 man och haver sådant allt av ålder varit item så bar och förbenämnde välbördig Erik Johansson upp av var lapp två par skor dock ena gävo de till lagmansränta det andra till fogden och hans sällskap för det att de skulle fordra och främja fiskeskatten på vägen och sjön däremot gav fogden dem igen fullt upp brännvin så att stundom de mera uppdrucko än som deras begävning var värt detta fegn förs^{na} så sant vara ty bedja vi oss gud till hjälp till liv och nöd hava sättit våra bomärken härnedan för datum Stockholm Mattiedagen 1615. Jöns Persson Lasse Nilsson.

Länsmannen Erik Eriksson och Abraham Larsson i Haparanda, fogdekarlen Erik Tomasson i Pudas och den förre knekthövitsmannen Olof Bengtsson i Raumo undertecknade 1620 en handling - figur 15

- som visar att kronorenar även fanns i kustområdet.¹¹¹ Cronans Ständerenar från Kemi och Torne lappmarker hade förts till Seskarö där de skulle vaktas av lappkonorna Ingrid, Karin och Elin vilka var och en fick 2 ½ fjärding mjöl, 1 lispund smör, 1 lispund salt, 1 aln kläde, 13 alnar vadmal och 3 lispund 5 marker torr fisk. Under vistelsen på Seskarö förlorade Ingrid två renar, samtidigt som nio renkalvar tillkom. Karin miste sju renar men hjorden utökades med nio kalvar. Elin förlorade sex renar, medan tre kalvar tillkom. Den fjärde renvakterskan benämnd Kirstin förlorade 12 renar och sedan renarne för *Khirstin förkommo Bort Rymde hon så att ingen weet huart hon ähr wegen tagen.* Kronorenar vilka beslagtogs av kronan, uppfoffades inte enbart som kött djur utan användes även för kronans transporter till och från lappmarken.

*1) Vi skickar till afturlydige Carl Carlson i Seskarö länd
man i tornet Dukem, O Anst Bengtson i Rovne, a brofamn
Carlson i Seskarö ois Carl Carlsson i Rovne, ut att
ittro nu mestly nämndt the Cronans Ständerenar. I Seskarö
Ländt ois sammt i Seskarö tornet lappmarker fördes på
Johannulana öfver för J. Rovne the Carlssonerna för lappföränd
förståndig Carl Carlson i Rovne Cronans lappmarker N
Hjuri Rovne James Rovner Sex på öfren
Karlson Carl Carlson i Rovne ois Carl Carlson N
til Seskarö mälten. Carl Carlson smör ett töt Salt ett
ett Eliden en aln, Vadmal tre tolv Ener Ärfvift. tre
ett J. att detts so i Rovne öfver sätter sig i Rovne
för Rovner. Datum Seskarö Rovne den 2 Junij 1620*

*Carl Carlson Carl Carlson Carl Carlson
Ländman
Carl Carlson Carl Carlson Carl Carlson*

Figur 15. Skrivelse angående kronans ständerenar på Seskarö 1620.

Större delen av den ishavsfisk och de skinn och hudar som birkarlarna handlade med förvärvades genom byteshandel med lapparna, men birkarlarna synes även ha haft egna fiskare vid Västerhavet och bedrivit såväl havs- som träskfiske i lag med lapparna. Detta framgår av att Nils Clemetsson 1614 uppgavs ha fiskat i lag med lapparna i *Jockers träsk - Jukkasjärvi* - samtidigt som Knut Hansson Oravainen uppgavs ha gjort intrång i Joen Hanssons i Siggevare fiskevatten *Leienone träsk*. Vidare beskylldes Per Jönsson Karinen och brodern Juntte för att fiska i *Ilve träsk* inom Sonkamuoetka lappbys rāmärken. Per Karinen hävdade dock, att hans far och dennes föräldrar före honom med lapparnas lov brukat fisket, på vilket de hade Johan III:s brev. Trots att Karinen långt tidigare skattat för fisket, vilket framgår av fiskelängden 1559, blev det dömt under lapparna till en årlig taxa av 2 lispund sik. För att behålla sina markområden och fiskevatten krävdes vid denna tid att de presumtiva ägarna flyttade till lappmarken och registrerades som nybyggare.¹¹² Birkarlarna var inte bara handelsmän utan deltog också som sakkunniga vid tingen då mantalslängder upprättades och lapparna avkrävdes nya skatter. Då ting hölls i Enonteki den 6 februari 1617 framgår av tingsprotokollet, som återges nedan, att birkarlarna fortsatte att ha någon form av överinseende över lapparna trots att de inte längre uppgavs äga dem:¹¹³

Bekänner vi underskrivna Birkarlar av Torne uti Vesterbotten att hava varit tillstädes uti Enontekis marknadsplats i Torne lappmark den tid Kungl. Maj:ts lappfogde förständig Jacob Burman höll ting med allmogen och uppbar skatten, kom där fram många fattiga som ingen fisk eller andra varor hade att utge i skatt, därför måste de taga till det enda de hade och frambjöd renar, dem och förbenämnde Jacob Burman några stycker vedertog [...] för ½ skatt det är 4 lispund. Item blev där och av förbenämnda allmoge, som där till

¹¹¹ RA, Norrlands Lappmarker 1620:8.
¹¹² RA, Landskapshandlingar Västerbotten, 1559:4. Per Jönsson i Armassaari brukar med 1 not och 10 nät Ilffue träsk 2 mil långt och 1 ½ mil brett. Skattar för 15 lispund gäddor, 17 lispund sik och 12 lispund aborre.
¹¹³ RA, Norrlands Lappmarker 1617:15, Torne och Kemi lappmarker, Räkenskap, kvittenser, F275.

marknadsplatsen stämde blev, antecknat tiondekalvar 14 stycken. Fanns där och vara tillökt av Cronans stånderenar efter som renevaktarna gjorde besked renkalvar trettiosex stycken störtade unga och gamla renar tjugofem stycken. Han avlönte och tjugosju Cronones renevaktare både med mat och kläder efter den ordning som ärligen sker plägar. Item han fordrade och någon restantie, som i fiord för Lapparnas stora fattigdom och stora oförmögenhet, efter den nya skattordningen icke kunde göra sin skatt ifrån sig, utan har givit efter deras yttersta förmögenhet så mycket de har kunnat tilväga komma. Därför har de med gråtande tårar och uppräckt händer bett att de måtte icke allenast vara fria med det som gjort blev utan och jämväl framdeles få bliva vid deras vanliga skatt och göra det i skatt som Lappen kan ha makt tillvägakomma. Dess till visso och vidare stadfästelse har vi våra bomärken med egna händer undertecknat och våra namn undersätta låtit.

Datum Enontekis Marknadsplats den 6 februari Anno 1617. Lasse Hindersson [Vojakkala], Oluf Anundsson [Armassaari], Carl Josepsson [Vojakkala], Hindrik Mikilsson [Korpikylä], Nils Clemetsson [Vojakkala] och Hindrik Orwain [Vojakkala].

Birkarlarna Lars Henriksson, Olof Anundsson och Per Jönsson, vilka 1617 var i följe med lappfogden Jacob Burman i lappmarken, satt inte enbart ting utan bedrev även handel på tingsplatserna. En skrivelse den 12 april 1618 visar att de för sin handel utgav fyra par lappstövlar och 83 par lappskor i birkarlatull. Handeln synes, med tanke på den minskade birkarlatullen, ha avklingat under 1610-talet, om skatten avspeglar verkligheten. Då birkarlaverksamheten gick i graven 1620 uppgick Tornebirkarlarnas tull för handeln i Norge och lappmarken endast till 28 lispund torrfisk och 9 par lappskor. Lappskor var ett vanligt betalningsmedel och utkrävdes ännu i slutet av 1600-talet som *hakse palka* - haxe lön - för att täcka fraktkostnaden för lappskatten. Lappmarkshandeln kom med anläggandet av Torneå att ytterligare regleras av kronan. Birkarlar och landsköpmän, vilka önskade fortsätta sin uråldriga näring, tvingades då lämna sina hemman och flytta in till staden för att installera sig som borgare. De gamla birkarlasläkternas inflytande i lappmarken upphörde dock inte i och med flytten till staden. Som representanter för borgerskapet kom de att presidera vid tingen i Torne och Kemi lappmarker ända till slutet av 1600-talet.

KALASTUSLAIN PYKÄLÄ VALTION YKSITYISISTÄ KALASTUKSISTA

Lainpykälän kehittyminen kalastuslakiuudistuksissa

VUODEN 1902 LAINUUDISTUS

RAKENNUSKAARI. 18 LUKU

Kruunun yksityisistä kalastuksista ja yleisestä kalastuksesta.

Laissa 23 p. Heinäk. 1902 on [K. Maj. Suomenmaan Valtiosäätäjien] esityksestä säätenyt, että tämä luku on kuuluva näin:

1 § Kruunun yksityiset kalastukset meressä, kymeissä, virroissa, joissa ja järvissä pysytetään kruunulla missä ne vanhastaan ovat olleet ja edelleen ovat sen hallussa.

KALASTUSLAKI 503/1951

5 § Valtion yksityiset kalastukset pysytetään valtiolla, missä ne vanhastaan ovat olleet ja edelleen ovat sen hallussa.

KALASTUSLAKI 16.4.1982/286

12 § Valtion yksityiset kalastukset pysytetään valtiolla siellä, missä ne vanhastaan ovat olleet ja edelleen ovat sen hallinnassa. Tarkempia säännöksiä niiden käytöstä samoin kuin valtiolle kuuluvan kalastusoikeuden käyttämisestä ja kalastuksen harjoittamisesta valtion omistamilla vesialueilla annetaan asetuksella, jolloin **ammattikalastajien ja paikallisen väestön etu** on ensi sijassa otettava huomioon. Mitä tämän lain 8 §:n 1 momentissa ja 9 §:n 2 momentissa on säädetty, sovelletaan kuitenkin myös valtion omistamilla vesialueilla.

12 § (19.12.1997/1212)

Valtion yksityiset kalastukset pysytetään valtiolla siellä, missä ne vanhastaan ovat olleet ja edelleen ovat hallinnassa. Tarkempia säännöksiä niiden käytöstä samoin kuin valtiolle kuuluvan kalastusoikeuden käyttämisestä ja kalastuksen harjoittamisesta valtion omistamilla vesialueilla annetaan asetuksella, jolloin **ammattikalastajien ja paikallisen väestön etu** on ensi sijassa otettava huomioon.

Enontekiön, Inarin tai Utsjoen kunnassa vakinaisesti asuvilla, jotka harjoittavat ammattikalastusta, kotitarvekalastusta tai luontaiselinkeinoja, on kuitenkin oikeus saada korvauksetta lupa kalastuksen harjoittamiseen mainituissa kunnissa sijaitsevilla valtiolle kuuluvilla vesialueilla.

Mitä 8 §:n 1 momentissa säädetään, sovelletaan kuitenkin myös valtion omistamilla vesialueilla.

KALASTUSLAKI 379/2015

9 § Valtion yksityiset kalastukset

Valtion yksityiset kalastukset pysytetään valtiolla siellä, missä ne vanhastaan ovat olleet ja edelleen ovat valtion hallinnassa. **Valtion yksityisten kalastusten käyttämisestä päättää Metsähallitus.**

Tarkempia säännöksiä valtion yksityisten kalastusten käytöstä voidaan antaa maa- ja metsätalousministeriön asetuksella, jolloin on ensi sijassa otettava huomioon 88 §:n 1 momentissa tarkoitettuun ryhmään I kuuluvien **kaupallisten kalastajien edut**.

88 § Kaupallisten kalastajien ryhmät Kaupalliset kalastajat jaetaan ryhmiin I ja II. Ryhmään I kuuluvat:

1) luonnolliset henkilöt tai yhteisöt, joiden itse pyytämän kalan tai siitä jalostettujen kalastustuotteiden myynnistä kolmen viimeksi kuluneen tilikauden aikana kertyneen liikevaihdon keskiarvo ylittää arvonlisäverolain (1501/1993) 3 §:n 1 momentissa säädetyn määrän; sekä

2) luonnolliset henkilöt tai yhteisöt, jotka ovat ryhtyneet tai ryhtyvät rekisteröitymisvuonna tai tätä edeltävänä vuotena harjoittamaan kaupallista kalastusta ja esittävät elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen hyväksymän suunnitelman siitä, miten kalan tai siitä jalostettujen kalastustuotteiden myynnistä kertyvä liikevaihto ylittää arvonlisäverolain 3 §:n 1 momentissa säädetyn määrän viimeistään kolmantena tilikautena rekisteröitymisestä.